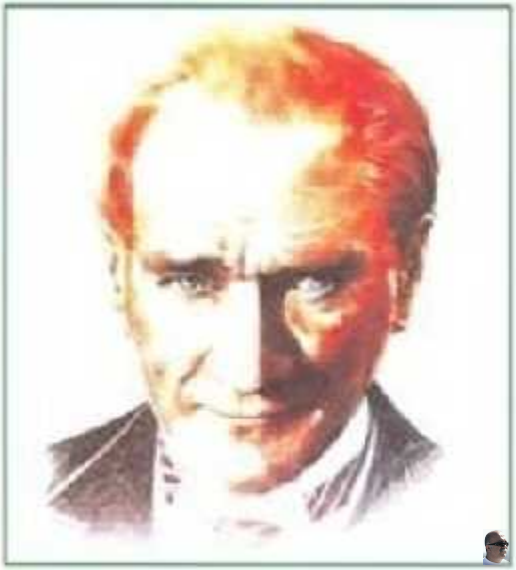
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XXIV NİSAN 2008 SAYI: 72

ISSN 1011-727X

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XXIV KASIM 2008 SAYI: 72

ISSN 1011-727X

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

VOLUME: XXIV NOVEMBER 2008 NUMBER: 72

Mart, Temmuz ve Kasım Aylarında Yayımlanan Hakemli Dergi

Peer Reviewed Journal Published in March, July and November

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
ATATÜRK RESEARCH CENTER

Levent Şahverdi Arşivi

BU SAYININ HAKEMLERİ / *ABRITRALS FOR THIS ISSUE*

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı
Prof. Dr. Sadık TURAL
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Eski Başkanı
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Gülnihal BOZKURT
Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Marmara Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Mustafa TURAN
Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ali ARSLAN
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Reşat GENÇ
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN
Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa AKBULUT
Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Serap KURBANOĞLU
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK
Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet SARAY
Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Muammer MUŞTA
Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Dr. Zekeriya TÜRKMEN
Genelkurmay ATASE Başkanlığı
Doç. Dr. Kemal ARI
Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Ferudun ATA
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI
Kırıkkale Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih SANCAKTAR
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
Journal of Atatürk Research Center

CİLT: XXIV **KASIM 2008** **SAYI: 72**

SAHİBİ / *OWNER*
Atatürk Araştırma Merkezi Adına / *Owner on behalf of Atatürk Research Center*
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

YAYIN KURULU / *EDITORIAL BOARD*
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN — Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU — Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ — Prof. Dr. Mustafa TURAN
Prof. Dr. Ali ARSLAN

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / *LEGAL REPRESENTATIVE*
Mustafa CÖHCE

REDAKSİYON / *REDAKTION*
Hüseyin TOSUN

HABERLEŞME / *INFORMATION*
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi No: 19 06520 Balgat/ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: info@atam.gov.tr. • web: http://www.atam.gov.tr.
• Atatürk Araştırma Merkezi Süreli Yayını olan
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin bu sayısı 1000 (bin) adet basılmıştır.
• Makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
• Yazıların yayın hakkı merkezimize devredilmiş sayılır. Bu devir sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.
Basıldığı Yer: Erdal Basın Yayın Dağıtım - Ankara, Tel: (0312) 398 05 11
Basım Tarihi: Ankara 30 Ocak 2010

ABONE BEDELLERİ / *SUBSCRIPTION*
Yurtiçi Yıllık (3 Sayı): 24.00 TL.
Yurtdışı Yıllık (3 Sayı): 15.00$

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

PROF. DR. ETHEM RUHİ FIĞLALI : İnkılâp Kanunlarının Kabulünün 86. Yılında İslâm Düşüncesinde Hilâfet Sorunu
The Caliphate Qustion in Islamic Thought in the 86th Years of the Accepting Revolutionary Codes 611

YRD. DOÇ. DR. HAMİT PEHLİVANLI : Keskin Halkevi (20 Şubat 1938-1951)
The Keskin Community Centre (20 February 1938-1951) 645

YRD. DOÇ. DR. YÜKSEL KAŞTAN : Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri
Turkish - Bulgarian Relations During Atatürk Era 669

YRD.DOÇ.DR. MEHMET KARA YAMAN: Cellât Gölü'nden Sağlık Ovası'na
From Cellat Lake to Sağlık Plain 693

DR. BURAK ERDENİR : Mustafa Kemal Atatürk ve Franklin Delano Roosvelt'in Dış Politikadaki Liderliklerinin Karşılaştırılması
Foreign Policy Leadership Comparison of Mustafa Kemal Atatürk and Franklin Delano Roosevelt 709

DR. ALİ DİKİCİ : Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polis Teşkilâtı (1923-1938)
Turkish Police Organization in the First Period of Turkish Republic (1923-1938) 719

Levent Şahverdi Arşivi

UMUT C. KARADOĞAN : Birinci Dünya Savaşı'na Girerken Donanmada Yapılan Islah Çalışmaları ve Yabancı Uzmanlar
The Entering of the First World War Which the Reforms Workings Was Done and the Foregn Specialist Experts 757

YAYIN TANITIM / PUBLICATION DESCRIPTION

HÜSEYİN TOSUN : 1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusa'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri 797

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 2008 Yılı Dizini 803
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın İlkeleri 805
Journal of Atatürk Research Center – Editorial Principles 813

Levent Şahverdi Arşivi

İNKILÂP KANUNLARI'NIN KABULÜNÜN 86. YILINDA İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE HİLÂFET SORUNU

Prof. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI*

ÖZET

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Büyük Millet Meclisi ülkeyi yönetim açısından iki başlılıktan kurtarmak amacıyla saltanat ile hilafeti ayırarak saltanatı kaldırdı. Son Padişah Vahdettin'in ülkeden ayrılması üzerine de Veliaht Abdülmecid Efendi'yi Halife olarak seçti. Ancak Abdülmecid Efendi'nin halife olduktan sonra kendisine tanınan sınırları zorlaması ve ayrıca bir kısım siyasetçi ve bunlara uyan halkın da halifeye aşırı ilgi göstermeleri gibi gelişmeler hilafetin kaldırılması yönündeki faaliyetleri hızlandırdı. Nitekim Meclis 3 Mart 1924 tarihinde 431 sayılı Kanun ile Hilafeti kaldırdı.

Bu makalede; İslam'ın indirildiği bölgenin evveliyatının özellikleri, Kur'an-ı Kerim'in oluşturulmasını istediği toplum modeli, Hz. Peygamberin kendisine halef tayin etmeden vefatı, İslam'da devlet kurumu ve egemenlik anlayışı, Osmanlı Sultanlarının Halifelik unvanını kullanmaları ve yeni kurulan Cumhuriyetin hilafeti kaldırma süreci incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Kur'an-ı Kerim, Hilafet, Egemenlik, Büyük Millet Meclisi, İnkılap Kanunları.

THE CALIPHATE QUESTION IN ISLAMIC THOUGHT IN THE 86TH YEARS OF THE ACCEPTING REVOLUTIONARY CODES

ABSTRACT

After the victory of the National Struggle, Grand National Assembly aimed to avoid two-headed governing, dismissing the sultanate and caliphate, abolished the sultanate. As sultan Vahideddin arrived on, Abdülmecid was elected as caliphate. But he forced his authorities and some politicians and people were in side of him, and another processes caused to abolish caliphate. Thus, the caliphate had abolished by the GNA, on March 3, 1924 within the code numbered 431.

In this article, the past characteristics of the plain inwhich Islam established, the model of society that Kouran shaped, the death of prophet without electing the successor, the state institution and sovereignty aspect in Islam, the using of caliphate title by the Ottoman sultans and the process of abolishing the caliphate by the new established republic, are scrutinized.

Key Words: Islam, Kouran, Caliphate, Sovereignty, Grand National Assembly, Revolutuionary Codes.

---

* Emekli Öğr. Üyesi; D.E.Ü. İlâhiyat Fakültesi Kurucu Dekanı (1982-1992); Muğla Üniversitesi Kurucu Rektörü (1992-2002); Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi aslî üyesi (1989-2001).

Levent Şahverdi Arşivi

Batılı ve doğulu önyargısız tarihçiler ile ilâhiyatçıların önemli bir çoğunluğu, İslâm dininin kutsal kitabı *Kur'an*'ın insan hayatıyla diğer dinlere göre çok fazla ilgili olduğunu[1] ve bünyesinde evrensel ilkelere çok fazla yer verdiğini; dolayısıyla başkalarına ve diğer dinlere ve mensuplarına karşı, son derece "hoşgörülü"[2]olduğunu; insanları inanıp-inanmama, yapıp-yapmama ve benzeri hususlarda zorlamadığını; inanma, iş/amel ve davranış konularını da onların hür iradelerine bırakmış olduğunu kabul ederler.

Ne var ki, hemen her zeminde sürekli gündemde olmasına ve hakkında herkes tarafından bir "hüküm" verilmesine rağmen, bugün bile dünyada en az bilinen en çok yanlış anlaşılan ve anlatılan bir din durumundaki İslâm'ı, kısa da olsa, "doğru" bir biçimde tanıtmakla işe başlamak gerekir.

Özellikle İslâm düşüncesinde hilâfet meselesinin mahiyetini tam anlamıyla kavrayabilmek için, bölgenin evveliyatının çok iyi tanınmasında zaruret vardır. Ancak böylesine geniş ve önemli bir konunun belli hacimdeki bir yazıda ayrıntılı bir biçimde ele alınması mümkün olamayacağından, burada, sadece bazı temel noktalara dikkat çekilecektir.

İslâm'ın indirildiği Arap Yarımadası, Kuzeyde Mezopotamya, Suriye, Filistin ve bunlara bitişik çöllerle, Doğu ve Güneyde Basra Körfezi ve Hint Okyanusu, Batıda ise Kızıldeniz'le çevrilidir. Güneybatıdaki Yemen bölgesi, ziraata ve nispeten yerleşik medeniyetlerin gelişmesine imkân vermiş sulak ve dağlık bir bölgedir. Geri kalan yerler ise, arada bir rastlanan vahalar ile susuz stepler ve çöllerden ibarettir.

---

[1] Krş. Fazlur Rahman, **İslâm,** Selçuk Yay., İstanbul 1981, 206.

[2] Postmodernizmin diline doladığı "hoşgörü" kelimesini, burada yaygın olduğu için tırnak içinde kullanıyor, ama bu kelime ile "varlığını kabul etmek", "tahammül etmek", "göz yummak" anlamlarını kastediyorum. Çünkü "hoşgörü", "tolerans/müsamaha" anlamında, Ortaçağ Batı dünyasında bütün haklara sahip olan feodal ya da hükümdarların, İslâm dünyasında da baştaki halife/sultan/yöneticilerin, insanlara "lütfen" tanıdığı ya da verdiği bir "bağış" olarak bilinir. Oysa Kur'ân'ın İslâm'ı da dahil olmak üzere, demokrasilerde ve eşitlikçi anlayışın gerçekten var olduğu yerlerde, baştaki yöneticilerin ya da egemen güçlerin "lütfu"na ve "müsamaha"sına ihtiyaç duyulmaz. Başka bir deyişle düşünme, inanma, yaşama, mülk edinme ve benzeri bütün insanî haklar ve hürriyetler ile bu haklara ve hürriyetlere sahip olmak için birtakım "efendi"lere ve dolayısıyla onların lütuf, merhamet ve hoşgörüsüne ihtiyaç yoktur. Bunlar, "insan" olarak bizim, Tanrı'nın bize fıtratımızla/yaratılışımızla birlikte sahip olduğumuzu bildirdiği en doğal haklarımızdır, özgürlüklerimizdir. Bu durumda "hoşgörü"yü günümüzde "tahammül/katlanma/ses çıkarmama/dayanma/göz yumma" ya da "saygı/varlığını kabul etme" olarak anlamak, sanırım daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Benzeri yaklaşımlar için bkz. Sami Selçuk, **Kısıtlı Demokrasi Sancılı Hukuk,** Truva Yay., İstanbul 2009, 160.

Özdemir İnce, "İdeolojik Bir Kategori Olarak Tolerans", **Hürriyet,** 2 Aralık 2008.

Levent Şahverdi Arşivi

Kabile esasına dayalı bir hayat süren nüfusun çoğu da çoban ve göçebedir. Bunların hayatı, vahalarda hayvanlarının ürünleriyle geçinmek ve komşu kabileleri sık sık yağmalamakla geçer.

Aslında İslâm öncesinde, bu bölge sakinleri iki ana bölümdü: **1.** Yerleşik halk; **2.** Göçebe hayatı süren Bedevî kabileleri.

1. Yerleşik halk, sayıca çok az olan şehirlerde oturur ve kısmen tarım ve el işleri, ama özelikle ticaretle uğraşırdı.

Kabileler arasındaki yağmalar ve savaşlar için "ateş-kes" demek olan Haram Aylar'da kurulan meşhur Ukâz, Zû'l-Mecâz, Micenne ve Hubâşe panayırları, sadece ticaretin yapıldığı ve el işlerinin sergilendiği mekânlar değil, aynı zamanda şiir ve edebiyat yarışmalarının yapıldığı kültür merkezleridir.

Şehirlerdeki sosyal yapı çok bozuktur. Öyle ki bir tarafta zengin ve güçlü kabileler, diğer tarafta her türlü haktan mahrum köleler ve işçiler, tam bir sosyal eşitsizlik örneği sergilerdi. Mekke'de, güçlü Kureyş kabilesi bu durumun değişmesini hiç istemiyor; egemenliğin ve zenginliğin mutlaka kendinde toplanmasını istiyordu. Bu durum ise toplumda korkunç bir sosyo-ekonomik dengesizlik ve çarpıklık yaratıyordu.

2. Öte yanda, Orta ve Kuzey Arabistan bölgesinde yaşayan halkın ekseriyeti de göçebe bedevî kabilelerinden müteşekkildi.

Bedevî toplumunda birim fert/birey değil cemaattir; mensup olunan kabiledir. Bedevî mensup olduğu ve itibar ettikleri değerlerin taşıyıcısı olan kabilenin bir üyesi sıfatıyla hak ve yetkilere sahiptir. Eğer bir Arap, şerefli bir iş yapmışsa, bu onun şerefli bir soydan, yani şerefli bir kabileden gelişi yüzündendir ve onun yaptığı bu iş, kabilesinin şan ve şerefini arttırmıştır.

Bu açıdan bedevî için kabileye bağlılık, değişmeyen bir değerdir. Bu sebepten onun kültür temelinde ciddî bir değişme, gelişme beklemek, iyi niyetten başka bir anlam ifade etmez. O dönem Arapları için *değişim* şiddetle karşı çıkılması gereken bir şeydi; çünkü gerçek olan "değişmeyen"di.[3]

---

[3] W.M.Watt bu hususta şu iddialı ifadeyi kullanır: "H. Muhammed'in dönemindeki Araplar için değişim nefret uyandıran bir şeydi ve gerçek olan şey değişmeyendi. Değişime karşı duyulan bu tür bir hissiyat İslâm'da da varlığını devam ettirdi ve bugün bile çok az müslüman kendi dinini gelişen bir şey olarak düşünmeye hazırdır." **Hz. Muhammed'in Mekke'si,** çev. M. A. Ersin, Ankara 1995, 15.

Levent Şahverdi Arşivi

Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm* bile, bedevî Arapların bazılarının inançsızlıkta [*küfür*] ve ikiyüzlülükte [*nifak*] yerleşik düzende yaşayanlardan daha beter olduklarını, bu sebeple de Allah'ın Peygamberine indirdiği esasların sınırlarını tanımama hususunda onlardan daha çok şey beklendiğini [9.Tevbe, 97] bildirir. Onlar için fırsatını bulunca saldırganlık ve yağmacılıkta bulunmak, kaçınılmaz bir hayat tarzıdır.

Aynı kavmin / kabilenin bütün üyeleri kendilerini aynı kandan gelmiş sayarlar ve kavmin / kabilenin en yaşlı ve en tecrübelisi reisliğe seçilir. Reisin / şeyhin / başkanın dinî ya da siyasî özel bir yetkisi yoktur. O, diğer kabile fertleri gibi eşit haklara sahiptir, yani kendi eşitleri arasında birinci/ bir şef *(primus inter pares)* tir. Şeyh veya reis, kabile mensuplarına yol göstermekten çok, kabilenin gelenek ve göreneklerine uygun hareket eder; vazife yükleyemez ve ceza veremezdi.

Kabile şeyhi idareci olarak emretmekten ziyade, hakemlik ederdi; çünkü kabile hayatını, ecdattan kalan örfler, âdetler, davranışlar ve ataların tuttuğu ve gittiği yol, yani sünnet[4] düzenlerdi. Kabile şeyhi ve ona yardımcı olan yaşlılar meclisi, meselâ Mekke'de Dâru'n-Nedve "sünnet"in dış sembolü ve tek icra organı olarak görev yapardı. Şeyh, kabileyi ilgilendiren meselelerde, kabile meclisi ile istişare ederdi.

Bedevî, bu teşkilât yapısında demokrat bir ferttir. Şeyhi ile bile eşitlik esasına dayalı bir münasebet içindedir; çünkü içinde yaşadığı toplumda her şeyi eşitlik temelinde ele alır. Ancak bu eşitlik anlayışına rağmen, son derece gururlu ve aristokrattır. Her şeyden önce o, kendini üstün, asîl ve şerefli bir varlık olarak görür. Kanının saflığı, asâleti, soy ve nesebi bedevî için sonsuz iftihar kaynağıdır. Bunun içindir ki, eski Araplar'da neseb (soy / genealogy) konusu, bir ilim dalı olarak son derece önemlidir.

Bedevî bu anlayışı yüzündendir ki, asabiyye dediğimiz, kabilesine bağlılık düşüncesine her şeyden fazla önem verir. Onun için kendi kabilesinin dışındaki her kabile ve kavim kendisinin tabiî ve hattâ kanunî bir avıdır; dolayısıyla yağmalanmaya veya katledilmeye müstehaktır; yani "yabancı / öteki" ile "düşman", onun gözünde eşanlamlıdır. Öyle olunca da, kabilesiz

[4] Sünnet, sözlükte ister iyi ister kötü olsun, yol, gidiş, benimsenen tarz, davranış, üslûp ve âdet demektir. Kelime *Kur'ân*'da,***"sünnetullah"*** şeklinde kullanıldığında, Allah'ın emir ve yasakları ile değişmez İlâhî kanunları ve tutumu" [Msl. bkz. 33. Ahzâb, 38, 62; 40. Mü'min, 85; 48. Feth, 23]; ***"sünnetu'l-evvelîn"*** şeklindeki kullanışlarda da "geçmiş ümmetlerin, toplulukların tuttukları yol, başlarına gelenler" anlamlarına gelir[Msl. bkz. 8. Enfâl, 38; 15. Hicr, 13; 18. Kehf, 55; 35. Fâtır, 43].

Levent Şahverdi Arşivi

bir insan, *her şeyi*ni yitirmiş ve yapayalnız kalmış demektir. Onun her şeyi, siyasî, içtimaî ve hukukî her türlü yapılanması kabilecilik üzerine bina edilmiştir. W. M. Watt'ın[5] "tribal humanism" (kabile /aşiret hümanizmi) dediği bu anlayış ve yaklaşım, asabiyye' yi, başka bir ifade ile kabile / aşiret / cemâat zihniyetini sanki varlık sebebi olarak gördü. Bu bakımdan bedevî için kabilesi *her şeyi*dir.

Nitekim bir köle bile azat edilince, eski efendisinin ailesiyle bir bağ tesis etmeyi, kendi menfaatine sayar. Böyle olan kimselere de mev1â [çoğulu: mevâlî] denmiştir. Ayrıca kendilerine tâbi olan milletlerden ihtidâ edenleri, başka bir ifade ile Arap olmayan müslümanları mevlâ muamelesine tâbi tutmuşlardı.

İşin ilgi çekici yanı, fetihler sırasında İslâm halîfelerinin Arapların bu kabile / cemâat düzenini, askerî teşkilatlanmada da kullanmış olmalarıdır. Onlar ordularını kabile esasları çerçevesinde birliklere ayırmışlar ve fethedilen topraklardaki yerleşmeleri, yine kabile esasına göre gerçekleştirmişlerdi.

Dinî anlayış bakımından putperestlik[6] yaygındı. Gerçi Yemen, Necran ve Medine'de hıristiyanlar ve yahudiler mevcuttu. Hattâ Mekke'de bile, çok az sayıda olsa da, Hıristiyanlar ve Yahudilerin varlığı söz konusu idi.[7]

Üstelik putperestliğin merkezi sayılabilecek Mekke ahalisi ve diğer bölgelerdeki putperestler, nazarî olarak her şeyi yaratan bir Allah'ın varlığını kabul ederken, kendilerine Allah'tan daha yakın saydıkları putlara tapmaktan da geri kalmıyorlar ve onlardan her şeyi umuyorlardı.

Ayrıca kabilelerin de kendilerine mahsus ilâhları vardı. Araplar bu putlar için kurban keserlerdi. Aslında ilâh ve ona tapınma, kabile ile ayniyet kurmak ve onunla birlik olmak demekti. En önemlisi, kabile dinine riayet, siyasî iktidarın; dini inkâr da ihanetin tek göstergesi sayılırdı.

İşte İslâm, yukarıda özetlendiği gibi, karmakarışık ve derin tezatlarla dolu içtimaî, iktisadî, ahlâkî ve dinî anlayışın hüküm sürdüğü, insan şeref ve haysiyetinin sadece kabile şerefi ile eş tutulduğu, her türlü insanî değe-

---

[5] W. Montgomery Watt, **What is Islam?,** London and New York:Longman (2 nd ed.) 1979, 27.

[6] *Kur'ân*'daki örnekler için bkz. 4.Nisâ, 116-117; 6. En'âm, 136-139; 16. Nahl, 20-21, 56, 73, 86-87; 25. Furkan, 55; 29. 'Ankebût, 61, 63, 65, 67; 37. Saffât, 9196; 39. Zumer, 15, 17, 38, 43.

[7] Fazlur Rahman, **Ana Konularıyla Kur'an,** çev. A. Açıkgenç, Ank. 1987, 291 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

rin "değer" olma vasfını yitirdiği bir coğrafyada,[8] Mekke'de, 610 mîlâdî yılında Hz.Muhammed (s.a.s.)'e indirilen vahiyle başlamış ve Medine'de 632 yılında tamamlanmıştır.

Bu yönüyle *Kur'ân*, Mekke-Medine coğrafyasının 610–632 yılları arasındaki tarihî, siyasî, içtimaî, ahlâkî ve kültürel kesitini "model" alarak bütün insanları "doğru yol"a iletmeyi amaç edinmiş bir *Kitâb'*dır.

İşte bu *Kitâb'*ın ilk sözü olan "Oku" emriyle risâlet görevine başlayan örnek ve güvenilir insan Hz. Muhammed, Cahiliye devri denen İslâm öncesi Arap coğrafyasını ve hattâ insanlığın inanç sistemini temelinden sarsmış ve tarihin akışına girerek ona müdahale etmiş, değiştirmiş ve insanı süreklilik, yani istikrar içinde bilgi, inanç / îmân ve ahlâk ile donanmış bir ortamda yaşamaya çağırmıştır.

Onun inanılmasını istediği Allah inancını şu üç esasa dayanan tevhîd prensibi ile aynîleştirmişti:

1. O, Allah'ın Resulü'dür; bütün insanlara hak yolu anlatmak ve insanları mutlak vuku bulacak kıyamet günü karşılaşılabilecek azâbın tehlikesine karşı uyarma görevi ile görevlendirilmiştir.

2. Gerçi müşrik Araplar, Allah'ın yaratıcılığına inanıyorlardı [Msl. bkz. 29. Ankebût, 61, 63; 31. Lokmân, 25; 39. Zümer, 38], ama kendilerini Allah'a yaklaştırsın ve şefâatçı olsunlar diye putlara tapmaktan [Msl. bkz. 39. Zümer, 3; 10.Yûnus,18] da geri kalmıyorlardı. Onun için artık Araplar arasındaki puta tapma alışkanlığı tamamen kaldırılmıştır. Putlar, kesinlikle Allah olamazlar.

3. Araplar Allah'ın yaratıcılığına inanmalarına rağmen, ahirete inanmamakta ve insanın varlığının ölüm ile tam bir yokluğa gömüldüğünü ve tekrar diriltilmeyeceklerini söylemekte idiler [Msl. bkz. 6. En'âm, 29; 36.Yâ-Sîn,78; 44. Duhân, 34-36; 45. Câsiye, 24].

Kur'ân Araplara, bu dünya hayatından sonra başlayacak ebedî bir hayat olduğunu ve herkesin öldükten sonra diriltilerek dünyadaki hareketlerinin hesabının kendisinden sorulacağını; ameli/davranışları iyi olanların mükâfatlandırılacağını, kötü olanların ise cezâya çarptırılacağını söylediğinde onlar, Hz. Peygamber'e şiddetle karşı çıkmışlardı.

---

[8] Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. . M. Ş. Günaltay, **İslâm Öncesi Arap Tarihi,** Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006; E.Ruhi Fığlalı, "Ortadoğu'da İslâm", **Türkiye Günlüğü,** XIV (1991), 4 -11; M. Fayda, "Bedevî", *DİA*, V, 311–317; ayr. bkz. "Arap", *DİA*, III, 272–324.

Levent Şahverdi Arşivi

Onlara göre kabilenin dinini inkâr ederek sadece Allah'ın varlık ve hükümranlığını kabul etmek, yani tevhîd' e inanmak ve bağlanmak demek, siyasî ve içtimaî açıdan itaatsizlik ve ataların sünneti' ne ihanet demekti. Oysa tevhîd, diğer ilâhî dinlerin olduğu gibi, İslâm'ın da vazgeçilmez şartı idi. Allah'ın Hz. Peygamber aracılığı ile insanlara gönderdiği din de adalet, sevgi ve rahmete dayanmakta idi.

Allah ile insan arasındaki ilişkiler, İslâm'da da tıpkı Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi, tamamen özgür iradeye dayanır ve ahlâk temellidir; çünkü "Allah'ın Sünneti", yani kanunlara, sebep-sonuç ilişkisine dayalıdır ve O'nun fiillerinin hiçbiri hikmet, maslahat (insanın / kamunun yararı), sebep ve illetten bağımsız değildir[9].

Yüce Allah, Mekke'de ilk inen ayet ve surelerde toplumun çözüm bekleyen hayatî meselelerinin **şirk, puta tapma, ahirete inanmama, fakirlerin sömürülmesi, ticarî ve içtimaî ahlâksızlık, topluma karşı sorumsuz davranışlar** olduğunu açık ve kısa ifadelerle, ama anlamı derin, düşündürücü ve vurgulu bir üslupla sıkça söyler[10].

Medine'de ise İslâm, çok kültürlü ve çok dinli bir ortamın dinidir.

Burada müslümanlar, Yahudi ve Hıristiyanlarla daha yakın temas içinde oldular; iç içe yaşadılar. Hattâ çok kısa sürede Medine'de kurulan şehir devletinin yönetiminde söz sahibi oldular ve diğer din mensuplarıyla, her ne kadar uzun ömürlü olamamışsa da, *Medine Sözleşmesi* adıyla meşhur birlikte yaşama antlaşmasını hazırladılar ve uyguladılar. Dolayısıyla burada inen ayetler ve sureler, bir şehir devletinde o günün şartlarının gerektirdiği idarî, hukukî, askerî düzenlemelerle ilgili hususları ihtiva eder. Bu açıdan bu ayet ve sureler daha uzun ve daha farklı bir üslûpla indirilmiştir.

* * *

*Kur'ân-ı Kerîm'*in oluşturulmasını istediği "model toplum", esas itibariyle, Hz. Peygamber'in önderliğinde ve otoritesi altında yirmi üç yıl gibi kısa ve baş döndürücü bir hızla ve toplumdaki ihtiyaç ve gelişmelere denk bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Neticede de, birkaç yüzyıl içinde, çağına göre mükemmel model bir ilim, îmân ve ahlâk toplumu oluşturulmuş ve bir medeniyet yaratılmıştır.

---

[9] Krş. İlhami Güler, **Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu,** Ankara Okulu, Ankara 2002.

[10] Krş. M. Halefullah, **Kur'an'da Anlatım Sanatı,** çev. Ş. Karataş, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002, 94, 168 ve çeş. yer.

Levent Şahverdi Arşivi

Dikkat edilirse, sürekli olarak "bilgi, îmân, ahlâk" sözlerini buradaki sıra içinde kullandık, kullanıyoruz; çünkü İslâm, gerçekten inanma / îmân ve ahlâk için, her ne kadar bugün maalesef yokluğunu çekiyor isek de, bilgiye / öğrenmeye / araştırmaya öncelik tanımıştır.

Bu noktada İslâm, denebilir ki, evrensellik iddiası taşıyan dinler arasında kendine güveni en yüksek, en köklü ve en güçlü olanıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, insanı ısrarla her hususta aklını kullanmaya, evrenin sırlarını çözmeye, olayları ve olguları sormaya ve sorgulamaya, düşünmeye çağırır. Bilgisizlik, kör bir gelenekçilik, ataları körü körüne taklit, aklı ve mantığı kullanmamak, sorup-sorgulamamak, sebep-sonuç ilişkisi kurmaksızın hemen kabul etmek ve en önemlisi araştırmamak, düşünmemek ve ibret almamak Kur'ân'ın şiddetle reddettiği, karşı çıktığı ve mutlaka mücadele edilmesi gereken çirkin davranışlar ve kötü alışkanlıklar olarak gösterilir.

Esasen *Kur'ân'*ın yorumlanması ve yaşanılan dönemin ihtiyaçlarına cevap bulunması demek olan ictihad'ın kaynağı da akıldır, bilimdir.

Burada şu çok önemli konuya sadece temas etmekle kalmayıp çok kuvvetle ve çok önemle vurgulamak şarttır:

***Kur'ân'*ın tavsiye ve teşvik ettiği** ***bilimsel bilgi*nin elde edilmesi, ancak ve ancak insanların kendi çabaları, araştırmaları, çalışmaları ve bu hususta yeteneklerini geliştirmelerine bağlıdır.**

Ayrıca *Kur'ân'*ın Hz. Peygamber'e verildiğinden söz ettiği bilgi ['ilm] ise, *bilimsel bilgi* değil, ona vahiy yoluyla verilen ve îtikâdî açıdan da zanna / sanıya yer vermeyen bilgi anlamındadır. Bu bilginin gerçek yüzü de, "mutlak bilici olan" Allah katındaki hakikattir.

*Kur'ân'*ın amacı, kesinlikle insanlara ahlâk, hukuk, tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji, edebiyat, tıp, mühendislik gibi sosyal, sağlık ve teknik bilimler alanlarında bilgiler vermek değildir. Onun işi, sadece insanların "iyi insan" ve "ahlâklı, adaletli, insan hak ve hukukunu gözeten *model* bir toplum" ya da kısaca *iyilik ve güzellik'*te yarışarak, yeryüzünü koruyarak ve geliştirerek ona egemen olan bir *aydın mü'minler topluluğu* haline gelebilmeleri için, inanç ve ahlâk alanlarında akıllarını doğru kullanmaya ve doğru davranış ve yaşayışa yönlendirmek ve bu konularda ısrar etmektir.

Bu gerçeği görebilmek, idrak edebilmek, gerektiği şekilde kavrayabilmek ve gerçek kılabilmek için, şuurlu bir biçimde bilgiye ulaşma niyeti ile gerek maddî, gerekse manevî sebep-sonuç ilişkilerini keşfetmek, ortaya koymak gerekir. Özgürce girişilecek bu ciddî iradî faaliyetin sonucunda da

Levent Şahverdi Arşivi

bilimsel bilginin en üst seviyelere çıkarılması ve insanlığın hayrına sunulma becerisinin gösterilmesi, gerçekten inanan bir müslümandan istenen ve beklenen bir iştir.

Ancak bu köklü gerçek, maalesef bizim, yani biz müslümanların *Kur'ân* zihniyetine karşı ürettiğimiz ve sergilediğimiz ihanet sonucu, İslâm'ın ilk üç yüzyılından sonra sanki bir masala dönüştü ve İslâm âlemi bilimsel üretim açısından sınıfta kaldı ve "yeryüzü egemenliği dâvasını" kaybetti, dersem acaba çok ağır bir ithamda mı bulunmuş olurum, bilmiyorum.

* * *

Bilindiği gibi Hz. Peygamber 13 Rebiyülevvel 11 / 8 Haziran 632 Pazartesi günü, müslümanların komutanlığını, dinî ve dünyevî işlerini yürütecek bir kimseyi kendisine halef tayin etmeden vefat etmişti.

Esasen Hz. Muhammed, bütün faaliyetlerinde kendisinin yenilikçi olmadığını ısrarla belirtmişti. Hattâ dini bile yeni baştan icat edilmiş değildi; çünkü ona göre İslâm, daima var olmuştu ve Hz. İbrahim ile başlayan önceki peygamberlerin dininden farkı yoktu. O sadece, daha önce gönderilen dinlerin bozulan kısımlarını düzeltiyor ve Allah'ın dinini yine O'nun esaslarına göre var kılıyordu. Hz. Muhammed ile en mükemmel şekline kavuşmuş olan İslâm, ona bağlananlar ve bütün insanlık için refah, adâlet, kurtuluş, barış ve esenlik vaat ediyordu[11].

Üstelik İslâm, bir "ruhban", yani Tanrı adına O'nun gücünü ve iktidarını paylaşacak bir sınıfı kabul etmediği için, iktidarın "din" adına paylaşılması da söz konusu değildi.

Onun içindir ki bizzat Hz. Peygamber, *Kur'ân-ı Kerîm'*de de doğrudan ya da dolaylı olarak yer almadığından, kendinden sonra ümmetin yönetiminin nasıl devam ettirileceğine, yerine kimin geçeceğine ve yerine geçecek kimsenin belirlenme yöntemine, kısaca İslâm devletinin yönetim biçimine dair herhangi bir söz söylememiş veya işarette bulunmamıştır. Esasen bu durum, sahabe tarafından da bilindiği ve açıkça kabul edildiği içindir ki, ilk dört halifenin belirlenmesi birbirinden farklı olmuştur.

Öyle görünüyor ki o, müslümanların halife meselesini kendi başlarına çözmelerini düşünmüştür. Aslında bu anlayış, yukarıda da işaret edildiği

---

[11] Krş. M.A. Shaban, **Islamic History: A New Interpretation, I,** Cambridge 1971, s.15. Ayr. krş. Hamid Dabaşî, **Peygamber'in Gelişinden Emevî İdaresine Kadar İslâm'da Otorite,** çev. Süleyman E. Gündüz, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, 15 vd., 39 vd., 63 vd., 83 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

gibi, onun devrinin anlayış ve geleneğine son derece uygundu. Üstelik kendisinden sonra bir peygamber de gelmeyecekti. Bu sebepten o, Arap geleneğine uygun olarak yeni bir önderin belirlenmesi için kapıyı açık bıraktı. Nitekim sahabe de bu konudaki uzun tartışmalardan sonra Hz. Peygamber'in halifesi sıfatıyla Hz. Ebu Bekir'i halifelik makamına getirdi[12].

Aslında ilk defa Hz. Ebu Bekir tarafından kullanılan, *Halîfetu Resûlillah* unvanı, peygamber ile sona erdiğine inanılan risâlet vazifesi hariç, onun bütün salâhiyet ve faaliyetlerinin yerine getirilmesini kapsar[13].

Bu arada, unvan dinî bir mahiyete büründürülerek *Halifetulluh* şeklinde kullanılmak istenmişse de Hz. Ebu Bekir şiddetle itiraz etmiş ve kendisinin ancak Allah'ın Elçisi'nin halifesi olduğunu söylemiştir[14].

Ancak Halife Osman hakkında kullanılmaya başlanan *Halifetulluh* unvanı[15], özellikle Emeviler döneminde yaygınlık kazanmıştır. Nitekim ilk Emevî halifesi Muaviye, o günkü müslümanların tamamının mutlak itaatini sağlayabilmek ve onları kayıtsız şartsız kendisine boyun eğdirebilmek amacıyla *"Halifetullah"* unvanını kullanmıştır[16]. Bunun anlamı, Emevîlerin kendilerinin Allah tarafından tayin edilmiş idareci veya vekil oldukları iddiasıyla dinî bir meşruiyet sağlama iddiasıdır. Dokunulmazlık zırhına bürünme kurnazlığıdır.

Maamafih Abbasiler de, halifenin gücünün kaynağını ilâhî bir temele dayandırmak için buna benzer şekilde, *"Halîfetullah / Zıllullahi fi'l-arz"* (Allah'ın halîfesi / Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) gibi unvanlarla, bu iddiayı devam ettirmişlerdir.

---

[12] Hz. Ebu Bekir'in halifeliğe getirilişi ve tartışmalar hk. bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, " 'Sakîfe' Olayı veya Hz. Ebû Bekir'in Halîfe Seçimi", **İslâm Medeniyeti,** V/3 (Mart 1982), 7–27; aynı yazar, **Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri,** İzmir İlâhiyat Vakfı Yay., İzmir 2004 (12.Bs.), 27 vd.; aynı yazar, *İmâmiyye Şîası*, İst. 1984, 22 vd.(2.Bs.: Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul 2008, 30-51); W. Madelung, **The Succession to Muhammad,** U.K.:Cambridge U. P. 1997, ss.28-56.

[13] A.Bülent Ünal, **Semantik Açıdan Kur'an'da Hilâfet Kavramı,** İzmir 1990 (Y.Lis.Tezi), 7-8.

[14] Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabak_tu'l-Kubr_*, Beyrut, trz.,III, 183; W. M. Watt, **İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri,** çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara 1981, 102.

[15] İlk defa şair Hassan b. Sâbit tarafından Halife Osman için yazdığı bir şiirde kullanılmıştır. Bkz. D. Sourdel-A.K.S. Lambton, "Khalifa", *EI²,* IV/ 937 vd. İlk dönem âlimlerinin bir kısmı, Âdem peygamber ve soyuna, insan kendisinden önce yeryüzüne egemen olan cinlerin yerine getirilmiş olduğu için cinlerin ardından gelenler anlamında "halife" dendiğini; bu sebepten halifeler hakkında "Allah'ın Halifesi/Halîfetullah" denmemesi gerektiğini ileri sürerler ve İbn Abbas'ın da bu görüşte olduğunu söylerler. Bkz. Mâverdî, **el-Ahkâmu's-Sultâniyye,** Kahire 1960, 15.

[16] P.Crone-M.Hinds, **God's Caliph: Religious Authority in the First Centuries of Islam,** Cambridge 1986, 6-7.

Levent Şahverdi Arşivi

Üstelik kelimenin aslında bulunmadığı halde, *"Allah'a, Resûle ve aranızdan olan buyruk sâhiplerine ('ulu'l-emre) itaat edin"* (4.Nisâ,59) ayetini halifeye yükleyerek halifenin görevine kutsallık da kazandırılmaya çalışılmıştır.

Oysa Hz. Ömer, kelimenin ruhuna sâdık kalarak, "*halîfetu-halîfeti resûlillah*" (Resûlullah'ın halifesinin halifesi) unvanını kullanmış ise de bu çok uzun olduğu için, "*emîru'l-mu'minîn*" unvanı tercih edilmiştir.

"*Halîfetu Resûlillah*" [Allah'ın Resûlü'nün Halifesi], Hz. Peygamber'in hukukî ve dünyevî görevinin vekili anlamındadır; çünkü onun peygamberlik görevi onunla son bulmuştur. Ümmetin manevî rehberliği bir bütün olarak yine "ümmet", yani "toplum" tarafından üstlenilmiştir. Onun için halîfe dinî nasslara yeni eklemeler getirmeye yetkili değildir. Onun görevi, sadece "akîde"yi muhafazadır ve "şeriat"ın korunması ve tatbiki hususunda bir otorite temsilidir[17]. Bu durum, kaçınılmaz olarak, din alanında bir uzmanlar sınıfının doğuşunu zorunlu kılmış ve dolayısıyla "İslâm'da siyasetle din arasındaki ilişkilerin ayrışmasında bu tür bir süreç yaşanmıştır"[18].

Bu sebepten ümmetin önderi olarak halife hakkındaki siyasî doktrinler, halifenin görevine dair kelâmî ve fıkhî doktrinlerden kolayca ayırt edilemez. Nitekim ilk dönemde bu hususta vuku bulan gelişmeler, ihtilâflar, tartışmalar oldukça dikkat çekicidir. Aslında kısaca "sözde" Sünnî siyaset teorisi, ümmetin tarihinin rasyonalizasyonundan / meşrulaştırma gayretlerinden ibarettir, dense yerindedir ve makuldür.

Esasen Hz. Peygamber'in vekili sıfatıyla adâlet ve hakkaniyetle toplumu yöneten ilk dört halifeden sonra iş başına gelen ve saltanata, kaba kuvvete dayanan Emevî devletinin meşrûiyeti meselesi de İslâm tarihi boyunca sürekli tartışılmıştır.

İşin aslına bakılacak olursa İslâm, müslümanların işlerinin şûrâ yani karşılıklı danışma yoluyla yürütülmesini emreder.

Halifenin, genişlemiş ve muhtelif ırklar, kültürler ve coğrafyadan oluşan bir imparatorluk haline gelmiş bir yapının, mahiyeti gereği tek başına üstesinden gelmesi ve bu sistemin *Kur'ân*'ın istediği barış ve düzen içinde bir topluluk meydana getirmesi beklenemezdi.

---

[17] Geniş bilgi için bkz. W. Madelung, "*Imama*", *EI_*, III / 1163 vd.; D. Sourdel-A.K.S. Lambton, "Khalifa" , *EI*^{2}, IV/ 937 vd.

[18] A. Arslan, "Türk Laikliği ve Geleceği Üzerine Bazı Düşünceler", **Liberal Düşünce,** 1/1(Kış 1996), 61.

Levent Şahverdi Arşivi

Nitekim Hz. Ömer, çok açık bir biçimde sıkıntı yaratabilecek bu önemli sorunu görmüştü. Özellikle kendi döneminde İslâm devletinin çok çabuk büyümesi, olayların cereyanını da hızlandırıyordu. Öyle ki;

– Fetihler sonucu yeni yerlere yerleşen kabile mensupları, fethedilen bu yerleri sanki özel mülkiyetleri gibi görme eğiliminde idiler.

– Valiler kontrol edilemez durumda idi.

– Sosyal tansiyon alabildiğine yükselmişti.

– Medine'de kurulmuş olan hilâfet rejimi, tabiatı gereği, imparatorluk politikasının çarkını kontrol için uygun değildi.

Bunun içindir ki o, kendi yerine Hz. Ebu Bekir'in yaptığı gibi birini vasiyet etmeyip, alabildiğine büyümüş ve teşkilâtlı hale gelmiş idare işini, ümmetin sorumluluğuna bırakmanın uygun olacağını düşünerek, işi şûrâya havale etmiştir. Esasen kendi döneminde de işlerin şümulü karşısında, daima bir müşavirler / danışmanlar kadrosu bulundurmuştu.

* * *

Kaldı ki, İslâm'ın şûrâ emri dikkate alındığında, devlet başkanına halkın iradesini temsil eden bir yasama meclisinin yardımcı olması, son derece tabiidir; çünkü İslâm'da devlet kurumu, vekâletnamesini halktan alır ve bu yüzden de zorunlu olarak demokratiktir. Burada gerekli olan halkın hakiki destek ve amaçlarının neler olduğunun belirlenmesidir. Bu hususta en önemli hedefler, İslâm'a göre, devletin güvenlik bütünlüğünün korunması, hukuk ve düzenin korunup ülkenin ve ülkedeki bütün bireylerin her türlü yeteneklerinden tam olarak yararlanılabileceği ve bütünün refahına katkıda bulunabileceği şekilde geliştirilmesidir[19].

Hal böyle olmasına rağmen *Kur'ân-ı Kerîm*'de;

– insanın Allah'ın halifesi kılınışı (2. Bakara, 30);

– hüküm vermenin ancak Allah'a ait oluşu (6. En'am, 57);

– Allah'ın indirdiği ile hüküm vermeyen kişinin inkârcılıkla, zalimlikle ve yoldan çıkmakla vasıflandırılması (5. Mâide, 44, 45, 47).

gibi ayetlerden hareketle, İslam'da siyasî egemenliğin Allah'a ait olduğu ve insanın da bunu halifesi sıfatıyla O'nun adına kullanacağı, dolayısıy-

[19] Bu hususlarda bkz. Fazlur Rahman, "İslâm'da Devlet Kavramı", **Değişim Sürecinde İslâm,** yay. John Donohue- John Esposito, çev. Ali Yaşar Aydoğan-Aydın Ünlü, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, 276 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

la İslâm'da din ve devlet işlerini ayırmanın imkânsızlığını ileri sürenler olmuştur; bugün de vardır.

Oysa yukarıda da ifade edildiği üzere insanın Allah'ın halifesi kılınışı, onu Allah'ın vekili ya da O'nun adına iş gören bir varlık durumuna getirmez. *Kur'ân-ı Kerîm*'in bütünlüğü içinde ele alındığında insan, yeryüzünde kendi adına hüküm süren, yapıp-etmelerinden dolayı da doğrudan kendisinin sorumlu olduğu bir varlıktır. İnsan Allah adına iş yapan bir varlık değildir. O, sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için iş yapan, çalışan bir varlıktır.

Esasen, *"Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım"* (2. Bakara, 30) ayetinde, insanın yeryüzünde Rabb'ın sıfatlarının mazharı olarak yaratıldığına işaret edilmektedir[20].

Ayrıca Hz. Peygamber dâhil hiç bir peygamberin Allah'ın yerine iş yapma ve vekili olma yetkisinin bulunmadığı açıkça bildirilmiş ve insanlara da, peygamberlere de hükmettikleri zaman adâletle hükmetmelerini istemiş (4. Nisâ, 58; 38. Sâd, 26) bir dinde, elbette yetki ve sorumluluk doğrudan insana verilmiş ve ondan bu yetkilerini, yani egemenliğini nasıl kullanmasının gerektiğinin yolları gösterilmiştir.

Buna göre insan, egemenliğini kullanırken mutlaka ve her ne pahasına olursa olsun adâletle ve hakkaniyetle hükmetmeli; Allah'ın *Kur'ân*'da bildirdiği hazır örnekleri dikkate alarak onlardan yeni hükümlere ulaşmalıdır. Başka bir ifade ile insan, Allah'ın indirdiklerini gerektiğinde yeni hükümlerin üretilmesi ve istikrar içinde değişme ve gelişme için bir malzeme olarak kullanmak durumundadır.

Kur'ân-ı Kerîm'e göre Allah'ın mutlak hâkim ve hâkimiyetin de O'na ait olması, elbette ontolojik anlamda doğrudur ve bu hususta müslümanlar arasında herhangi bir tartışma yoktur. Tartışma Allah'ın insana beşerî-siyasî egemenlik hakkı verip vermediği konusundadır.

Kur'ân'a göre siyasî egemenlik tereddütsüz insana aittir; çünkü yukarıda da işaret edildiği üzere, yönetim konusunda yapılacak iş, şûrâ yoluyla toplumsal iradenin tecellî ettirilmesidir. İnsan da sahip olduğu hür iradesi ile bunu gerçekleştirebilecek güçtedir. Yoksa insanın "*Hâkimiyet Allah'ındır*" iddiası ile hükmetmeye kalkması ve kendi iradesini ve yorumlarını Allah'ın iradesi sayması, açıkça bir ilâhlık davasıdır.

---

[20] Süleyman Ateş, **Kur'an'ı Kerîm ve Yüce Meâli,** Ankara trz., 5.

Levent Şahverdi Arşivi

Kesin olan husus şudur ki, Allah evreni insanın emrine vermiş, müsehhar kılmış ve böylece ona geniş bir egemenlik alanı açmıştır. Ancak insan, hiçbir suret ve şekilde Allah'ı temsîlen, yani O'nun adına siyasî egemenlik iddiasına kalkışabilecek durumda değildir; çünkü insanın iradesi Allah'ın iradesinin temsili aracı değildir.

İnsanın işi, emrine verilen yeryüzüne ve bütün evrene bir "emanet" anlayışı ile egemen olarak medeniyetler kurmak; ona, yani evrene olumlu anlamda boyun eğdirmektir.

*Kur'ân'*a göre *ilim*, egemenlik için çok önemli bir unsurdur. Ayrıca *hikmet* kelimesinin hâkimiyet (egemenlik) anlamı da vardır. Buna göre *bilgi* ve *hikmetle* donanacak insan, egemenliğin temel ölçüsü olarak hak ve adaleti esas alacak ve onu bütün insanlara eşit biçimde yansıtacaktır. Bu bir anlamda hukukun *üstünlüğü* anlayışının *Kur'ân*'la ne kadar derin bir şekilde uyuştuğunun da açık bir tezahürüdür.

* * *

Kesin olan husus şudur ki, *Kitâb'*ın bilinebilmesi ve Allah'ın istediği model bir ahlâk ve îmâna dayalı bir toplumunun oluşturulabilmesi ve nihayet bu toplumun bir medeniyet kurabilmesi için de mutlaka "bilgi" gerekir. Atay'ın çok isabetli bir biçimde belirttiği gibi[21];

İslâm'ın bilgi teorisine getirip yerleştirdiği iki köşe taşı bulunmaktadır.

Birinci köşe taşı şudur: İlmin kaynağı Allah'tır, şaşmaz ve gerçek ilim O'na aittir. O'ndan başka hiç kimse (peygamber de dâhil) gerçeği bilmez. İlmin gerçeği ve bütünü Allah'ındır. Bu inanç, İslâm'da bir insanın diğer bir insan için ilim otoritesi olma inancını yıktı. Ancak insanı, kendisi için ilim otoritesi olarak kabul etti. O halde gerçek ilim otoritesi Allah'tır. Ama izafî ilim otoritesi, insan için sadece insanın kendisidir.

Ama insan nasıl bilecektir? İşte bunun cevabı ikinci köşe taşını teşkil eder. İnsan Allah'ı gerçek ilim kaynağı kabul edip hiçbir insanı ilim otoritesi kabul etmeyecektir, derken şunu kastediyoruz. İnsan, kendisinden başka herhangi bir insanın ilmini şaşmaz ilim olarak almayacaktır. İnsanda gerçek ilim ve şaşmaz bilgi yoktur. O, her zaman yanılabilir. İnsanın Allah'tan başka güveneceği ilim, kendisinin yaptığı ilim olacaktır…

[21] Hüseyin Atay, **Kur'an'a Göre Araştırmalar IV,** Semih Ofset, Ankara 1995, 87.

Levent Şahverdi Arşivi

Hal böyle olmasına rağmen, maalesef, onuncu yüzyıldan itibaren sadece *Kur'ân-ı Kerîm'*in ayetleri değil Peygamber'in *sünneti* ve hattâ sahabe tarafından yapılmış yorumlardan örülü bir kültür de, resmen kusursuz ve kesin birer bilgi kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır.

Böylece *Kur'ân*'ın şiddetle karşı çıktığı "ataları taklit" zihniyeti İslâm dünyasını çepeçevre sararak esir aldı ve neticede, sadece *Kur'ân* değil, Hz. Peygamber'in *sünnet*ine ve sahabenin sözlerine ve hattâ "mezhep imamları" sıfatını taşıyan 'ulemânın görüşlerine de birer çelik zırh geçirilerek sanki hukuk ve ahlâk alanında değişmez ve aşılmaz hazır bilgi kaynakları olarak bakıldı.

Aslında *Kur'ân*'ın mesajına tam anlamıyla aykırı olan bu zihniyet, İslâmiyet'e en büyük zararı verdi. Çünkü böylece Allah'ın ayetleri gereksiz ve yersiz bir şekilde, zaman zaman da olayları ve yöneticilerin icraatını "meşrûlaştırma" amacıyla inanılmaz bir biçimde istismar edildi. Onlara akıl almaz derecede aykırı ve gereksiz anlamlar yüklendi. Hattâ her biri sonsuz anlam hazineleri olarak görüldü ve böylece inanç alanı, içinden çıkılmaz hale sokuldu. Bu ise din açısından çok tehlikeli ve apaçık bir istismar demekti; öyle olduğu da tarihin şaşmaz şahitliği ile ispatlanmış oldu.

Esasen Hz. Peygamber'in Allah'ın Elçisi olarak görevini tamamladıktan sonra toplumun yönetimini üstlenen halifeler, egemenliğin insana ait olduğu gerçeğinden hareketle, *Kur'ân- Kerîm'*ın temel ilkeleri çerçevesinde bireyin ve toplumun ihtiyacı olan meselelere cevap bulmakta kendilerini rahat hissetmişlerdir; çünkü onlar, Hz. Peygamber'in sahip olduğu bütün vasıfları, ama kesin olarak peygamberliği şahıslarında toplayamayacaklarını biliyorlardı.

Onun için de belli bir süre sonra yönetici halife ile birlikte hayatın meselelerine din açısından yorum getirecek hukuk ve kelâm okulları doğdu.

Bu da esas itibariyle İslâm'da siyaset, yani devlet ile din arasındaki ilişkiler ve kurumların ayrılığı hakkında bir deneydi.

Ayrıca İslâm'da ruhban sınıfının bulunmayışı, devletin yani siyasetin dinin emrine girmesi, başka bir ifadeyle siyasetin "dinselleştirilmesi" şeklindeki bir anlayış, görüş ve düşünce, kısmen taraftar bulmuşsa da, İslâm düşüncesinin gündemde ciddi bir mesele olarak yer almamıştır.

Egemenlik

Peki, siyaset dinselleştirilmeyecektir ama toplumun ve kişilerin yönetiminde;

Levent Şahverdi Arşivi

• değişmezliğine inanılan katı kurallar ve dogmalar mı egemen olacaktır?

• yoksa, insanın zamanın sürekli değişen ihtiyaçlarına, hayatın gerçeklerine cevap bulacak akıl ve bilim yolunu kullanarak gerçekleştireceği bir "egemenlik" mi söz konusudur?

"Egemenlik" Arapça "hâkimiyet" kelimesinin karşılığıdır; "h-k-m" fiilinden türetilmiştir ve genel olarak hâkimlik, hükümranlık, üstünlük anlamlarına gelir. Yargılamak, hüküm vermek, hukukî karar vermek, önerme ortaya koymak, takdir etmek, buyurmak, hikmet, hüküm, hâkim, hakem tayin etmek, hükümet, mahkeme ve benzeri pek çok kelime bu fiilden türemiştir.

Kelimenin aslî bir anlamı daha vardır ki, çok ilgi çekicidir ve önemlidir: Ata gem vurmak ve onu yönetmek; gemiyi idare etmek[22].

Egemenlik (hâkimiyet), egemen olma durumudur ve egemenliğin oluşabilmesi ve kurulabilmesi için gerekli en önemli unsur, o fiil ile ilgili yetkiye, yani yapabilme gücüne ve öz bilgiye (*hikmet*) ihtiyaç vardır. Sağlıklı bir yetki de bilgi, akıl, tecrübe, ehliyet ve en önemlisi adâlet gibi unsurlarla teşekkül eder.

Görülüyor ki insan, akılla donatıldığı için, *adâlete, hikmete* ve *bilgiye* sahip olduğu ölçüde egemenliğe hak kazanmıştır. Elbette onun egemenliğinin, ontolojik anlamda *mutlak olması* düşünülemez. Her şeyi ile sınırlı ve sonlu bir varlığın, mutlak sınırsızlığından, mutlak hâkimiyetinden söz edilemez. Ancak o, yeryüzünün halifesi sıfatıyla, emrine verilmiş olan evrene egemen olmalı, yani ona âdeta gem vurmalı; kendisine "emanet" olarak verilen ve "teshîr" edilebilecek / boyun eğdirilebilecek bu varlığı, *teshîr* kelimesindeki olumlu anlam çerçevesinde, ona zarar vermeden geliştirip zenginleştirerek en iyi şekilde yönetmelidir.

Ancak iş bu kadarla bitmemektedir. Şu sorulara da cevap bulunmalıdır:

---

[22] "Hâkimiyet" kelimesinin Arap dilinde ve *Kur'an-ı Kerîm*'deki semantik tahlili üzerinde A.Bülent Ünal tarafından yönetimimde hazırlanmış bir doktora çalışması, bu alanda şimdilik çok titiz ve başarılı bir araştırma özelliğini taşımaktadır*:* **İlk Devir İslâm Düşüncesinde Hâkimiyet Kavramı ve Tezahürleri,** İzmir 1997 [Bu çalışma, "*İlk Devir İslâm Düşüncesinde Egemenlik,* İzmir: İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları.No:32, 2006" başlığı ile yayımlanmıştır.] Bu konuda ayr. bkz. Ali Abdurrazık, **İslâmiyet ve Hükümet,** İst. 1927 (**İslâmda İktidarın Temelleri- Bir İdeolojik Devlet Eleştirisi,** İst.1995); P. Crone – M. Hinds, **God's Caliph-Religious Authority In The First Centıuries of Islam,** Cambridge 1986; H. Dabaşî, **Peygamber'in Gelişinden Emevî İdaresine Kadar İslâm'da Otorite,** çev. Süleyman E. Gündüz, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

Levent Şahverdi Arşivi

Egemenlik kimin olacaktır?
Meşruiyetini nereden alacaktır?
Egemenliğinin kaynağı nedir?
Nasıl bir egemenlik anlayışı uygulanacaktır?

* * *

İşte bu noktada, biraz geriye giderek insanın yaratılışını, Allah'ın onu halife kılışını, bir kere daha gözden geçirmek gerekli olmaktadır.

*Kur'ân-ı Kerîm'*de "hilâfet" kelimesi yer almadığı gibi, iki ayette geçen "halife" kelimesi de kesinlikle terim anlamında kullanılmaz:

1. Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim" demişti. Melekler, "orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz" dediler. Allah, "Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi. [2. Bakara, 30].

2. Ey Dâvud! Seni şüphesiz yeryüzünde halife kıldık, o halde insanlar arasında adâletle hükmet, hevese uyma yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unuttuklarından dolayı çetin azâb vardır.[38. Sâd, 26].

Bu iki ayette geçen *halife* kelimesi ile bu kelimenin *Kur'ân*'da kullanılan çoğul şekilleri olan "*hulefâ*" ve "*halâif*" kelimeleri, bir kimsenin yerine geçen, bir kimseden sonra gelerek kendisine verilen görevleri yerine getiren, halef olan anlamlarına gelmektedir[23].

Bütün bu ayetlerde Allah'ın halife olarak yarattığı insan, kesinlikle Allah'ın vekili ve O'nun yerine iş yapan bir varlık olarak görülmemektedir.

Ayetlerde onun, bizzat kendi yetki ve sorumluluk çerçevesinde kullanması gerekli olan yeryüzü egemenliğinin sınırları ve yolları belirtilmektedir. Bunun sınırları ve yolları da, "ilim ve hikmet", "hak ve adâlet" ile "hükmetmek"; "hevâ"ya uymamak; "Allah'a karşı sahip olunması gerekli olan sorumluluk bilincinden / takvâ"dan ayrılmamaktır.

Ayrıca ayetlerde "halife" ve türevlerine yüklenmiş olan anlamların hiçbiri, Peygamber de dâhil insanoğlunu Allah'ın vekili kılmadığı gibi, pey-

---

[23] *Kur'ân'*da "Halife" kelimesi ve çoğul şekildeki kullanışların anlamları ve müfessirlerin yorumları hk. bkz.: A.Bülent Ünal, *anılan tez*, ss.77 vd.[**İlk Devir İslâm Düşüncesinde Egemenlik,** 112 vd.]

Levent Şahverdi Arşivi

gamberin halefi ve kendisinden sonra yerine geçecek kimseyi de karşılamamaktadır. Hattâ *Kur'ân-ı Kerîm'*de geçen "halife" ve türevleri ile ilgili ayetlerin tamamında halifenin, peygamberin halefinin unvanı olacağına ya da olması gerektiğine dair açık bir işaret de yoktur.

Bu bakımdan "halife" kelimesi, Hz. Peygamber'den sonra cereyan eden tarihî ve siyasî olayların gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan "hilâfet" kurumu yüzünden ciddi bir anlam değişmesine uğramış ve neticede, *Kur'ân-ı Kerîm*'de bulunmamasına rağmen, bu tehlikeli anlam kaymasına dayalı birçok egemenlik ya da siyaset teorileri oluşturulmuş;[24] hilâfetin / imametin mahiyeti, gerekliliği ve benzeri hususlar, özellikle Sünnî ve Şiî fırkalar için, vazgeçilemeyen tartışma konuları olmuştur.

Meselâ Şiî-İmamiyye'ye göre imam / halife belirleme işi, ümmetin tercihine bırakılamaz; çünkü o, "usûl-i din"dendir[25]. Peygamberin genel velâyetini taşıdığından nübüvvetin devamıdır ve bu iş, Hz. Ali-Hz. Fâtıma soyundan gelen imamlara aittir. İsmâiliyye de birçok bakımdan hemen hemen aynı görüşleri paylaşır.

Zeydiyye ise, zulmü ortadan kaldırmak, adâleti tesis etmek, ümmetin işlerini yerine getirmek için mutlaka bir imama/halîfeye ihtiyaç vardır; bu sebepten imametin / hilâfetin tesis edilmesi de bütün müslümanlar üzerine vâciptir.

İslâm düşünce tarihinde siyasî egemenlik tartışmasını başlatan Hâricîler de, bazı istisnaları bulunmakla beraber, adâletin tesis edilebilmesi için,

---

[24] Hattâ Mısırlı çağdaş yazarlardan biri olan Fehmi Şinnâvî, "Hilafet, şüphe ve tartışmaya mahal bırakmaksızın diyoruz ki, İslâm'ın ideolojik boyutudur. Ne sosyalizm, ne kapitalizm, ne faşizm, ne de başka bir izm; hiçbirisi değil. İslâm'ın bu boyutunu sadece hilafet temsil edebilir."der. Bkz. **Hilafet: Modern Arap Düşüncesinin Eleştirisi,** çev. Sadık Ömeroğlu, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, 43, "Hilafet İslâm'ın dünya görüşü ve siyasal sistemidir." Bkz. 15.Bölüm başlığı, 181. Benzeri bir yaklaşımı Şahin Uçar, iki yerde sergiler: "…müslümanlar nazarında hilafetin meşruiyeti, kur'an'ın ahkâmına göre, yani tanrı adına bir yönetim biçimi olması kayıt ve şartı iledir; bu husus o günden bugüne kadar idealize edilmiş biçimi ile de olsa, mülk'e karşı hilafet alternatifi olarak anlaşılmıştır…Hilafet müessesesinin sembolize ettiği ve devam ettiremediği Tanrı adına hâkimiyet ve diğer bir tabirle el-Mülkü lillah (siyasî hâkimiyet ancak Allah'ındır) şeklindeki İslâmî ideal yaşamaya devam etmiştir…" (97-98); "…İslâm'a göre, Mülk (siyasî hâkimiyet) yalnızca Allah içindir; Kur'an-ı Kerim'de her çeşit Mülk'ün Allah'a ait olduğunda ısrar eden pek çok ayet vardır; İslâm, beşerî mülkün bütün çeşitlerine, bilinen bütün siyasî rejimlere karşı bir alternatif olarak, bir "Thenomous Nizam" (Tanrı adına hâhimiyet, ilahî kanunların hükümfermâ olduğu yönetim) idealini getirmiştir…" (113-114), Bkz. **Tarih Felsefesi Açısından İslâm'da Mülk ve Hilafet Medine'yi Yeniden Kurmak,** İz Yayıncılık, İstanbul 1996, 97-98, 113-114.

[25] Bu hususlarda günümüz fırkalarının görüşleri hk. bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, **Günümüz İslâm Mezhepleri,** İzmir İlâhiyat Vakfı Yay., İzmir 2008.

Levent Şahverdi Arşivi

bütün işlerin tek egemen güç / tek hüküm sahibi olan Allah'ın *Kur'ân-ı Kerîm*'inde bildirdiği emir ve yasaklara göre yürütülmesi gerektiğini ve bundan da sorumlu olanın halife olduğunu söylerler. Dolayısıyla bir imam / halife ya da bir devlet başkanı belirlemek dinî bir görevdir. Hâricîler, görüşleri çok katı olmasına ve kendilerininkinden başkasını doğru kabul etmemekle beraber, hilâfet / imamet konusunda, İslâm fırkaları arasında demokratik sayılabilecek bazı görüşlere de sahiptirler. Onlara göre halîfe / imam, âdil, âlim ve zâhid / muttakî olmalıdır. Onların Kureyş'ten, hür ya da köle olmaları gibi bir şart yoktur. İmam / halife mutlaka, müslümanların gerçek katılımıyla yapılacak **hür bir seçimle** iş başına gelir ve âdil olduğu, Allah'ın emirlerini yerine getirdiği ve zulümden uzak kaldığı sürece görevi başında kalır; aksi halde azledilir.

* * *

Toplum hayatında siyasî egemenliği metafizik hâkimiyete dönüştürmek, onu kullananları sorgulama dışında bırakmak ve böylece topluma hesap vermek ve halk tarafından gerektiğinde değiştirilmek endişesinden kurtulmak demektir. Bu ise, kesinlikle *Kur'ân-ı Kerîm*'in mesajına zıt bir anlayıştır; çünkü Allah egemenliği kullanma yetkisini tek tek insana vermiş; ancak ondan bu yetkisini doğru kullanmasını istemiştir.

Eğer bir toplum, içinde bulunduğu durumdan hoşnut değilse, egemenlik hakkı ile bu gidişi değiştirmelidir. Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm'*de bu konuda şu ifade edilir : *"…Şüphesiz ki bir topluluk durumunu değiştirmedikçe, Allah da o toplumun durumunu değiştirmez..."* (13. Ra'd, 11).

Halife kavramının Hz. Peygamber'in vefat ettiği 632 tarihinden sonra cereyan eden olaylarla bağlantılı olarak ciddî bir anlam değişikliğine uğratılması ve hattâ inanç esaslarıyla ilgili dinî bir muhtevaya büründürülmesi ve dolayısıyla kutsallık kazandırılması, hem İslâm için, hem dinî düşünce tarihi için ve hem de İslâm ülkeleri için daima olumsuz bir tablo oluşturmuştur.

Tekrar hatırlatalım ki, bu olumsuz tablonun arka plânındaki gerçek, egemenlik hakkındaki İslâm mesajının özünün ne olduğunun ya unutulmuş ya da yöneticiler tarafından unutturulmuş olduğu vâkıasıdır.

Oysa *Kur'ân-ı Kerîm'*in emir ve yasaklarından amaç; başta,

– adâletin sağlanması (4. Nisa, 58);

– zulmün, kötülüğün ortadan kaldırılması (3. Âl-i İmrân, 108);

– kolaylaştırma (2. Bakara, 185);

Levent Şahverdi Arşivi

– güçlük çıkarmama ve sıkıntıyı giderme (5. Mâide, 6);

– kamu düzenine (maslahat-ı 'âmme) itibar'dır.

Bu durumda yeni olaylara cevap bulma hususunda, pekâlâ İslâm hukukunun kaynakları yanında kendi tarihimizin olduğu kadar başka ülkelerin tecrübelerinden de istifade etmek mümkün, hattâ gereklidir.

Nitekim Halife Ömer, o günkü toplumun hem idarî hem de iktisadî ihtiyaçlarına bir cevap olmak üzere Sasanî İmparatorluğu'nda idarî bir kurum olan dîvan teşkilatını, fey' adı altında toplanan cizye, haraç ve ticaret mallarının vergileri sonunda artan gelirlerin müslümanlara ve gazilere dağıtılması gibi malî ve askerî hizmetlerin yerine getirilmesini düzenlemek için almakta ve Bizans'tan da "vergi" sistemini bazı değişikliklerle benimsemek üzere, hiçbir mahzur görmemişti[26].

Geleneklerin harmanında savrulmuş ve dinî hayat konusunda herhangi bir sorusu ya da sorunu olmayan bir müslüman için her şeyinin *Kur'ân* hükümlerine göre tanzim edilmesini istemek en tabiî hakkıdır. Ancak *Kur'ân-ı Kerîm,* bünyesinde yer alan akîde, ahlâk, ibadet ve muamelât konularından her biri ile aynı oranda ilgilenmemiş, ama genel kural ve ilkeler getirmiştir[27].

Şüphesiz bazı istisnaları bulunmakla beraber sanki bir genel kuralmışçasına şu husus zikredilebilir:

Muamelât yani dünya işi olarak mütalaa edilen yapıp-etmeler, hakkında nass bulunanlar da dâhil, tamamı ictihadî'dir. Bunlarla ilgili hususlarda, içinde bulunulan şartlara göre gerekli düzenleme ve uygulamalarda bulunma yetki ve sorumluluğu Devlet'e aittir.

Başka bir deyişle, nass'larla yani Allah'ın ya da Hz. Peygamber'in kesin olduğuna ittifakla inanılan emri ile bildirilen muamelât hükümleri, îman ve ibadetle ilgili olanları hariç, örf ve âdetlerin değişmesi ile değişebilir.

Nitekim ilk dört halife döneminde de toplumun ihtiyaçlarına, toplumun değişim ve gelişimine paralel bir biçimde, İslâm mesajına uygun yöntemle ortaya konan çok zengin ve değerli uygulama ve yorum örneklerine rastlanmaktadır.

---

[26] Krş. Mustafa Fayda, **Hz. Ömer'in Divan Teşkilâtı,** Ankara 1982; aynı yazar, "Ömer", **DİA.**34/4451; Abdülaziz ed-Dûrî, "Divan", **DİA.** 9/377 vd.; Muhsin Koçak,"Ömer", **DİA.** 34/51-53.

[27] *Kur'an*'daki ahkâm âyetlerinin değerlendirilmesi hk. bkz. M. Erdoğan, **İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,** Marmara Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, 40 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Onlar bu nevi uygulamaları, eğer şartlar gerekli kılmışsa tereddütsüz tatbik etmişler ve bunu yaparken de dinin özüne uygun davrandıklarına inanmışlardır[28]. Bu uygulamalar da "dar anlamda tanrısal hukuk olarak adlandırılmaktan çok, yasa koyma alanında Tanrı'nın pozitif emirlerini yorumlayarak genişleten insan aklının eseridir" ve "sistemci İslâm aklının ürünüdür"[29].

Görülüyor ki bütün bu gelişmeler, İslâm'da Hz. Peygamber'in Allah'ın Elçisi olarak görevini tamamladıktan sonra toplumun yönetimini üstlenen

---

[28] Meselâ *Kur'ân*'da zekât vermeyenler için bir *had* (cezâ) tayin edilmiş değildir. Buna rağmen ilk halife Hz. Ebu Bekir, zekât vermek istemeyen kabilelere karşı, sahabenin bir kısmı muhalefet etmişse de "dine dönmelerine" yani tekrar zekât vermeyi kabul etmelerine kadar savaştı; çünkü zekât, ona göre, sadece şahsî değil toplumu doğrudan ilgilendiren bir ibadetti.

Yine meselâ Hz. Ömer, Allah'ın mesajının *şerîat* ile *dîn* arasında kesin bir ayırım yaptığının idrakinde idi. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in uygulamalarının da *'şerîat'*ı *'dîn'*den ayrı tuttuğunu bizatihi müşahede ettiği içindir ki, *Kur'an'*daki birçok "şer'î" hükmü ya uygulamamış ya da uygulamayı ya değiştirmiş ya da askıya almıştır.

Meselâ o;

• *Kur'ân*'da hırsızlık suçu için emredilen "el kesme" işini (5. Mâide, 38); kıtlık yılında uygulatmamıştır.

• *Kur'ân'*da hazinede toplanan zekâtın harcama kalemlerinden biri olarak belirlenmiş bulunan *"müellefe-i kulûb"* (kalpleri Müslümanlığa ısındırılacak) kimselere verilen hisselerin dağıtımı (9. Tevbe, 60), Hz. Ebu Bekir döneminde yine Hz. Ömer'in ısrarı ile durdurulmuş; kendi döneminde ise uygulamadan kaldırılmıştır.

• Hz. Ömer, *Kur'ân-ı Kerîm*'in câiz gördüğü ve helâl kıldığı Ehl-i Kitâb'ın kadınları ile evlenme ruhsatını (5.Mâide, 5) müslüman hanımların sayılarının artması ve en önemlisi müslüman erkeklerin güzelliklerinden dolayı onlarla evlenmeyi tercih etmeleri halinde bu durumun müslüman kadınlar için bir felâket olacağı gibi gerekçelerle yasaklamıştır.

• Kezâ o, ganimetlerle / fethedilen arazilerle ilgili *Kur'ân* ayetlerini (59. Haşr, 6-8; 8. Enfal, 41, 67-69; 3. Âl-i İmrân, 161) de şartları dikkate alarak uygulamamış ve kamu yararını (maslahat) gözeterek *"iktâ"* etmiştir. Kaldı ki bu ayetler *"câiz"* değil, *"emir"* niteliğindedir.

• Yine onun, biraz önce de belirttiğimiz üzere Bizans ve Sasanî tecrübelerinden yararlanarak iktisadî ve idarî düzenlemelerde de bulunması [Bu hususlarda bkz. Mustafa Fayda, **Hz. Ömer'in Divan Teşkilâtı,** Ankara 1982; H. Karaman, **İslâm Hukukunda İçtihad,** Ankara (trz.); M. Erdoğan, **İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,** İstanbul 1990; F. Demir, **İslâm Dini Açısından Din-Devlet İlişkisi (Din ve Laiklik),** çeş.yer.] ve daha nice kararı, re'sen *Kur'ân'*ın ve Hz. Peygamber'in *Sünneti*'nin özüne dayalı olarak koyduğu hükümlerdir ve dinin dinamizminde mevcut sürekli değişim anlayışının örnekleridir.

Aynı şekilde Halife Osman'ın Hac esnasında Mina'da seleflerinin aksine namazı iki yerine dört rek'at kıldırışı ve yine seleflerinin icraatıyla uzlaştırılamayacak pek çok uygulaması, içinde bulunduğu şartların zorladığı yorumlardır.

Hz. Ali'nin de Cemel sonrası ganimetlerin taksimi ile ilgili uygulamasına, seleflerinin ve Hz. Peygamber'in sünnetlerinde yer bulmak mümkün değildir; ama icraatı *Kur'ân*'ın ve Nebevî Sünnet'in ruhuna ve özüne uygundur. Msl. krş. M. Erdoğan, *aynı eser*, çeş.yer.; A. Akbulut, aynı makale, 153 vd.; F. Demir, *aynı eser*, çeş.yer.; S. Amin, *aynı eser,* 39 vd.; M. Öztürk, *aynı eser* (2008), 27 vd.

[29] A. Arslan, "Türk Laikliği ve Geleceği Üzerine Bazı Düşünceler", **Liberal Düşünce,** I/1 (Kış 1966), 62.

Levent Şahverdi Arşivi

ilk dört halife, *Kur'an*'ın temel ilkeleri çerçevesinde ferdin ve toplumun ihtiyacı olan meselelere cevap bulmakta kendilerini rahat hissetmişlerdir; çünkü onlar, Hz. Peygamber'in sahip olduğu bütün vasıfları, ama kesin olarak peygamberliği şahıslarında toplayamayacaklarını biliyorlardı.

Hal böyle olmasına rağmen maalesef çok erken dönemlerden itibaren ulema, yani İslâm bilginleri, Hz. Ömer'in zihniyet ve uygulamalarını bir kenara koyarak, *şerîat'*ın sabit, değişmez, evrensel, sadece indirildiği 610–632 dönemini değil bütün zamanları kapsadığı kanaatına ulaşmışlardır.

Meselâ onlara göre, *Kur'ân*'daki kavramlar, İslâm öncesi dönemde belli bir evrim sürecinden geçerek mevcut halini almış ve vahiy içerisinde kullanıldıktan sonra bu gelişimini sürdürecek kavramlar değil; Tanrı'nın indindeki mutlak hakikati temsil eden kavramlardır. Bu yüzden de sonsuza kadar geçerli ve değişmezdir[30].

Daha baştan itibaren İslâm'da îmân ve ibadet hükümleri dışındaki muamelât ile ilgili şerîat hükümlerinin her zaman değişime açık içtihadî konular olduğunu sık sık hatırlatmamıza rağmen, akılcı İmam Mâturidî ve Mu'tezile mezhebinin anlayışı ve görüşü yerine "statükocu" ve insanı "edilgen" kılan Eş'arî anlayışın Allah ve insan görüşü egemen kılınınca, dinin yatay boyutunu oluşturan muamelât hükümlerinden ibaret "şerîat" da tıpkı "dîn" gibi "değişmez"lik zırhına büründürülmüştür.

Bununla da yetinilmemiş, Hz. Peygamber'in *Sünneti*, sahabenin sözleri ve görüşleri, ilk devir ulemasının görüşleri de "dokunulmazlık" sınırları içine alınarak tıpkı "şerîat" gibi "değişmez"lik imtiyazına kavuşturulmuştur. Bu da, tamamen yanlış ve temelsiz bir iddia durumunda olmakla beraber, İslâm'da yönetimin "değişmez din kuralları" çerçevesinde oluşturulması şeklindeki bir iddia, dolaylı olarak hilâfetin dinî bir kurum olduğunu kabul etmek demektir.

İslâm dünyasının bu fevkalâde yanlış ve hatalı anlayış ve uygulamanın bedelini ne kadar ağır bir biçimde ödediği ortadadır. Yanlıştan dönülmediği takdirde yine aynı bedeli, belki daha da ağır, acı ve acıklı bir biçimde ödemeye devam edeceği de görülmektedir.

* * *

[30] Smith, "The Concept of Shari'a Among Some Mutakallimun", **Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A.R.Gibb,** ed. George Makdisi, Leiden 1965, 586, 590'dan İ. Güler, *aynı eser,* 29–30.

Levent Şahverdi Arşivi

Oysa *Kur'ân-ı Kerîm'*de devlet yapısını, yönetim şeklini ve idarî teşkilâtını kesin olarak belirleyen, en azından doğrudan belirleyen hükümler yoktur.

Bu konulardaki ilk ve kesin gibi görünen emir, müslümanların işlerinin aralarında şûrâ (danışma) yoluyla çözümlenmesidir (42. Şûrâ, 38. Ayrıca bk.: 3. Âl-i İmrân, 159). Yönetimle ilgili diğer hükümler de "emanetlerin ehline verilmesi", "insanlar arasında adâletle hükmedilmesi" dir (4. Nisâ, 58).

Açıkçası *Kur'ân,* insanların kendilerini hür iradelerini kullanarak yönetmelerini öngörmenin yanında, yönetim işinin mutlaka adâlete dayanmasını ve bu işin, yani "emanet"in en yetkili ve ehil olanlara verilmesini istemektedir.

"Emanet" , burada günlük dilde anlaşılan mal, eşya ve benzeri maddî anlamların ötesinde insanlara sunulan her türlü hizmeti ifade etmektedir.

Nitekim Hz. Ömer, üstlendiği "hilâfet" görevini "müslümanların emaneti" olarak görmüş ve kendisinden sonra da bu makama en uygun ve en yetenekli kişinin getirilmesini teminen işi şûrâya havale etmiştir.

Esasen ilk dört halifenin işbaşına getirilişinde uygulanan birbirinden farklı yöntemler göz önüne alınacak olursa, *Kur'ân'*ın müslümanların yönetim işini, içinde bulundukları şartlara göre kendi tercihleri istikametinde çözmelerini istemiş olduğu açıkça ortaya çıkar. Daha açık ve kesin bir ifade ile **"hilâfet" dinî değil, tam anlamıyla siyasî ve beşerî bir iştir.**

Maamafih hilâfet / imamet konusunda özellikle Haricî ve aşırı Şiî fırkaların aşırı görüşler ileri sürmeleri üzerine, Ehl-i Sünnet kelâmcıları da hilâfet / imamet konusuna, "dinî" bir mesele olmamasına rağmen, kelâm kitaplarında ayrı bir bölüm açmışlardır.

Böyle olduğu içindir ki, tâ baştan itibaren İslâm'da çok köklü ve tutarlı bir siyaset teorisi ya da siyaset felsefesi geleneği oluşturulamamıştır.

İslâm'da siyaset teorisi ile ilgili en temel kaynaklar bile, *Kur'ân'*ın devlet yapısı veya yönetim şekli hakkında verdiği kesin bilgi ve emirleri bulunmadığı için, hemen hemen bütünüyle yöneticilere öğütler içerecek biçimde yazılmışlardır. Çünkü *Kur'ân-ı Kerîm,* insanların sorunlarını hür iradelerini ve akıllarını kullanarak içinde bulundukları şartlara göre kendi tercihleri yönünde, ama kesinlikle adâlet, ferdî / bireysel ve içtimaî / toplumsal sorumluluk (takvâ) ile hikmet (wisdom) çerçevesinde çözmelerini istemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Dolayısıyla müslüman toplumlar, baştan itibaren din ve devlet işlerini düzenleme yolunda hilâfetten saltanata meşrutiyetten cumhuriyete kadar birçok hukukî ve siyasî sistem şeklini uygulamıştır.

Nitekim "halife / hilâfet" sıfatlarını taşıyan Emevîler kaba kuvvete dayalı bir saltanat rejimini benimsemiş iken Abbasîler, selefleri Emevîler gibi dünyevî güç ve iktidar peşinde oldukları halde, kendilerini dindar halifeler ya da dindar hilâfet olarak göstermeye ve isimlendirmeye çalışıyorlardı.

Maamafih Kuzey Afrika'da, Endülüs'te ve Mısır'da değişik zamanlarda kurulan muhtelif devletlerin sultanları da hep "halife" unvanını kullanmışlardır. Hattâ bu meseleye "şer'î" bir kılıf biçebilmek için, "Hakka riayetle adaleti yerine getiren ve şeriatı uygulayan sultanlar kendi ülkelerinde halife sıfatını kullanabilirler" şeklinde yorumlar bile yapılmıştır.

Osmanlı sultanları da I. Murat'tan itibaren bu geleneğe uyarak halife unvanını kullanmışlardır. Dönemin kaynaklarında yer almamakla birlikte Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi üzerine Abbasî halifesi III. Mütevekkil-'Alellah'ın hilâfeti Yavuz'a devrettiği rivayet edilir. İslâm hukukçularının Yavuz'un halifeliği hakkındaki tartışmaları onun Kureyş soyundan olmadığı noktasında yoğunlaşır. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman zamanında ortaya atılan bu husus üzerine Sadrazam Lütfi Paşa *Halâsü'l-ümme fî ma'rifeti'l-eimme* adlı eserinde halife olabilmek için Kureyş kabilesinden gelme şartının bulunmadığını söyleyerek Sultan Süleyman'ın zamanın imamı olduğunu ve bütün müslümanların onun imamlığını tasdik ettiğini belirtmiştir[31].

Aslında Osmanlı Devleti daha kuruluşundan itibaren İslâm'ın temel ilkesi olan "adâlet" fikrini esas alarak kamu yararını *(maslahat-ı 'âmme)* dinin önünde tutmuş ve din-devlet ilişkisini "adâlet" fikri üzerine kurmuş ve bunu "kanun" yoluyla gerçekleştirmiştir.

Daha Osman Gazi'den itibaren başlayan örf ile hükmetme yaklaşımı[32] Fâtih Sultan Mehmet ve Kanunî Sultan Süleyman'ın ve diğerlerinin *"kanunname"*leri, *Kur'ân-ı Kerîm*'in zaten çok az düzenlediği siyasî-içtimaî / siyasal-toplumsal hayatın boşluklarını ya da ortaya çıkan ihtiyaçları karşılayan beşerî düzenlemelerdir.

---

[31] Azmi Özcan, "Hilâfet", **DİA,** 17/546.
[32] 7. A'râf 199.

Levent Şahverdi Arşivi

Aslında Osmanlının zenginleştirdiği *kanun* ve *kanunnâme* adlı düzenlemeler, Devletin kanun koyma yetkisinden kaynaklanan "dünyevî" bir yasama faaliyeti idi.[33] Şüphesiz bunlar şerîat değil; maslahat ve örf gibi ilkelerden hareketle, Devleti temsil edenler tarafından devrin şartlarına cevap veren insan iradesinin eseri *kanun hukuku* idi[34]. Elbette bu hukukun, teorik olarak şerîata aykırı düşmemesi beklenir. Ancak pratik olarak zaman zaman nass'ın önüne geçtiği de bilinmektedir. Bu durumda bile yapılan, nass'ın reddi ve inkârı değil, İslâm'ın temel ilkeleri çerçevesinde değişen şartlara uygun kural ihdasıdır, hukuk diliyle "norm" geliştirmedir.

Esasen Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in uygulamaları hatırlanacak olursa, bu uygulamanın ne denli doğal ve *Kur'ân'*ın mesajına uygun olduğu görülür. Kaldı ki, İslâm hukukçuları, yöneticiye, "örf ve âdetlerde mevcut bulunduğu ve amme menfaat ve maslahatının, yani kamu yararının gerektirdiği hallerde kanun ve nizam koyma" yetkisini tanımışlardır.

Nitekim 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen ve hukuk kültürümüzde "İnkılâp Kanunları" olarak anılan 429, 430 ve 431 sayılı kanunların müzakeresi sırasında Adliye Vekili olan M. Seyyid Bey[35] de örf ile ilgili olarak şu konuşmayı yapmıştır[36].

Adalet Bakanı Seyyit Bey (Devamla) – Kuı'ân-ı Kerîm de böyle söylüyor. Bir yüce âyet vardır. Sosyal ve hukukî bir vecîze, bir hikmet ilkesidir. Bakınız Kur'ân-ı Kerîm ne diyor: *"Huzî'l-afve ve'mur bi'l-urfi va'rıd ani'l-câhilîn"*[37] diyor. Anlamı, "Affı al (affedici ol), örf ile emret, cahillerden sakın" demektir. (Alkışlar). İşte görülüyor ki Hazret-i Kur'ân "örf ile emret" diyor.

Efendiler, bütün Doğu ve Batı'nın, bütün Avrupa hukukçularının, bütün filozofların görüş birliğine vardıkları bir şey vardır ki o da, bir ülkenin ka-

---

[33] Krş. Tâhâ Akyol, **Medîne'den Lozan'a,** İstanbul 1996, 9–40.

[34] A. Arslan'ın ifadesiyle " Şeriat, tanrısal kanundur. Kanun ise, insani-beşeri şeriattir." Bkz. aynı makale, **Liberal Düşünce,** 1/1, 63.

[35] Atatürk tarafından Cumhuriyet Hükümeti'nde ilk Adalet Bakanlığı görevine atanan M. Seyyid Bey, İstanbul Dârülfununu Fıkıh Müderrisi (İstanbul Üniversitesi İslâm Hukuku Profesörü) idi. Kendisinin *"Usûl-i Fıkh- Cüz-i Evvel- Medhal* (İstanbul: Matbaa-i Âmire 1333)" başlıklı eseri ile Millet Meclisi'nde İnkılâp Kanunları'nın müzakeresi sırasında yaptığı ve daha sonra *"Hilâfetin Mâhiyyet-i Şer'iyyesi Hakkında Seyyid Bey Tarafından İrad Edilen Nutuk,* Ankara 1340*"* başlığı ile yayımlanan çok değerli eserleri vardır.

[36] Konuşma, Reşat Genç tarafından hazırlanan ve sadeleştirilen **Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları,** AAM Yay., Ankara, 2005 başlıklı eserden sadeleştirilmiş metin kısmından alınmıştır: ss.159, 161.

[37] 7. A'raf Sûresi, 199. Âyet.

Levent Şahverdi Arşivi

nunlarının o ülkenin örf ve âdetlerine uygun olması hususudur. Kanun konulmasında esas budur. Bir kanun o ülkenin örf ve âdetine uygun olmazsa o kanun kalıcı olamaz. Çünkü hukuk demek örf ve âdet demektir. Bir ülkenin kanun hükümleri, hukuk kuralları o ülkenin örf ve âdetinden doğar ve o örf ve âdetin değişmesi ile değişir.

Fakat, acaba bu yüce âyetteki "örf" kelimesi bugün dilimizde söylenmekte olan örf ve âdet anlamında mıdır? Ah! Dertlerim büyüktür. Bu yüce âyet gereği gibi incelenmemiş, anlamı işlenmemiştir. Tefsirlere (açıklamalara) bakarsanız birbirine zıt başka başka anlamlar verildiğini görürsünüz. "Bu âyetteki 'örf', mâruf (herkesçe bilinen, tanınmış, belli) anlamındadır. Münkerin (inkâr edilen, kabul edilmeyen, onanmayan, reddedilen) zıddıdır. Halkın dilinde söylenip duran örf ve âdet anlamında değildir" derler. Halbuki efendiler, bu yanlıştır. Ben bu sorunu uzun süre, yıllarca araştırdım. Sorun hakkında Eş'arîlerle yani Şafiî bilginleriyle Mâturîdîlerin yani Hanefî bilginlerinin fikirleri birbirine karışıyor. Bunu ayırt etmek gerekir. Şafiî bilginleri tarafından yazılan tefsirlere, sözgelimi Kadı Beyzâvî tefsirine bakarsanız örfün "şeriat açısından beğenilen şey" diye açıklandığını görürsünüz. *Halbuki Hanefiler tarafından yazılan tefsirlere, meselâ Hanefilerin en büyük araştırıcılarından, fıkıh metodolojisi kurucularından olan Cessas Ebû Bekr-i Râzl'nin Ahkâmü'l-Kur'ân (Kur'ân Hükümleri) adındaki tefsirine bakarsanız örfü, "akılca beğenilen şeydir" diye tanımladığını görürsünüz*. Bu farklılığın sebebi, Hanefî fıkhı'nın en önemli konularından biri olan "Güzellik ve Çirkinlik"[38] meselesidir. Bu, İslâm felsefesinde çok önemli bir konudur. Bugün Avrupa filozofları da bu konu ile uğraşmaktadır. Bunu size izah etmem. Uzun gider, Bunun yeri burası değildir. *Şu kadar söyleyeyim ki örf, bilgiden (irfandan) alınmıştır. Mâturîdîlere göre, yani Hanefi hukukçularına göre "aklın ve bilginin uygun gördüğü şey" demektir.* Âdetle (161) arasında şu kadar bir fark vardır ki, âdet uydurmaların ve boş inanışların üzerine de kurulabilir. Uydurma ve beğenilmeyen, yerilip ayıplanan şeyler de âdet olabilir. Nitekim birçok kötü şeylerin insanlar arasında âdet olduğu gibi. Fakat örf, bilgi üzerine kurulmuştur. Uydurma şeylere dayanmaz. Reddolunan ve beğenilmeyen şeylere örf denmez. Şu halde örf ile âdet arasında, sadece biri diğerinin anlamlarını kapsayan iki kelime arasındaki ilgi vardır. (Bu iki kelimeden birinin anlamı kesin olarak genel, ötekininki de kesin olarak özeldir). Örf en özel, âdet en

[38] İslâm düşüncesinin en önemli konularından olan "husn ve kubh" meselesi. (E.R.F.)

Levent Şahverdi Arşivi

genel [anlamda] dir. Yani her örf âdettir, ama her âdet örf değildir. Bazı âdetler akla ve mantığa uygun olduğu için örftür. Fakat bazı âdetler de aklın reddettiği şeyler olduğu için örf değildir. İşte örf ile âdet arasında bu fark vardır. Başka bir fark yoktur. Evet, mâruf da örf demektir. Fakat o da bu anlamdadır...

* * *

Bilindiği gibi Osmanlıda adliye hizmetleri şer'î ve örfî olarak ikiye ayrılmış ve her iki grup dâvâya bakan kadıların atanmaları da Sultan tarafından yapılmıştır. Aslında daha Selçuklularda başlayan bu kurumlaşma, Osmanlıda din hizmetlerini yürüten ulemâ veya ilmiye denen bir sınıfın doğmasına sebep oldu. Bu sınıf, adâlet, eğitim, dinî ibadet ve dinî hizmetler alanında görevli ve yetkili idi. En üst noktada ise Şeyhülislâm bulunuyordu. Ancak Şeyhülislâm da dâhil bu sınıfı oluşturan kadılar, müderrisler, müftüler, imamlar ve müezzinler ve diğer ilgililerin tamamı, Hıristiyan Batı'daki Kilise gibi özerk değil, tamamen siyasî iktidarın kontrolünde bir kamu görevlisidirler[39].

Gerçi Yavuz Sultan Selim'in 1517'de halifelik unvan ve kurumunu İstanbul'a taşımış olması, devletin daha dinî bir vasıf kazandığı şeklinde bir kanaat uyandırıyorsa da o dönemlerde Osmanlı için ne halifelik ne de hilâfet kurumu önemli idi.

Ne zaman ki Devlet, askerî, ekonomik ve fikrî yönden zayıflamaya yüz tuttu, o zaman bu kurumlardan medet umulmaya başlandı. Ancak bu umut da maalesef sözde ve müslüman ülkelerin sultanlarına yazılan mektuplarda kaldı.

* * *

23 Nisan 1920'de kurulan Büyük Millet Meclisi'nin 1921'de yaptığı iIk *"Teşkilât-ı Esasiye Kanunu"nun* 20. Maddesinde din ve şerîata özel bir yer verilmiş ve Büyük Millet Meclisi'nin görevleri arasında "ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzi" (şerîat hükümlerinin uygulanması) yer almış ve Meclis'in yapacağı kanun, tüzük ve yönetmeliklerde zamanın ihtiyaçlarına en uygun "ahkâm-ı fıkhıyye"nin esas tutulması gerektiği açıklanmıştır.

Millî mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra ülkeyi yönetim açısından iki başlılıktan kurtarmanın gerekliliğine inanan Büyük Millet Mec-

[39] Osmanlıdaki dinî-siyasî yapılanma hk. bkz. Davut Dursun, **Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din,** İstanbul 1992.

Levent Şahverdi Arşivi

lisi, 1 Kasım 1922 tarihinde "saltanat" ile "hilâfet"i ikiye ayırdı ve saltanatı kaldırdı. Son padişah VI. Mehmet Vahdettin'in 16–17 Kasım 1922 gecesi İngilizlere sığınarak ülkeden kaçması üzerine veliaht Abdülmecit Efendi, 19 Kasım'da halife olarak seçildi.

29 Ekim 1923'te Büyük Millet Meclisi tarafından yapılan ve Cumhuriyeti resmîleştiren 364 numaralı *Anayasa*'da da resmen bir devlet dini kabul edilmiş ve ikinci maddesinde Osmanlının 1876 ve 1908 Anayasalarındaki gibi "Türkiye Devleti'nin dini, Dîn-i İslâm'dır" denmiştir.

Atatürk, 1 Mart 1924 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin 2. Dönem ilk toplantısını açarken de şunları söylüyordu:

İntisâb ile mutmain ve mes'ud bulunduğumuz Diyânet-i İslâmiyeyi, asırlardan beri müteâmil olduğu gibi bir siyaset vasıtası mevkiinden tenzîh ve ilâ etmek elzem olduğu hakikatını müşahede ediyoruz. Mukaddes ve lâhutî olan vicdaniyatımızı, muğlak ve mütelevvin olan ve her türlü menfaat ve ihtiraslara tecellî sahnesi olan siyasetten ve siyasetin bütün uzviyâtından bir an evvel ve kat'iyyen kurtarmak, milletin dünyevî ve uhrevî saadetin emrettiği bir zarurettir. Ancak bu suretle, Diyânet-i İslâmiyenin yüksekliği tecellî eder.

Bu maksadın tahakkuku için bazı adımlar atılmalı idi. Nitekim Halk Fırkası grubunda 2 Mart 1340 tarihinde alınan karar istikametinde 3 Mart 1924 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde arka arkaya görüşülerek kabul edilen üç kanunla;

(1) "Şer'iye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletleri" ilga edilerek "..cumhuriyetin makarrında bir Diyanet İşleri Reisliği makamı tesis edilmiş" *(Kanun No:429);*

(2) Öğretim birliği için "Tevhîd-i Tedrisat Kanunu" *(Kanun No:430);*

(3) "Hilâfetin İlgasına ve Hanedân-ı Osmânînin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun *(Kanun No: 431)* kabul edilmişti.

Meclis, 3 Mart 1340 (1924) tarihinde, 429 ve 430 sayılı kanunların kabulünden sonra yapılan ikinci celsede Urfa milletvekili Şeyh Safvet Efendi ve elli üç arkadaşının teklif ettiği halifeliğin kaldırılmasına dair on iki maddelik kanun teklifini görüşmeye saat 3.25'te başlar[40].

[40] **TBMM Zabıt Cerîdesi,** Devre: II, Cild:7, sayfa: 21–69. Konuşmalar Reşat Genç tarafından sadeleştirilen metinden alınmıştır. Bkz. aynı eser, 28 – 191.

Levent Şahverdi Arşivi

Kanun teklifinin okunmasının ardından Rize mebusu Ekrem Bey, teklifin lehinde konuşur.

Gümüşhane mebusu Zeki Bey ise, özetle "…bizim 1 Kasım (1922 Saltanatın kaldırılması) tarihli bir kararımız vardır. Orada diyoruz ki, bu ilkelerimizle birlikte halka ilân ediyoruz ki, bu değişmezdir. "Halîfelik Osmanlı Hanedanına ait olup, Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken en olgun ve en iyi evlâdı seçilir… Arkadaşlar, bendeniz ılımlı liberal ve bununla birlikte aşırı bir İslâm birliği (müdhiş bir ittihâd-ı islâm) taraftarıyım. Tarihin bu büyüklüğünü kendi milletimde görmek isterim. Benim amacım budur. Bunun içindir ki, memleketimin iç ve dış politikası adına, halîfeliğin kaldırılmasını kabul ederek, bugünkü vaziyette bu dehşet verici kuvveti düşmanların veya diğer hükümetlerin kucağına atmayalım…"şeklindeki sözleriyle aleyhte görüş belirtir.

Kanunun tümü hakkındaki görüşmelerden sonra maddelere geçilir.

"Halîfe görevden alınmıştır. Halîfelik, hükümet ve Cumhuriyet anlam ve kavramlarının içinde zaten var olduğundan, halîfelik makamı kaldırılmıştır" şeklindeki birinci madde üzerine söz alan Urfa mebusu Şeyh Safvet Efendi, kısaca İslâmiyet adına imiş gibi takdim edilen halifelik konusunun Cumhuriyet dönemine kadar incelenmediğini ve hakkında makul ve mantıklı sağlam bir görüşe ulaşılamadığını; halifeliğin gerçek anlamda bu Koca Meclisin manevî şahsında belirdiğini ifade eder.

Karşılıklı görüşlerin ifade edilmesinin ardından kürsüye gelen Adliye Vekili Seyyid Bey, kendisinin bu konu üzerinde uzun yıllardan beri çalıştığını ve hattâ bir yıl evvel *"Hilâfet ve Hâkimiyet-i Milliye"* başlığı altında bir kitap da yayınladığını; şu anda yapılmakta olan işin İslâm tarihinde çok büyük bir inkılâp olduğunu; çünkü hilâfet meselesinin dinî olmaktan ziyade dünyevî bir mesele ve dolayısıyla îtikat / inanç meselelerinden değil millete ait hukuk ve kamu işlerinden biri olduğunu; her ne kadar inançla ilgili eserlerde bu konudan söz edilmişse de bunların, halifeliğin inanç esaslarından sayılmasından dolayı değil, sadece kendilerine halife unvanı verilmiş olanlar hakkında oluşturulmuş bulunan bâtıl / çürük fikirleri ve hurafeleri ayıklamak için yapıldığını; çünkü özellikle "İsmailiyye / Bâtıniye / Ta'limiyye / Seb'iyye" ile bugün İran'da yaşayan İmamiyye gibi Şiî fırkaların imama ve uygun bir zamanda ortaya çıkacak ve bütün dünyayı adalet ve doğrulukla dolduracak bir "mehdi"ye inanmayı îman esası kılarak aslı esası olmayan uydurmaların peşinden gittiklerini; Ehl-i Sünnet âlimlerince de bu bâtıl ve asılsız uydurmaları reddederek yöneticiler hakkında ahlâkî ve idarî bazı tavsiyelerde bulun-

Levent Şahverdi Arşivi

mak için hilâfet ve imametle ilgili bazı şeyler kaleme alındığını söyler ve sonra bizim yukarıda ayrıntıları ile ele aldığımız halifelik kurumu halkında *Kur'ân-ı Kerîm'*de herhangi bir hüküm bulunmadığını ve halifeliğin İslâm tarihindeki seyrini uzun uzun anlatır ve netice itibarıyla bu işin, doğrudan doğruya millet işi, yani "hükümet" demek olduğunu ve zamanın gereklerine bağlı bulunduğunu ifade ederek sözlerinin bitirir[41].

Birinci madde üzerinde son konuşmayı Başbakan İsmet Paşa yapar[42] ve yapılan konuşmalarda dinî ve siyasî açıdan iki noktaya temas edildiğini; hilâfeti dinî açıdan değerlendirenlerin, ister lehte ister aleyhte olsunlar, ittifakla bir hususta birleştiklerini ve hilâfetin kaldırılmasıyla İslâmiyetin hükümlerinin korunmasında ve tamamen yerine getirilmesinde hiçbir eksiklik bulunmayacağını ifade ettiklerini; dolayısıyla bu meselede herhangi bir tereddüt ve endişeye yer bulunmadığını; ayrıca da dünyanın mevcut yapılanması karşısında, iki başlılığın Türkiye için kesinlikle iyi olmayacağını ifade eder.

Madde üzerindeki görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önergeler üzerine kanunun diğer maddelerine geçilir ve onlar da çok daha kısa sürede ve nerede ise tartışmasız denecek bir hızla görüşülür. Böylece kanunun tamamı kabul edilerek saat 6.45 (18.45)'te oturum kapatılır.

* * *

Hilâfetin kaldırılması üzerinde yapılan tartışmalarda üzerinde çok durulan hususlar, hilâfet için pek çok fedakârlıkta bulunulduğu halde Türklerin hilâfet yüzünden ağır yüklerin altına girdiği yolundaki yakınmalardır.

Ayrıca Saltanatın kaldırılmasından sonra 19 Kasım 1922'de halifelik makamına getirilen Abdülmecit Efendi'nin kendisine tanınan sınırlara tecavüz etmesi ve ayrıca bir kısım siyasetçilerle onlara uyan halkın yeni halifeye teveccüh göstermeleri gibi gelişmeler, hilâfetin kaldırılması yönündeki faaliyetleri hızlandırmıştır.

Özcan'a göre hilâfetin kaldırılmasında etkisi görülen gerekçeleri şu şekilde sıralamak mümkündür[43].

"1. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, halkın ve bazı siyasetçilerin hâlâ bağlılık gösterdiği İstanbul'da oturan halife ile hiçbir şekilde bir otorite paylaşımına girmek istememiştir.

---

[41] R. Genç, aynı eser, 78–161.
[42] R. Genç, aynı eser, 162 – 175.
[43] Azmi Özcan, "Hilâfet", **DİA,** 17/ 551–552.

Levent Şahverdi Arşivi

2. Ankara hükümetine muhalif olanların halifenin etrafında toplanarak bir cephe oluşturmaları ihtimal dahilindedir.

3. Yeni devletin cumhuriyetçi karakterinin ve öngörülen seküler reformların dini muhtevalı eski bir müessese ile bir arada yürümesi mümkün değildir.

4. Hilâfetin tarihî geçmişi Batılı devletler nezdinde daima panislamist ihtiraslar gündeme getirmiştir; bu ise Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyeti için her zaman bir tehdit unsuru oluşturacaktır…

"Hilâfetin kaldırılması İslâm aleminde büyük bir şaşkınlığa, arkasından da yoğun tepkilere ve çalkantılara yol açtı. Önce bu habere inanılmadı; haber doğrulanınca da karar genellikle İslâm dışı olarak değerlendirildi. Hindistan'dan, Mısır'dan ve Uzakdoğu'dan gelen tepkilerde Ankara hükümeti geri adım atmaya ve bütün müslümanları ilgilendiren bu konuda yalnız başına karar vermeyip İslâm aleminin kanaatlerine değer vermeye davet edildi. Bütün bunlar sonuçsuz kalınca Mustafa Kemal Paşa'ya halife unvanını bizzat kendisinin alması önerildi. Ancak bu teklif de kabul görmedi. Daha sonra bu şaşkınlık, çeşitli yerlerde birçok halife adayının ortaya çıkmasıyla yerini bir bekleyişe bıraktı; Vahdeddin ile Abdülmecid Efendi'den başka Fas Kralı Yûsuf, Yemen İmamı Yahyâ, Mekke Şerifi Hüseyin, Asîr Emiri Sudanlı Şeyh el-Merâğî, Afgan Kralı Emanullah Han, Haydarâbâd Nizamı Osman Ali Han ve Şeyh Senusî gibi isimler ortaya atıldı. Önceleri genel eğilim Abdülmecid Efendi'nin halifeliğinin devam etmesi şeklindeydi. Hindistan'da ve Mısır'da Türkiye'nin kararı şiddetle kınanarak çözüm arayışlarına başlandı. Abdülmecit Efendi de bu çabalara katılıyor, İsviçre'de yaptığı açıklamalarda bu hususta kararın İslam âlemine ait olduğunu söyleyerek Türkiye'nin uygulamasını İslâm'a ve İslâm'ın menfaatlerine aykırı bulduğunu belirtiyordu. Aslında Abdülmecit Efendi bir dinî kongre düzenleyerek meseleyi çözmeyi düşünüyordu; bu amaçla İslâm âlemine yayımladığı bildirisini halife sıfat ve unvanlarıyla imzaladı. Türkiye'den gelen sert tepkiye de, "Bildirim Türkiye'ye karşı değildir, bana biat etmiş olan müslümanlara karşı bir görevim vardı; yoksa şahsen dûçar olduğum feci haksızlığı vatana olan büyük sevgimle unuturum" şeklinde cevap verdi. Ancak kendisi sürgünde bulunduğu, yardımlarla geçindiği ve kararını destekleyecek siyasi güçten mahrum olduğu için kısa sürede gündemden düştü.

[44] Koloğlu, **a.g.e.,** s. 353.

Levent Şahverdi Arşivi

"Hilâfet konusunda ilk kongre 1926'da Kahire'de yapıldı. Kral Fuâd'ın kendini halife ilân ettirmek amacıyla 1925'te planladığı, fakat birkaç defa ertelemek zorunda kaldığı kongre öncesinde İslâm dünyasından tepkiler gelmeye başladı. Bu durumda hilâfet meselesi ciddi olarak ele alınmadan kongre 1926 Mayısında sona erdi. Bir diğer önemli kongre de 1931'de Kudüs'te gerçekleşti. Henüz hazırlık aşamasında iken Hindistanlı Şevket Ali'nin Abdülmecid Efendi'yi kastedip, "Müslümanların halifesi şu anda Nice'de sürgündedir, kalbimde ve ruhumda halife odur" şeklinde bir açıklama yaparak hilâfet meselesinin tartışılmasına gerek bulunmadığını söylemesi dikkatleri kongreye çekti. Abdülmecid Efendi bu ümitle toplantılara katıldı ve hâlâ halife olduğunu iddia etti. Türkiye ise gelişmelere sert tepki gösterdi. Kongre, düzenleyiciler arasında çıkan anlaşmazlıklar üzerine bir sonuç alınamadan dağıldı.

"Daha sonraki yıllarda hilâfet meselesi İslâm âleminin gündemindeki ağırlıklı yerini kaybetti ve hilâfet daha çok idealist aydınlar ve muhafazakâr halk kesimleri tarafından önemsenmeye devam edildi. Günümüzde de dinî ya da siyasî nedenlerle böyle bir kuruma ihtiyaç duyulduğunu ifade eden çevreler bulunmaktadır. Meselâ Hizbü't – tahrîr hareketinin amaçlarından biri, hilâfetin ihyası olup Almanya'da *Hilâfet* adıyla bir dergi çıkarmaktadırlar."

* * *

Hukuk ve siyaset kültürümüzde *İnkılâp Kanunları* adıyla meşhur bu üç kanun yan yana getirildiğinde, hilâfetin dinî değil tamamen siyasî-beşerî bir kurum olduğunu açıkça tescîl etmenin ötesinde, dinin siyasete âlet edilmemesini ve onun lâyık olduğu önemle ele alınarak müspet bir anlayışla okunmasını amaçladığı kesindir.

Esasen yukarıda ifade edilen 1924 Anayasası'nda gündeme getirilen din, ibadet, fikir ve vicdan hürriyeti ile dinin devlet işlerine karıştırılmaması kavramları, inkılâbın titizlikle üzerinde durduğunu söylediği *"Efkâr ve îtikadatı dîniyeye hürmetkâr"* olmanın[45] sınırlarını çizmemize de bir işarettir.

Bu işaretin ilk şartı, dinin hiçbir suret ve şekilde devlet gibi hareket edemeyeceğinin şuuruna ermek olmalıdır. Biliyoruz ki Türk tarihi, *Kur'ân-ı Kerîm'*in *"Lâ ikrâhe fi'd-dîn / Dinde zorlama yoktur"* (2. Bakara, 256) hükmüne rağmen, dinî gerekçelere sığınarak dini devletleştirmek isteyenler yüzünden çok sıkıntılı ve sancılı zamanlar geçirmiştir.

[45] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** ATAM, Ankara 1997 (5. Baskı), III, 110

Levent Şahverdi Arşivi

Devleti yönetenler, dini ve dinden gelen değerleri istismar etmişler ve onlardan kendi çıkarları için faydalanma yoluna gitmişler; bu yolda dine kendi keyiflerine göre şekil vermekten ve karışmaktan hiç çekinmemişlerdir. Bunun neticesinde de kendi görüşlerini kabul ettirebilmek için akıl almaz dayatmalarda ve zorlamalarda bulunmuşlardır.

Oysa İslâm'a göre hiçbir şahıs ya da kurumun ne Allah adına konuşma ve davranma, ne de dinî açıdan otoritelik ve kutsallığa sahip olma yetkisi vardır[46].

Onun içindir ki bu kanunlar, Atatürk'ün yukarıda aslını naklettiğimiz veciz ifadeleriyle, kutsal ve ilâhî olan vicdanlarımızı, çapraşık, dönek / mütelevvin ve her türlü menfaat ve ihtirasların sergilendiği bir sahne olan siyasetten ve siyasetin bütün organlarından bir an evvel ve kesin olarak kurtarmak için mutlaka gereklidir; hattâ milletin dünyevî ve uhrevî saadetin emrettiği bir zarurettir. Çünkü ancak bu suretle, İslâm dininin yüksekliği tecellî eder / görünür.

Bütün bu ve sayısız sebeplerden dolayı ve özellikle toplumsal barış, çağdaş gelişim ve değişim için, dinin siyasî çıkar ve siyasî ikbal aracı olmaktan çıkarılması şarttır.

Çünkü dini siyasî çıkar aracı olarak kullanmak demek, onun özünde mevcut bulunan birleştiricilik / tevhîd vasfını, barış ve esenlik kaynağı olma özelliğini bir yana itip ayrılıkçılığın, bölücülüğün ve düşmanlığın kaynağı haline sokmak demektir.

Bu duruma sokulan din ise, insanların ve toplumların sorunlarını çözen ve birbirlerinin dostu kılan değil; tam aksine insanları ve toplumları birbirlerinin amansız düşmanları ve kurdu kılan bir kurum haline gelmiş olur.

[46] Krş. Hüseyin Atay, **Kur'ana Göre Araştırmalar IV,** Ankara 1995, 41.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KESKİN HALKEVİ (20 Şubat 1938-1951)

Yrd. Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI*

ÖZET

Keskin Halkevi Ankara'nın ilçelerinde açılan ilk halkevidir. Keskin eski bir yerleşim merkezidir. Halkevi yöneticileri halkı şekillendirmek için çalışmışlardır. Halkevleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin yan kuruluşudur. Keskin Halkevi, Keskin ve çevresinde etkili olmuş önemli bir kurumdur.

Anahtar Kelimeler: Keskin Halkevi, Mustafa Başer, Refet Kandemir, Şeref Başol, Mehmet Rauf Kandemir.

THE KESKİN COMMUNITY CENTRE

ABSTRACT

The Keskin Community Centre in the first community center is the district of Ankara. Keskin is an ancient settlement. The Community Centre managers' aim is to reform and improve the life style of the community. The Community Centres are the subsidiaries of Republican People's Party. Keskin Community Centre, Keskin and the environment were effected by this important institution.

Key Words: Community Keskin, Mustafa Baser, Refet Kandemir, Şeref Başol, Mehmet Rauf Kandemir.

Giriş

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet kurumları dışında da millî kültürün geliştirilmesi ve bir toplumun yapı taşlarının hem güçlendirilmesi, hem de belirginleştirilmesi için bazı yeni kurum ve kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç anlayışıyla kurulması plânlanan halkevlerinin kuruluşunda dış ülkelerdeki bazı uygulamalar örnek alınmıştır. Macaristan ulusal kültür cemiyetleri, Çekoslovakya'da (mazarik) halk eğitim kurumunun kültür yurtları, İtalya'da Dopolavaro adlı kültür yurtları ve Almanların birçok kültür yurtları halkevlerinin kuruluşuna ilham kaynağı olmuştur[1]. Bu düşüncelerle halkevlerinin açılmasına Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931'deki 3.

* Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü..

[1] **C.H.P. Halkevleri Öğreneği,** Ulus basımevi, Ankara 1935, s.3,4.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurultayı'nda karar verilmiştir.[2] Daha önce bu ihtiyaç Osmanlı döneminden beri devam eden Türk Ocakları ile karşılanıyordu. İttihat ve Terakki Partisi'nin kurmuş olduğu Türk Ocakları ile Cumhuriyet döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin yolları ayrılmaya başlamıştı. Türk Ocakları yönetimi İttihatçıların da CHP'nin de açık bir şekilde güdümüne girmemeye özen göstermişti. Ocak yönetiminin CHP dışında bazı siyasî oluşumlara sıcak davranması, bu sıralarda cumhuriyet reformlarına karşı bazı olayların çıkması, 1929'larda kendini gösteren dünya ekonomik bunalımı gibi sebeplerden dolayı Türk Ocaklarının dışında yeni arayışlara girilmiş ve Türk Ocaklarının kapatılmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine Türk Ocakları yönetimi CHP ile birleşmeye zorlanarak 10 Nisan 1931'de olağan üstü kurultayı toplamaya mecbur edilmiştir. Kurultayda Ocak kendini feshederek parti ile birleşme kararı almıştır. Ocağın bu kararı 10-18 Mayıs 1931'de yapılan CHP'nin üçüncü kongresinde onaylanmıştır. Bundan sonra Türk Ocaklarının mal varlığı yeni kurulan halkevlerine devredilmiştir.[3] Halkevleri resmen 19 Şubat 1932'de kurulmuştur. Ankara'daki eski Türk Ocağı binası da Halkevleri genel merkezi olarak kabul edilmiş ve açılış burada yapılmıştır.[4] Halkevleri, 1935 yılında yayınlanan "*CHP Halkevleri Öğreneği*"ne göre "*CHP'nin cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçık, laiklik, devletçilik ve devrimcilik prensipleri içinde çalışan bir kurumdur.*"[5] Yine bu talimatnamede yazdığına göre "*halkevlerinin kapısı partiye yazılı olan veya olmayan bütün yurttaşlara açıktır. Ancak yönetim kurulu ile şube yönetim komitelerinde üye olabilmek için CHP'ne yazılı olmak şarttır. İşyarların (memurların) bu komitelere girmelerinde kanunsal bir sakınca yoktur"*[6].

Halkevlerinin 1932 yılında kurulmasından sonra memleket çapında hızla yayıldığını görüyoruz. İl ve ilçe merkezlerinde kısa sürede çoğalan bu kurumlardan biri de Ankara'nın Keskin İlçesi'nde açılmıştır. Devlet Arşivlerinde yaptığımız araştırmalar sırasında rastladığımız bazı belgeler bizi bu çalışmaya itmiştir. Belgelerden Keskin Halkevi'nin teşkilât yapısı ve faaliyetleri hakkında sınırlı bazı bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca bazı tetkiklerden yeter-

---

[2] Nafi Kansu, "Halkevlerimiz", **Ülkü-Halkevleri Dergisi-**, c.12, sayı.69 (İkinci Teşrin 1938), s.213.

[3] Yusuf Sarınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları-1912-1931-**, İstanbul 1994, s.144-145; Tevfik Çavdar, "Halkevleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** 4.c, s.878-879.

[4] Anıl Çeçen, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Olarak Halkevleri,** İstanbul 2000, s.95.

[5] A.g.ö., s.5.

[6] A.g.ö., s.5.

Levent Şahverdi Arşivi

li olmasa da bir kısım bilgiler de elde edilmiştir. Keskin Halkevi'nin dergi ve kitap yayınlarının olmayışı, bilhassa faaliyetlerinin mahiyeti ve çapı hakkında fazla bilgilerden bizi mahrum bırakmıştır. Bununla birlikte Ankara Vilâyet merkezinde açılan Ankara Halkevi'nden sonra, ilçelerinde açılan ilk halkevi olması önemli bir husustur. Bu çalışmadan sonra adı geçen halkevinde çalışan kişilerin çocukları ve yakınları tarafından, şayet ellerinde varsa bir kısım evrakın araştırmacılara ulaştırılabileceğini umut ediyorum.

A- Keskin Halkevi'nin Açılışı

Ankara'nın Keskin İlçesi'nde, ülke genelinde uygun olan yerlerde halkevi açma projesi çerçevesinde 1937'nin sonlarına doğru bir halkevi kurulması düşünülmektedir. Keskin Cumhuriyet Halk Partisi İlçe Yönetim Kurulu, Ankara İl Yönetim Kurulunun Keskin'de bir halkevi açılması yönündeki bu kararını sevinçle karşılamış ve hazırlıklara başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreteri ve İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya Ankara İl Başkanlığı'na gönderdiği yazıda halkevi yönetimi için yapılacak seçimin dikkatli bir şekilde yapılmasını istemektedir. Şükrü Kaya yazısında seçimlerin "*halkevini varlıklı ve verimli yapacak bir itina ile yapılmasını, ev başkanı ve seçilecek yönkurul (yönetim kurulu) üyesi arkadaşların bu işe vaktini ve heyecanını verebilecek bir durumda*"[7] olmalarını istemektedir. İlçe yönetimi aralarında yaptıkları görüşmelerde açılması düşünülen halkevi başkanlığına, 27 Kasım 1937 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre, öğretmenlerden Asım Özdemir'i seçmeyi kararlaştırmıştır.[8] Ancak Keskin Halkevi'nin açılışı 1938 yılına kalmıştır.

Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra Keskin Halkevi 20 Şubat 1938 Pazar günü saat 15.30'da CHP Keskin İlçe Parti binasında hizmete açılmıştır. Müsamere ve konferans salonunda *"memur, öğretmen, genç, ihtiyar ve bütün halkın katılımı ile"* açılış yapılmıştır. Keskin CHP Parti Başkanı Mustafa Başer'in raporuna göre "*koltuk ve sandalyeler lebalep dolmuş ve coşkun bir heyecan ve intizam dairesinde merasim-i mahsus ile*" halkevi açılmıştır. Merasim Parti Genel Sekreterliği'nden gelen programa "*harfiyen uyularak*" icra edilmiştir. Buna göre gençler tarafından okunan İstiklâl Marşı ayakta dinlenmiştir. Keskin Kaymakamı Ekrem Anıt[9] açılış konuşma-

[7]Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı (CHP-E); 490.01/96.375.1-121.

[8]BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-145.

[9]Kaymakam Mehmet Ekrem Anıt, İstanbul Darulfünunu Hukuk Şubesinden 1932 yılında mezun olmuştur. Samsun'un Çarşamba Kazasında 1905 (1321) yılında doğmuştur. Daha sonra Demokrat Parti'den Samsun Milletvekili seçilmiştir. İç İşleri Bakanlığı Sicil Dosya No:2832).

Levent Şahverdi Arşivi

sını yaptıktan sonra, Keskin Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı Mustafa Başer[10] halkevinin gayesi, açılacak şubeleri ve "*bu mukaddes evin*" medenî ve millî bir ihtiyaç olduğu hakkında uzun bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmalardan sonra "*halkevinin çocuğu*" başlıklı şiir Parti başkanının oğlu Remzi Başer tarafından okunmuştur. Halkevleri gençleri adına öğretmen Hilmi Göktürk kısa bir konuşma yapmıştır. Halkevleri gençleri tarafından bir perdelik "*İstiklâl"* isimli piyes oynanmış ve "*çok güzel muvaffakiyet*" elde edilmiştir. Açılış programının sonunda Atatürk'ün boy resminin arkasına gizlenen Kemal Kök isimli gençlerinden biri "*Gençliğe Hitabe*"yi "*heyecanlı ve canlı*" bir şekilde okumuştur.[11] Böylece Keskin halkına "*adeta bir bayram günü yaşatıldığı*" düşünülen açılış merasimi sona ermiş ve halkevi Asım Özdemir başkanlığında resmen faaliyetlerine başlamıştır.

Keskin Halkevi başkanlığına 25 Kasım 1938'de Refet Kandemir seçilmiştir.[12] Keskin Halkevi Ankara'nın ilçelerinde açılan ilk halkevidir[13]. Refet

---

[10] Siyasetçi, eğitimci ve tüccar Mustafa Başer Keskin'de doğmuştur. Babasının adı Mustafa'dır. İlk ve orta öğrenimini Keskin'de tamamlamıştır. Başer 1904 (1320) yılında Keskin İbtidası'ndan (İlkokul), 1907 (1323)'de Rüştiyeden (ortaokul), 1909 (1325)'de İdadiden (lise), 1912 (1328)'de Ankara Muallim Mektebi'nden mezun olarak öğretmen olmuştur. Mustafa Başer 1912 (1328), 1913 (1329) ve 1914 (1330) yıllarında Ankara Vilâyet Merkezinde Başöğretmenlik yapmıştır. Birinci Dünya Harbi'nin başlarından Millî Mücadele'nin sonuna kadar, 1914-1922 (1330-1338) yılları arasında (7064 sicil numarasıyla) İhtiyat zabitliği (subay) yapmıştır. Savaştan sonra öğretmenlikte mecburî hizmetini tamamlamış ve 1923 (1339) yılında ticarete atılmıştır. Yol inşaat müteahhitliği yapmıştır. 1924 (1340) yılında Cumhuriyet Halk Partisi'ne (C.H.P) girmiştir. 1932 yılından itibaren Keskin CHP İlçe başkanı seçilmiştir. Keskin Türk Ocağı Başkanlığı, Keskin Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı, Kızılay Başkanlığı, Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu) Başkanlığı, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Başkanlığı yapmıştır. Millî Mücadele sırasında 7. Fırka (Tümen), 23. Alay, 1. Taburda 1. Bölük komutanlığı yapmıştır. Eskişehir-Afyonkarahisar arasındaki muharebelerde Porsuk bataklığı civarındaki dağlarda, Çal Tepe, Erikliköy muharebelerinde Sarıköy, Polatlı, Haymana sırtlarında, Mangaltepe muharebelerine katılmıştır. Bu savaşlarda yaralanarak Ankara'da hastahanede tedavi olmuştur. Bundan sonra geri hizmete alınmıştır. Nallıhan Noktası İnzibat Zabitliğinde, Akşehir Noktasında, Eskişehir Seferi Sevk Komisyonu Sevk Zabitliğinde çalışmıştır. Mustafa Başer 1926 yılında çıkarılan kanunla, Kırmızı Şeritli İstiklâl Madalyası ile mükâfatlandırılmıştır. Kırmızı Şeritli İstiklâl Madalyası İstiklâl Harbi'ne katılıp bizzat cephede savaşanlara verilen bir madalyadır. Millî Mücadele'ye katılarak İstiklâl Madalyası alanlara 20.2.1968 de çıkarılan 1005 sayılı kanunla "***hayatta kaldıkları sürece maaş bağlanması"*** kabul edilmiştir. Bu kanunun çıkması üzerine Mustafa Başer 15.3.1968 tarihinde müracaat ederek maaşının bağlanmasını istemiştir. Müracaatı yerinde görülerek kanunun yürürlüğe girdiği 1.3.1968 tarihinden geçerli olarak kendisine "***vatanî hizmet***" tertibinden 300 lira maaş bağlanmıştır. Mustafa Başer 15.11.1973 tarihinde vefat etmiştir. ((*BCA,CHP-E; 490.01/96.375.2-260; Emekli Sandığı Arşivi, Dosya No. V0001209*).

[11] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-113; 490.01/932.625.2; 490.01/951.687.1-264; 490.01/96.375.1-112.

[12] BCA, CHP-E, 490.01/932.625.2-56.(Refet Kandemir 1 Temmuz 1904'de Keskin'e bağlı Seyfili'nde doğmuştur. İzmir Muallim Mektebi'nden 30 Eylül 1928 tarihinde 300-47 numaralı diploma ile mezun olmuştur. Mesleği öğretmenliktir. C.H.P.ne 18. 2.Teşrin (Kasım) 1938 tari-

Levent Şahverdi Arşivi

Kandemir bu görevini 1 Nisan 1941 yılına kadar devam ettirmiştir. Görevlerinin çokluğunu ileri sürerek bu tarihte başkanlığı bırakmıştır.[14] Refet Kandemir'in istifasıyla boşalan Keskin Halkevi Başkanlığı'na, CHP Keskin İlçe İdare Heyeti'nin teklifi üzerine Sıtma Mücadele Doktoru Şeref Başol seçilmiştir[15]. Bilâhare Şeref Başol'un askere gitmesi üzerine kendi yerine "*Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*"nin 34. maddesine dayanarak Hükümet Tabibi Doktor Hilmi Arsin'i vekil tayin etmiştir. Ancak bu tayin tartışmalara ve bazı yazışmalara sebep olmuştur. Keskin CHP İdare Heyeti, Dr. Şeref'in yerine tekrar Refet Kandemir'in tayin edilmesi isteği ile Vilâyet İdare Heyeti'ne müracaat etmiştir. CHP Vilâyet İdare Heyeti Reisi İbrahim Rauf Ayaşlı bu tayinin talimatnameye uygun olduğunu kabul etmiştir. Ancak parti teşkilât reisleri ile ilgili 9.8.1941 tarih ve 1/2134 sayılı bir Umumi İdare Heyeti kararına atıfta bulunarak kıyas yolu ile bu tayini vilâyet idaresi olarak uygun bulmadıklarını ifade etmiştir. Atıfta bulunulan kararda "*kendi ihtiyarı dışında ve vazifesinin başına ne zaman döneceği hiç belli olmayan bir başkanın yerine asıl gelinceye kadar ilgili idare heyetinin bir başkan vekili seçebileceğine"* hükmedilmektedir. İbrahim Rauf Ayaşlı bu mütalâada bulunmakla beraber meseleyi CHP Genel Sekreterliği'ne aksettirerek "*keyfiyetin bir kerede yüksek makamınızca tetkiki"* diyerek görüş sormuştur[16]. CHP Genel Sekreteri Erzurum Mebusu Dr. A.F.Tuzer 12 Ocak 1942 tarihinde bu yazıya cevap vermiştir. Tuzer cevabında Dr. Şeref Başol'un yaptığı tayinin doğru olduğunu ifade etmiştir. Halkevleri idaresinin özelliği *"askere giden reislerin, talimatnamenin 34. maddesi hükümlerini tatbik etmelerini amirdir. Buna parti teşkilatımızın da müzahir ve riayetkâr olması*" gerekir diye kesin

---

hinde girmiştir. Parti kongre azalığı, Halk hatipliği yapmıştır. Öğretmenlik dışında Çocuk esirgeme Kurumu Başkanlığı, Kızılay İdare Heyeti Azalığı ve Hava Kurumu İdare Heyeti azalığı yapmıştır. Askerlik hizmetini Trabzon Hazırlık Kıtası ve İzmit 31. Alay'da yapmıştır. 12 Mart 1993'te Ankara'da ölmüştür. İsmini Kandemir Yılmaz Kandemir olarak değiştirmiştir. Refet Bey'in çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalardan o günkü yönetimin nasıl bir toplum oluşturmak istediğini, tarihe bakış açısını ve resmi ideolojiyi anlamak mümkündür. Konuşma metinleri için eklere bakınız.).

[13] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-10; C.H.P. 1939'da **Halkevleri,** Ankara 1939, s.19; Cumhuriyet Halk Partisi Halkevleri 1940, Ankara, s. 21.

[14] BCA, CHP-E, 490.01/932.625.2.

[15] BCA, CHP-E, 490.01/932.625.2-49,47, 48. (14 Nisan 1941 tarihli Vilayet İdare Heyeti Reisi İbrahim Rauf Ayaşlı'nın yazısı. Halkevi Başkanlığına seçilen Şeref Başol 1330(1914) yılında Karadeniz Ereğli'sinde doğmuştur. Babası Eyüp Sabri Bey'dir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1938'de mezun olmuştur. 13 Ocak 1940'da Ankara Sıtma Mücadele tababetine tayin edilmiştir. 5 Şubat 1940'da da Keskin Sıtma Mücadele tababetine naklen tayin edilmiştir. Sicil No: 2982, Diploma No:1459/4927.)

[16] BCA, CHP-E, 490.01/932.625.2-45.

Levent Şahverdi Arşivi

bir cevap vermiştir. Ayrıca bunun halkevlerindeki idare muhtariyetini ve çalışma şevkini besleyeceğini, dolayısıyla parti başkanları için uygulanan tamim hükümlerinin halkevlerine uygulanamayacağını bildirmiştir.[17] Bu yazışmalardan kısa bir süre sonra 28 Mart 1942'de Refet Kandemir yeniden Keskin Halkevi Başkanlığı'na seçilmiştir.[18] Keskin'de 1945 yılına gelindiğinde Keskin Halkevi'nin yanında Çelebi'de bir bucak halkodası ve Köprüköy'de bir halkodası kurulabilmiştir[19].

B- Teşkilat Yapısı

Cumhuriyet Halk Partisi İlçe Yönetim Kurulu 1937'de yaptığı toplantıda halkevi açılır açılmaz faaliyete geçirilecek şubeleri tespit etmiştir. Bu karara göre önce kütüphane ve neşriyat, sırasıyla dil-tarih-edebiyat, ar ve spor şubeleridir. Bu şubeleri faaliyete geçirecek yeterli elemanları da bulunmaktadır[20]. Halkevi başkanı Maarif (İlçe Millî Eğitim Müdürü) Memuru'dur. Şube başkanları ve üyelerinin çoğunu ise tahsilli memurlar ve öğretmenler teşkil etmektedir[21]. Keskin Halkevi'nin faal olan şubeleri şunlardır: 1-Dil-Tarih-Edebiyat, 2-Ar (güzel sanatlar), 3- Gösterit (tiyatro), 4- Spor, 5-Kitap saray (kütüphane)[22]. Ar şubesinin yerli gençlerden oluşan dokuz kişilik bir bandosu vardır. Gösterit şubesi ara sıra bu bando ile birleşerek temsiller vermektedir. Halkevleri yöneticilerine göre şubelerin başında devlet memurları ve öğretmenlerin bulunması bir ahenk ve kaynaşmaya sebep olmaktadır[23]. Keskin Halkevi binası özel idareye aittir. O günkü şartlarda İlçe merkezinde halkevi olabilecek en müsait binadır. Bu yapının kısa sürede partiye mal edilmesi için çalışılmaktadır[24].

C- Halkevi Yönetimi

20 Şubat 1938'den 30 Haziran 1938 tarihine kadar olan "*birinci altı aylık çalışma raporu*"na göre Keskin Halkevi Yönetim Kurulu şöyledir. Halkevi Başkanı M. Asım Özdemir'dir. Yönetim kurulu üyeleri Refet Kande-

---

[17] BCA, CHP-E, 490.01/932.625.2-43, 44.

[18] BCA, CHP-E, 490.01/932.625.2. Refet Kandemir'e ait iki sicil suretinde halkevi başkanlığına seçilme tarihi 25 ve 26 Kasım 1938 olarak gösterilmektedir. BCA, CHP-E, 490.01/932.625.2 numaralı sicil suretinde 26 Kasım; BCA, CHP-E, 490.01/932.625.2-56 numaralı sicil suretinde ise 25 Kasım olarak gösterilmektedir.)

[19] C.H.P. Halkevleri ve Halkodalarının Yurd İçinde Dağılışları-1945-, Ankara 1945, s.8.

[20] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-145.

[21] BCA, CHP-E, 490.01/994.843.2-29.

[22] BCA, CHP-E, 490.01/994.843.2-28.

[23] BCA, CHP-E, 490.01/994.843.2-28.

[24] BCA, CHP-E, 490.01/994.843.2-29.

Levent Şahverdi Arşivi

mir, Ziya Tegin, Hasan Evrensel, Kadri Türkmen ve Hilmi Göktürk'tür. Şubelerin yönetimi ise şöyledir: Dil, tarih, edebiyat şubesi başkanı öğretmen Refet Kandemir, üyeler işyar (memur) Dağıstan ve öğretmen Ali'dir. Ar Şubesi başkanı R.Günay (işyar), üyeler işyar Kadri Türkmen ve işyar Y. Özcan'dır. Gösterit Şubesi başkanı Öğretmen Hilmi Göktürk, üyeler çiftçi N.Aytaç ve işçi E. Ardalı'dır. Spor Şubesi başkanı işyar Z.Tegin, üyeler işyar Ali Şahin ve öğretmen Rauf Kandemir'dir. Kitapsaray ve yayın şubesi başkanı işyar Ş. Görgün, üyeler işyar H. Er. Evrensel, işyar E.Özkan'dır.[25]30 Haziran 1938 den 31 Aralık 1938 tarihine kadar olan "*ikinci altı aylık çalışma raporu"*na göre ise yönetim kurulu şöyledir**.** Halkevi Başkanı Refet (Yılmaz) Kandemir, üyeler Rauf Kandemir ve Hasan Evrensel'dir. Şubeler ve yönetim kurulları da şöyledir: Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Başkanı Kaymakam Ekrem Anıt, şubenin üyesi ise Maarif Memuru Refet Kandemir (Yılmaz)'dır. Ar Şubesi başkanı memurlardan Rahmi Günay, üye ise memurlardan Kadri Türkmen'dir. Gösterit (tiyatro) Şubesi başkanı öğretmenlerden Hilmi Göktürk, üyesi ise çiftçilerden Mehmet Aytaç'tır. Spor Şubesi başkanı öğretmenlerden Memmet Rauf Kandemir[26], üye ise çiftçilerden Ziya Keskin'dir. Kitapsaray ve Yayın Şubesi Başkanı memurlardan Şevki Gürgün, üye ise Hasan Evrensel'dir[27].

"*Birinci altı aylık çalışma raporu*"na göre üyelerin meslek ve cinsiyetlerine göre dağılımı şöyledir:

a. Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi. İki erkek hukukçu, bir erkek doktor, üç erkek öğretmen, iki erkek çiftçi, dört erkek işyar (memur), diğer meslek gruplarından dokuz erkek olmak üzere toplam yirmi bir erkekten müteşekkil bir şubedir.

b. Ar Şubesi. Güzel sanatlar mensubu iki erkek, beş erkek çiftçi, sekiz erkek işyar (memur), yirmi sekiz erkek işçi, diğer meslek gruplarından on erkek olmak üzere toplam elli üç erkek üyeden oluşmaktadır.

c. Gösterit Şubesi. İki erkek öğretmen, üç erkek çiftçi, beş erkek işyar, dokuz erkek işçi, diğer meslek gruplarından iki erkek olmak üzere yirmi bir erkek üyeden oluşmaktadır.

---

[25] BCA, CHP-E, 490.01/109.435.2-9.

[26] Mehmet Rauf Kandemir 2 Mart 1913'te Keskin'in Seyifli Köyü'nde doğmuştur. Balıkesir Necati Bey Öğretmen Okulu'ndan 1935 yılında mezun olmuştur. 14 Ekim 1973 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden IV. Dönem Ankara Milletvekili seçilmiştir. (TBMM. Arşivi; Sicil Dosya No: 976.)

[27] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-83,95

Levent Şahverdi Arşivi

d. Spor Şubesi: Bir erkek öğretmen, iki erkek çiftçi, yedi erkek işyar, otuz erkek işçi, diğer meslek gruplarından on bir erkek olmak üzere elli bir üyeden oluşmaktadır. e- Kitapsaray ve Yayın Şubesi. İki erkek öğretmen, dört erkek çiftçi, on beş erkek işyar, yirmi bir erkek işçi, diğer meslek gruplarından dört olmak üzere kırk altı üyeden oluşmaktadır. Bu duruma göre Keskin Halkevi yüz doksan iki üyeden oluşmaktadır[28].

"*İkinci altı aylık çalışma raporu"*na göre üyelerin meslek ve cinsiyetlerine göre dağılımı da şöyledir:

a. Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi. İki erkek hukukçu, bir erkek doktor, iki erkek, bir kadın öğretmen, iki erkek çiftçi, dört erkek işyar, diğer meslek gruplarından on bir erkek olmak üzere yirmi iki erkek, bir kadından müteşekkil bir şubedir.

b. Ar Şubesi. Güzel sanatlar mensubu iki erkek, beş erkek çiftçi, sekiz erkek işyar, otuz bir erkek işçi, diğer meslek gruplarından on iki erkek olmak üzere elli sekiz erkek üyeden oluşmaktadır.

c. Gösterit Şubesi. Bir erkek öğretmen, üç erkek çiftçi, dokuz erkek işyar, on bir erkek işçi, diğer meslek gruplarından dört erkek olmak üzere yirmi sekiz erkek üyeden oluşmaktadır.

d. Spor Şubesi: bir erkek öğretmen, beş erkek çiftçi, on iki erkek işyar, otuz altı erkek işçi, diğer meslek gruplarından on yedi erkek yetmiş bir üyeden oluşmaktadır.

e. Kitapsaray ve Yayın Şubesi. İki erkek öğretmen, yedi erkek çiftçi, yirmi altı erkek işyar, otuz iki erkek işçi, diğer meslek gruplarından on dokuz olmak üzere seksen altı üyeden oluşmaktadır. Keskin Halkevi 1938 yılı ikinci altı ayında 265 erkek ve 1 kadın üye olmak üzere toplam 266 üyeden meydana gelmektedir[29].

İki rapor karşılaştırıldığında Keskin Halkevi'nde kısa süre zarfında her bakımdan hızlı bir gelişme göze çarpmaktadır. Bu gelişme CHP Genel Sekreterliği tarafından da fark edilmiş, halkevi yönetimini takdir ve taltif edici bir yazı gönderilmiştir. Faaliyette bulunan şubelerin üye kayıt sayısındaki artışın genel merkezi ziyadesiyle memnun ettiği anlaşılmaktadır. Bu artışa bağlı olarak yeterli hatta fazla üye olduğundan genel merkez, şube sayısını fazlalaştırmalarını istemektedir.

[28] BCA, CHP-E, 490.01/109.435.2.
[29] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-83,96,97.

Levent Şahverdi Arşivi

D- Bütçesi

Keskin CHP Başkanı Mustafa Başer'in 27 Kasım 1937 tarihli yazısından anlaşıldığına göre Keskin Halkevi'nde açılacak komitelerin 1938 Haziran'ına kadar olan bütçe teklifi şöyledir: Parti sekreter ücretinden harcanmayan 240, odacı tahsisatından arttırılan 60, belediyeden alınan yardım 100, üye yardımlarından tahsil olunan 250 lira olmak üzere toplam 650 liralık bir bütçe hazırlanmıştır. Bu bütçenin harcanma planı ise şöyledir: Kütüphaneye 50, dil, tarih, edebiyat şubesine 50, ar şubesine (8 kişilik bando aletlerine) 400, spor şubesine 150 lira olmak üzere toplam 650 lira harcanacaktır.[30] Halkevinin Parti bütçelerinden ayrılan 650 liralık bir geliri vardır. "*O günkü şartlarda bu bütçenin yeterli olduğu görülmektedir*." CHP Parti Müfettişlerinden Esat Uras Bey bu tespiti yapmakla beraber, ileride faaliyetlerin artması sonucu bu bütçe kâfi gelmeyebilir ikazını da yapmaktadır[31].

Keskin Halkevi'nde çalışan görevlilerin 1938 yılı ücretleri de şöyledir: Aylık 20 lira maaşla çalışan kütüphane memurunun yıllık toplam 240 lira masrafı vardır. Müzik öğretmeni aylık 15 lira olmak üzere toplam 180 lira ücret almaktadır. Odacı aylık 15 liradan toplam 180 lira maaş almaktadır. Ayrıca müzik öğretmenliği yapan Servet isimli bir şahsa 1937 yılına ait olmak üzere 40 lira da borç bulunmaktadır. Böylece 1938 yılı bütçesi çalışanların masrafları toplamı 640 liradan ibarettir[32]. Keskin Halkevi Başkanlığı'nın 5 Mayıs 1938 tarihli yazısında 1938 yılı bütçesi şu şekilde tanzim edilmiştir. Keskin Halkevi'nin 1938 yılı bütçe gelirleri şöyledir: 650 lira CHP'den, Vilâyet Özel İdaresi'nden 600 lira, belediyeden 400 lira, aidatlardan (veritlerden) 150 lira ve diğer gelirlerden 150 lira olmak üzere toplam 1950 lira geliri vardır. Giderleri de şöyledir: Yukarıda dökümünü verdiğimiz personel giderlerinin dışında durum şöyledir. Müteferrika (muhtelif) 200 lira, mefruşat 150 lira, aydınlatma ve ısıtma (tenvir-teshin) 150, spor 250, ar 215, kütüphane-neşriyat 145, dil-tarih-edebiyat 100, gösterit 100 olmak üzere giderler toplamı 1950 liradır.[33] Halkevinin 1938 yılı bütçesi hazırlanırken " *vilâyetten yardım*" faslına konulacak bir miktar (600 lira) gelir öngörülmüştür. Ancak CHP İl Yönetim Kurulu Başkanı ve Ankara Valisi 9 Temmuz 1938 tarihli bir yazısında; bu yardımın yapılmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Hatta vilâyetin gelirlerinin büyük bir kısmının ilçelerden

[30] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1.
[31] BCA, CHP-E, 490.01/994.843.2-28.
[32] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-87.
[33] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-82,83.

Levent Şahverdi Arşivi

gelen yardımlar olduğu vurgulanarak vilâyetin yardımının söz konusu olmadığını bildirmektedir. Dolayısıyla yeni hazırlanacak bütçenin bu husus dikkate alınarak yapılmasını istemektedir. Vali bütün bu zorluklara rağmen bir kısım fasıllardan tasarruf edilen 150 liranın Keskin Halkevi'ne tahsis edilebildiğini belirtmektedir[34]. Böylece hazırlanan halkevi bütçesi kabul edilmediğinden yeni bir bütçe plânı yapılması zarureti ortaya çıkmıştır.

Keskin Halkevi'nin 31 Mayıs 1939 tarihine kadar olan yıllık bütçesi de şöyledir: Bütçe gelirleri, CHP İlçe Yönetim Kurulu'ndan verilen 650, belediyeden 400, aidatlardan 200, çeşitli gelirlerden 200 ve vilâyetten 150 lira olmak üzere toplam 1600 liradır. Personel giderleri 420 (odacı- bando öğretmeni maaşları), muhtelif 200, mefruşat 100, tenvir-teshin (aydınlatma-ısınma)150, borçlar (Nisan-Mayıs 1937 bando öğretmenine) 40, kütüphane 190, spor 180, ar 180, gösterit 90, dil-tarih-edebiyat şubeleri giderleri için 50 lira olmak üzere toplam 1600 lira hesaplanmıştır[35]. Daha önce hazırlanan bütçenin, vilâyet idare heyetinin ikazı doğrultusunda düzeltildiği görülmektedir. Yani vilâyetten gelecek para 150 lira olarak düzeltilmiştir.

1 Haziran 1939'dan 31 Mayıs 1940 tarihine kadar yapılan yeni bütçede toplam gelirlerde düşüş olduğu görülmektedir. Gelirlerde CHP'den yapılan yardım 650 liradan 1000 liraya çıkmıştır. Buna karşılık vilâyet yardımı 150 lirada kalmıştır. Bir önceki bütçede belediyeden gelen 400 liranın yeni bütçede olmadığı görülmektedir. Bunun yanında çeşitli yerlerden gelen yardım 200'den 250 liraya çıkmıştır. Bir önceki bütçe 1600 lira iken yeni bütçe 1400 liraya inmiştir[36]. 1940 -1941 bütçesinin gelir kalemleri ise şöyledir. CHP'den yardım 1400, çeşitli gelirler ise 100 liradır. Toplam bütçe 1500 liradır[37]. Yıllara göre bütçe rakamları incelendiğinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi'nden yapılan yardımların arttığını, buna karşılık özel idareden, belediyelerden, aidatlardan ve muhtelif kalemlerden gelen para miktarının azaldığı görülmektedir. Yine eski yıllara göre bütçe miktarları da gelirlere paralel olarak azalmaktadır. Bu da halkevlerinin git gide

[34] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-90.

[35] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-77.8(Aynı döneme ait başka bir listede genel toplam 40 liralık bir fazlalıkla 1640 liradır. Bu listede CHP İlyön. kurulundan gelen yardım 1200 liradır. Verit(aidat) geliri 240 ve çeşitli gelirler 200 olarak gösterilmektedir. Harcama kalemlerinde de dil, tarih, edebiyat 90 lira gözükmektedir. BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-40.)

[36] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-32.(Bütçenin birinci kısmı sekreter ve odacı aylığı olarak toplam 240 liradır. İkinci kısım giderler ise şu kalemlerden oluşmaktadır: Çeşitli masraf: 35, posta, kırtasiye, basılı evrak ve tel gideri: 35, ışık, ısınma, yapı onarım, milli günler giderleri:100, döşeme ve demirbaş eşya:300, Kütüphane:200, Dil-tarih-edebiyat:75, spor:75, gösterit.75, ar:265 olmak üzere toplam bütçe:1400 liradır.)

[37] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-15,17.

Levent Şahverdi Arşivi

partiye yük olmaya başladığını göstermektedir. Ayrıca adı halkevi olmasına rağmen halktan pek destek alamadığını da göstermektedir. Aidat gelirlerinin sürekli azalmasını başka türlü izah zor gözükmektedir. Halkın konferanslar, tiyatro gösterileri ve diğer faaliyetlerle birlikte, talimatnameler çerçevesinde eğitilmesine, yönlendirilmesine çalışılmasına rağmen halkla arzu edilen iletişimin sağlanamadığını söylemek mümkündür.

E- İhtiyaçları

Keskin Halkevi'nin CHP Ankara Vilâyet İdaresi ve Genel Sekreterlikle yaptığı yazışmaların çoğunda birtakım noksanlık ve ihtiyaçlardan bahsedilmektedir. Özellikle 1945'den sonraki yazışmalarda bu dikkat çekmektedir. Nitekim 23 Temmuz 1948 tarihinde toplanan Halkevi İdare Kurulu bir takım zarurî ihtiyaçları tespit etmiştir. Belirlenen ihtiyaçların karşılanabilmesi için "*CHP Halkevleri Bürosu Yüksek Şefliğine"* bir yazı ile durumu bildirmiştir. Yapılan tespitlere göre 1943 yılında alınan 80 adet tahta sandalye devamlı kullanılmadan dolayı eskimiş ve 30 tanesi de tamir bile edilememektedir. Halkevi toplantı günlerinde okullardan sıra getirilmekte ve "*kahvehanelerden bin müşkilâtla alınan*" sandalyelerle idare edilmektedir. Dolayısıyla 100 adet sandalye ye ihtiyaç vardır. Bunları temin edebilmek için ise 500 lira lazımdır. Halkevinin daktilosu olmadığından, gerekli oldukça Millî Eğitimden alınarak kullanılmaktadır. Daktilo için 150 liraya ihtiyaç duyulmaktadır. Halkevi binası uzun zamandan beri tamir görmediğinden harap bir görünüm almıştır. Binanın tamir ve bakımı için de 250 lira gereklidir. Amplifikatör ve hoperlörün tamiri için 150 lira lazımdır. Odacı maaşı ödenemediği gibi, eski Kâtip Ziya Tekin'e 148 kira borç bulunmaktadır. Dolayısıyla Halkevinin toplam 1200 liraya acilen ihtiyacı vardır[38]. Halkevinin bu talebine uzun bir süre geçtikten sonra CHP Genel Merkezi'nin cevap verdiğini görüyoruz. Bursa Milletvekili Fahri Bük imzasıyla 9 Nisan 1949'da verilen cevap uyarıcı ve tenkit edici mahiyettedir. Halkevine ihtiyaçlarına harcamak üzere ancak 400 lira gönderilebilmiştir. Diğer taraftan yönetmeliklerdeki gelir temini ile ilgili hükümler hatırlatılarak, kadrolarını ve masraflarını hakiki gelirlerine göre ayarlamaları ikaz edilmektedir. Bu tarih itibariyle sayıları 5000'e yaklaşan bu kurumların her yıl istekleri artmaktadır. Dolayısıyla genel merkez bu istekler karşısında zorlanmaktadır. Genel merkezin cevabında ihtiyaçların mahallî imkânlarla karşılanması gerektiği üzerinde durulmaktadır[39].

[38] BCA, CHP-E, 490.01/1470.11.1-19, 20.
[39] BCA, CHP-E, 490.01/1470.11.1-18, 9, 16, 17.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu yazışmalardan kısa bir süre sonra, Keskin Halkevi'nin, bu sefer de, Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle yardım talebinde bulunduğunu görüyoruz. Daha önce gönderilen para, bina çökme tehlikesi gösterdiğinden tamir ve bakım için kullanılmıştır. Dolayısıyla gönderilen paralar harcandığından hiç paraları kalmamıştır. Cumhuriyet Bayramının yaklaşması Halkevi yönetimini endişelendirmektedir. Bayram hazırlıkları ve kutlamaları için çok acil para gereklidir. Bu çerçevede sandalye ve mefruşat temini için 500 lira daha para istenmektedir. Ankara Vilâyet Yönetim Kurulu Başkanı Fuat Börekçi, CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı yazıda *"hakikaten ihtiyaç içinde bulunduğunu bizim de bildiğimiz bu halkevine Cumhuriyet Bayramı'ndan önce bu yardımın yapılmasına*" [40] diyerek aracı olmaktadır. Keskin Halkevi'nin bu talebi tamamen olmasa da kısmen karşılanmıştır. Bursa Milletvekili Fahri Bük, "*evinizin genel ihtiyaçlarına karşılık olmak üzere CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı eliyle adınıza 250 lira gönderilmiştir….mahallî imkânlarında eklenerek ihtiyaçların karşılanmasına çalışılması"* diye cevap vermiştir. Cevaptan da anlaşılacağı üzere genel merkez bu tip taleplerin tamamını karşılamasa da yardımcı olmaya çalışmaktadır. Ancak her seferinde mahallî imkânların devreye sokulması ikazını da yapmaktadır[41].

F- Faaliyetleri

Asım Özdemir'in başkanlığı sırasında yönetim kurulu 20, dil-tarih-edebiyat şubesi 6, ar şubesi 8, gösterit şubesi 9, spor şubesi 8, kitapsaray ve yayın şubesi 7 toplantı yapmıştır. Altı aylık süre içerisinde bir köy gezisi düzenlenmiş ve toplantıya 8 kişi gelmiştir. Halkevi tarafından üç defa tiyatro gösterisi yapılmış ve 700 kişi katılmıştır. İki defa kutlanan Millî bayramlara 500 kişi, iki defa tertiplenen çaylı dans programına da 100 kişi katılmıştır[42].

Keskin Halkevi ilk günlerden itibaren hızlı bir çalışma temposuna girmiştir. 11 Nisan 1938'den 29 Nisan'a kadar bir defa dershane-kurs açmış ve bu kursa toplam 143 erkek kursiyer katılmıştır. Bunların 80'i 17-25 yaş arası, 50'si 26-35 ve 13'ü 35 yaşından yukarıdır[43]. CHP Genel Merkezi, Keskin Halkevi'nin faaliyetlerinden çok memnun olduğunu ifade ederken

[40] BCA, CHP-E, 490.01/1471.12.1-31.
[41] BCA, CHP-E, 490.01/1471.12.1-30, 26,27,29.
[42] BCA, CHP-E, 490.01/109.435.2.
[43] BCA, CHP-E, 490.01/109.435.2.

Levent Şahverdi Arşivi

konferanslara daha da ağırlık vermelerini istemektedir. Genel Sekreterlik "*bir de halkevi çalışmalarında sık konferanslar tertibinin değer ve ehemmiyeti azımsanamayacak kadar mühim bulunmaktadır. Bu feyizli harekete daha hız ve alâka vermenizi dilerim*"[44] diyerek konferansların yeterli olmadığını ima etmektedir.

Keskin Halkevi kaza çevresinde çalışmalarıyla takdir kazanmıştır. Bu sayede çevrede gözle görülebilecek ölçüde bir varlık gösterebilmiş ve çevreye hareket getirmiştir. Bunda kaza kaymakamı ve hükümet amir ve memurlarının büyük katkısı olduğu şüphesizdir[45]. Bilhassa gösterit ve kitapsaray şubeleri halkı kendilerine çekmektedir. Gelişigüzel hazırlanmış ilmî mevzular, hareketsiz, belli ve sınırlı konular üzerinde yapılan konuşmalar, halkı pek cezb etmemekte hatta sıkmaktadır. Buna karşılık halk eğlenceli, sazlı, sözlü hareketli faaliyetlerden daha çok etkilenmektedir. Bu tür etkinliklere halk çok rağbet etmekte ve katılmaktadır. Ayrıca halk eğlence toplantılarından ziyade mahallî işlere, ziraat, sağlık konularına ilgi duymaktadır[46]. Halkevi açılışından bir yıl sonra da (1939) vali tarafından takip edilmekte ve etrafına faydalı olmasına gayret edilmektedir.[47] Keskin Halkevi merkezden gelen emirler ve bölgenin durumuna göre faaliyetlerini plânlamaktadır. Muhtelif konularda halkı aydınlatmak maksadıyla konferanslar düşünülmektedir. 1940 yılında ilk konferans Parti Başkanı Mustafa Başer tarafından, ikincisi ise, Kaymakam Ekrem Anıt tarafından verilmiştir. Ayrıca her Cuma öğretmenler ve halk hatipleri tarafından da sık sık konferanslar verilmektedir. Bunun dışında masrafları parti tarafından karşılanan bazı konuşmacılar da nahiye ve köylere gönderilmektedir[48].

CHP Ankara Bölgesi Müfettişi Amasya Mebusu Esad Uras'ın 9 Temmuz 1940 tarih ve 111 sayılı (42380) ikinci teftiş raporunda Keskin Halkevi'nin iyi bir şekilde çalıştığı belirtilmektedir. Müfettişin tespitine göre, halkevlerine yapılan vilâyet yardımları faydalı ve gelirleri de ihtiyacı karşılamaktadır. Müfettiş raporlarından halkevi görevlilerinin vazifelerinin ehli olduğu anlaşılmaktadır. Keskin Halkevi defter ve hesaplarının düzenli ve talimata uygun tutulduğu tespit edilmiştir. Ancak Keskin Halkevi partiye ait olmayan bir binada faaliyette bulunduğundan bina ihtiyacı karşılama-

[44] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-59.
[45] BCA, CHP-E, 490.01/994.843.2-28.
[46] BCA, CHP-E, 490.01/994.843.2-29.
[47] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-44.
[48] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-14.

Levent Şahverdi Arşivi

maktadır. Yer darlığı yüzünden Ar ve Spor şubeleri dışarıda faaliyette bulunmaktadır. Çok iyi bir gelişme gösteren bu kazada mutlaka iyi bir halkevi binası yapılması şarttır[49]. Halkevi gösterit kolu bazı faaliyetlerde bulunmaktadır. Keskin'e gönderilen temsil öğretmeni Rıfkı Erdindar ve eşi Vedia Hanım halkevi tiyatro kolu ile ortak çalışma yapmışlardır. Bir hafta içinde "*ateş*" ve "*kılıbıklık mı kazaklık mı*" piyeslerini hazırlayarak 14 Temmuz 1945 tarihinde akşam halkevinde sahnelemişlerdir. Kalabalık bir halk kitlesi tarafından seyredilen temsiller beğenilmiş ve öğretmenler halk tarafından sevgiyle karşılanmıştır.[50] Ağustos ayında yeniden Keskin'e gelen bu öğretmenler tiyatro kolunu beğenmektedirler. Raporlarında da bunu ifade etmişlerdir. Keskin'li gençlerin hevesli olduklarından kısa sürede "*karagöz*" ve "*mavi yıldırım*" piyesini sahneye koymayı başarmışlardır. Karagöz temsilini 2 Ağustos'ta, Mavi Yıldırım temsilini de 7 Ağustos'ta sahneye koymuşlardır. Halkevi Başkanı Refet Kandemir'in ifadesiyle "*bütün halk karagöz temsili ve piyesi candan takip etmiş, Rıfkı Erdindar ve eşi Vedia Erdindar'ı takdir etmişlerdir*"[51].

Halkevi Kütüphanesinin de kısa sürede gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. İlk altı aylık raporda kütüphanedeki mevcut eserlerin sayısı konularına göre şöyledir:Türkçe-edebiyat dokuz, tarih-coğrafya yirmi dokuz, tabiî ilimler bir, felsefe-içtimaiyat (sosyoloji) sekiz, tıbbî ve sıhhî eserler on dokuz, ziraat-ticaret- iktisat sekiz, hukuk ve kanunlar dört, bedîî (güzel sanatlar) eserler yüz, hikâye-roman-masallar on üç, diğer eserler bir olmak üzere toplam yüz doksan iki eser mevcuttur. Bu eserlerin okuyuculara göre dağılımı ise şöyledir: öğrenci üç yüz yetmiş beş, öğretmen doksan sekiz, sivil-asker memurlar ve zabitler iki yüz yirmi dokuz, diğer meslek sahipleri yüz seksen altı kişidir. Buna göre toplam okuyucu miktarı 888'dir. (Bakınız ekler)[52].

30 Haziran**,** 31 Aralık 1938 tarihleri arasındaki ikinci altı aylık rapora göre kütüphanede mevcut eserlerin sayısı konularına göre şöyledir: Türkçe-edebiyat yirmi beş, tarih-coğrafya otuz beş, tabiî ilimler bir, felsefe - içtimaiyat (sosyoloji) on bir, tıbbî ve sıhhî eserler otuz bir, ziraat-ticaret- iktisat on iki, hukuk ve kanunlar on yedi, bedîî (güzel sanatlar) eserler yüz

[49]BCA, CHP-E, 490.01/994.843.2-23.
[50] BCA, CHP-E, 490.01/1031.970.1-102,104.
[51] BCA, CHP-E, 490.01/1031.970.1-90,91,92.
[52] BCA, CHP-E, 490.01/109.435.2.

Levent Şahverdi Arşivi

kırk, hikâye-roman-masallar yirmi altı, diğer eserler yirmi beş olmak üzere toplam 263 eser mevcuttur. Bu eserlerin okuyuculara göre dağılımı ise şöyledir: Öğrenci altı yüz otuz yedi, öğretmen dört yüz doksan, sivil-asker memurlar ve zabitler yedi yüz on sekiz, diğer meslek sahipleri dört yüz elli yedi kişidir. Buna göre toplam okuyucu miktarı 2302'dir.(Bakınız ekler)[53] Keskin Halkevi'nde Ulus, Tan, Cumhuriyet gazeteleri ile Ülkü, Uyanış, Varlık, Yücel, Karagöz, diğer halkevleri dergileri ve Akbaba dergileri okunmaktadır[54].

G- Kapatılışı

Türkiye genelinde ve Londra'da olmak üzere halkevleri hızla yayılmıştı. 19 Şubat 1932'de 14 halkevi ile işe başlanmıştı. Halkevlerinin kapatıldığı yıl olan 1951'de bu sayı, 478 halkevi ve 4322 halkodasına ulaşmıştı. Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerini kazanmasıyla birlikte halkevlerini zor günlerin beklediği anlaşılmaktadır. Keskin Halkevi'nin kapatılmasıyla ilgili doğrudan bir belgeye rastlanmamıştır. Diğer halkevleri gibi bu da çıkarılan kanuna istinaden ortadan kaldırılmıştır.

Kuruluş yıllarında CHP zaman içerisinde halkevlerinin bağımsız birer kuruluş haline gelmelerini sağlayacak unsurları ortadan kaldırmaya büyük özen göstermiştir. Başkanları da dâhil bütün halkevleri görevlilerini parti üyeleri arasından ya tayin etmiş veya seçtirmiştir. Parti, halkevlerini doğrudan doğruya yönetmek, denetlemek istemiş ve bu amacını güçleştirecek olan en ufak bir oluşumu dahi engellemeye çalışmıştır. Ancak muhalefetin güçlenmeye başlaması ve halkevlerinin durumunun tartışılmaya başlaması CHP'ni arayışlara itmiştir[55]. 1946 seçimlerinden sonra CHP'nin halkevlerini hukukî anlamda sağlam temellere oturtmak için bir arayış içine girdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Cumhuriyet Halk Partisi 1947 yılındaki VII. Büyük Kurultay'ında halkevlerinin tüzel kişilik kazanmalarını sağlamayı tartışmış ve kabul etmişti. Kurultay kararında bu konuda şöyle denilmektedir: "*halkevlerinin partimize nisbeti, bağlılığı baki kalmakla beraber onların hayatiyet kazanmak ve gelişmek için muhtaç oldukları hükmî şahsiyete kavuşturulmaları gerekmektedir. Mevzuatımıza göre hükmi şahsiyet iktisap eden kurumlar, Şirket, Cemiyet ve Tesislerdir. Halkevleri ticarî*

[53] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-83,114,115.
[54] BCA, CHP-E, 490.01/96.375.1-83,115.
[55] Sefa Şimşek, **Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951,** Boğaziçi Üniversitesi yayınevi, İstanbul 2002, s.92-93.

Levent Şahverdi Arşivi

maksatla kurulmuş müesseseler olmadığına göre şirketler hakkındaki hükümlerin burada tatbik yeri olmayacağı aşikârdır. Cemiyet şekline gidilmesini de komisyonumuz birçok noktadan mahzurlu görmüştür. Bizim durumumuza ve ihtiyaçlarımıza en uygun gelen şeklin; medeni kanunumuzun 73 ve 81. maddelerinde esasları gösterilmiş olan TESİS yani fondasyon şekli olduğuna komisyonumuz açıkça kanaat getirmiştir. Tesis yoluna gidildiği takdirde halkevlerimiz hukukî bir vasıf kazanmış olacaklardır. Kısaca, bu şekil halkevlerimizi sağlam bir temele dayandıracak, onlara her türlü gelişme imkânlarını bahşedecektir"[56].

CHP 1947 ve 1950 kurultaylarında bu hususları tartışmış ve benimsemiştir. Ancak bu tasarı ve teklifler halkevlerini kurtarmaya yetmemiştir. İktidarda bulunurken halkevlerini parti desteği ile korumuş ve devam ettirmişlerdir. Muhalefete düştükten sonra halkevleri CHP'ni düşündürmeye başlamıştır. Nitekim halkevlerinin varlığına son veren kanun tasarısı görüşmelerinde Adnan Menderes'in yaptığı konuşmadan CHP'nin içine düştüğü durumun farkında olduğu anlaşılmaktadır. Adnan Menderes İsmet İnönü'yü ağır bir dil ile eleştirdiği konuşmasında şunları söylemektedir: "*Halk partisi başkanı bundan sonra halkevleri perdesi arkasında Halk Partisinin tasarrufu altında bulunan ve muazzam bir servet teşkil eden emvalin üzerine oturup kalmak maksadını takip etmediklerini ve bu hususta ki iyi niyetlerini ispat etmek için çoktan beridir halkevlerini bir tesis haline getirmek istediklerinin hikâyesini anlatıyor. Bu hikâye muhalefetin tenkitlerinin tesirini göstermeye başladığı 1947 senesinde başlar. Ne hakiki ne de hükmi şahıs olarak hiçbir mevcudiyeti olmayan halkevlerine devlet bütçesinden para ayrılması ve hususiyle bu paranın bir siyasî teşekkül olan iktidar partisine ödenmesi gibi demokratik ve hukukî havsalaya sığmayacak derecede fahiş olan bir yolda yürümek muhalefetin tenkitleri müessir olmaya başlayınca, artık devam olunamaz hale gelmiştir. İşte o zamandır ki, avutmak, iğfal etmek ve vakit kazanmak maksadıyla tesis yapacağız teraneleri başladı. Bundan evvel de söylediğim gibi tesis tek taraflı iradeye tabi olduğu için bir tesis vücuda getirmekten kendilerini muhalefet mi alıkoymuştur?1947 kurultaylarında tesis için karar aldıklarını söylüyorlar. Kurultayın o kararı niçin tatbik mevkiine konmamıştır?"*[57] Bu uzun ve sert tartışmalar arasında halkevlerini kapatan 5830 numaralı kanun

[56] **Kuruluşlarının Yıldönümü Halkevleri (1932-1951- 1963),** İstanbul 1963. s.30-31; Necmettin Esin, "Halkevleri", **Türk Ansiklopedisi,** c. 18, Ankara 1970, s.412.

[57] **A.g.e.,** s.123-124.

Levent Şahverdi Arşivi

8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilmiştir. Resmî Gazete'nin 11 Ağustos 1951 tarih ve 7882 sayılı nüshasında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Çıkarılan bu kanuna göre halkevleri kapatılarak mal varlığı hazineye ve diğer ilgili kişi ve kurumlara devredilmiştir.

Sonuç

Keskin tarih bakımından oldukça eski bir yerleşim merkezidir. Keskin Halkevi, Ankara'nın ilçelerinde ilk açılan halkevidir. O günkü şartlarda Keskin ve çevresinde kuruluş amacına uygun olarak bazı faaliyetlerde bulunduğu şüphesizdir. Halkevi yöneticilerinin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin toplumu partinin anlayışına göre oluşturma gayretlerine uygun hizmet vermeye gayret ettikleri belgelerden anlaşılmaktadır. O günün Türkiye'sinde maddî sıkıntılar içinde oldukları da açıktır. Ancak sıkıştıkları yerde devlet desteğinin olabildiğince imdatlarına yetiştiği de görülmektedir. Bu çalışmamızın kurum ve yerel tarih araştırmalarına katkısı olacağını ümit ediyorum.

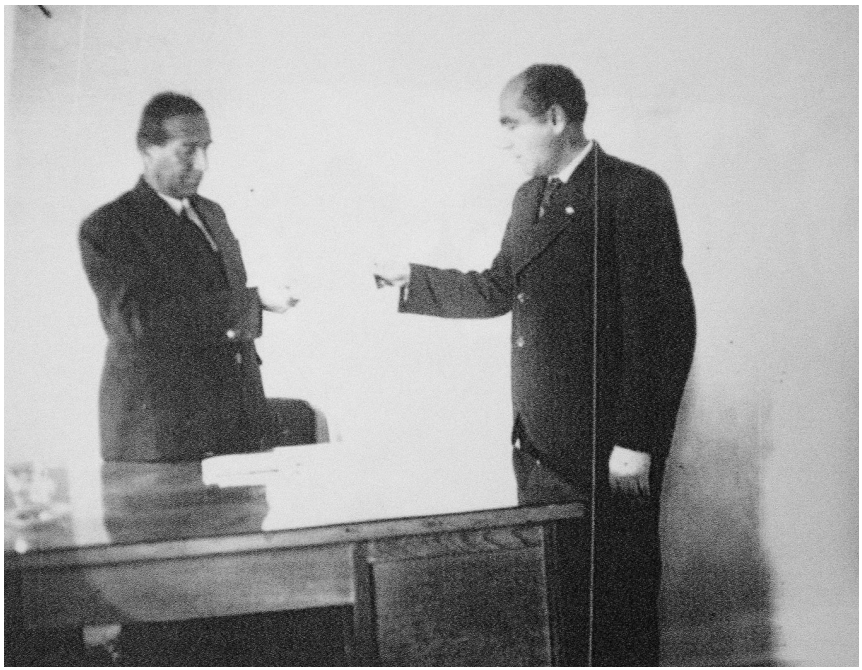
Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Yüksel KAŞTAN*

ÖZET

Mustafa Kemal Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ülke sınırları dışında kalan Türklerin meseleleri ile yakından ilgilenmiş, yapılan anlaşmalarla durumlarını güvence altına almaya çalışmıştır. Bu nedenle Atatürk Dönemi Türkiye Bulgaristan ilişkilerinde en önemli konuyu Bulgaristan'daki Türk nüfusu oluşturmuştur. Her iki devlet arasında 1925 yılında yapılan anlaşma gereği karşılıklı mübadele söz konusu olmasına karşın Bulgaristan'da daha fazla Türk nüfusu bulunduğundan mesele hem göç, hem de Bulgaristan içerisindeki siyasi, sosyal ve kültürel haklar çerçevesinde devam etmiştir.

Bu çalışmada; Atatürk Dönemi'nde (1919-1938) Bulgaristan'ın iç siyasetindeki gelişmeler ve Türkiye'ye etkisi, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki siyasi ilişkiler, Bulgaristan Türkleri' nin problemleri, sosyal ve kültürel meseleler ile ekonomik ilişkiler ele alınarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bulgaristan, Türkler, Siyaset, Ekonomi, İlişki.

TURKISH-BULGARIAN RELATIONS DURING ATATÜRK ERA

ABSTRACT

Mustafa Kemal took a close interest in the question of Turks remained outside the Turkish borders following the foundation of the Republic and strived to guarantee their rights with various agreements signed. During the Atatürk era, Bulgarian Turks became the most important issue in the Turkey-Bulgaria relations. The agreement signed in 1925 between the two countries provided for the mutual exchange of population. However, due to Bulgaria's a much larger Turkish population, the question become not only one of immigration, but also of political, social and cultural rights in Bulgaria.

This paper investigates the developments in Bulgarian internal politics and its implications for Turkey, political relations between Turkey and Bulgaria, problems faced by Bulgarian Turks, the social and cultural issues and economic relations.

Key Words: Turkey, Bulgaria, Turks, Politics, Economy, Relation.

* Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü.

Levent Şahverdi Arşivi

I. Giriş

Osmanlı Devleti'nin siyasi sınırları içerisinde Bulgar Prensliği olarak uzun süre yer alan Bulgarlar 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlıklarını elde eder. Bulgar Devleti'nin kuruluş aşamasında ülkede Türk nüfusu Bulgar nüfusundan fazladır. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler Balkan Savaşları nedeniyle bozulmasına karşın I.Dünya Savaşı içerisinde Çanakkale Savaşları sonrasında tekrar düzelir. Bunun nedeni Bulgaristan'ın İttifak Devletleri'nin yanında savaşa girmesi ile Osmanlı Devleti'nin müttefiki olmasıdır. I.Dünya Savaşı'nda Rusya Romanya toprakları üzerinden Bulgaristan'a saldırınca Osmanlı Ordusu Dobruca ve Tuna bölgelerinde Bulgar ordusuna yardım ederek savunma savaşları yapar. Bulgaristan Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a yaptığı bu yardım sonrasında ülkede Türk nüfusun isim kullanma hakkının serbest bırakır. Ayrıca I.Dünya Savaşı bitiminde 27 Kasım 1919 tarihinde Bulgaristan ile İtailaf Devletleri arasında imzalanan Neuilly Barış Antlaşması'yla ülkede tüm azınlıkların kültürel ve dini hakları teminat altına alınır. Bulgaristan söz konusu bu haklar çerçevesinde 1919 yılında Türk ve Müslüman nüfusa geniş dini haklar sağlayan "Bulgaristan Müslümanları Teşkilat Nizamnamesi" ni düzenler[1].

II. Bulgaristan'da Siyasi Gelişmeler

Bulgaristan'ın I.Dünya Savaşı'nı İtilaf Devletleri ile beraber yenik bitirmesi ülkede iç kargaşaları da beraberinde getirir. Neuilly Barış Anlaşması'ndan bir süre sonra 1919 yılında ülkede bir ihtilal gerçekleşir. İhtilalden sonra seçimle hükümete Aleksandr Stamboliyski'nin Çiftçi Partisi gelir. Çiftçi Partisinin seçimi kazanması Rus ihtilalinden etkilenmesinin bariz göstergelerindendir. Stamboliyski ülkede geniş bir toprak reformu gerçekleştirir ve krallığın topraklarını da köylülere dağıtır. Stamboliyski Polonya, Çekoslovakya, Romanya ve Yunanistan'da yer alan Çiftçi Partilerinin de içinde olduğu bir "Yeşil Enternasyonal" ittifakı kurmasına karşılık başarılı olamaz. Stamboliyski esasen girişimi ile bir Güney Slav Federasyonu kurmak ister. O, bu nedenle Yugoslavya ile iyi ilişkiler kurmasına karşın onun bu düşüncesi Bulgaristan'da iyi karşılanmaz. Stamboliyski savaş nedeniyle hem Yugoslavya'ya kaybedilen topraklar ve hem de Makedonya'dan 300

[1] Ömer Turan, "*Bulgaristan Türklerinin Bugünkü Durumu*", **Yeni Türkiye**, Yıl 1,S.3.Ankara 1995, s.295; Beğlan Toğrol, **112 Yıllık Göç (1878-1989)**, Boğaziçi Üni.Matbaası, İstanbul, 1989, s.71; Osman Keskioğlu, **Bulgaristan'da Türkler, Tarih ve Kültür**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 642, Kültür Eserleri Dizisi:48,1.Baskı, Ankara 1985, s.32.

Levent Şahverdi Arşivi

bin kişinin Bulgaristan'a göç etmesi ile zor duruma düşer. Çiftçi Partisi Hükümeti'nin komşuları Makedonya, Romanya ve Yunanistan ile iyi geçinme politikası ülke içerisindeki milliyetçileri rahatsız eder. Hükümetin savaş sonrasında ekonomik rahatlığı bir türlü sağlayamaması sonucunda hükümet milliyetçilerin önderliğinde Haziran 1923 yılında gerçekleştirilen bir darbe ile yıkılır. Böylece Stamboliyski hem iktidarı, hem de hayatını kaybeder[2].

I. Dünya Savaşı sonrasında 1919 Aralık ve 1920 Ocak aylarında Balkanlarda barışın devam edebilmesi için Fransa hemen girişimlere başlar ve Balkan ülkelerini birbirlerine yaklaştırma siyasetini devreye sokar. Fransa'nın bu girişimi sonrasında Balkanlarda Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Dr.Beneş'in önderliğinde Yugoslavya, Romanya ve Çekoslovakya arasında "Küçük Antant" kurma çalışması başlar. Bu çalışmalar sürecinde 1920 ve 1921 yıllarında Balkanlarda bu üç ülke Fransa'nın güdümünde statükocu, anti revizyonist bir blok oluştururlar. Daha sonraki süreçte Fransa 25 Ocak 1924'te Çekoslovakya, 10 Haziran 1926'da Romanya ve 11 Kasım 1927'de Yugoslavya ile ittifak anlaşması imzalar ve "Küçük Antant" ı oluşturur. Bu Küçük Antant 21 Mayıs 1929 yılında üç Balkan ülkesi arasında süresiz ve 16 Şubat 1933 yılında da devamlı bir statü haline gelir. Bu süreç içerisinde Yunanistan "Küçük Antant"a girmek istemez. Bulgaristan antanta girmek ister, fakat antant ülkeleri tarafından alınmaz[3].

Bulgaristan'da süreç içerisinde siyaset ve ekonomi beklenen ölçüde gelişmediği için hükümeti değiştirme demokratik usuller yerine genellikle ihtilaller yolu ile sağlanır. Bulgaristan'da gerçekleştirilen bir ihtilal sonrasında hükümet radikal milliyetçi A.Tsankov'un eline geçer. Bulgaristan'da yeni hükümetçe milliyetçilik kavramı ulus kavramından çok uzak tutularak sadece kan ve kafatası ile etnik kökene dayalı sınırlandırılır. Bulgaristan'daki bu milliyetçilik anlayışı Gazi Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ulusallaşmaya dayalı,etnik kökenin,dil,din,kültür ve ırkın önemli olmadığı sadece Misak-ı Milli sınırları içerisinde yaşamasının yeterli olmasından çok farklı bir uygulamayı içermektedir. Yeni hükümet "Bulgaristan Bulgarlarındır" sloganı ile yola çıkar ve doğal olarak hükümetin bu yeni politikası azınlıklar üzerine baskıları da beraberinde getirir[4].

---

[2] **B.C.A,**19.03.1923: Dos.4963, Yer 54.357.3; **B.C.A.,** 8.06. 1925: Dos.42631, Yer 239.616.7; Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s.185-186.

[3] Armaoğlu, **a.g.e,** s.188-190.

[4] Armaoğlu, **a.g.e,** s.186.

Levent Şahverdi Arşivi

A. Tsankov Hükümeti Bulgaristan'da 1926 yılına kadar iktidarda kalır. İktidar 1926 yılında Makedonya Komitesi liderlerinden Andrei Liyapçev'e yine bir darbe ile geçer. Liyapçev Hükümeti 1935 yılına kadar devam eder. 1935 yılında Bulgaristan Kralı Boris'in hükümete A.Toşev'i atamasıyla Liyapçev iktidarı son bulur ve ülkede monarşi yönetimi başlar. Bulgaristan'ın 1926-1935 yılları arasında en iyi geçindiği komşusu Türkiye olmasına karşın Bulgaristan yine de Türkiye'nin Trakya topraklarında emel beslemeye devam eder ve bunun için "Trakya Komitesi"ni kurar. Bu komite Trakya'nın milli, iktisadi ve coğrafi bakımlarından Bulgaristan'a ait olması gerektiğini savunmayı temel amaç edinir ve faaliyetleri bu çerçevede sürdürür. Komite "Trakya Günü" münasebetiyle Bulgar gazetelerinde yer alarak amaçlarının siyasi alt yapısını oluşturmaya çalışır. Bunlara ilaveten Komite "Bulgar-Trakya Gençler Birliği"nin yayınları olan "Zavet" ve "Trakya" gazetelerinde Türk aleyhtarı yazılara da yer vererek propaganda çalışmalarını sürdürür. Ayrıca Bulgaristan'da Edirne'nin II.Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Devleti tarafından işgal günü kutlanır ve "Bulgar-Trakya Gençler Birliği"nin Stanimaka kasabasında toplanan 8. kongresinde Türk aleyhtarı nutuklar söylenir[5].

Bulgaristan Kralı Boris 1930 yılında İtalya Kralının kızı ile evlenir. Bunun sonucunda Bulgaristan'ın Yugoslavya ve diğer komşuları ile olan ilişkileri zayıflamaya başlar. Bulgaristan 1935 yılına kadar dış siyasette Rusya'nın yanında yer almasına karşılık 1935 yılında Köse lvanov (1935-1940) döneminde mihver devletlerin yanında yer almaya başlar. İtalya ile Bulgaristan'ın yakınlaşmasıyla ilgili Çekoslovak gazeteci Peyvova'nın Türkiye'nin Atina elçisinin kardeşi Memduh Bey'e gönderdiği mektupta açıkça görülmektedir[6].

III. Türkiye'nin Bulgaristan'la Siyasi İlişkileri

Bulgaristan I.Dünya Savaşı'nın hemen ardından yaralarını sarmakla uğraşırken aynı zamanda ekonomisini de düzeltmeye çalışır. Ancak Bulgaristan'ın sanayileşememiş olması ve tarıma dayalı ekonomisi nedeni ile Rus-

---

[5] **B.C.A.,** 20.03.1932: Dos.426165, Yer 240.621.7; **B.C.A.,** 10.05.1932: Dos.426185, Yer 240.622.6; **B.C.A.,** 7.07.1925: Dos. 42632, Yer 239.616.8; **B.C.A.,** 22.10.1932: Dos. 426247, Yer 240. 625.9; **B.C.A.,** 3.06.1929: Dos.42673, Yer 239.617.6; **B.C.A.,** 4.07.1934: Dos.426515, Yer 242.634.9.

[6] Armaoğlu, **a.g.e,** s.186; M.Türker Acaroğlu, **Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, Sevinç Matbaası, Ankara 1988, s.35-36; **B.C.A.,** 30.07. 1929, Dos.42676, Yer 239.617.9; **B.C.A.,** 10.03.1927, Dos.42657, Yer 239.616.33.

Levent Şahverdi Arşivi

ya'daki Bolşevik İhtilali'nden oldukça etkilenir. Bu nedenle Bulgaristan dış siyasetini daha çok Rusya güdümlü olarak belirlemeye çalışır ve Rusya yanlısı politikalar izlerken aynı zamanda komşularının da Rus yanlısı politika izlemesi için zemin hazırlamaya çalışır. Osmanlı Devleti I.Dünya Savaşı'nı İtilaf Devletleri'yle imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile bitirir. İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin mütareke sonrası topraklarını (Misak-ı Milli Sınırlarını) işgal eder. Mustafa Kemal önderliğinde Türk ulusu Milli Mücadele'yi başlatır. Temsil Heyeti önderliğinde Ankara'da 23 Nisan 1920'de TBMM Hükümeti kurularak İtilaf Devletleri ile savaşa devam edilir[7].

Türkiye, Milli Mücadele'de İtilaf Devletleri'ne karşı başarılı olarak hem Yunanlıları işgal ettikleri topraklardan çıkarmayı başarır ve hem de fiilen sona ermiş olan Osmanlı Devleti'ne resmen son verir. Türkiye Lozan Barış Antlaşması ile uluslar arası siyasi arenada rüştünü ispat ederek Osmanlı Devleti'nden arta kalan birçok meseleyi çözüme kavuşturmayı başarır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgesinde bağımsız, güçlü, kendi kuvveti üstünde duran bir ülke olması Bulgaristan'ı tedirgin eder. Bulgaristan ülkesindeki Türk ve Müslüman nüfustan dolayı bir iç kargaşanın çıkmasından endişe duyar.

Bulgaristan'da Türk ve Müslüman nüfus, Çiftçi Partisi'nin 1919- 1923 yılları arasındaki yönetim süresinde en mutlu ve huzurlu günlerini geçirmelerine karşın, daha sonraki süreçte bir daha aynı mutluluk ve huzuru bulamazlar. Bulgaristan'da Türk nüfusu, bu dönemde kendi dillerini kullanma, kültürlerini yaşama, okullarını açma, kendi dinlerine göre serbestçe ibadet yapabilme gibi hürriyetlere kavuşurken baskı, zulüm, göçe zorlama, taşınmaz mallarının ellerinden alınması gibi konulara maruz kalmazlar.

Sosyalizm, Bulgaristan'da Çiftçi Partisi Hükümeti döneminde Balkanlarda yayılma çalışmalarına devam etmektedir. Bulgaristan, Rusya'nın etkisi ile Çerkez Ethem ve arkadaşlarını Mustafa Kemal, Fevzi, İsmet ve Refet Paşalara suikast girişimlerinde destekler. Bu süreçte Bulgaristan, sosyalist faaliyetlerini Batı Trakya ve Makedonya'da endişe verici hale getirir ve hatta Türkiye'ye de yaymaya çalışır.

Bulgaristan'ın 1923 yılından itibaren Türk nüfusuna siyasi olarak uygulamış olduğu baskı ve işkenceler, daha çok Türk nüfusunu yıldırarak ülke-

[7] **B.C.A.,** 19.03.1923, Dos.4963, Yer 54.357.3.

Levent Şahverdi Arşivi

den göç etmeye zorlama ve asimile etme çalışmalarından dolayı olur. Bunun neticesinde birçok Türk Türkiye'ye iltica eder. İçişleri Bakanlığı, Edirne Vilayeti'nin göndermiş olduğu raporları dikkate alarak Dışişleri Bakanlığı'nı konu hakkında bilgilendirir. Bulgaristan'da Türk okullarında öğretmenlik yapan Mehmet Salih 1927 yılında Türk nüfusa yapılan mezalimler ile ilgili İstanbul Savcılığı'na bir mektup göndererek durumun vahametini belirtir. Yine Kırcaali'nin Cabiroğulları Nahiyesi Belediye Müdürü Hasan'ın Bulgarlar tarafından nedensizce öldürülmesi bu konu ile ilgili başka bir örneği oluşturur[8].

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun henüz ilk yıllarında Bulgaristan'daki Türk nüfusun bir kısmı Türkiye'ye göç etmek isterler, fakat bu istekleri Lozan Barış Anlaşması gereği karşılıklı göçe tabi olan Yunanistan muhacirlerinin yerleştirilme işlemleri yüzünden ertelenmek zorunda kalınır[9].

Bulgaristan ile Türkiye arasında 18 Ekim 1925 tarihinde "Türk-Bulgar Dostluk Anlaşması" yapılır. Bu anlaşmada "Neuilly Anlaşması" kapsamında azınlık haklarının Bulgaristan'daki Türk nüfusa, Lozan Barış Antlaşması gereği de azınlık haklarının Türkiye'de bulunan Bulgar nüfusa uygulama kararı alınır. Bu anlaşma gereği her iki ülkede bulunan vatandaşlar, beraberlerinde taşınabilir mallarını alarak kendi ülkelerine göç edebileceklerdir. Bu anlaşmadan hemen önce başlayan göç, anlaşmadan sonra da 1923-1939 yılları arasında devam eder ve Atatürk Dönemi'nde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaklaşık 200 bin Türk nüfusu göç eder[10].

Söz konusu anlaşmada her iki ülke arasında karşılıklı nüfus değişimi ve siyasi konular da ele alınır. Buna göre her iki ülke birbirlerinin sınırlarına saygı göstereceklerdir. Ticaret, sınırlar, ikamet ve iki devlet arasında çıkacak olan anlaşmazlıklarda uluslararası hukuk yetkili olacaktır. Artık Türkiye'de Bulgarca konuşanlar Bulgar, Bulgaristan'da Türkçe konuşanlar

---

[8] **B.C.A.,** 7.11.1927: Dos.42664-65, Yer 239.616.40-41; **B.C.A.,** 6.12.1927: Dos.42666, Yer 239.616.42; **B.C.A.,** 25.02.1930: Dos.42690, Yer 240.618.4.

[9] **B.C.A.,** 19.09.1923: Dos.4266, Yer 239.615.6.

[10] Toğrol, **a.g.e,** s. 72; Hamza Eroğlu, "*Milletlerarası Hukuk Açısında Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Sorunu*", **Bulgaristan'daki Türk Varlığı Bildiriler Kitabı**, 7 Haziran 1985,2.Baskı, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, VII.Dizi-S..871,TTK Basımevi, Ankara 1987, s.30-31; **Tarihte Türk Bulgar İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, 1976, s.106; Bilal Şimşir, "*Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*", **Bulgaristan'daki Türk Varlığı Bildiriler Kitabı**, 7 Haziran 1985, 2.Baskı, AKTYK, TTK Yayınları, 1987, VII.Dizi-Sa.871, TTK Basımevi, Ankara s.53; Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, 2.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s.182-183.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk kabul edilecek ve buna göre azınlık muamelesi uygulanacaktır. 1912 yılından sonra Türkiye'ye göç etmiş olan Türkler Türk, Bulgaristan'a göç etmiş olan Bulgarlar da Bulgar kabul edilecek ve bunlar artık azınlık kabul edilmeyecektir. Kadınlar eşlerine, çocuklar da ailelerine tabii olacaklardır. Milli Mücadele sırasında Trakya'dan göç eden Bulgarlar ile Türkiye'ye göç eden Türkler isterlerse geri dönebileceklerdir[11].

Türkiye ile Bulgaristan arasında 1925 yılında yapılan karşılıklı nüfus göçüne yönelik siyasi anlaşma üzerinde çıkan küçük pürüzler nedeniyle her iki ülke arasında 6 Mart 1929 tarihinde "Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedesi" ile ilgi ikinci bir anlaşma daha yapılır. Buna göre 1925 yılında yapılan anlaşma gereği siyasi ve iktisadi konularda meydana gelecek olan her türlü itilafa girmeme temin edilir. Anlaşma maddelerinden biri veya bir kaçı diğer devletlerce işgal edilirse ülkeler arasında tarafsızlık korunacaktır. Diplomasi yoluyla halledilemeyen konular bu anlaşma hükümlerine tabii olacaktır. Burada her iki devlet arasında ortaya çıkacak olan her türlü anlaşmazlıklarda çözümün nasıl olacağı, hakemlerin tespiti ve işleyişi ile ilgili çok ayrıntılı maddelere yer verilir[12].

1929 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edecek Türk nüfusunun göç işlemlerinin Bulgar ve Türklerden oluşan bir heyet tarafından takip edilmesi konusu gündeme gelir ve bunun ne şekilde işleyeceği belirlenir. Ayrıca bu göçe nezaret edecek Türk-Bulgar üyelerinin oluşturacağı komisyonun kurulma ve protokol uyuşmazlıklarının hakeme arz şekli ortak karara bağlanır[13].

Türkiye'ye Bulgaristan'dan gelen Türk nüfusunun göç miktarı Bulgaristan nüfus istatistiklerine göre daha net olarak görülebilir. Bulgaristan topraklarında 1880 yılında yapılan istatistiklere göre 650 000 Türk nüfus bulunmakta ve nüfusun % 19.25'ini oluşturmaktadır. 1926 yılı genel nüfus sayımına göre Bulgaristan'ın nüfusu 5 478 741 kişi ve Türk nüfusu ise 577 552 kişi olarak nüfusun % 10.5'ini oluşturmaktadır. Buna göre 1880 ile 1926 yılları arasında Bulgaristan'da Türk nüfusu yaklaşık yarı yarıya azalır, yani nüfusun yarısı ya ölür, ya da Türkiye'ye göç eder[14].

---

[11] **Düstur,** III.Tertip, Cilt 7, s. 1376; Oral Sander, "*The Turkish Foreign Policy: Forces of Continaity and change*", Ahmet Evin (ed.), **Modern Turkey**, Oplagen: Leske Verlag 1984, s.179.

[12] **Düstur**,III.Tertip, Cilt 10, s. 653; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, 1920-1945**, C.I.,Türk T:K.Y. Ankara 1983, s.253-262.

[13] **B.C.A,** 3.7.1929: S.8219, Yer 4.39.6; **B.C.A.,** 20.11.1929: S.8515,Dos.97-102, Yer 6.57.9.

[14] Acaroğlu, **a.g.e,** s. 39.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk döneminde Türkiye'ye ülke dışından öylesine bir göç hareketi başlar ki bu göç nüfusu yaklaşık ülkenin nüfusun beşte birini oluşturur; göçün çoğunluğuna Balkanlardan gelenler sahiptir. Uzun süreden beri savaş sürdüren (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Trablusgarp, I.ve II.Balkan Savaşları, I.Dünya Savaşı ve Milli Mücadele) bir ülkenin ekonomisinin iyi olduğu düşünülemez. Ülkede adete "kılıç artığı" diye tabir edilen bir nüfusla bir taraftan yeni bir devleti oluştururken, diğer taraftan hem Osmanlı Devleti'nden arta kalan borçların ödenmesi, hem devleti ekonomik olarak kalkındırma çarelerinin aranması ve hem de inkılapların yerleşmesi çalışmaları sürdürülmektedir. İşte böyle bir durumda ülkeye göçle gelen nüfus ülkenin ekonomisini de etkiler. Türkiye her şeye rağmen kendi ülkesinde sıkıntı çeken Türk ve Müslüman nüfusa her zaman sahip çıkmaya çalışarak Türkiye'ye göç etmelerine yardım eder. Mustafa Kemal'in önderliğindeki Türkiye, özelikle 1930'lu yıllarda Avrupa'da milliyetçi akımlar ve otoriter rejimler güçlenirken devamlı komşularıyla iyi ilişkiler kurarak dış siyasetinde "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesini benimser. Türkiye, sınırları dışında birçok ülkede önemli sayıda Türk nüfusun olması ve hatta bu nüfusun o ülkeler içinde oluşan bir takım baskılara maruz kalmalarına rağmen, komşu ülkelere hiçbir zaman düşmanca emel beslemez[15].

1930'lu yıllardan sonra Bulgaristan'da Türk ve Müslüman nüfuza yapılan tazyik, baskı, işkence ve ölüm vakaları hızla tırmanmaya devam eder. Bulgaristan'da "Praznişti Vest" gazetesinde Kessarevo Köyü Türk halkına yapılan kötü hareketlerin Türkiye basınında gereğinden fazla abartıldığı konusunda bir makale yer alır. Böylece Bulgarlar kendilerini haklı göstermeye çalışır. Yine bu dönemde Bulgaristan'daki Türk nüfusa eziyet etmekle bilinen "Rodna Zachtita Teşkilatı" nın başına geçen emekli General Markof Türk nüfusa bundan sonra baskı yapılmayacağı konusunda Türkiye'nin Sofya Elçisi ile görüşür. İşte bu görüşme Bulgaristan'da Türklere karşı yapılanların bir ispatı konumundadır. Daha sonraki süreçte bu baskılar artarak devam eder. 1933 yılında Bulgaristan'da "Razgrat Hadisesi" meydana gelir ve bu olayda Bulgarlar Türk nüfusa büyük zulümler yaparlar. Bu zulümlere dayanamayan bazı Türkler Romanya'ya kaçmak zorunda kalır. 1937 yılına doğru Bulgaristan'da Şumnu'da Türklere ait bazı evler arana-

[15] Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, İnkılap Yayınları, Çeviri: Bilge Umar, 2. Baskı, Ankara 1995, s.370-374.

Levent Şahverdi Arşivi

rak onlara tehdit mektupları gönderilir. Hatta Bulgar askerleri Türkiye sınırına girmeye dahi yeltenirler[16].

Bu dönemde Türkiye'den Bulgaristan'a Türkiye'deki herhangi bir nedenden dolayı Bulgar nüfusu göçü olmazken Bulgaristan'dan Türkiye'ye siyasi ve kültürel baskılardan dolayı Türk nüfusu göç etmeye devam eder; örneğin Bulgaristan Makedonyası'ndaki 3-4 bin Türk nüfusu Türkiye'ye alınır. Zaman zaman iki ülke arasında göç nedeniyle sıkıntılar çıkması nedeniyle 1935 yılında Bulgaristan'daki 52 Türk ailesi ile mübadele edilecek olan Silivri'nin Korfalı köyündeki Bulgar ailelerinin sevklerinde kolaylık gösterilmesi istenir ve bunun gerçekleşmesi sağlanır[17].

Türkiye Cumhuriyeti, 1928 yılında "Briand Kellog" Silahsızlanma Konferansına davet edilir ve bu davet neticesinde Türkiye 1929 yılında bu konferansa katılır. Bundan sonraki süreçte 1930 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand bir Avrupa Birliği projesi için devletlere yeni bir davetiye daha gönderir. Briand'ın düşündüğü bu Avrupa Birliğine Bulgaristan, Almanya, İtalya, Sovyetler Birliği, Türkiye, Yunanistan ve Macaristan'ın da katılması istenir. Türkiye yapılan girişimler ve davetler neticesinde Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olur.

Yunanistan ile Türkiye arasında çıkan Etapli anlaşmasızlığının karşılıklı iyi niyet çerçevesinde her iki ülke arasında çözüme kavuşturulması daha sonraki süreçte iki ülkeyi dış siyasette birbirlerine yaklaştırır. Balkanlar'da 1930'lu yıllarla beraber Türkiye- Yunanistan yakınlaşması görülmeye başlanır. Bu yakınlaşma, diğer Balkan ülkeleri için de başlatılır. Esasen 16 Ekim 1925 tarihinde Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalanan "Locarno Anlaşması", "Briand Kolleg Paktı", ve "Küçük Antant" Balkanlarda ülkeleri birbirlerine yakınlaştırır. Böylece 1930 Ekim ayında Atina'da I.Balkan Konferansı yapılır. Bulgaristan Balkan konferanslarına katılmasına karşın 1932 yılında III.Balkan konferansı'nda Balkan Paktı'nın tasarısı oluşturulurken ortaya çıkan işbirliğine çekingen davranır. Bulgaristan yapılan bu Balkan konferanslarında ekonomik alanlarda, azınlık haklarının korunmasında ve Ege Denizi'ne bir çıkışa sahip olma talepleri gibi siyasal

[16] **B.C.C.,** 27.7.1932: Dos. 42616, Yer 240.623.19; **B.C.A.,** 16.08.1932: Dos. 426223, Yer 240.624.5; **B.C.A.,** 9.11.1932: Dos. 426248, Yer 240.625.10; **B.C.A.,** 7.05.1933: Dos. 426528, Yer 241.627.26; **B.C.A.,** 19.8.1934: Dos. 426528, Yer 242.634.22; **B.C.A.,** 18.06.1937: Dos. 426727, Yer 243.640.25; **B.C.A.,** 16.06.1937: Dos. 426726, Yer 243.640.24.

[17] B.C.A., 14.01.1934: Dos.426457, Yer 242.632.5; B.C.A., 16.02.1935: S.2/1992, Dos.117, Yer 51.10.9.

Levent Şahverdi Arşivi

konularda bir ilerleme kaydedemeyince Balkan Antantı'na katılmaktan vazgeçer. Bulgaristan ve Yugoslavya revizyonistçi İtalya'nın etkisinde kalırlar. Balkan Konferansları gereğince 14 Eylül 1933 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanır. İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Sofya'ya giderek tüm ısrarlarına rağmen Bulgaristan Makedonya meselesi nedeniyle bu anlaşmaya yanaşmaz[18].

Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 20 Eylül 1933 tarihindeki Sofya ziyaretlerinde Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Muşanov ile bir anlaşma imzalayarak 6 Mart 1929 tarihli Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Antlaşması'nın 3 Aralık 1934'ten itibaren beş yıl süre ile uzatılmasını kararlaştırırlar. Böylece iki ülke arasındaki dostluk bir kez daha kuvvetlendirilir. Bu anlaşma V.Dönemde 18 Mayıs 1935 gün 2723 sayılı Kanun ile TBMM'de onaylanır. Aynı anlaşma TBMM tarafından 11 Mart 1935'ten itibaren 2 ay daha uzatılır[19].

Başbakan İsmet İnönü TBMM'ndeki bir konuşmasında; "Bulgaristan'ın barışı sağlamak ve komşuları ile ilişkilerini geliştirmek için yaptığı girişimler ve gayretleri biliyoruz. Bulgaristan Türkiye ile özel bir muahede ile bağlıdır. Aynı şekilde Yugoslavya ile de. Bulgaristan aynı şekilde Romanya, Yunanistan ile de ilişkilerini bu hale getirmek istemektedir. Türkiye Bulgaristan'a bu arzusu için yardım edecektir. Balkanlardaki barış Avrupa barışı için temeldir…" diyerek Türkiye'nin Bulgaristan'ın yanında olduğunu vurgulamaktadır[20].

Mustafa Kemal Atatürk Avrupa'daki siyasi gelişmeler ve mihver devletleri nedeniyle Balkanlardan gelebilecek bir tehlikeye karşı Balkan devletleriyle istişare içerisine girer ve Türkiye bu süreç içerisinde önce Romanya ile 17 Ekim 1933'te, sonra Yugoslavya ile 27 Kasım 1933'te Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmaları imzalar. Bu anlaşmalar sonrasında 9 Şu-

---

[18] Armaoğlu, **a.g.e,** s.337-339; Oral Sander, **Siyasi Tarih, 1918-1994**, 7.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s.30-34; Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, 2.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.186; Rebert Lee Wolf, **The Balkans in Our Time,** Camb, Mass, Harward University Pres, 1956, s.157-158.

[19] **Türk Parlamento Tarihi, C.I, (1931-1935, TBMM IV. Dönem,** TBMM Vakfı Yayınları, No:11,s.491; **Düstur,** C.XVI,.s.836; **Düstur**, C.VII,s.2481; **Türk Parlamento Tarihi, C.I,(1935-1939, TBMM V. Dönem,** TBMM Vakfı Yayınları, No:11,s.491; **Düstur,** C.XVI,.s.836; **Düstur,** C.VII,s.645; B.C.A., 22.06.1933; Dos. 426372; B.C.A., 24.06.1933; Dos. 426374; B.C.A., 04.07.1934; Dos. 426516.

[20] **Türk Parlamento Tarihi, C.I,(1935-1939, TBMM V. Dönem**, TBMM Vakfı Yayınları, No:11,s.491**; Düstur**, C.XVI,.s.836; **Düstur,** C.VII,s.645.

Levent Şahverdi Arşivi

bat 1934 tarihinde Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya arasında "Balkan Antantı" imzalanır. Bulgaristan Atatürk'ün tüm tekliflerine sıcak bakmayarak antanta katılmaz[21].

Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras TBMM'ne hitabında, Bulgaristan'ın Antanta katılmamasından üzüntülü olduğunu ifade eder ve Türkiye'nin Bulgaristan ile olan dostluk ilişkisinin devam edeceğini belirtir. Bulgaristan'da ise, 8 Şubat 1934 tarihinde Başbakan M.Muşanov Antanta girmemelerinin nedenini "Biz Balkan ülkelerinin sınırlarını değiştirmeyi düşünmüştük…" şeklinde açıklayarak gerçek niyetlerini ortaya koyar. Yine bu konu ile ilgili "La Bulgarie" gazetesinde çıkan bir makalede, Bulgaristan'ın revizyonistçi bir politika izlediği ve sınırlarının değişmediği müddetçe huzurunun olamayacağı savunulur. Bulgaristan'daki "Slova" gazetesinde bu Antantın ileride Bulgaristan-Yugoslavya ittifakını oluşturacağı ve "Sovbodna Retch" gazetesinde ise Türkiye'nin Bulgaristan'la dostluk anlaşması olmasına karşın bu ülkelerle anlaşma yapmasının anlaşılamadığı haberleri yer alır. Bulgaristan'da "Demokratitcheski" gazetesinde bu antlaşmanın Birleşmiş Milletler Misakı'na aykırı olduğu ve yine "Mir" gazetesinde bu antlaşmanın Bulgaristan'ın komşuları ile ilişkilerinin düzeltmesini engelleyeceği ve asla Balkan İttifakını sağlayamayacağı gibi ifadeler yer alır[22].

Bazı önemli gazetelerde Balkan ülkeleri arasında gerçekleştirilen Antant ile ilgili haberlere yer verilir. Paris Sosyalist "Le Populaire" gazetesi antantın oluşmasındaki rolü nedeniyle Türkiye'yi över ve Türkiye'nin bu girişimini Batılı bir devlet olma yolunda olumlu bir adım olarak niteler. İtalyan'nın dış siyaset olarak Bulgaristan'ı desteklemesinden dolayı İtalyan gazetelerinde doğal olarak antanta karşı haberler yer alır. Yine "Le Populaire" gazetesi 5 Şubat 1934 tarihli sayısında Bulgaristan'ın arazi bakımından statükonun muhafazası meselesinden dolayı bu antlaşmada yer almadığı belirtir. Türkiye'de Hakimiyet-i Milliye'nin 15 Şubat 1934 tarihli sayısında da bu antlaşmanın Bulgaristan'ın devam eden ısrarlı toprak talepleri nedeniyle uzun ömürlü olamayacağı yazılır[23].

---

[21] **Düstur**, III.Tertip, C.XV,s.189-199; **Türk Parlamento Tarihi, C.I,(1931-1935, TBMM IV. Dönem**, TBMM Vakfı Yayınları, No:11,s.493; Vakit, 2 Şubat 1934; **Ayın Tarihi**, S.3, Mart 1934 Hariciye Vekaleti Matbuat Umum Müdürlüğü Yayını,s.112-153.

[22] **Türk Parlamento Tarihi, C.I,(1931-1935, TBMM IV. Dönem**, TBMM Vakfı Yayınları, No:11,s.495-505; B.C.A., 22.6.1933; Dos. 426373

[23] **Türk Parlamento Tarihi, C.I,(1931-1935, TBMM IV. Dönem**, TBMM Vakfı Yayınları, No:11,s.505; **Hakimiyet-i Milliye**, 15 Şubat 1934, 17 Şubat 1934, 28 Şubat 1934.

Levent Şahverdi Arşivi

Bulgaristan Kralı Boris'in İtalya Kralı'nın kızıyla 1930 yılında evlenmesi, Bulgaristan ile İtalya'nın dış siyasette birbirlerine yakınlaşmasına yol açar. Esasen bu yakınlaşma daha sonraki süreçte Bulgaristan'ın Balkan Antantı'nda yer almayışının nedenleri arasında yer alacaktır. Bulgaristan dış siyasette İtalya'ya yaklaşınca Yugoslavya'nın Balkan Antantı'ndan ayrılması için büyük gayret gösterir. Bulgaristan ile Yugoslavya arasındaki bu yakınlaşma sonucu Bulgaristan-Yugoslavya Antlaşması imzalanınca Balkan Antantı sekteye uğrar. Antant, Romanya- Almanya arasındaki anlaşma sonrasında işlevini kaybedince 1939 yılında son bulur[24].

Bulgaristan'nın Balkan Antantı'na katılmayarak İtalya'nın yanında yer almasının yegane sebebi II. Balkan Savaşı ve I.Dünya Savaşı'nda kaybettiği toprakları (Romanya'ya karşı Dobruca, Yugoslavya'ya karşı Makedonya, Yunanistan'a karşı Batı Trakya ve Dedeağaç, Türkiye'ye karşı Edirne) tekrar geri alabilmeyi amaçlamasıdır. Bulgaristan'ın özellikle II. Balkan Savaşı sırasında düşmüş olduğu durum neticesinde artık komşularına eskisi gibi güveni kalmamakla beraber, kaybettiği topraklarını yeniden kazanma planlarının olması da bu devletlerle olan ilişkilerinde belirleyici olur[25].

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki bir başka meseleyi de Montrö Boğazlar Sözleşmesi oluşturur. 1935 sonrası Almanya ve İtalya'nın hızlı silahlanması, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının güvenliği meselesini tekrar gündeme getirir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu durumu derhal BM'e yasal yollardan iletmesi sonucu, Türkiye Cumhuriyeti ile İtilaf Devletleri arasında 20 Temmuz 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanır. Toplantıya Karadeniz'de kıyısı olduğu için Bulgaristan da davet edilir ve Bulgaristan'da toplantıya katılarak sözleşmeyi imzalar[26].

Balkan Antantı'nın işlevini yitirmesi, II.Dünya Savaşı arifesinde Nyon Anlaşması'nın hükümlerinin fesih edilmesi ve Türkiye, İngiltere, Fransa, Yunanistan, Bulgaristan, İtalya, Romanya ve Mısır'ın anlaşmadan çekilmesi Balkan ülkelerini II.Dünya Savaşı endişesinden dolayı tekrardan birbirlerine yaklaştırır. Bunun sonucunda Balkan İtilaf Devletleri ile Bulgaristan arasında Selanik'te ortak bir anlaşma imzalanır ve bu çerçevede Bulgaris-

---

[24] **Düstur**, III.Tertip, C.XV,s.119-120; Cevat Açıkalın, (1947); "*Turkey's International Relations*", **International Affairs**, Londra,C.23,No:4, Ekim; B.C.A., 27.01.1934; 40390.

[25] Armaoğlu, **a.g.e,** s.185.

[26] Armaoğlu, **a.g.e,** s.340.

Levent Şahverdi Arşivi

tan Türkiye'ye Kara, Deniz ve Hava Ataşemiliterleri tayin etmek ister, fakat bir süre sonra II.Dünya Savaşı başladığından bu istek gerçekleşmez[27].

IV. Türkiye Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Kültürel Meseleler

II. Meşrutiyet ile beraber Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması sonrasında Bulgaristan'da kalan Türk ve Müslüman nüfus azınlık psikolojisi içerisinde kaldıklarından birbirleriyle daha fazla birleşme ihtiyacı hissederek dayanışma içine girerler. Birleşme ve dayanışma daha çok Müftülükler ve Türk Öğretmenler Birliği etrafında gerçekleştirilir. Bu gelişmeler sonrasında Bulgar Milli Eğitim Yasası 21 Temmuz 1921 tarihinde yürürlüğe girer. Yeni yasa ile Türk okullarına ayrı bir müfettiş atanması, 20'den fazla okulu bulunan encümenlerin birer Orta ve İlkokul öğretmeni seçmesi, Bulgarca eğitim yapma zorunluluğunun kalkması, okul fonlarının oluşturulması, okul yapımı ile mevcut okullara devlet desteğinin sağlanması gibi reformlar gerçekleştirilir. Yapılan reformlar gerçekten Türk ve Müslüman halk için büyük oranda bir rahatlama gerçekleştirecek yenilikleri kapsamaktadır. Nitekim Bulgaristan'da Türk nüfusun okul sayısı 1712 ulaşır. Bulgaristan'da daha önce Şumnu'da 1919 yılında bir Türk Öğretmen Okulu açılır, Türk öğretmenlere mesleki kurslar düzenler. Ayrıca Şumnu'da din adamı yetiştirecek bir İlahiyat Okulu için çalışmalar başlatılır ve yapılan çalışmalar ve yeni yasanın verdiği haklar çerçevesinde 1922 yılında bu okul açılır[28].

Osmanlı Devleti I.Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'a müttefiki olduğu için yardım eder. Savaşın sonunda ittifak devletleri ayrı ayrı yenilgiyi kabul ederek her devlet itilaf devletleri ile anlaşma yapar ve kendi ülkesinde savaşı sona erdirir. Doğal olarak Bulgaristan ve Osmanlı Devleti savaşı aynı tarafta yenik bitirmeleri, daha sonraki süreçte Bulgaristan'ın komşusu olan Türkiye ile iyi geçinme yolunu sağlayacaktır. Esasen devletler hukukunda azınlıklar yararına önemli değişikliklerin yapılması hususu 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması'nın 4. Bölümünde de yerini alır. Bulgaristan ülkesi içerisindeki Türk nüfusun haklarını bu madde ile güvence altına almaktadır. Yine aynı antlaşmanın 54. Maddesi gereğince Bulgaristan'daki Türk nüfusu "Hayır kurumları, dini ve sosyal kurumları, okullar ve diğer

---

[27] **B.C.A.,** 09.09.1938; Say. 2/9567; **B.C.A.,** 01.06.1939; Dos. 400-1110; **B.C.A.,** 11.04.1938; Dos. 114-64

[28] Keskioğlu, **a.g.e,** s. 32; Hayriye S. Yenisoy, (1997); "*Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden Sayfalar*", **Yeni Türkiye**, Yıl 3,S.16, Ankara, s.1781.

Levent Şahverdi Arşivi

eğitim kurumlarını açmak, bunları yönetmek ve denetlemek, buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak…" gibi haklara sahip olur. Antlaşmanın 55. Maddesinde ise Bulgaristan'da azınlıkların kendi dilerinde eğitim yapabilme hakları yer almaktadır. Ülkedeki Türk nüfusun kültürel, dini ve eğitim alanlarındaki haklarının teminat altına alındığı hükümlerin yer almasının nedenleri arasında Bulgaristan'ın tarıma dayalı ekonomisinde Türk nüfusuna ihtiyacı olması oldukça önemlidir. Bu sebepten dolayı Bulgaristan bu dönemde gerek Türkiye ile ve gerekse Bulgaristan'daki Türk nüfusu ile iyi ilişkiler kurmayı tercih eder[29].

Bu gelişmeler çerçevesinde 1919 yılında Sofya'da toplanan Umumi Çiftçi Birliği'nin kongresinde, Bulgaristan'da Türk nüfusun çiftçi grubu tarafından sunulan 19 maddelik program kabul edilir. Buna göre Bulgaristan'daki Müslüman nüfusun müftü ihtiyacını gidermek için bir "Mekteb-i Nüvvab" açılacaktır. Daha sonra bu Nüvvab Emrullah Efendi tarafından kurulur ve yaklaşık 20 yıl Emrullah Efendi bu okulun müdürlüğünü yapar. Nüvvab'ta öğrencileri birbirleri ile kenetlendirmek ve kendi meselelerinde bilinçlendirmek amacıyla "Müştersidler Cemiyeti" adlı bir öğrenci derneği de kurulur[30].

Bulgaristan'da Çiftçi Partisi'nin 1923 yılında devrilmesinden 1935 yılına kadarki süreçte iktidara gelen hükümetler ülkede bulunan Türk ve Müslüman nüfusun cahil bırakılması için tüm yasal tedbirleri alır. Bulgar yetkililerince bu tür okullarda Türk ve Müslüman öğrencilere artık en basit şekilde öğrenim verdirilmeye başlanır ve hatta okulda daha çok dini eğitim ön plana çıkarılır. Bunun nedeni, bu öğrencilerin devlet ve ordu yönetimine girememesi, sadece mutlak itaate dayalı, tarım üreticileri konumunda kalmalarıdır. Bunun için Şumnu Öğretmen Okulu 1928 yılında kapatılarak İlahiyat okullarına öğretmen yetiştirme yetkisi verilir. 1926 yılında ilk mezunlarını veren Şumnu İlahiyat Okulu, 1928'den sonra 1947 yılında kapatılmasına kadarki süreçte öğretmen de yetiştirir. Hatta Bulgarlar biraz daha ileri giderek Türk okullarındaki Bulgar öğretmenleri istihbarat amaçlı kullanırlar. Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusu bu yapı içerisinde bir-

[29] Keskioğlu, **a.g.e,** s.19; Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, I.Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986, s.54-57; Ali Eminov, (1990); "Nationality policy in the USSR and in Bulgaria: Some Observations", N.of the EAST E. ANTHR. G, V. 9, N. 2; Armaoğlu, **a.g.e,** s.185; Mehmet Türker, **Gölgedeki Kahraman,** Ufuk Ötesi Yayınevi, İstanbul 2003, s.63.

[30] Türker, **a.g.e,** s.64-65.

Levent Şahverdi Arşivi

leştirebilecek sadece dini kurumlar yer aldığından halk da bu dini kurumlar etrafında birleşmeye çalışır. Bu nedenden dolayı Bulgaristan'da II.Dünya Savaşı öncesinde Müftülük sayısı 25'e, Türk okullarının sayısı 1200'e ve Türkçe okutulan ders kitabı sayısı da 23'e ulaşır[31].

Osmanlı Devleti'nin parçalanma ve yok edilme sürecinin Türk ulusu tarafından benimsenmeyip Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlandırılması, İtilaf Devletleri'nin Misk-ı Milli sınırları dışına atılarak tam bağımsız genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması Bulgaristan içerisindeki Türk ve Müslüman nüfusu da sevince boğar. Bulgaristan'daki Türk gençleri bu sevinçlerini düzenledikleri kültürel ve sportif aktivitelerle kutlarlar. Hatta gençler daha sonra bu etkinliklerini kurdukları kültürel ve sportif kulüpler ile Bulgaristan'daki tüm Türk ve Müslüman bölgelerine yayarlar. Bu tür kulüp temsilcileri ülke içerisinde birlik ve beraberliğin sağlanması, Türk Milliyetçiliğinin oluşturulması, Atatürkçülük fikirlerinin yayılması amacıyla 1924 yılında Rusçuk'ta bir kongre düzenlerler ve bunu her yıl farklı bir bölgede yapma kararı alırlar. İşte bunlardan biri olan 1926 yılında Varna'da düzenlenen 3.Kongre'de Bulgaristan Türk Spor Birliği'nin adı "Turan" olarak değiştirilir. Turan tamamen Türkiye ile istişare içerisinde ve Atatürkçü bir çizgide yer alır ve çok kısa sürede "Turan Dernekleri" olarak tüm Türk bölgelerine yayılır. Turan Derneklerinin 1928 yılında Latin Alfabesi ile basılmaya başlayan "Turan" adlı bir gazetesi de yer alır. Turan Dernekleri kurulduktan 1933 yılında Rusçuk'ta düzenledikleri 8. ve son kongresine kadarki süreçte Bulgaristan'da 95 şube ve 5 bin aktif üyesi ile büyük hizmetlerde bulunur. Bulgaristan Hükümetinin almış olduğu karar gereği 1934 yılında kapatılır[32].

Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusu birbirleri ile kenetlemek ve bilinçlendirmek amacıyla kurulan ve çok önemli görevler yapan bir başka sivil toplum örgütü de "Türk Öğretmenler Birliği"dir. Türk Öğretmenler Birliği Bulgaristan içerisinde Türk ve Müslümanların birleşmesi, birlik ve beraberliğinin canlı tutularak geliştirilmesi, eğitimin yükseltilerek tüm kademelerde istihdam imkânının sağlanması, Türkiye'ye bağlı milliyetçi, va-

---

[31] Turan, **a.g.e,** s. 295; Sadullah Hüseyin, "*Bulgaristan'da Durum ve Bulgaristan'daki Türkler"*, **Balkan Öğrenci Mektubu**, Y.1.Yaz Özel Sayısı, Ankara 1995, s.46; Beğlan Toğrol, **a.g.e,** s. 18-19, 72-73; Yenisoy, **a.g.e,** s.1783-1784; Bilal Şimşir, "*Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*", **Bulgaristan'daki Türk Varlığı Bildiriler Kitabı**, 7 Haziran 1985,2.Baskı, AKTYK, TTK Yayınları, 1987, VII.Dizi-Sa.871, TTK Basımevi, Ankara s.58-59.

[32] Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, I.Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986, s.98-106; B.C.A.,15.01.1930: Dos.426684, Yer 239.617.17.

Levent Şahverdi Arşivi

tansever, ülkü sahibi, Türklük şuuruna sahip gençlerin yetişmesi amacıyla çalışmalarını sürdürür. Bu amaçla Türkiye'de 1928 yılında Harf İnkılabı'nın yapılması sonucunda Türkiye ile bağın kopmaması amacıyla onlar da aynı yıl Lom'da düzenledikleri kongrede Latin Alfabesine geçme kararı alarak çalışmalara başlarlar. Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı Türk Öğretmenler Birliği'nin bu karar ve girişimini Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusun Türkiye ile kültürel yönden bağını engellemek amacıyla 10 Ekim 1928 tarihinde yayınladığı genelge ile dört yıl süreyle yasaklar.

Bulgaristan Hükümeti daha sonraki süreçte Türk Öğretmenler Birliği'nin Bulgar Hükümetinin bu uygulaması sonucunda Bulgaristan'daki mücadeleleri ve Türkiye'nin de Bulgaristan nezdinde girişimleri neticesinde bu kararından geri adım atarak Türk Okullarında Latin Alfabesine geçme kararını tekrar serbest bırakır. Bulgaristan'daki Türk okullarında 1928-29 öğretim yılında Latin Alfabesine geçilmekle birlikte aynen Türkiye'de olduğu gibi okul dışında kalan Türk ve Müslümanlar için de Millet Mektepleri açılır. Artık Bulgaristan'da Türk basını da Latin Alfabesini kullanmaya başlar. Bulgaristan içerisinde gerçekleştirilen tüm bu faaliyetler ile Türk Öğretmenler Birliği'nin çalışmaları 1933 yılında tekrar Bulgar Hükümeti tarafından Balkan Antantı arifesinde yasaklanır[33].

Bulgaristan'daki Türk nüfusu 31 Ekim – 3 Kasım 1929 tarihlerinde 450 delegenin katıldığı Sofya'da milli nitelikte bir kongre düzenleyerek kendi problemlerini tartışır ve meselelerine çözüm önerileri olabilecek önemli kararlar alırlar. Bu kongrede Maliye, Müftülükler ve Şeriye Mahkemeleri, Hayır Kurumları, Maarif, İslam Cemaatleri ve Vakıflar olmak üzere altı farklı komisyon oluşturulur. Buna göre Müftülükler Komisyonu kurumların ıslahı, müftülerin seçimle göreve gelmesi, keyfi görevden alınmamaları gibi kararları; Maarif Komisyonu yeni Türk Alfabesi ile eğitimin sürdürülmesi, Türk ve Müslüman nüfusa uygulanan okul vergilerinin azaltılması, okul bütçelerinin müftülerce onaylanması, Hükümetçe el konulan okul tarlalarının geri alınması gibi kararları alarak Bulgar Hükümetine iletirler. Bahsi geçen komisyonlar sıkıntılarını tüm yasal yolları deneyerek Bulgar Hükümetine iletmesine karşılık hiçbir olumlu gelişmeyle karşılaşmazlar. Hatta bilakis Bulgarlar daha da sert tedbirlere başvurmaya başlarlar; örneğin 1930 yılında Türk okullarını kapatma politikasını uygulamaya geçirirler. 1934 yılındaki hükümet değişikliği sonrasında ise Türk ve Müslüman

[33] Şimşir, **a.g.e,** s.98-106.

Levent Şahverdi Arşivi

halka karşı tazyik ve baskılar daha da artar ve Milli Kongre'ye katılanlar sert bir şekilde cezalandırılırlar. Bulgaristan'da 1908-1944 yılları arasında yaklaşık 80'e yakın Türkçe gazete ve dergi çıkarılmıştır. 1933 yılından itibaren Türk gazete ve dergileri de baskıyla karşılaşarak giderek kapatılmaya başlanır. Bulgar Hükümeti 1934 yılında uygulamaya koyduğu Toprak İnkılâbı ile Türk ve Müslümanların ellerindeki topraklara el koyar, toprağını kaybeden Türk ve Müslüman nüfusu çaresizliğe doğru iter ve bu nüfusu Türkiye'ye göçe zorlamaya başlar[34].

Bulgaristan Hükümeti 1930 yılından sonra Türk ve Müslüman nüfusa karşı asimile siyaseti başlatarak baskı, kuvvet ve zorlamaya başlar. Hükümet ilk olarak Bulgaristan'da Türk birliğini, Türk milliyetçiliğini ve Atatürkçü fikirlerin yayılmasını sağlayan Türk Okullarını kapatır, daha sonra din adamlarını görevlerinden uzaklaştırır, Turan Derneklerinin faaliyetlerini yasaklar. Hükümet bu suretle Türk ve Müslüman nüfusun hem kendi aralarında ve hem de Türkiye ile olan kültürel bağları koparmayı hedefler, hatta bu amaçla Türk okullarına tekrar Arap Alfabesi getirilerek Türkiye ile kültür köprüsünün kesilmesi istenir. Bulgar Hükümeti bu tür uygulamalar ile Türk ve Müslüman nüfusu bezdirerek göçe zorlayacak ve bu suretle söz konusu nüfusunun bir kısmından kurtulmayı ummaktadır. Bulgaristan'da kalan Türk nüfusun ise Türkiye ile Milli, kültürel ve dini bağları zayıflatılarak bir süre sonra asimile edilmeye çalışılacaktır. Bu dönemde Bulgar Hükümetlerinin politikaları ile öncelikle Türkleri dilinden uzaklaştırarak örf ve adetlerini, yani kültürlerini unutmaları ve Bulgarlaşmaları için büyük çaba harcanır. Yapılan araştırmalarda sadece Bulgaristan'da 1600 köyün isminin Bulgarlaştırılmış olduğu görülmektedir ki bunlara kişi, coğrafya, dil ve diğer değişiklikler dahil değildir[35].

Bulgaristan içerisindeki Türk ve Müslüman nüfusun durumu Atatürk döneminde Bulgaristan'ın izlediği dış siyasete göre değişiklikler gösterir. Bulgaristan'ın Türkiye'nin yanında olduğu veya Türkiye'ye ihtiyacı olduğu zamanlarda Türk ve Müslüman nüfusa geniş hak ve hürriyetler tanınırken, Türkiye ile çıkarların kesiştiği veya farklı bloklarda yer alınca Türk ve Müslüman nüfusun hak ve hürriyetlerinde kısıtlamalara ve hatta baskılara baş-

---

[34] Keskioğlu, **a.g.e,** s.26-29; Şimşir, **a.g.e,** s.106-128; Türker, **a.g.e,** s.71-72; Tuna, "*Bulgaristan'da Totoliter- Kominist Rejimin Yıkılmasından Sonra Çıkan Türkçe Gazeteler*", **Türkiye Günlüğü**, Balkanlar ve Bosna- Hersek, Sayı 36,1995,s.96.

[35] Ali Eminov, **a.g.e,** N. 2; Yenisoy, **a.g.e,** s.1782; **Tarihte Türk Bulgar İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, 1976:s.95; Acaroğlu, **a.g.e,** s.45; B.C.A., 22.06.1933; Dos. 426370.

Levent Şahverdi Arşivi

vurulmaya başlanır. İşte II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye-Bulgaristan yakınlaşması Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusun meselelerine de yansır ve Bulgaristan'daki Türk okullarında eğitim tekrardan Latin harfleriyle yapılmaya başlanır. Bu süreçte Bulgaristan'daki Türk nüfusu siyasi, eğitim ve kültürel konularda öncesine nazaran biraz daha serbestlik yaşar[36].

V. Türkiye Bulgaristan Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Bulgaristan, Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kara, demir ve havayolu üzerinde önemli bir yer almaktadır. Bulgaristan'ın da Doğu, Kafkaslar ve Ortadoğu'ya açılan kara, hava ve demir yolu üzerinde Türkiye stratejik bir yerde bulunmaktadır. Bu nedenle her iki ülke arasında hem bu geçiş konularının, hem de ticari ilişkilerin yer aldığı "Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması" 12 Şubat 1928 yılında imzalanarak yürürlüğe konulur. Yapılan anlaşma gereği her iki ülkede belirtilen ürünlerin ülkelerarası ve ülke üzerinden diğer ülkelere satışı sağlanacaktır. Burada söz konusu olan kısıtlama her iki ülkenin güvenliğini ve iç işlerini ilgilendiren konularla ilgili olmamasıdır. Bunlar hariç her türlü ticaret ile iki ülke içinde dolaşım serbestliği sağlanmış olmaktadır. Bu anlaşma Türkiye için çok önem arz eder, zira Türkiye süreç içerisinde Avrupa ülkeleriyle ihracat ve ithalat yönünde önemli faydalar sağlar[37].

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Hükümeti arasında 1928 yılında imzalanan ticaret ve serbest dolaşım anlaşmasına ilaveten tekrardan 27 Mayıs 1930 tarihinde Ankara'da "Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması" kabul edilir. Bu anlaşma hükümlerine göre her iki ülke de diğer ülkelerden alınacak malların veya satılacak malların kendi ülkelerinden geçişi sırasında ayrıca bir ücret almayacaktır. Her iki ülke ülkesi içerisinden transit geçişlerde birbirlerine karşı kolaylık tanırken kendi ülkelerinin güvenliğini, iç dengesini, hayvan ve insan sağlığını tehdit edecek malların geçişine müsaade etmeyecektir[38].

Bulgaristan'ın Balkan Antantı sürecine ısrarla dahil olmaması Bulgaristan ile Türkiye'nin ekonomik ilişkilerine de yansır. Bu süreçte Türkiye ile Bulgaristan arasında 1934 yılı sonrası sadece ticari nitelikte bir anlaşma imzalanır ve bu anlaşma daha sonra bir ay daha uzatılır. Bundan sonra Tür-

[36] **B.C.A.,** 18.05.1938; Dos. 426740.
[37] **Düstur**,III.Tertip,Cilt 9, s. 655.
[38] **Düstur**, III. Tertip. Cilt 11, s. 595.

Levent Şahverdi Arşivi

kiye Bulgaristan arasındaki ticari ilişkiler daha çok transit geçiş ve her iki ülke arasında üretilen malların satışı ile ilgili olur[39].

VI. Sonuç

Atatürk Dönemi Türkiye Bulgaristan ilişkilerinde en önemli konuyu Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusu oluşturur. Her iki devlet arasında 1925 yılında yapılan anlaşma gereği karşılıklı mübadele söz konusu olur. Fakat Türkiye'deki Bulgar nüfusundan Bulgaristan'daki Türk nüfusu sayıca daha fazla olduğundan ancak karşılıklılık esasına göre yapılabilir. Bu sayının üzerinde kalan Türk ve Müslüman nüfus Bulgaristan'da yaşamaya devam ederler. İşte bu nedenle Türkiye ile Bulgaristan arasında bu dönemdeki ilişkiler hem Türkiye'ye gelecek olan göç ve hem de Bulgaristan içerisindeki Türk nüfusunun siyasi, sosyal ve kültürel hakları çerçevesinde devam eder. Bulgaristan'da Türk nüfusun en rahat ettiği zaman Çiftçi Partisinin hükümette bulunduğu dönemdir. Bu dönemde Bulgaristan'da Türk ve Müslüman nüfus her türlü kültürel faaliyette bulunurlar, okulları serbesttir ve dini ibadetlerini serbestçe gerçekleştirirler. Fakat daha sonraki süreçte özellikle de 1930'lu yıllardan sonra Türk ve Müslüman nüfus Bulgar hükümetlerinden büyük baskı ve tazyik görürler.

Türkiye Atatürk Dönemi'nde Bulgaristan'la siyasi olarak karşılıklı göçle ilgili, ekonomik olarak da her iki ülke arasında gerçekleştirilecek olan ticaret ve her iki ülkeden transit geçişle ilgili anlaşmalar yapar. Bulgaristan I.Dünya Savaşı sonrası hem Neily Anlaşması gereği hem de ülkede idareyi yeniden kurma aşamasında (1919-1926) Türk ve Müslüman nüfusa geniş haklar getirir. Bu dönemde Yunanistan'dan önemli sayıda Türk ve Müslüman nüfusu her türlü zorluğu ve sonucu göze alarak Bulgaristan'a göç etmeye çalışır; (1924'te 1244 kişi, 1925'te 406 kişi ve 53 aile). Bulgaristan'ın 1930 sonrası revizyonist politikası ile beraber bu defa aynı şekilde Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfus Türkiye'ye göç etmeye çalışır; (1930'da 509 kişi, 1931'de 5373 kişi, 1932'de 9005 kişi, 1933'te 7455 kişi, 1934'te 52 aile, 1937'de 30.000 kişi, 1938'de 20.000 kişi, 1939'da 15.000 kişi). Bu rakamlar Başbakanlık Devlet arşivinden 80 adet belge incelenerek elde edildi. Fakat rakamlar içerisinde Yugoslavya, Romanya, Arnavutluk ve Yunanistan'dan gelen göçmenlerde yer almaktadır. Yine de 1930'lu yıllardan sonra Bulgaristan'dan Türk ve Müslüman nüfusun göç etmeye başlaması ve hızla bu sayının artması Türk ve Müslüman nüfusun

[39] **B.C.A.,** 15.05.1935; Say. 2/2565; **B.C.A.,** 10.01.1938; Dos. 4086.

Levent Şahverdi Arşivi

Bulgaristan'da eza ve cefa çektiklerinin göstergesidir. Türkiye'nin Bulgaristan'la olan siyasi ilişkileri oradaki Türk nüfusuna da aynen yansır[40].

Bulgaristan Atatürk Dönemi'nde Türkiye ile olan ilişkilerini tamamen izlediği dış siyasetine göre yapılandırır. Bulgaristan 1930 yılına kadar Rusya yanlısı bir siyaset izlerken 1930'lu yıllardan sonra İtalya'ya, 1935'ten sonra da Almanya'ya yaklaşır. Bulgaristan 1919-1923 yılları arasında tamamen iç politika ile ilgilenerek komşularının topraklarında emel beslemezken 1923'ten sonra, II.Balkan Savaşı ve I.Dünya Savaşı'nda kaybettiği toprakları geri alabilmenin hesaplarını yapmaya başlar. Bulgaristan Balkanlarla ilgili hem siyasi, hem çete, hem de sol örgütleri bu plan çerçevesinde devreye sokarak mücadele içerisine girer ve bu nedenle de 1934 yılında Türkiye'nin önderliğinde gerçekleşen Balkan Antantı'na katılmaz.

Bulgaristan Atatürk Dönemi'nde sosyalist bir ülke görüntüsü vermeye çalışmasına rağmen özünde milliyetçi bir siyaset izleyerek, etnik kökeni farklı olan Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusu asimile etmeye çalışır. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsız olması, ekonomik ve sanayi alanlarında 1930'lu yıllarda dünyanın en hızlı büyüyen beş ülkesi içerisinde yer alması, Mustafa Kemal Atatürk'ün dirayeti ve akıllı dış siyaseti sayesinde Bulgaristan istediği ölçüde Türkiye'ye göç gerçekleştiremediği gibi, istediği ölçüde asimile çalışması da yapamaz. Osmanlı Devleti içerisinde 1876'den 1920'ye kadarki süreçte Bulgaristan içerisindeki Türk ve Müslüman nüfus Bulgar nüfusundan daha fazla iken, bu nüfusta meydana gelen tahribatlar neticesinde dengenin Bulgarların lehine dönüşmesi sağlanırken aynı hadise Atatürk Döneminde devam etmez. Bu dönemdeki tüm güçlüklere rağmen Bulgaristan'daki Türk nüfusu kimliklerini ve kültürlerini muhafaza ederek doğup büyüdükleri topraklara sahip çıkmaya çalışarak, Türkiye Cumhuriyeti'ne her zaman tampon oluşturarak güven verirler[41].

---

[40] **B.C.A.,** 17.06.1933; Dos. 426368; **B.C.A.,** 07.05.1933; Dos. 426320; **B.C.A.,** 26.05.1939; Dos. 426760; **B.C.A.,** 14.01.1934; Dos. 426457.

[41] Justin McCarthy, **a.g.e,** s.104-108, 144-145, 376-380.

Levent Şahverdi Arşivi

Kaynakça

A.T.C.Cumhuriyet Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.),19.03.1923: Dos.4963, Yer 54.357.3.
————, 8.06. 1925: Dos.42631, Yer 239.616.7.
————, 20.03.1932: Dos.426165, Yer 240.621.7.
————, 10.05.1932: Dos.426185, Yer 240.622.6.
————, 7.07.1925: Dos. 42632, Yer 239.616.8.
————, 22.10.1932: Dos. 426247, Yer 240. 625.9.
————, 3.06.1929: Dos.42673, Yer 239.617.6.
————, 4.07.1934: Dos.426515, Yer 242.634.9.
————, 30.07. 1929, Dos.42676, Yer 239.617.9.
————, 10.03.1927, Dos.42657, Yer 239.616.33.
————, 19.03.1923, Dos.4963, Yer 54.357.3.
————, 7.11.1927: Dos.42664-65, Yer 239.616.40-41.
————, 6.12.1927: Dos.42666, Yer 239.616.42.
————, 25.02.1930: Dos.42690, Yer 240.618.4.
————, 19.09.1923: Dos.4266, Yer 239.615.6.
————, 3.7.1929: S.8219, Yer 4.39.6.
————, 20.11.1929: S.8515,Dos.97-102, Yer 6.57.9.
————, 27.7.1932: Dos. 42616, Yer 240.623.19.
————, 16.08.1932: Dos. 426223, Yer 240.624.5.
————, 9.11.1932: Dos. 426248, Yer 240.625.10.
————, 7.05.1933: Dos. 426528, Yer 241.627.26.
————, 19.8.1934: Dos. 426528, Yer 242.634.22.
————, 18.06.1937: Dos. 426727, Yer 243.640.25.
————, 16.06.1937: Dos. 426726, Yer 243.640.24.
————, 14.01.1934: Dos.426457, Yer 242.632.5.
————, 16.02.1935: S.2/1992, Dos.117, Yer 51.10.9.
————, 22.06.1933; Dos. 426372.
————, 24.06.1933; Dos. 426374.
————, 04.07.1934; Dos. 426516.
————, 09.09.1938; Say. 2/9567.
————, 01.06.1939; Dos. 400-1110.
————, 11.04.1938; Dos. 114-64.
————, 15.01.1930: Dos.426684, Yer 239.617.17.
————, 22.06.1933; Dos. 426370.
————, 18.05.1938; Dos. 426740.

Levent Şahverdi Arşivi

————, 15.05.1935; Say. 2/2565.
————, 10.01.1938; Dos. 4086.
————, 17.06.1933; Dos. 426368.
————, 07.05.1933; Dos. 426320.
————, 26.05.1939; Dos. 426760.
————, 14.01.1934; Dos. 426457.
————, 27.01.1934; 40390.

B. Kitap, Dergi ve Gazete

Acaroğlu, M.Türker, **Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, Sevinç Matbaası, Ankara 1998.

Açıkalın, Cevat, "*Turkey's International Relations*", **International Affairs**, Londra,C.23, No:4, Ekim 1947.

Armaoğlu, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914- 1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.

Ayın Tarihi, S.3, Mart 1934 Hariciye Vekaleti Matbuat Umum Müdürlüğü Yayını.

Eminov, Ali (1990), "Nationality policy in the USSR and in Bulgaria: Some Observations", N.of the EAST E.

ANTHR. G, V. 9, N. 2.

Düstur, III.Tertip, C. 7.

————, III.Tertip, C. X.

————, C.XVI.

————, C.VII.

————, III.Tertip, C.XV.

————, III.Tertip,C. IX.

————, III. Tertip. C. XI.

Eroğlu, Hamza, "Milletlerarası Hukuk Açısında Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Sorunu", 1987.

Bulgaristan'daki Türk Varlığı Bildiriler Kitabı, 7 Haziran 1985,2.Baskı, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksel Kurumu, TTK Yayınları, Ankara.

Hakimiyet-i Milliye, 15 Şubat 1934, 17 Şubat 1934, 28 Şubat 1934.

Hüseyin, Sadullah, "Bulgaristan'da Durum ve Bulgaristan'daki Türkler", **Balkan Öğrenci Mektubu,** *Y.1.Yaz Özel Sayısı*, Ankara 1995.

Keskioğlu, Osman, **Bulgaristan'a Türkler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 1.Baskı, Ankara 1985.

McCarthy, Justin, **Ölüm ve Sürgün**, Çeviri: Bilge Umar, 2.Baskı, İnkılap Yayınları, Ankara 1995.

Levent Şahverdi Arşivi

Sander, Oral, **Türkiye'nin Dış Politikası**, 2.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

————, "*The Turkish Foreign Policy: Forces of Continaity and change*", Ahmet Evin (ed.), **Modern Turkey**, Oplagen: Leske Verlag 1984.

————, **Siyasi Tarih, 1918-1994**, 7.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, 1920-1945**, C.I., Türk TTK.Y.Ankara 1983.

Şimşir, Bilal N., **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri**, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1985.

————, **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, I.Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986.

————, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'daki Türk Varlığı Bildiriler Kitabı,** 7 Haziran 1985,2.Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1987.

Tarihte Türk Bulgar İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976.

Toğrol, Beğlan, **112 Yıllık Göç (1878-1989)**, Boğaziçi Üni.Matbaası, İstanbul 1989.

————, **DİRENİŞ- Bulgaristan Türklerinin 114 Yıllık Onur Mücadelesinin Karşılaştırmalı Psikolojik İncelenmesi**, Boğaziçi Üni.Matbaası, İstanbul 1991.

Tuna, Ömer "*Bulgaristan'da Totoliter- Kominist Rejimin Yıkılmasından Sonra Çıkan Türkçe Gazeteler*", **Türkiye Günlüğü**, Balkanlar ve Bosna- Hersek, Sayı 36,1995.

Turan, Muzaffer, "Balkanlarda Bin Yıllık Türk Kültürü", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri,** İstanbul Üni.,Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1986.

Turan, Ömer, "Bulgaristan Türklerinin Bugünkü Durumu", **Yeni Türkiye,** Yıl 1,S.3. Ankara 1995.

Türk Parlemonto Tarihi, C.I,(1931-1935, TBMM IV. Dönem, TBMM Vakfı Yayınları, No:11.

Türk Parlemonto Tarihi, C.I,(1935-1939, TBMM V. Dönem, TBMM Vakfı Yayınları, No:11.

Türker, Mehmet, **Gölgedeki Kahraman,** Ufuk Ötesi Yayınevi, İstanbul 2003.

Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1985, C.5,8.

Yenisoy, Hayriye S., "Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden-Sayfalar", **Yeni Türkiye,** Yıl 3, S.16, Ankara 1997.

Wolf, Rebert Lee, **The Balkans in Our Time,** Camb, Mass, Harward University Pres 1956.

Levent Şahverdi Arşivi

sayfa boş

Levent Şahverdi Arşivi

CELLÂT GÖLÜ'NDEN SAĞLIK OVASI'NA

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KARA YAMAN*

ÖZET

Sıtma, tarih boyunca insanları tahrip eden hastalıkların başında gelmiştir. Sıtma hastalığının yayılmasında etkili olan sivrisinekler, bataklıklarda hızla çoğalarak pek çok şehir ve medeniyetin yok olmasına neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri halka ve halk sağlığına büyük önem vermişler ve halkı perişan eden sıtma hastalığı ile mücadele etmişlerdir. Cellât Gölü, İzmir'in Selçuk İlçesi yakınlarında olup geniş bir bataklık meydana getirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1931 yılındaki İzmir ziyareti sırasında bataklığın kurutulması kararlaştırılmıştır. 1935 yılında başlayan bataklığın kurutulması işi 1940 yılında tamamlanmıştır. Kuşadası'ndan Cellât Gölü'ne kadar 46 km bir ana kanal ve buna bağlı yan kanallar açılarak, Cellat Gölü kurutulmuştur. Gölün kurutulması ile elde edilen 1200 hektarlık arazinin bir kısmı topraksız köylülere bir kısmı da göçmenlere dağıtılmıştır. Kurutulan araziye "Sağlık Ovası" ismi verilmiş ve burada Sağlık Köyü ve istasyonu kurulmuştur.

Cellât Gölü'nün 3.5 milyon lira harcanarak kurutulması Türkiye Cumhuriyeti'nin halka ve halkın sorunlarına verdiği önemin bir göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Sıtma, Bataklık, Cellât Gölü, İzmir, Sağlık Ovası.

FROM CELLAT LAKE TO SAĞLIK PLAIN

ABSTRACT

Malaria was the one of the most destructive disease throughout the history. Mosquitoes, which were effective in the spreading malaria disease, caused abolishment of several civilization and city by accreting in swamps.

Turkish Republic goverments give special attention to public and health of the public and they struggle with malaria disease which was ruined public. Cellât Lake, was located in Selçuk province of İzmir city, constituted a wide swamp. The drainage work of swam started in 1935 and accomplished in 1940. Main channel, which had length of 46 kilometers, and attached side channels were opened from Kuşadası to Cellât Lake and these channels, drained Cellât Lake. With the drainage of lake, 1200 hectares of area gained and some parts of the area were distributed to villagers with

* Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Levent Şahverdi Arşivi

no lands and immigrants. Drained area was named as “Sağlık Savana” and Sağlık Village and station established in there.

The drainage of the Cellât Lake with the expenditure of 3.5 million Turkish lira shows that the Turkish Republic’s attention to puplic and problems of the public.

Key Words: Malaria, Swamp, Cellât Lake, İzmir, Sağlık Savana.

Cellât Gölü’nden Sağlık Ovası’na*

Sıtma hastalığı, yakın yıllara kadar insanların başına bela olan ve binlercesinin ölümüne yol açan hastalıkların başında gelmektedir. Sıtma hastalığı, anofel denilen bir çeşit sivrisinek tarafından nakledilen ve plasmodium (sıtma mikrobu) adı verilen canlılar tarafından yapılan bir hastalıktır. M.Ö. 460-370 yıllarında Hipokrates, tekrarlayan ateş ve dalak büyüklüğü ile süren bir hastalık bulunduğunu tespit etmiş ve bu hastalığın yayılışını tarif etmiştir. Sıtma hastalığının tedavisinde, 1640 yılından beri kinin maddesi kullanılmaktadır. Hastalığın bulaşmasında en önemli faktör, hastalık mikrobunu insandan insana nakleden sivrisineklerdir. Sivrisinekler için uygun yaşama alanları olan bataklıklara yakın yerlerde yaşayan insanlarda, sıtma hastalığı çok daha fazla tesirli olmuştur. Son yıllarda sıtma hastalığının sivrisineklerle geçtiğinin anlaşılması, sivrisineklere karşı mücadeleyi artırmıştır. Bir yandan sıtmanın önüne geçmek için bataklıklar kurutulurken diğer yandan da kinin maddesi ile sıtmaya yakalananlar tedavi edilmeye çalışılmıştır. Gerek bataklıkların kurutulması, gerekse sıtma tedavisinde kullanılan kinin maddesinin imali veya ithali devletlere ağır mali yükler getirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, toplum sağlığını korumaya büyük önem vermiştir. Sıtma ile mücadeleye hem halk sağlığı hem de nüfusun artırılması yönünden yaklaşan Cumhuriyet hükümetleri, bunun için özel kanunlar çıkarmış, bütçeden önemli miktarda kaynak ayırmış ve sıtmanın etkili olduğu bölgelerde, sıtma mücadele şubeleri açmıştır. 1930 yılında sıtma mücadele mıntıkalarının sayısı 16’ya, sıtma mücadelesine dahil edilen köy sayısı 3375’e çıkarılmıştır. 1930 yılı içerisinde muayene edilen 1.500.000 kişiden 344.000’i tedavi altına alınmış, 20324 kişi koruma tedavisine tabi tutulmuş, 4496 kilo kinin halka ücretsiz olarak dağıtılmıştır[1]. Aydın, Denizli,

* İzmir’in Sağlık Tarihi Kongresi (1-3 Aralık 2005) Basılmamış Bildiri Metni.

[1] **Yeni Asır**, 16 Nisan 1931.

Levent Şahverdi Arşivi

Muğla illeri ile İzmir'e bağlı beş kazayı kapsayan Aydın Sıtma Mücadele Bölgesinde, 1936 yılı içerisinde 139.556 kişi muayene edilmiş, 70.000'den fazla kan muayenesi yapılmış, sıtma hastalığı tespit edilen 23.655 kişi tedavi altına alınmıştır. Muayene edilen kişilerde sıtma hastalığının görülme oranı %16.09'dur[2]. Rakamlardan, sıtmanın toplum için ne kadar büyük bir tehlike olduğu anlaşılmaktadır.

Aydın Sıtma Mücadele Bölgesi içerisinde, en fazla sıtma vakalarının görüldüğü yerlerin başında, Cellât Gölü ve civarı gelmekteydi. Cellât Gölü ve gölün taşmasıyla genişleyen bataklık saha, binlerce insanın ölümüne neden olmaktaydı. Küçük Menderes Nehri'nin taşmasıyla oluşan göl ve birikintiler nedeniyle Selçuk-Efes ve çevresi, sıtma hastalığının en çok görüldüğü yerlerin başında gelmekteydi. Tarihi Efes Kenti'nin yaşamını tümüyle yitirmesine neden olduğu varsayılan sıtmanın, yörede yakın zamanlara kadar etkisini kaybetmediği görülmektedir[3].

Cellât Gölü ve çevresinde görülen sıtma vakalarındaki artış, XX. yüzyılın başlarında da devam etmiştir. Bu bölgeden her yıl binlerce sıtma hastası İzmir Gurebayı Müslimin (Memlekete / Devlet) Hastahanesi'ne müracaat etmiş, yaz aylarında sayıları artan hastaları tedavi edebilmek için, Hastane koridorlarına battaniyeler serilerek, hastalar tedavi edilmeye çalışılmıştır[4].

Türkiye Cumhuriyeti'nin sıtmaya karşı yürüttüğü kararlı mücadelenin sonunda, kazandığı yüzlerce zaferden biri de İzmir-Torbalı yakınlarında bulunan ve binlerce insanın sıtmadan ölmesine neden olduğu için, "*Cellât Gölü*" adı verilen sahanın kurutulmasıdır. Cellât Gölü'nün kurutulmasına yönelik ilk ciddi girişim, 1925 yılında Menteşe (Muğla) Mebusu Mehmet

---

[2] **Yeni Asır**, 14 Ağustos 1936.

[3] Rauf Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2005, s.XI.

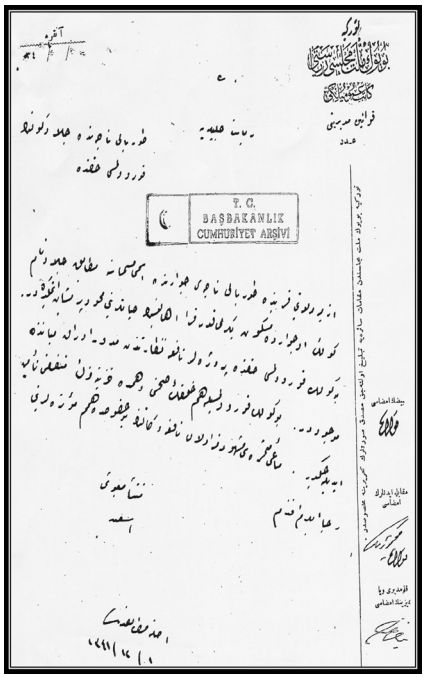
[4] Hikmet Aladağ, "Sereczacı Ferit Bey", **Devlet Hastanesi Mecmuası**, Yıl: 1973, Cilt: XI, Sayı: 3, s.509.

– **Mehmet Esat (İleri)**: 1882 yılında Gümülcine'de doğdu. Müderris Mehmet Hilmi Efendinin oğlu olup, ilk eğitimini Gümülcine'de yaptı ve medrese tahsili yaparak müderrislik icazeti aldı. Müderrislik, öğretmenlik ve vaizlik yaptı. Balkan Savaşlarından sonra İstanbul'a göç ederek Batı Trakya Derneğini kurdu. Bir süre Aydın İdadisinde öğretmenlik yaptı, Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine gençlerden topladığı gönüllülerle Aydın-Köşk Cephesinde düşmana karşı savaştı. TBMM'nde I. Dönem Aydın, II. Dönem Menteşe (Muğla) milletvekili olarak görev yaptı. Şerriye ve Evkaf Komisyonu Katipliğine ve İrşad Komisyonu Başkanlığına seçildi. Meclise değişik konularda toplam 21 önerge verdi, 35 ayrı konuda 77 konuşma yaptı. Milletvekilliği sona erince Torbalı'ya yerleşerek tarımla meşgul oldu. İstiklal Madalyası sahibi olan Mehmet Esat Bey, 15 Nisan 1957'de öldü. Bkz. Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem (1923-1927)**, Cilt:III, Ankara 2001, s. 138-139.

Levent Şahverdi Arşivi

Esat Bey- tarafından TBMM'ne verilen tezkeredir. 30 Kasım 1925 tarihinde, Mecliste görüşülen ve TBMM başkanı tarafından başbakanlığa gönderilen tezkerede[5], Cellât Gölü'nün kurutulmasıyla hem halk sağlığına hizmet edileceği hem de hazineye büyük gelir temin edileceği belirtilerek, bu konuda Nafıa Vekaletinden yardım istenmiştir. Ancak Menteşe Mebusu Esat Beyin bu girişimden bir netice alınamamıştır.

Menteşe Mebusu Esad Beyin TBMM'ne Sunduğu Tezkere[6]

Riyaset-i Celileye

Torbalı Nahiyesinde Cellât Gölü'nün kurutulması hakkında

İzmir Vilayeti kurbinde Torbalı Nahiyesi civarına ism-i müsemmasına mutabık Cellât nam gölün o civarda meskun yirmi kadar kurra ahalisinin hayatlarını mahv ve perişan etmektedir. Bu gölün kurutulması hakkında projeler Nafıa Nezaretinden sudur evrak meyanında mevcuttur. Bu gölün kurutulmasıyla hem halkın sıhhati ve hem de hazinemizin menfaati temin edilecektir. Mesai-i mütemmeresi meşhurumuz olan Nafıa Vekaletinin bu hususta himem-i mûezzîlerini rica ederim efendim.

Menteşe Mebusu Esad

Aslına Mutabıktır 1/12/1341(1925)

Atatürk'ün, 4-11 Şubat 1931 tarihleri arasında İzmir'e yaptıkları ziyaret sırasında, Cellât Gölü'nün kurutulması tekrar gündeme gelmiştir. Atatürk'ün İzmir'i ziyaret ettiği günlerde, Menderes Nehri'nin taşması nede-

[5] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, 17. İçtima, 30 Kasım 1341 (1925), Cilt:19, s. 306, 311.

[6] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,** 30.10/158.109.3.

Levent Şahverdi Arşivi

niyle Cellât Gölü'ndeki su seviyesi 1.5 m yükselmiştir. Cellât Gölü'nün taşmasıyla Tepeköy'den itibaren Selçuk civarına kadar 40 km'lik arazi, Kozpınar civarında bazı evler ve İzmir-Aydın tren hattının 5 km.'lik sahası tamamen sular altında kalmıştır. Atatürk'ü taşıyan tren 60 cm su içinde kalan hat üzerinden gayet yavaş geçmiştir[7]. Torbalı Tepeköy Tren İstasyonu'nda Atatürk'ü karşılayan köylülerin arasında, Menteşe Mebusu Esat Bey de bulunmaktaydı. Esat Beyin, "*Hoş geldiniz paşam, sefalar getirdiniz. Sizden hepimizin büyük bir ricası var. Biraz ötede bir istasyondan geçeceksiniz. O istasyonun levhasını görünce irkileceksiniz. Çünkü bu levhada Cellât ismini okuyacaksınız. Kasıp kavuran sıtma hastalığı, her sene yüzlerce kurban almaktadır. Sivrisinekleri o kadar büyüktür ki, belkemiklerinden jokey sigarasına ağızlık yapılır",* sözleri üzerine, Atatürk Cellât Gölü'nün kurutulması emrini vermiştir[8].

1934 yılında bölgeden geçen bir gazeteci Cellât Gölü hakkında şu bilgileri vermektedir; "*Trende birçok yolcu vardı. Ben köşe penceresinden dışarıya bakıyordum. Gözlerimin önünde büyük bir saha açıldı. Burası Cellât Gölü imiş! Göz alabildiğine kadar büyük ve yeşil bir ova! Çepeçevre yüksek dağlarla çevrilmiş. Gölün içinde sazlar, ağaçlar görülüyor. Suyun sathını niliferin geniş ve sık yaprakları kaplamış. Bazı yerlerde sular görünmemiş olsa insan burasını hakikaten yeşil çimenlerle örtülü bir ova zannedecek. Bu gölün içinde balıklar da varmış. İşte bu sıtma yuvası olan koca göl birçok insanların damarlarını emmiş. Şiştikçe şişmiş, asırlarca insan kanı ile beslenmiştir. Padişahlık devri burasını görmüş, aldırmamış! Fakata Büyük Gazi buradan geçerken biraz durmuş ve derhal bu zehirli suların kurutulmasını ve temizlendikten sonra adının "Sağlık Ovası" konmasını emretmiştir*"[9].

Yurt gezisinden dönüşte Atatürk'ün emri üzerine Cellât Gölü'nün kurutulmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. Nafıa Vekaleti'nden Başbakanlığa gönderilen 2. 4. 1931 tarihli yazıda Bakırçay, Nohut, Cellât Gölü Bataklıkları ile Küçük Menderes Nehrinin ıslahı için yapılan etütlerin tamamlandığı ve bu işler için İkinci Daire Su İşleri Müdürlüğü'nün görevlendirildiği belirtilmiştir[10]. 1933 yılına gelindiğinde Gölün kurutulması için gerek-

[7] **Yeni Asır**, 11 Şubat 1931.
[8] **Su Dünyası Dergisi**, Ekim 2004, Sayı:15, WWW.su-dunyasi.com.tr
[9] **Babalık Gazetesi**, 20 Ağustos 1934.
[10] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 30.10/2.10.5.

Levent Şahverdi Arşivi

li planlar tamamlanmıştır. Hazırlanan planda 9000 dönümlük bir sahayı kapsayan Gölün iki yılda kurutulması öngörülmüştür[11].

1934 yılında, Cellât Gölü ve Küçük Menderes bataklıklarının kurutulması işini alan müteahhitler grubu, kanalların kazımı sırasında kullanılan ekskavatör makinelerini bölgeye getirerek, kurmuşlardır. Bataklık kurutma işinin 2.400.000 liraya mal olması planlanmıştır[12].

Ağustos 1934'de, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü, Adliye Vekili Saraçoğlu Şükrü, İzmir Valisi Kazım Paşa ile birlikte Tepeköy'e gelen Başbakan İsmet İnönü, Cellât Gölü'nün kurutulması ile ilgili olarak yaptığı konuşmada şunları ifade etmiştir; "*Küçük Menderes'in ıslahı gibi büyük bir teşebbüsün başındayız. Memleketin sıhhat ve ilerlemesi noktayı nazarından şimdiye kadar ümitsizlik mıntıkası olan geniş bir saha, bundan sonra servet ve medeniyet itibariyle Türkiye'nin en mamur yerlerine numune olacaktır. Bunu ehemmiyetle takdir buyuran Büyük Gazi, bu ovanın sağlık ovası haline getirilmesini irade buyurdular. Bu arzuyu hakikat sahasına isal etmek, bütün memleketin memnun olacağı bir imar mıntıkası haline getirmek hükümet için en mühim bir vazifedir. Ümit ederim ki birkaç sene zarfında saltanat felaketleri gibi buralarının sıkıntı, ıstırapları da yalnız acı bir hatıraya inkılâp ettiğini zevkle dinleyeceğiz. Burası layık olduğu inkişafı ile memleketin ziraat ve her türlü medeniyet sahasında en ileri, en zengin bir mıntıkası olmağa namzettir. Ümit ederim ki bugünleri yakın bir zamanda idrak ederek sizleri yine tebrik edeceğim*"[13].

Kurutulmasına karar verilen sadece Cellât Gölü olmayıp, aynı zamanda Belevi Gölü, Akarcagöl, Karagöl, Nohut Göl, Akgöl, Kaplancı Göl ve Hasan Gölü'nün de kurutulması kararlaştırılmıştır. Kuşadası'na yakın bir yerden Cellât Gölü'ne doğru 46 km uzunluğunda bir ana kanal açılması planlanmıştır. Kanal, 50 m genişlikte başlayacak ve Cellât Gölü'ne vardığı yerde genişliği 16 metreye inecekti. Kanalda, su derinliği 2-4 m arasında değişecek ve suyun kolayca akması için meyilli olacaktı. Muhtelif göllerden ana kanala doğru, şebeke halinde daha küçük kanallar yapılacaktı. Ana kanal ile buna bağlı kanalların uzunluğu 90 km tutarında olup, kurutma işinin 3 yıl sürmesi planlanmıştı. Ayrıca Küçük Menderesin taşmasını önlemek amacıyla Sildirici Kavak mevkiinde bir regülatör yapılacaktı. Regülatör sayesinde Küçük Menderes'den taşan sular, taşma kanalına alınacak ve bu şekilde arazilerin

[11] **Anadolu**, 25 Eylül 1933.
[12] **Anadolu**, 3 Temmuz 1934; **İzmir Ticaret Postası**, 3 Temmuz 1934.
[13] **Yeni Asır**, 28 Ağustos 1934.

Levent Şahverdi Arşivi

sular altında kalması önlenecek, nehrin normal suyu da asıl yatağına bırakılacaktı. Açılacak olan kanallarla kesişen köy yolları üzerine 15 adet köprü yapılacak ve ulaşım bu köprüler üzerinden sağlanacaktı. Kanallar tamamlanınca bir ay içinde sular akıtılacak, bir yıl sonra da Cellât gölü tarihe karışacaktı[14]. Cellât Gölü'nde, bir milyon kilo civarında balık olduğu tahmin edilmekte olup, gölün kurutulması ilke birlikte elde edilecek balıkların değerlendirilmesi için maliye ve defterdarlık birlikte hareket edecekti[15].

Hazırlanan proje üzerinde inceleme yapmak amacıyla dünyanın tanınmış bataklık kurutma uzmanı Alman Profesör Bay Rapok getirilmiş ve proje üzerinde kendisine izahat verilmiştir. Kanalların kazılması işini Müteahhit Abdurrahman Naci Demirağ üstelenmiş, işleri onun adına şirketin müdürlerinden Mühendis Osman Bey takip etmiştir. Kanalların kazılması için, müteahhit firma tarafından Amerika'dan 4 adet ekskavatör makinesi getirilmiştir. Yeterli gelmediği takdirde daha sonra 4 makinenin daha getirilmesi planlanmıştır. Kurutma işinin başında fen heyeti mühendisi Nazmi, Macar Mühendis Barakoviç ile üç adet fen memuru çalışmıştır[16].

28 Nisan 1935 tarihinde, Cellât Gölü'nün kurutulması işine başlanması nedeniyle yapılan törene Vali General Kazım Dirik, Yedinci İşletme Müfettişi Mühendis Yakup, Su İşleri Müdürü Mühendis Asaf, Evkaf Müdürü Halim Baki, gazeteciler, civar ilçelerin kaymakamları ile belediye reisleri ve civar köylerden gelen halk katılmıştır. Törende 4 adet ekskavatör (kazma makinesi) hazır bulunmuştur. İzmir Valisi Kazım Dirik yaptığı konuşmada şunları ifade etmiştir; "*Bundan beş yıl önce gene böyle bir Nisan günü idi. Küçük Menderes taşmış, Cellât Gölü kabarmış, hastalık ve baskın felaketi ortalığı sarmıştı. Atatürk'ün treni sular içinden Aydın'a geçiyordu. Bu fenalıkları gördü, geçmişi ve olanı biteni can kulağı ile dinledi. Şu çevrede batan ve yalnız mezarlıkları kalan köyleri gösterdik. Köyün hasta çocuklarını ve ölüm saçan zehirli sıtmanın sonucunu öğrendi. İşte o gün insanları kıran ve yüz binlerce dönüm toprağı basan bir yaraya elini koydu ve işte o elin ve o güvenin savaşını bugün kurdu ve bir yıl sonra da Cellât Gölü akacak, bataklıklar kuruyacak, insanlar ve toprak kuruyacak, Atatürk'ün kendi ağzından çıktığı gibi Cellât Gölü, Sağlık Ovası olacaktır"*[17].

---

[14] **Yeni Asır**, 29 Nisan 1935.
[15] **Yeni Asır**, 1 Mayıs 1935.
[16] **Anadolu**, 29 Nisan 1935.
[17] **Ulusal Birlik**, 29 Nisan 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

Cellât Gölü'nün kurutulması için Amerika'dan, her biri 45 000 lira değerinde 4 adet Ekskavatör makinesi getirtilmiştir. Makineler geceleri de çalıştığından bir makinede 3 makinist görev yapmıştır. Her biri 48 ton ağırlığında olan makinelerin kasaları bir seferde 3.5 ton ağırlığı kaldırabilmekte, manivela kolu ise 12 tonluk ağırlığa dayanabilmekteydi. Makineler arkadan çekmek suretiyle, 151 ton yük taşıma kapasitesine sahipti[18]. Her biri 32 saniyede 1.5 metre mikabındaki toprağı kazmak suretiyle yerden alıp, 16 metre uzağa boşaltabilecek kapasitede olan makinelerinin sayısı, 1936 yılında sekize çıkarılmıştır[19].

Çalışmalara, Selçuk yakınında, denize 5 km'lik bir mesafeden başlanmıştır. Açılan kanalar üzerine beton köprüler inşa edilmiştir. Ana kanalın tamamlanması nedeniyle, 8 adet iş makinesi Tire'nin Işıklar-Rahmanlar Köyleri arasında taşma kanalları yapılmaya başlanmıştır[20].

1937 yılında ise Cellât Gölü'nün suları kanal vasıtasıyla akıtılmaya başlanmıştır[21]. Küçük Menderes Nehrinin yatağı da değiştirilmiştir. Nehrin, Tire-Hüseyinağa Köprüsünden başlayarak, Selçuk İlçesinin kuzeyinden, Selçuk Limanına kadar düz bir hat şeklinde denize ulaşması sağlanmıştır.

1938 yılında, kurutulmakta olan Cellât Gölü'nün arazisinde pamuk, soya, hububat ekilmesi düşünülmüştür. Başvekalet tarafından, kurutulan arazide ne zaman tarıma başlanacağına dair Ziraat Vekaletinden görüş sorulmuştur. Başvekalete yazılan cevapta, Ziraat Vekaleti ve Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu uzmanları tarafından yapılan inceleme sonunda, kurutma işleminin henüz yeterince yapılmadığı için toprak kalitesinin ölçülemediği ve bu nedenle de yapılacak tarımla ilgili bir rapor hazırlanamadığı belirtilmiştir. Yazının devamında pamuk ekimi ile ilgili olarak şu ifadeler yer almıştır; "*Pamuk ziraatına tahsis edilecek arazinin bir sene evvelinden derin hafriyata tabi tutularak işletilmesi ve havalandırılması ve yüksek kaliteli pamuk elde etmek için yer altı su seviyesinin iki metreye düşürülmüş olması icap ettiğine göre, tefcir ameliyatının hitamından ancak bir sene sonra nadas edilerek denemelere geçilebilecek ve fiili vasi mesai 1942 senesinde başlayabilecektir*"[22].

---

[18] **Yeni Asır**, 2 Haziran 1935.
[19] **Yeni Asır**, 7 Temmuz 1936.
[20] **Anadolu**, 5 Eylül 1936.
[21] **Yeni Asır**, 26 Ekim 1937.
[22] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 30.10./158.112.1.

Levent Şahverdi Arşivi

Nafıa Vekaleti tarafından, Cellât Gölü'nün kurutulması ile elde edilen araziden 5000 dekarı, Ziraat Vekaleti emrine verilmiştir. Ziraat Vekaleti tarafından, arazinin tespiti için yerinde inceleme yapmak üzere, Vilayet Ziraat Müdürü Refet Diker ve İstanbul-Yeşilköy Islah ve Deneme İstasyonu Müdürü Mirza Gökgöl memur edilmiştir. Hazırlanan plana göre, arazinin büyük bir kısmı göller civarında oturan topraksız köylü ile göçmenlere verilecek ve bir kısmında da yeni göçmen köyleri tesis olunacaktı. Ziraat Vekaleti tarafından, bölgede üretilecek tarım ürünlerinin ıslahı için istasyonlar kurulacak ve çiftçilere ıslah edilmiş tohum dağıtılacaktı[23]. Nitekim, kurutulan göl sahasında ortaya çıkan 22 hektarlık arazinin 11 hektarı (8 hektarı tarla, 3 hektarı çayır ve mera) bu bölgede iskan edilen göçmenlere dağıtılmıştır. Diğer 11 hektarlık arazi ise yerli ve topraksız halka verilmiş ve bu araziye pamuk ve tütün ekilmiştir. Yerli halka dağıtılan kısım, iskan mevzuatı dahilinde ve bedeli uzun taksitlerle ödenmek şartıyla verilmiştir[24]. Göçmenlerin yerleştirilmesiyle, Ahmetli Köyüne bağlı Sağlık Mahallesi oluşturulmuş, 1965 yılından sona da mahalle, Sağlık Köyü adını almıştır. Ayrıca buraya bir tren istasyonu da inşa edilmiştir.

Tire'nin Akkoyunlular bölgesinde yapılan regülatörün ve Küçük Menderes mecrasının ıslahı ile Cellât Gölü'nün kurutulması çalışmalarının tamamlanması nedeniyle, 27 Mart 1940 tarihinde yapılan törene, Nafıa Vekili General Ali Fuat Cebesoy, İzmir Valisi Ethem Aykut, Parti Müfettişi ve İstanbul Mebusu Galip Bahtiyar Göker, Tire Kaymakamı Kemal Dinç, Belediye Reisi Ali Okan, Alay Komutanı, Parti ve Halkevi Başkanı, Tire Adliye ve Maliye Erkanı ve Nafıa Vekiline eşlik eden Sivas Mebusu, Müteahhit Abdurrahman Naci Demirağ, Vekalet Şu İşleri Umum Müdürü, Selahattin Büke, Hususi Kalem Müdürü, Aydın Su işleri Dairesi Müdürü Memduh, Turistik Yollar Müdürü Emin ve Vilayet Nafıa Müdürü ile Devlet Demir Yolları Sekizinci İşletme Müdürü ile Bayındır, Torbalı ve Ödemişten gelen heyetler katılmıştır[25]. Nafıa Vekili Ali Fuat Cebesoy yaptığı konuşmada şunları ifade etmiştir;

"*Yapılan tetkiklere göre 1930 yılında bu bataklığın sahası 7800 dekar iken 1931 yılında 13 948 dekara çıkmış ve aynı yıl içinde vuku bulan bir fezeyan (taşma) neticesinde su altında kalan arazi sahası 22 000 dekarı*

[23] **Anadolu**, 5 Mayıs 1939.
[24] **Yeni Asır**, 9 Mayıs 1939.
[25] **Anadolu**, 28 Mart 1940.

Levent Şahverdi Arşivi

geçmiştir. Yapılan hesaplamada bu havzadaki daimi göllerin asgari satıhları 36 618, fezeyan satıhları 115 688 ve bu göller haricindeki bataklık satıhlar 113 366 dekara baliği idi. Şu hale nazaran bu mıntıkada fezeyan zamanında batak ve göllerin 229 043 dekar gibi büyük bir rakamla ifade edilen bir sahayı kapsadığı görülmektedir. Tetkiklerimize göre bu havzada 480 bin dekar ekilebilir arazi mevcut bulunduğunu fakat Menderes taşkınları ile sel tahribatı ve buna inzimam eden (katılan) göl ve batak satıhların artması dolayısıyla ancak bunun 250 000 dekarlık kısmının ekilebildiğini, işlenmeyen kısmın da 230 000 dekarı geçtiğini ve bu miktarın seneden seneye arttığını göstermiştir. Atatürk'ün 1931 yılındaki ziyaretinde gölün kurutulmasına karar verilmiştir. TBMM'de hazırlanan hususi bir kanunla tahsisat ayrılmış ve 1933 yılında projesine başlanmıştır. Tiryanda ve Fetrek Derleri de ıslah edilmiştir. Regülatörleri yapan şirket Aral Şirketi'dir. Bu iş için şimdiye kadar 3.5 milyon lira harcanmıştır.

Birkaç sene evvel büyük bir bataklık ve afet teşkil eden Cellât Gölü sahası tamamen sürülerek verimli bir vaziyete getirilmiştir. Islah işleri bu mıntıkanın bozulmuş olan içtimai, sıhhi, iktisadi ve zirai vaziyetini düzenlemiş ve ona tam ve emniyetli bir veçhe ve istikamet vermiştir. Milli servetimizin en mühim kaynaklarından biri olan bu münbit (verimli) ve mahsuldar sahalarda en nadir ve kıymetli iktisadi ve zirai unsurları yetiştirmek ve buna azami hadlere kadar yükseltmek imkanları elde edilmiştir"[26].

Yapılan çalışmalar neticesinde Tire-Belevi arasında Boğaziçi mevkiinde 100 hektarlık Kuyumcu Bataklığı, Çavuşgölü ve Karagöl Bataklığı, Bayındır'da 2000 hektarlık Akarca Gölü, Torbalı'da 150 hektarlık Akgöl, 1200 hektarlık Cellât ve 2000 hektarlık Kayeş Gölleri drenaj kanallarıyla kurutulmuştur. Bunların dışında 650 hektarlık bir alanı kaplamakta olan Belevi Gölünün 350 hektarlık bir kısmı kurutulmuştur. Küçük Menderes havzasında yalnızca Küçük Menderes Nehrinin denize döküldüğü Pamucak deltasında kot düşüklüğü nedeniyle ıslahı yapılamayan Çakal, Elaman ile Selçuk Gölü ve Bataklığı kalmıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; bir çok olumsuzlukların, maddi yetersizliklerin yaşandığı bir dönemde, imkansız gibi görülen işlerin başarılmasında en önemli faktör buna inanmak ve başarı için kararlı olmaktır. Bu saydığımız özellikler, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere genç Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlarda mevcuttu. Halka ve halkın çıkarlarına, so-

[26] **Yeni Asır**, 28 Mart 1940; **Ulus**, 28 Mart 1940.

Levent Şahverdi Arşivi

runlarına öncelik veren yeni anlayışın en büyük zaferlerinden biri, Cellât Gölü'nün kurutulmasıdır. Yıllarca halkı sıtma hastalığın pençesinde perişan eden, binlerce dönüm arazinin işletilmesine engel olan bataklık saha, 3.5 milyon lira harcanarak kurutulmuştur. Bu sayede, hem halk sıtmadan büyük oranda kurtulmuş hem de verimli geniş bir ova elde edilmiştir. Açılan kanallar, Cumhuriyetin halka verdiği önemin bir göstergesi olarak günümüze kadar gelmiş olup, hala faaliyetini sürdürmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

EKLER

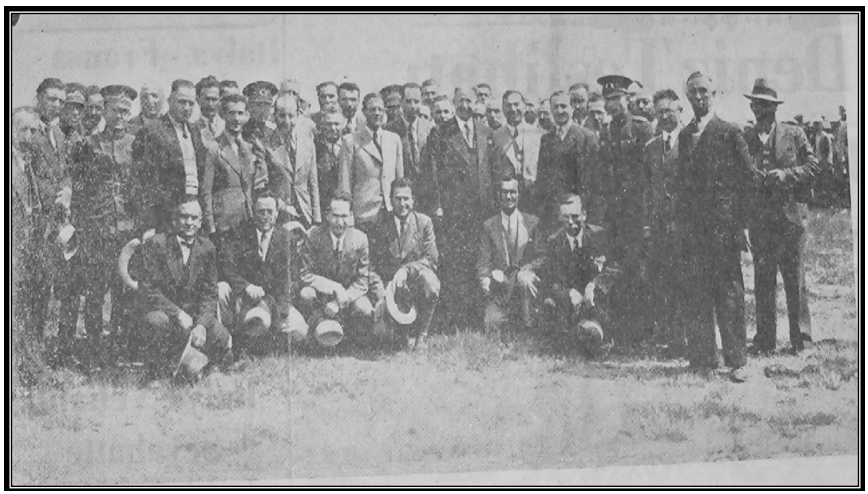
Yeni Gün

Birinci Sene — N. 17 Çarşamba 11 Şubat 931

Aydın'daki Cellât Gölü de Taştı!

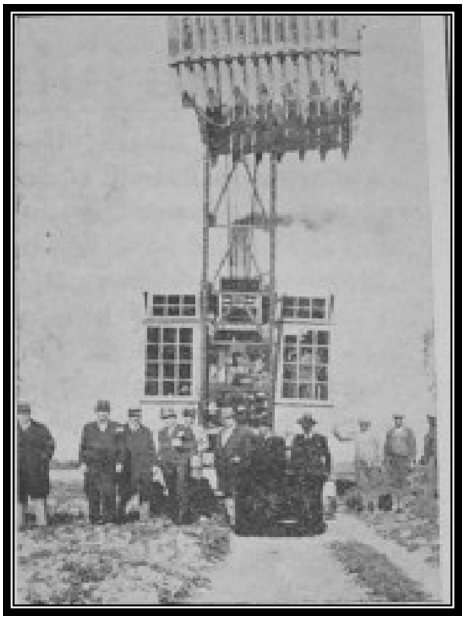
Son yağan yağmurlar, İzmir havalisinde bir çok yerlerin sular altında kalmasına sebebiyet vermişti. Aydın yolundaki (Cellât gölü) de bu arada taşmış ve demiryolu da su altında kalmıştır. Bu sebeple, Aydın treni, bu gölün taşdığı mıntakadan geçerken, bir gemi gibi suları yararak ilerlemektedir. Fotografımız Aydın treninin sular arasında ilerlediğini göstermektedir.

Yeni Gün, 11 Şubat 1931

Cellât Gölü'nün Kurutulması Çalışmalarına Başlanması Nedeniyle
Düzenlenen Törene Katılanlar
(**Yeni Asır,** 29 Nisan 1935)

Levent Şahverdi Arşivi

Ekskavatör Makinesi
(**Anadolu**, 15 Mayıs 1934)

Anadolu Gazetesi, 28 Mart 1940

Levent Şahverdi Arşivi

Cellât Gölü'nün kurutulması için açılan kanalın günümüzdeki durumu

Cellât Gölü'nün kurutulmasıyla elde edilen *"Sağlık Ovası"*

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKLAR

Aladağ, Hikmet, "Sereczacı Ferit Bey", **Devlet Hastanesi Mecmuası,** Yıl: 1973, Cilt: XI, Sayı: 3.

Anadolu Gazetesi.

Babalık Gazetesi.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10./158.112.1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10/158.109.3.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10/2.10.5.

Beyru, Rauf, **19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam,** İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2005.

İzmir Ticaret Postası Gazetesi.

Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem (1923-1927),** Cilt:III, Ankara, 2001.

Su Dünyası Dergisi, Ekim 2004, Sayı:15, WWW.su-dunyasi.com.tr

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (1925), 17. İçtima, 30 Kasım 1341 (1925), Cilt:19.

Ulus Gazetesi.

Ulusal Birlik Gazetesi.

Yeni Asır Gazetesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE FRANKLIN DELANO ROOSEVELT'İN DIŞ POLİTİKADAKİ LİDERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Burak ERDENİR*

ÖZET

Makale, Amerika Birleşik Devletleri başkanlarından Franklin Delano Roosevelt (1882-1945) ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün (1881-1938) dış politikadaki liderliklerini karşılaştırmalı olarak irdelemektedir. Her iki liderin politika ve uygulamalarının ne ölçüde etik ve etkin olduğu değerlendirilmektedir. Roosevelt ve Atatürk ülkelerinde köklü değişiklikler gerçekleştirmişlerdir. Onların dış politika alanındaki karar ve uygulamaları, iç politikadan bağımsız olmamıştır. Özellikle Türk dış politikasındaki gelişmeler, Kurtuluş Savaşı ve Devrim sürecine değinilmeden anlaşılamaz. Bu nedenledir ki makale, iç politika unsurlarına da yer vermektedir.

Makalede Atatürk ve Roosevelt'in dönüşümcü liderlik (transformational leadership) nitelikleri ortaya konmaktadır. Çalışmanın esas amacı her iki liderin dış politikadaki karar ve uygulamalarının ne ölçüde etkin olduğu ve sonuca ulaşırken ne derece etik ilkelere bağlı kaldıkları hususlarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, iki devlet adamının liderlik özellikleri Amaç, Araç ve Sonuçları temelinde irdelenmektedir.

Her iki lider de ülkelerinde büyük değişim yaratan dönüşümcü (transformational) liderler olarak tarihteki yerlerini almışlardır. ABD dış politikasında köklü değişiklilikler yapmasına rağmen Roosevelt'in özellikle toplumu ikna etme noktasında ilk hamleyi yapmada bazı zafiyetleri olduğu görülmektedir. Ülkenin dış politikasını belirli prensipler üzerinde kuran Atatürk, etkin ve sonuca ulaşan karar ve uygulamalarında ahlaki unsurları göz ardı etmeyen tarihteki sayılı liderlerden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Franklin Delano Roosevelt, Liderlik, Dış Politika, Etik.

* Avrupa Birliği Uzmanı, Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.

Levent Şahverdi Arşivi

FOREIGN POLICY LEADERSHIP COMPARISON OF MUSTAFA KEMAL ATATÜRK AND FRANKLIN DELANO ROOSEVELT

ABSTRACT

This paper compares and contrasts the effectiveness and ethics of the foreign policy leadership of Franklin Delano Roosevelt (1882-1945) and Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938). The two men had transformed their countries in a myriad of areas. The change they brought for their nations could not be analyzed completely without studying their foreign policies. While analyzing foreign policies, the paper makes references to the domestic agenda as well. In particular the transformation in Turkish foreign policy could only be comprehended with the national struggle and the Revolution.

The paper attempts to figure out the transformational leadership of both statesmen. It explores the effectiveness of their foreign policies through an ethical dimension. Roosevelt and Atatürk's decisions and the implementation of these decisions are analyzed based on Joseph Nye's framework of Objectives/Means/Outcomes (Nye 2006: 164).

Both leaders emerge as transformational leaders who created great change in their countries. Even though Roosevelt eventually transformed the United States foreign policy, there have been shortcomings in the effectiveness and ethics of his initiative taking. Atatürk, whose foreign policy was bound to strict principles, is probably one of those few leaders in history who managed to pursue effective policies without leaving ethics aside.

Key Words: Mustafa Kemal Atatürk, Franklin Delano Roosevelt, Leadership, Foreign Policy, Ethics.

Introduction

According to James MacGregor Burns, an authority in leadership studies, transformational leadership is based on the concept of metamorphosis (Burns 2003: 26). Metamorphosis is a process during which transformational leaders lift their followers into better selves, to higher levels of motivation and morality.

Franklin Delano Roosevelt and Mustafa Kemal Atatürk had both transformed their people. They brought change in a myriad of areas. Atatürk en-

Levent Şahverdi Arşivi

ded an Empire of more than six centuries old and established a democratic, independent and secular nation state out of it. He was more than a political leader. He was a war hero, a revolutionary fighting for a secular country with female participation, a headmaster who replaced the Arabic script with Latin alphabet besides other things. Roosevelt, whereas, had been the 32nd President of the United States. He was an elected politician in an already established system. Being aware of the shortcomings of the comparison of these two great men, the paper attempts to analyze their leadership skills and actions based on their respective time, condition and context.

The leaders are analyzed based on Joseph Nye's framework of Objectives/Means/Outcomes. Within this framework, the effectiveness and ethics of leadership is evaluated in relation to goals set, means used, and consequences emerged.

Objectives/Ends

Both Roosevelt and Atatürk had transformational objectives in their domestic agenda. Roosevelt was determined to rescue the nation from Great Depression with his broad program of New Deal. Against the interests of the WASP (White, Anglo-Saxon, and Protestant) establishment, he created a radical change in the socio-economic structure of the country in favor of millions of Americans. He was even labeled as a "traitor to his class" (Burns & Dunn 2001: 567). He, on the other hand, did not hold a clear transformational objective in foreign policy. He had an aspiration of linking Wilsonian idealism with realism but he couldn't pronounce it as an objective until 1941.

Atatürk, from the outset had held the objective of a metamorphosis of creating an independent, modern and secular Turkey out of the "sick man of Europe", the out-dated Ottoman Empire. He mobilized the Turks with the ultimate goal of reaching that sense of collectivity, a national identity "which in turn brought stronger feelings of self-worth and self-efficacy" (Burns 2003: 25). Higher values of liberty, independence and equality were at the core of this national metamorphosis. Atatürk's objective in foreign policy during the Independence War was to achieve the National Pact (Misak-ı Milli), which stood for the country's irreducible territory. He had set his objective of transforming the country through solid plans that were designed years ago. According to one of his best friend Ali Fuat Cebesoy's

Levent Şahverdi Arşivi

memoirs, Mustafa Kemal had planned and written down the text of the National Pact far before taking action (Cebesoy 1966: 135). After the war, the priority was to secure the territorial integrity of the country based on the motto: "Peace at home, peace in the world".

Means

Roosevelt and Atatürk exercised leadership through the combination of soft power and hard power. Both were strong intellects that could take the control in complex issues; they were not solely dependent on their aides. Yet, Roosevelt has been criticized for messy organizational methods with his "practice of playing aides off against another" (Greenstein 2004: 22). He had great political skills of bullying, buying and bargaining, which made him win four presidential and two gubernatorial elections. Although he was blamed for appeasement of Stalin, his earlier "international maneuvers" (Greenstein 2004: 23) gave a strong hand for the United States after 1941.

Both leaders had high inspirational skills but Roosevelt had shortcomings in "combin(ing) inspiration with feasibility" (Nye 2006: 174). Although Roosevelt was a great public communicator and he created a strong tie with Americans through his radio talks, known as fireside chats, he could not persuade them for an American involvement in Europe before 1941. He had a vision in foreign policy of interventionism but his ideals were exceeding his capabilities of getting this vision across the people.

Atatürk faced a similar challenge. Atatürk's vision was attractive to his followers during the Independence War but during the Revolution, risk outweighed realism since the transformation process disappointed some groups. Yet, he succeeded to combine inspiration with feasibility and overcame the reactions with a combination of communication skills and transactional skills. With his effective rhetoric and charisma, he made use of the pulpit all over the country and in the Parliament whenever a conflict arose. His political skills helped him getting allies from the opposition including some feudal landowners and Kurdish leaders. The young Republic's cautious foreign policy was based on a delicate balance thanks to his transactional skills.

Both men had a high level of contextual intelligence. Despite the fact that Roosevelt was not successful in convincing Americans for involvement in Europe's conflicts, already in 1938 at Munich he realized Hitler's ambitions. His following international maneuvers of using the rhetoric of

Levent Şahverdi Arşivi

democracy to align with European allies and creating the lend-lease[1] helped him to adapt to the crises after Pearl Harbor. The "Arsenal of Democracy" discourse in which he connected his four-freedom[2] goals with the build-up of American arms production is an exceptional combination of hard and soft power.

Atatürk's contextual intelligence let him to adapt to complex flow of events especially after the Independence War when dealing with European powers. During the arduous negotiations of the Treaty of Lausanne, even though İsmet Paşa headed the Turkish delegation, it was Atatürk who shaped the flow of negotiations, and eventually achieved to get an agreement based on Turkish theses. With the words of Andrew Mango "the Treaty of Lausanne was the outcome of Mustafa Kemal's leadership of the forces of Turkish nationalism" (Mango 1999: 388). As an intellectual military officer during the war he used more hard power than soft and the other way around during the Revolution. He always made use of a combination, which indicates his contextual intelligence.

His foresight was a strong element of his intelligence. He had a clear view of events beforehand which brought him success on the war field during the Independence War. This vision also led him to foresee international events. Back in the 1930s he mentioned the need of a "Balkans Union" which he claimed would eventually "lead to a European Union" (Bektan 2004: 147). He was one of the first leaders to pronounce the idea of a "European Union" in the midst of the growing conflicts of the 1930s in the European continent.

Roosevelt had shortcomings in the ethics of his means. In several instances he lied as a last resort. Failing to convince the Americans for involvement in Europe, in September 1941 he falsely announced that a German U-boat fired first upon an American destroyer, Greer. The lie was to justify the "shoot on sight" policy, which would be an initial step for war in the Atlantic. Unfortunately, the Greer case "created a precedent for manipula-

[1] Lend Lease Act of 1941 empowered the President to sell, lend and lease any defense article to allied countries in return for use of military bases. It was an intelligent step away from American non-interventionism by giving war supplies such as planes, tanks, guns, artillery, and ammunition to the British without them really paying for it.

[2] Roosevelt proposed four fundamental freedoms that should be enjoyed by all human beings: Freedom of speech and expression; Freedom of religion; Freedom from want and Freedom from fear.

Levent Şahverdi Arşivi

tion of public opinion which would be repeated by later Presidents". (Wills 1994: 289) His use of FBI on covert actions raised doubts on his legitimacy, which also set a precedent for his successors. Yet, his most significant weakness was that he lacked courage; what Hemingway calls "grace under pressure" (Kennedy 2003: 1). In a political environment dominated with isolationists, anti-Semitists and anti-Soviets he could not openly pursue his agenda on American involvement in foreign policy. It might be because he wanted to avoid any setbacks with his domestic program or he had plans for a third term. In any case, he lacked the balance of courage and prudence, which is one of the core features of a leader.

Atatürk had fought against the corrupt and privileged Ottoman state for the rights of the people. He sought legitimacy for every action he took. At the initial phase of the Independence War he gathered a National Parliament with representatives from all over the country against the Ottoman Sultan siding with the invaders. He refused proposals that arose in difficult times such as dissolving the Parliament and becoming the life-time Caliphate or President (Bayar, 1999: 29). However, he has been accused of using harsh methods against minorities during the Revolution. As a matter of fact, the nation-state building process is not a smooth one. Atatürk had to draw cultural boundaries for the Turkish identity at a time when all the other ethnic groups under the Ottoman Empire were fighting for their liberation. Yet, he pursued a political definition of identity. He managed to get the support of Kurds in the Independence War. He was harsh against those feudal landowners and religious sheikhs who were organizing revolts against the new regime with the fear of losing their former privileges. Yet again, even those who had harshly criticized his methods accepted the fact that his fight had been to create a secure and prosperous homeland for Turks.[3]

He avoided humiliation of other nations even at war times.[4] His words for the Anzacs who fought in Gallipoli indicate his universalism: "You the

[3] Harold Armstrong's "Grey Wolf: An Intimate Study of a Dictator" is one of those studies that ruthlessly criticize Atatürk. Yet, the author does not discount the leadership qualities of Atatürk (Yılmaz, 1995).

[4] A well-known story demonstrates how he avoided humiliation of other nations: On the day Izmir was captured back from Greeks, a great crowd welcomed Atatürk at the gate of the Governor's office. Entering into the building he saw a Greek flag spread like a carpet on the floor. He asked the reason why the flag was there. People said King Constantine when entering into the same building had walked on the Turkish flag. Atatürk refused to walk on it and ordered its removal. "That is the symbol," he protested, "of a country's independence". Kinross, 1964, p.367.

Levent Şahverdi Arşivi

mothers who sent their sons from far away countries, wipe away your tears; your sons are now lying in our bosom and are in peace. After having lost their lives on this land they have become our sons as well" (Çağatay 1983: 188). He was one of the leaders of his ages respected by leaders all over the world. In 1934, the Greek Prime Minister Venizelos nominated him for the Nobel Peace Prize.[5]

Consequences/Outcomes

The third dimension of leadership is the effectiveness and ethics of the outcomes of the leader's objectives. Roosevelt had put his stamp on the political, institutional and social transformation of the country. He made use of the war and transformed the American foreign policy into a more interventionist character accompanied with global institutions that would be effective for the rest of the century. Fortunately, the flow of the events had helped him. He might not have reached the same outcomes, hadn't the Japanese attacked Pearl Harbor and hadn't Hitler declared war on the United States.

Atatürk was more determined. Under great internal and external pressure he led the Turks to achieve self-efficacy by transforming them from a religious community to a nation. Gokberk refers to the reforms of Atatürk as the creator of a new human being (Gökberk 1986: 303). The name granted to him by the nation reflects the success of the transformation; "Atatürk": the father of Turks. His foreign policy based on the motto of "Peace at home, peace in the world" proved to be a success. Turkey succeeded to observe Atatürk's legacy in crossroads of instability and risk including the Second World War reaching Greece, the nearby communist threat of the Cold War, the succeeding clashes in Balkans and the ongoing wars and conflicts in Middle East.

Roosevelt's means might have not been very ethical or he might have been fortunate, but the consequences served both the Americans and other nations. Through his foreign policy, United States, as the "Arsenal of Democracy", once again saved Europe. His legacy has been a new world order with growing role of international institutions. Atatürk's both foreign policy and public policy were bound to strict principles. As the triumphant of the Independence War over European powers he could have been dist-

[5] The nomination database of the Nobel Peace Prize: http://nobelprize.org/nomination/peace/nomination.php?action=show&showid=2046. Retrieved on December 18, 2007.

Levent Şahverdi Arşivi

racted with regaining the lost provinces of the Empire in Balkans and Middle East. But he stayed faithful to the declared principles of the National Pact. After the proclamation of the Republic, he focused on successive reforms to empower the nation through scientific and educational progress based on the philosophy of enlightenment. Both Roosevelt and Atatürk were great educators of their followers. Atatürk was the headmaster of the country who replaced Arabic scripts with Latin alphabet. His philosophy was based on the dictum "science is the only true guide in life" (ASD II, 1952: 197). He nominated two groups as his successors: teachers and the youth.

An acid test of outcome "is the lasting effect on followers of the inspiration or vision that leaders expound" (Nye 2006: 165). Americans remember Roosevelt as the President who led the nation in two great sufferings of the 20th century: Great Depression and Second World War. He has been ranked as the greatest president of the century.[6] Similarly, the inspiration of Atatürk is still alive for millions of Turks. He became more than a political figure; he is the father/hero/headmaster for millions. Westerners generally criticize the Turkish state of creating a personality cult of Atatürk. However, part of this attachment comes from the people. Volkan and Itzkowitz explain the psychological process experienced by the Turkish nation which created the "immortal Atatürk." (Volkan & Itzkowitz 1986: 344) His portrait is in the house of millions of Turks. Every year, on the anniversary of the day and time of his death (November 10, 9:05 am) life literally stops and people observe a minute of silence in remembrance of his memory. In 2007, only on the November of 10th, 550.000 people visited his mausoleum in Ankara.[7]

Conclusion

After all, "leadership is about disappointing your people at a rate that they can absorb" (Linsky, 2007). It is so, because the change leadership brings "asks (people) to take a loss, experience uncertainty and even express disloyalty to people and cultures" (Heifetz & Linsky 2002: 30). Roosevelt had been an effective leader at the times when he relentlessly pur-

[6] C-SPAN Survey of Presidential Leadership, March-December 1999. http://www.americanpresidents.org/survey/historians/performance.asp. Retrieved on December 20, 2007.

[7] Official web site of Anitkabir, Atatürk's mausoleum. http://www.tsk.mil.tr/anitkabir/guncel/faaliyetler/gunluk_ziyaretci/ 2007/kasim2007.html. Retrieved on December 17, 2007.

Levent Şahverdi Arşivi

sued the "New Deal" policies against the interests of the establishment. However, even though eventually he transformed the United States foreign policy, there have been shortcomings in the effectiveness and ethics of his initiative taking, especially in convincing the public for an American involvement in Europe before the Pearl Harbor attack. Atatürk, on the other hand, is probably one of those few leaders in history who fits in this definition. Ending an Empire of more than six centuries old with a deeply rooted political culture and social reality, he disappointed many who had been shaken by the pace of change. But his effectiveness and ethics gave him the courage to open a new era for Turks. That was probably what Hemingway had meant with "grace under pressure".

Levent Şahverdi Arşivi

BIBLIOGRAPHY

Armstrong, Harold, **Bozkurt**, Arba Yayınları, İstanbul 1996.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952.

Aydemir, Şevket Sürreya, **Tek Adam Cilt 1-2-3,** Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

Bayar, Celal, **Atatürk Gibi Düşünmek**, Tekin Yayınları, İstanbul 1999.

Bektan, Ali, **Atatürk'ün Kehanetleri**, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul 2004.

Burns, James MacGregor, **Transforming Leadership: A New Pursuit of Happiness**, Atlantic Monthly Press, New York 2003.

Burns, James MacGregor & Dunn, Susan, **The Three Roosevelts: Patrician Leaders who Transformed America**, Grove Press, New York 2001.

Cebesoy, Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İnkılap Yayınları, Ankara 1966.

Çağatay, Neşet, "Barışsever ve Özgürlükçü Atatürk", **Belleten,** C.47, TTK Yayınları, Ankara 1983.

Gokberk, Macit, "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, ed.:Sarc, Ömer Celal et al., Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

Greenstein, Fred, **Presidential Difference**, Princeton University Press, 2004.

Heifetz, Ronald & Linsky, Martin, **Leadership on the Line: Staying Alive through the Dangers of Leading**, Harvard Business School Press, Watertown, 2002.

İnan, Afet, **M.Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Cumhuriyet, Ankara 1998.

Kennedy, John F., **Profiles in Courage**, Harper Collins Publishers, New York 2003.

Kinross, Lord, **Atatürk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey"**, Quill, New York 1964.

Linsky, M., **Mason Fellows Seminar**, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, July 2007.

Mango, Andrew, **Atatürk**, Murray, London, 1999.

Nye, Joseph, "Transformational Leadership and American Foreign Policy", **Center for Public Leadership Working Papers**, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 2006.

Volkan, Vamık and Itzkowitz, Norman, **The Immortal Atatürk: A Psychobiography**, The University of Chicago Press, Chicago 1986.

Yılmaz, Mustafa, "Harold C. Armstrong'un 'Grey Wolf Mustafa Kemal An Intimate Study of a Dictator' (Bozkurt Mustafa Kemal) Kitabı Üzerine", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 33, Cilt: XI, Kasım 1995.

Wills, Garry, **Certain Trumpets: The Call of Leaders**, Simon & Schuster, New York 1994.

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRK POLİS TEŞKİLATI (1923-1938)

Dr. Ali DİKİCİ*

ÖZET

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla hemen her kurumda yaşanan ilerleme, yenileşme ve çağdaşlaşma çabaları Türk Emniyet Teşkilatı'nda da kendini hissettirdi. Uzun ve yıkıcı bir savaş döneminin ardından yeni bir devletin kurulması ve hedeflenen çağdaşlaşma seviyesine ulaşma sürecinde, Türk Polisinde bazı yenileştirme ve düzenleme çalışmaları kaçınılmaz olarak görüldü. Gerek geçmiş yılların olumsuz etkilerini gidermek gerekse ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara cevap verebilmek için Cumhuriyet Hükümetleri Polis Teşkilatı'nda bir takım reform çalışmaları başlattı. Polisi nitelik ve nicelik olarak arzulanan seviyeye getirme, polisi ilgilendiren mevzuattaki eksiklikleri giderme, polis teşkilatını yeniden yapılandırma, polis eğitimindeki kaliteyi artırma gibi belli başlı konularda odaklanan bu yenileştirme çalışmaları, bu makalede ele alınan ana konular olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Emniyet Teşkilatı, Türk Polisi, Polis Eğitim Kurumları.

TURKISH POLICE ORGANIZATION IN THE FIRST PERIOD OF TURKISH REPUBLIC (1923-1938)

ABSTRACT

Innovation and modernization efforts following the foundation of Turkish Republic in 1923 accelerated reform steps in Turkish Police Organization as in other institutions. Modernization efforts going hand in hand with newly emerged Turkish state after a long and destructive period rendered some fundamental steps inevitable to reorganize the Turkish Polish. Turkish governments have launched some reforms to eliminate the bad effects of the past and to meet the new requirements. So this article concentrates on the reform activities focused on the enhancement of police from quantity and quality aspects, rewriting the police legislation, reorganization of police organization, increasing the quality of police training during the early Republican Era (1923-1938).

Key Words: Republican Era, Police Organization, Turkish Police, Police Training Schools.

---

* 3. Sınıf Emniyet Müdürü, Eskişehir Polis Meslek Eğitim Merkezi.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

Bu yazının amacı, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla hemen her kurumda yaşanan ilerleme, yenileşme ve çağdaşlaşma hareketlerinin Türk Emniyet Teşkilatı'ndaki yansımalarını incelemektir. Milletçe verilen büyük bir Millî Mücadele'nin ardından kurulan genç Cumhuriyet'te uzun yıllardır devam eden savaşların yol açtığı yıkıcı etkileri Emniyet Teşkilatı'nda da görmek mümkündür. Bu bağlamda makalede; Emniyet Teşkilatı'nın Osmanlı'dan miras aldığı en temel sorunlar, mevcut şartların emniyet teşkilatını nasıl etkilediği, suçla mücadele eden güvenlik güçlerinin nasıl bir yapılanma içerisinde olduğu, bu dönemde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin, özellikle de 1937 tarihli ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun, Emniyet Teşkilatı'nın yeniden yapılanması konusundaki oynadığı önemli rol, merkez ve taşra teşkilat yapılanmaları, polis eğitim-öğretim kurumları, polisin görev ve yetkileri, teşkilatın personel politikaları, polisi nitelik ve nicelik olarak iyileştirmek üzere eğitim konusunda yürütülen çabalar, bu dönemde diğer dönemlerden farklı olarak önemli bir sosyal kırılma yaşayan Türk toplumunda savaşın getirdiği yeni suç olgularının polis teşkilatını nasıl bir değişime zorladığı, yetersiz araç ve personel ile suçlarla mücadele etmek zorunda kalan Emniyet Teşkilatı'nın İkinci Dünya Savaşı öncesi nasıl bir durumda bulunduğu incelenmektedir.

Bu inceleme şu açıdan önemlidir: Türk Emniyet Teşkilatı, Türkiye'nin son birkaç yüzyılda geçirdiği modernleşme hareketlerine paralel olarak önemli aşamalar kaydetmiş ve günümüzde uluslararası arenada ağırlığı olan bir kurum olma hüviyetini kazanmıştır. Teşkilatın günümüzde ulaştığı bu seviyeyi, sürekli yenilenen ve profesyonelleşen yapısını daha iyi gözlemleyebilmek için Cumhuriyetin ilk yıllarında içinde bulunduğu durumu ve o dönemde atılan önemli adımları özellikle de yasal düzenlemeleri incelemek yararlı olacaktır.

1. Türk Polis Teşkilatı'nın Genel Durumu ve Polisin İmajı

a) Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında ve Millî Mücadele'de Türk Polisi

Osmanlı döneminde iç güvenliğin sağlanmasında 19. yüzyıla kadar orduasker ağırlıklı bir yapılanmanın olduğu görülmektedir. İlk defa 1845 yılında Türk Emniyet Teşkilatı bağımsız bir teşkilat olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bundan sonraki süreçte de uzun yıllar asayiş ve güvenliğin sağlanmasında polisin yanı sıra ordu fiili olarak görev yapmıştır. 1907 yılında ilk "Polis Nizamnamesi" yayınlanmış ve polisin görev ve yetkileri, teşkilatlanması çalış-

Levent Şahverdi Arşivi

ma usulleri gibi konular belirlenmiştir. İttihat Terakki'nin iktidara gelmesiyle Polis Teşkilatı'nın güçlendirilmesi yönünde ciddi adımlar atılmıştır. Özellikle merkezi bir polis teşkilatı oluşturarak tüm teşkilatı denetim altında tutmaya çalışan İttihat Terakki yöneticileri, İmparatorluğun bu en çalkantılı ve uzun yüzyılını badiresiz atlatabilmek için polisi yoğun bir şekilde çalıştırmıştır. 1913 yılında çıkarılan "Dâhiliye Nezareti Teşkilat Nizamnamesi" ile Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin görevi açıklanmış ve Dâhiliye Nezaretine bağlı olduğu belirtilmiştir. Osmanlı'nın son döneminde iç güvenliğe ilişkin hizmetler "Umum Jandarma Kumandanlığı", Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti" ve "İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi" olmak üzere üç teşkilat tarafından yürütülmeye çalışılmıştır.[1] Ancak iç güvenlik teşkilatlarındaki bu çok başlılık, asayiş ve güvenliğin istenilen düzeyde sağlanmasını engellemişti. Ayrıca yaşanan uzun ve yıkıcı savaş dönemi iç güvenlik konusundaki bu olumsuzluğu daha da artırmıştı. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ülkede iç güvenliğin sağlanmasında büyük bir zafiyetin doğduğu ve polis teşkilatının neredeyse yok olma noktasına geldiği görülmektedir.

TBMM'nin kuruluşundan iki ay sonra 24 Haziran 1336 (1920) tarihinde Millî Polis Teşkilatı kurulmasıyla birlikte, birisi İstanbul'da Osmanlı Hükümetine bağlı diğeri Ankara'da Millî Hükümete bağlı iki ayrı Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü görev yapmaya başlamıştır. Polisteki bu iki başlılık, ancak Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra giderilebilmiştir. İstanbul'daki Emniyet Genel Müdürlüğünün 1922 yılında kaldırılmasından sonra, 24 Şubat 1923'de İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi de kaldırılarak yerine Ankara'daki Emniyet Umumiye Müdürlüğüne bağlı ve il teşkilatı düzeyinde İstanbul Polis Müdürlüğü ihdas edilmiştir.[2] Ankara'daki teşkilat, günümüz Emniyet Genel Müdürlüğü'nün karşılığı olan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti olarak, İstanbul'daki teşkilat ise İstanbul Polis Müdürlüğü (İl emniyet müdürlüğü) görevini sürdürmeye başlamıştır. Böylece Mondros Mütarekesi ve Kurtuluş Savaşı koşullarının Anadolu'da ortaya çıkardığı ikili polis sistemi ortadan kaldırılarak merkezi bir polis teşkilatı kurulmuştur.

b) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Polis Teşkilatı'nın Genel Durumu

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti, personel, araç-gereç ve yasal düzenlemeler açısından zayıf ve

---

[1] İsmail Metin, "Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VI, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1638.

[2] Halim Alyot, **Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Kanaat Basımevi, Ankara 1947, s. 606.

Levent Şahverdi Arşivi

etkinliğini yitirmiş bir polis teşkilatını devralmıştır. 1918 yılında İstanbul ve diğer vilayetlerde toplam 6635 polis görev yapmakta iken,[3] Millî Mücadele esnasında polis sayısının gittikçe azaldığı ve 1923 yılında toplam polis sayısının 4143'e düştüğü görülmektedir.[4] Emniyeti Umumiye Müdürü de dâhil merkez teşkilatında sadece 31 personel bulunmakta idi.[5] İllerdeki polis teşkilatları da merkez teşkilatı gibi oldukça yetersiz bir durumdaydı. Birçok ilde polis teşkilatının başında komiser sınıfı polis amirleri görev yapmaktaydı. Bazı kazalarda ve doğu vilayetlerinin bazılarında polis kuruluşu mevcut değildi. Cumhuriyet döneminde polisle ilgili ilk ciddî yasal düzenlemenin yapıldığı 1932 yılına kadar, artan iş yükü ve yeni gelişmelere paralel olarak personel sayısında bir artışın olmadığı, aksine bütçe mülahazalarından dolayı bazı yıllarda azalma olduğu görülmektedir[6].

Tablo – I[7]

Cumhuriyetin kuruluşundan 1932 yılına kadar görev yapan polis sayısı

Yıllar	Polis Sayısı	1 polise düşen vatandaş sayısı
1923	4.143	661
1924	4.250	678
1925	4.464	677
1926	4.040	780
1927	4.198	786
1928	4.210	803
1929	4.214	821
1930	4.210	836
1931	4.040	891
1932	3.800	968

[3] Ahmet Nihat Dündar, "Kuruluş, Gelişme, Değişme", **150. Kuruluş Yıldönümünde Türk Polisi**, EGM Yayınları, Ankara 1995, s. 27; Başka kaynaklar Misak-ı Millî sınırları içindeki polis sayısını 5660 olarak vermektedir. Bkz. Hikmet Tongur, **Türkiye'de Genel Kolluk**, Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara 1946, s. 251–252; Hüseyin Gülçiçek, **Emniyet Teşkilatı Hakkında Hükümet Politikaları (1920–1950)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1990), s. 44–45.

[4] Cevdet Demirbaş, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Polis Teşkilatı", **Polis Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 43, (Ocak-Şubat-Mart 2005), s. 148–149.

[5] Alyot, **a.g.e.,** s. 606.

[6] 1930'lu yıllara kadar polise ait yeterli yasal düzenlemelerin olmaması ve polisin eğitimi konusunda yaşanan aksaklıklar göz önüne alındığında, incelediğimiz dönemde ülkede görev yapan polis sayısını sağlıklı olarak belirlemek zordur. Döneme ait kaynaklardaki sayılar arasında da çelişkiler mevcuttur.

[7] Demirbaş, **a.g.m**., s. 148–149.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak polis karakollarının eksikliğine ve personel yetersizliğine rağmen görevli polis amir ve memurları, görev yaptıkları merkez veya mevkilerin mıntıkasına yerleşmiş, mahallesini ve semtini tanıma başarısını göstermiş kimselerdi. Sayılarının az olmasının yanında, polisiye uygulama taktikleri de modern değildi. Ancak, bu hizmetleri yerine getirirken taviz vermez bir davranış biçimi sergilediklerinden dolayı, suçlular polisten çok korkardı[8].

Cumhuriyetin ilk yıllarında polisin içinde bulunduğu olumsuz durum sadece sayısal yetersizlikten kaynaklanmıyordu. Türk polisinin Millî Mücadele'nin kazanılması için gösterdiği özverili çalışmalara karşın, Cumhuriyet'in ilk yıllarında jandarmayla birlikte halk nezdinde itibar ve güven sorunu yaşadığı ve halk ile polis arasında bir kopukluk yaşandığı anlaşılmaktadır[9].

Bu olumsuzluğun en önemli sebeplerinden birisi Millî Mücadele yıllarında hükümetin çeşitli nedenlerden dolayı eşkıyayı kullanmasıdır. Bir yandan, bir çeteyi yok etmek için başka bir çeteyi kullanırken, diğer yandan bizzat bu çeteleri halktan silah toplamak bahanesiyle kullanıyordu[10]. Bu şekilde önce silahlı gücünden istifade edilen, ancak daha sonra ellerindeki silahları müsadere edilemeyen insanların, güvenlik güçlerine katılmaları suretiyle pasifize edilmesi stratejisi izlenmiş, bu ise polis ve jandarmadaki yozlaşmanın en önemli nedeni olmuştur[11].

Polis hakkında oluşan bu olumsuz kanaatin bir diğer önemli sebebi de Millî Mücadele'ye destek olmayan, karşı çıkan, yabancı devletlerin yanında yer aldıkları için cezalandırılan veya yurtdışına sürülen bazı polislerdi. Lozan barış görüşmeleri sırasında; Millî Mücadele aleyhine faaliyet gösterdikleri, düşman devletlerle ve İstanbul Hükümeti ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle af kapsamı dışında tutulan ve Bakanlar Kurulu tarafından adları tespit edilerek yurt dışına sürgüne gönderilen "Yüzellilikler" arasında 13 tane de polis vardır.[12] Bu polislerin yanısıra bağımsız bir Kürt devleti

---

[8] Burhan Felek, "Geçmişte Asayiş Meselesi", **Polis Emeklileri Polis Dergisi**, Yıl: 24, Sayı: 298, İstanbul 1975, s. 21–22.

[9] Ferdan Ergut, **Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği,** İletişim yayınları, İstanbul 2004, s. 306.

[10] Ergut, **a.g.e.,** s. 307.

[11] Ergut, **a.g.e.,** s. 306.

[12] Tahsin Ünal, "Cumhuriyetin İlanından Sonra Yurt Dışına Sürülen 150'likler", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 18 (Şubat 1969), s. 18–21; Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadele'nin Muhasebesi**, Tekin Yayınevi, I. Basım, İstanbul 1998, s. 224–230.

Levent Şahverdi Arşivi

kurmak için faaliyet gösteren Kürt Teali Cemiyeti'nin en önemli şahısları arasında yer alan[13] ve İstanbul'da yabancı devletlerin istedikleri tevkifleri itirazsız yaparak işgal kuvvetleri emniyet komiseri Fransız Binbaşısı Scaldi'nin emrinde maiyet memuru gibi vazife gören İstanbul Polis Müdür-i Umumisi Miralay Halil Nedim,[14] Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni devirerek milletin arzusu hilâfına bir hükümet kurmaya çalışmakla suçlanan Yeşil Ordu Cemiyeti'nin üyeleri arasında bulunan Kütahya polis memurlarından Artin[15] bu olumsuz tabloda göze çarpan bazı polislerdir.

Bütün bu nedenlerle, polis ve jandarmanın, aynı zamanda bir savaş dönemi olan yeni bir rejimin kuruluş döneminde geri plânda kaldıkları söylenebilir.[16] Ancak büyük bir kurtuluş mücadelesinin ardından kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin hemen her kurumunda olduğu gibi Emniyet Teşkilatı'nda da bu tür olumsuzlukların mevcut olması normaldi. Ayrıca polisteki bu olumsuzluğun tek sebebi Millî Mücadele yıllarından kaynaklanmıyordu. Polis teşkilatında yaşanan nitelik sorununun bir diğer sebebi ise, polisliğe müracaat edenlerin eğitim ve kültür seviyelerinin halkın istek ve taleplerini karşılamaktan uzak bir yapıda olmasıydı. Eskiden olduğu gibi cumhuriyet döneminde "polise, ancak millet mekteplerinde okuyup yazmak öğrenebilen insanlar gelmekte idi. İlk tahsilliler bile, polis mesleğine, başka sahalarda iş bulamayacak kadar zayıf oldukları takdirde müracaat ederlerdi. Orta tahsilli memleket çocukları ise, polis mesleğini akıllarından bile geçirmezlerdi"[17]. Bunun yanı sıra polisin baskıcı karakterinin ve yolsuzlukların, Türk olmayan unsurların polis teşkilatında görev yapmasından kaynaklandığı gerekçesiyle 1926 yılında bir kabine toplantısında Dâhiliye Vekâleti'nin tüm gayrimüslim memurlarının Türk unsurlarla değiştirilmesine karar verilmiştir[18].

Polisin yetersizliği sadece elemanların nitelik olarak istenilen seviyede olmamasından kaynaklanmıyordu. Mevcut kadro yeni ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelmişti. Cumhuriyetle birlikte büyük bir gelişme gösteren devlet yapısı, sınaî, ekonomik ve malî konularda başlayan yeni gelişmeler

---

[13] Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayını, Ankara 1973, s. 132.

[14] "Kimdir bu polis müdürü", **İstiklal Harbi Gazetesi** (8 Haziran 1919), No.22.

[15] Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri (1920–1927)**, I-II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988, s. 63.

[16] Ergut, **a.g.e.,** s. 313.

[17] Alyot, **a.g.e.,** s. 655.

[18] Ergut, **a.g.e.,** s. 323.

Levent Şahverdi Arşivi

polise yeni birçok vazifeler yüklemeye başlamıştı[19]. Ülkede işçi sayısının artması, ulaşım araçlarının çoğalması, yeni silahların geliştirilmesi, devrim karşıtlarının faaliyetleri polisin görevlerini artırmış ve ağırlaştırmıştı.

Polisin teşkilat olarak yeni rejimin kuruluş dönemindeki bu düşük konumu, daha sonraki dönemde kendisini algılama biçimini derinden etkilemiş ve sonraki yıllarda iyileştirme çabalarının gündeme gelmesine neden olmuştur. Çünkü daha önceleri, polis, yalnız kanun ve nizamların emrettiği hususların çerçevesi içinde basit yöntemlerle görevini yaparken, zamanın ve dönemin getirdiği yeni şartlar karşısında olgun, tecrübeli ve uzmanlaşmış unsurlardan oluşan bir polis teşkilatını kurmak gerekiyordu.

c) Türk Polis Teşkilatı'nı Yenileme Çabalarının Yurt Dışı Boyutu

Bu çerçevede poliste öngörülen bilimsel ve teknik alandaki yenileştirme çabalarını başlatmak üzere gerçekleştirilen yasal düzenlemelere geçmeden önce, polislikteki profesyonelleşme çabalarının uluslararası boyutuna göz atmakta yarar vardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan beri Türkiye'nin yakın ilişki içerisinde bulunduğu Almanya ile bu ilişkilerini, Cumhuriyet döneminde birçok alanda olduğu gibi polislik konusunda da devam ettirdiği ve Türk polisinin Alman polisinin tecrübelerinden yararlanmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin, Türk hükümeti, 17 Mayıs 1931 tarihinde Alman Dışişleri Bakanlığı'na bir yazı yazarak, Türk polisine modern polislik teknikleri konusunda eğitim vermek üzere, tecrübe sahibi ve tanınmış uzman bir polisin gönderilmesini talep etmiş ve söz konusu uzmana, seyahat masraflarının dışında ayda 700 TL. ücret ödeyerek emrine bir tercüman verileceği belirtilmiştir.[20] Benzer şekilde Avusturya'dan Frederik Ramah (sic.)

---

[19] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı: 1944–1945**, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını, Yayın No: 10, Ankara 1945, s. 127.

[20] Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1929–1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 42. Cumhuriyetin ilk yıllarında yayınlanan Polis Mecmualarında Almanya'nın yanı sıra diğer Avrupa ülkeleri polis teşkilatı hakkında bilgilendirici makaleler de yayınlandığı ve yabancı polislerin uygulamalarından yararlanılmaya çalışıldığı görülmektedir. "Prusya Polis Teşkilatı", (Yıl)1926/(Sayı)193–195; "Romanya Polis Kanununa Bir Nazar", 1926/196; J. Lraul, "Zabıta-i Adliyeyi Bahriye", Fransız Jandarması Hakkında Bilgi", 1926/193-204; "Beynelmilel Polis Konferansına Dair Pek Mühim Bir Rapor", 1926/205; L. Fiyo, "Zabıta-i Ahlakiye'ye Dair Pek Mühim Bir Eserden Tercüme ve İktibaslarımız", 1928/222; Raymon B. Fostik, "Avrupa Polis Sistemleri", 1931/260; "Ecnebi Memleketlerin Polis Teşkilatı Hakkında Muhtasar Malumat", 1931/261; Wladyslaw Sobolewski "Varşova Hükümet Polis Laboratuarından", 1932/270; "Viyana Asayiş Zabıtasının Tarihçesi", 1933/277; "İngiltere'nin Hükümet Merkezi Olan Londra Zabıtasında Yeni Teşkilat", 1933/281; "Amerika Polisi Suçluları Nasıl Yakalar", (Çev: İzzettin Eraydın) 1935/301; "İnsbruk Polis Kurumu", 1936/304; "Macar Polis Teşkilatı", 1938/312; "Amerika Birleşik Devletlerinde 1937 Senesinin İlk Üç Ayına Ait Cinai Vaziyet", 1938/313. Bu arada

Levent Şahverdi Arşivi

ve Edmound Haydenfeld (sic.) iki uzman polis eğitim vermek üzere ülkemize gelmiştir[21].

Türkiye sadece Alman uzmanları getirtmekle kalmadı, kendi polisini de yurt dışına göndererek tecrübe ve eğitimlerini artırmaya çalıştı. 1920'li yılların sonları ve 1930'lu yılların başlarında özel anlaşmalarla birçok Türk polisi Almanya ve Avusturya'ya eğitim amacıyla gönderildi. Örneğin Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'nden 15 Ekim 1931 tarihinde Alman Dışişleri Bakanlığı'na yazılan bir yazıda, Berlin Polis Enstitüsü'nde amelî ve nazarî olarak meslekî zabıta-î fenniyeyi tahsil etmek üzere Berlin'e gelen İhsan Bey'in okula kabulü için gerekli girişimlerin yapılması rica edilmektedir[22]. Benzer şekilde, 1935 yılında Emniyet İşleri Umum Müdürü İbrahim Şükrü Sökmensüer ve Laboratuar Şefi Dr. Mecit Günerdem, diğer ülkelerdeki polislik konusundaki teknolojik gelişmeleri yerinde görmek üzere yurt dışına gitmiştir[23]. Bu gezi ileride Emniyet Teşkilatı'nda atılacak önemli adımlar için bir basamak teşkil etmiştir. 1937 yılında çıkarılan 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun hazırlanmasında bu heyetin İsviçre Polis Teşkilatı ile ilgili yaptığı incelemelerin büyük tesiri olmuş ve Sökmensüer bu kanunun çıkarılması için büyük bir gayret göstermiştir[24]. Ayrıca bu kanunun öngördüğü şekilde 1937 yılında Ankara Polis Enstitüsü'nün açılması bu gezinin olumlu sonuçlarından birisi olmuştur.

Polis Mecmuası ile ilgili parantez açmakta yarar var: İlk defa 1 Temmuz 1913 tarihinde yayınlanmaya başlanan Polis Mecmuası, Millî Mücadele yıllarında da ara vermeden 1924 yılına kadar İstanbul'da yayın hayatını sürdürdü. Bkz. Derviş Okçabol, **Zabıta Tarihi**, III. Kitap, Polis Enstitüsü Neşriyatı, Ankara, 1940**,** s. 210. Cumhuriyet döneminde Polis Mecmuası'nın Latin harfleri ile yayınlanmasına devam edildi ve dünyadaki polisiye gelişmeler takip edilerek modern polislik uygulamaları, uluslararası toplantılar ve diğer etkinlikler hakkında teşkilat mensuplarını bilgilendirici yayınlar yapıldı. Polis Mecmuası'nın adı 1936 yılında "Polis Dergisi" olarak değiştirildi. 1937 yılına kadar çeşitli birimlerce yayınlanan derginin yayın görevi 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu gereğince açılan Polis Enstitüsü'ne devredildi.

[21] Alyot, **a.g.e.,** s. 607. 1928 yılında Türkiye'ye gelen Heidenfeld, Polis Mecmuasında bir çok makale yayınlayarak Türk Polisini bilgilendirmeye çalışmıştır: Edmund Heidenfeld, "Fenni ve Mihaniki Vesaiti Zabıta", (Yıl)1929/(Sayı)334-338; "Son Asrın Emniyet Hidematının Hali Hazır Hedefi", 1929/239-241; "Daktiloskopi Dersleri (Olayların aydınlatılmasında parmakizinin önemi)", 1930/243; "Casusluk", 1931/253.

[22] Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1929–1939),** s. 42.

[23] Fevzi Erdoğan, "Milli Mücadele ve Cumhuriyetin Kuruluşunda Türk Polis Teşkilatı", **Çağın Polisi**, Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2009, s. 26.

[24] **Cumhuriyetin 50. yılında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Kuruluşu: Tarihi Gelişimi, Görev ve Yetkileri ve 1923–1973 Çalışmaları,** II. Kitap, EGM Yayınları, Ankara 1973, s. 67.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunun yanı sıra Türk Polis Teşkilatı, uluslararası özellik taşıyan suç ve suçlularla daha etkili, sürekli ve süratli bir şekilde mücadele edebilmek amacıyla, Atatürk'ün imzasını taşıyan 8 Ocak 1930 tarih ve 8761 sayılı kararname ile İnterpol'e, (Uluslararası Polis İşbirliği Merkezi) üye olmuş[25] ve o tarihten itibaren de İnterpol içerisinde aktif olarak rol almıştır.

Bütün bu girişimlerden öte, Polis Teşkilatı'nda iyileştirme amacıyla atılan en önemli adım, polisle ilgili bir takım yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi olmuştur.

2. Polis Teşkilatı'nın Kuruluş, Görev ve Yetkilerini Düzenleyen Yasal Değişiklikler

Cumhuriyetin ilk yıllarında diğer kurum ve kuruluşlarda önemli değişimler yaşanırken, polislikle ilgili yasal düzenlemelerin ertelendiği ve Osmanlı döneminde çıkarılan mevzuatla polisin görevini devam ettirmeye çalıştığı görülmektedir[26]. Önceki bölümde vurguladığımız ve Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından, polisin içinde bulunduğu daha doğrusu polisin kendini içinde bulduğu olumsuz şartlar, polislik üzerine politika üretip teşkilatı hedeflenen seviyeye getirme çabası gösterecek ehil kadroların eksikliği,[27] Cumhuriyetin ilk on yılında polislikle ilgili ciddî adımların atılmasını ve köklü yasal düzenlemelerin yapılmasını engellemiştir. Bu olumsuz manzarada ülkenin içinde bulunduğu kötü şartların ortadan kaldırılması ve aciliyet gerektiren diğer konuların ivedilikle ele alınmasının, kurulan hükümetlerin kısa ömürlü olmasının ve İçişleri Bakanlarının kısa süreli görev yapmalarının da payı büyüktür. Bunun yanı sıra hükümetler, ülkenin ve rejimin geleceğini tehdit eden iç ayaklanmalarla uğraşırken kullandığı güvenlik güçleri[28] ile ilgili değişiklik ve reform düşüncelerini belli bir süre ertelemek durumunda kalmışlardır. Bunun bir sonucu olarak, 1907 ve 1913 tarihli Polis Nizamnameleri, Millî Mücadele süresince ve Cumhuriyetin ilanından sonra da uzun süre yürürlükte kalmıştır.

---

[25] Bu kararnamenin orijinal metni için bkz. Emniyet Genel Müdürlüğü, Interpol Daire Başkanlığı Web Sayfası, http://www.egm.gov.tr/interpol/turkce/turkint2.htm, 05.12.2008.

[26] Bu uygulamanın bir yansıması olarak polis örgütünün İttihat Terakki döneminde kurulmuş olan otoriter yapısında radikal bir değişiklik yapılmadığı ve atamaları yapılan üst düzey yetkililerin daha önceleri İttihat Terakki döneminde önemli görevler yapmış polisler arasından seçildiği görülmektedir. Bk. Ergut, **a.g.e**., s. 315.

[27] Gülçiçek, **a.g.t.,** s. xii.

[28] Gerek Şeyh Sait isyanı gerekse diğer isyanların önlenmesinde ve bastırılmasında, ordunun yanısıra polis de gözardı edilemeyecek önemli çalışmalar yapmıştır. Bkz. Uğur Mumcu, **Kürt-İslam Ayaklanması 1919–1925**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1994, s. 77–85.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu olumsuz duruma karşın Cumhuriyetin ilk yıllarında poliste daha çok profesyonelleşmeye ve polisin takdir yetkisini artırmaya yönelik bazı düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Doğu'daki ayaklanmaları bastırmak amacıyla 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Yasası, polislere, suçlularla mücadelesinde daha tavizsiz ve çekinmeden hareket etmesi yönünde işini kolaylaştırmıştır. Ancak bu durum ise sonraki yıllarda polis hakkında yapılan şikâyetlerin artışına yol açmıştır[29].

1924 Anayasasının idari bölünmede getirdiği düzenlemeye paralel olarak, Polis Teşkilatı Emniyet Umum Müdürlüğü bünyesinde ve il merkezlerinde yeniden organize edilerek hızlı bir gelişme devresine girmiştir[30]. 1924'te Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne bağlı olarak yeni birimler oluşturulmuş ve Umum Müdürden başka, bir Umum Müdür Muavini, Birinci, İkinci ve Üçüncü adı altında üç ayrı Şube, Evrak Memurluğu ve Polis Mecmuası Müdürlüğü görev yapmıştır[31].

Ancak TBMM'nin açılmasından 1930 tarihine kadar çok fazla yasal düzenleme yapılmamış ve mevcut mevzuat hükümlerine göre işler yürütülmüştür[32]. 14 Mayıs 1930 tarihinde yürürlüğe giren 1624 sayılı Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanunla Emniyet Teşkilatı'nın teşkilatlanmasıyla ilgili ilk yasal değişiklik yapılmış oldu.[33] Bu kanun incelendiğinde şu hususlar dikkati çekmektedir: Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'nün adı Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü olarak değiştirilerek teşkilat yapısı yeniden düzenlenmiş ve bu arada merkez kuruluşuna günün ihtiyaçlarına göre yeni şubeler eklenmiş, taşra polis teşkilatlarının sayıları artırılmıştır. Bu kanunda Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü, Dâhiliye Vekâleti'nin merkez teşkilatı içinde gösterilmiş ve Umum Müdürlüğün teşkilat

---

[29] Ergut, **a.g.e.,** s. 332.

[30] Okçabol, **a.g.e.,** s. 85.

[31] Mustafa Çufalı, "Türk Polis Tarihi", içinde: **Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis**, Ed. Hasan Hüseyin Çevik- Turgut Göksu, Seçkin yayıncılık, Ankara 2002, s. 26; **İdare,** Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, "Onbeş Yıl Zarfında Cumhuriyet Zabıtasının Çalışmaları Hakkında Rapor" (1938) Yıl: 11, Sayı: 127, 29 Birinci Teşrin 1938. s. 31–32

[32] Bu çerçevede Cumhuriyet polisine 1923 yılında 8 kanun, 9 tüzük ve 1 yönetmeliğin görev yüklediği görülmektedir. Bkz. A. Nihat Dündar, "Cumhuriyet Polisi", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 421, Aralık 1998, s. 461–471. 23 Nisan 1920 ve 1937 tarihleri arasında yayınlanıp daha sonra yürürlükten kaldırılan ve polise görev yükleyen mevzuattan bazıları şunlardır: Anadolu'da Seyahat Edenler Hakkında Hükümler, Sinema ve Tiyatrolar Zabıtası, Türkiye'ye Pasaportsuz Girenlerle Memlekete Girmeleri Yasak Olanlar ve Mülteciler Hakkında Hükümler, Ecnebilerin Seyahat ve İkametleri Hakkında Hükümler, Fuhuşla Mücadele. Bkz. Alyot, **a.g.e.,** s. 634-651.

[33] **Resmi Gazete**, No: 1501, (24 Mayıs 1930), **Düstur**: III. Tertip, Cilt: 6, s. 192–193.

Levent Şahverdi Arşivi

yapısı yeniden düzenlenmiştir. Bu kanunun 5. maddesine göre Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü'nün Merkez Teşkilatı; genel emniyet ve asayiş işleriyle görevli Birinci Şube; idarî, beledî ve adlî işlerle görevli İkinci Şube; Memurîn ve Levâzım Müdüriyetinin birleştirilmesiyle oluşan ve özlük işleri, eğitim-öğretim, saymanlık, donatım gibi işlerle görevli Üçüncü Şube; azınlıklar ve yabancılardan sorumlu Dördüncü Şube; teknik, yayın ve istatistik işleriyle görevli Beşinci Şube olmak üzere beş Şube Müdürlüğü ve Umum Müdüre bağlı Müfettişlik ile Umum Müdürlüğe ait haberleşme işleriyle iş sahiplerinin başvurularını kabul ve sonuçlandırma işlerini yürüten Evrak Bürosundan oluşmaktaydı.

1932 yılından itibaren polis teşkilatının kuruluş yapısını yeniden düzenleyen ve polisin görev ve sahip olduğu yetkileri belirleyen üç temel mevzuatın çıkarıldığı görülmektedir[34].

1) 30 Haziran 1932 tarih ve 2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu,

2) 4 Temmuz 1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu (PVSK),

3) 4 Haziran 1937 Tarih ve 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu.

Ancak yapılan yasal düzenlemelerde "*toplum için gerekli ve herhangi bir çelişki teşkil etmeyen unsurlarının özüne ve esasına bağlı kalınarak köklü değişikliğe tabi tutulmaktan kaçınıldığı görülmektedir. Günün şart ve icaplarına göre bazı ilaveler yapıldığı ve dilin sadeleştirildiği dikkat çekmektedir*"[35].

a) 30 Haziran 1932 tarih ve 2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu

1932 yılına kadar geçen dönemde emniyete ilişkin hizmetler 1907 (1323) ve 2 Mayıs 1913 (1329) tarihli Polis Nizamnamesi hükümlerine göre yürütülmeye çalışıldığını belirtmiştik. Bu nizamnamenin ihtiyaçları karşılamada yetersiz kaldığı durumlarda her yıl bütçe kanununa bağlı kadro cetvellerinde yapılan düzenlemelerle eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.

---

[34] Bu üç temel mevzuatın yanı sıra 1932–1945 arası 8 tane daha tüzük çıkarılmıştır. Bunlar Polis Enstitüsü ve Okulları Tüzüğü, Sicil ve Gizli Tezkiye, Kıyafet ve Teçhizat, Emniyet Muamelat Memurları, Polis Mesleğine Giriş ve Poliste Terfi Esaslarını Gösteren Tüzükler ve Poliste Yaş Hadlerini Düzenleyen Kanun ile Polisin Disiplinine, Merasim ve Toplantılardaki Rolüne ve Polis Teşkilatı ile Vazifelerine Dair Talimatname'dir. Bkz.: Alyot, **a.g.e.,** s. 652–653.

[35] **Hasan Yağar,** Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845–1923), **(Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988), s. II.

Levent Şahverdi Arşivi

Oysa devletin fonksiyonlarında meydana gelen gelişme ve değişme, bütün kamu hizmetlerine ve doğal olarak güvenlik ve asayiş hizmetlerine de yansımış, daha önceki dönemlerde mevcut olmayan bazı durumlar Cumhuriyet dönemiyle birlikte polise yeni görevler yüklemeye başlamıştı.

Bu çerçevede Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yeni bir teşkilat yapısı ve görev alanlarının belirlenmesi ihtiyacı kendini göstermiş, Cumhuriyet Hükümetleri, polis teşkilatını yeni ve çağdaş ilkelere göre yapılandırmak amacıyla yeni yasal düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Bu amaçla polis teşkilatında iyileşmeyi, profesyonelleşmeyi ve emniyete ait mevzuatı bütün olarak yenilemeyi hedefleyen 30 Haziran 1932 tarihli ve 2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu çıkarıldı[36]. Böylece Cumhuriyet döneminde polisin teşkilatlanma boyutuna ilişkin ilk bağımsız ve ayrıntılı düzenleme gerçekleştirilmiş oldu. Bu kanun, bir anlamda mevcut ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalan 1913 tarihli Polis Nizamnamesi'nin zamanın gereklerine göre yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesi idi.

46 maddelik 2049 sayılı Polis Teşkilatı Kanunu'yla, polis mesleğinin derece ve sınıfları belirtilmiş, polis teşkilatının kadro ve dereceleri ile atama, yükselme, denetleme, mesleğe girme ve cezalandırma, yer değiştirme, eğitim, disiplin cezaları ve ödüllendirme esas ve usulleri gösterilmiştir[37]. Ayrıca polis mesleğine mensup memurlar, merkezde ve vilayetlerde olmak üzere ikiye ayrılmış ve bunların dereceleri belirlenmiştir[38]. Bu kanunun çıkarıldığı 1932 yılında illerin birçoğunda, polis amiri olarak çeşitli rütbelerden komiser bulunuyordu. Bu olumsuzluğu gidermek için bu illerin büyüklüğüne göre Emniyet Müdürü veya Emniyet Amiri atanmak suretiyle kadrolar takviye edilmiştir. Aynı şekilde polisin genel kadrosu illerin güvenlik ihtiyacı ve nüfusuna göre ayarlanarak en küçük ilde bile en az 10 polis memurunun bulundurulması sağlanmıştır.[39] Bunun yanı sıra üç dört kişilik polis kadrosuyla görev yapan illerde polis miktarı artırılarak her ilde adlî, idarî ve siyasî büroları kurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bütün sınır ve bazı sahil yerleşim yerlerinde üç polis ve bir komiserden oluşan istihbarat birimleri oluşturulmuştur. Taşrada görev yapan polisin daha da güçlendi-

[36] **Düstur**, III. Tertip, Cilt: 8, s. 639–652.

[37] Yeni kanun, polisin yeniden teşkilatlanmasının yanı sıra görev kıyafetlerinde de değişiklikler öngörüyordu. Bu çerçevede Cumhuriyet döneminde polisin kullandığı kıyafet örnekleri için Bkz.: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler**, EGM Yayını,** Ankara 2002.

[38] **Düstur**, III. Tertip, Cilt: 8, s. 639–640.

[39] Alyot, **a.g.e.,** s. 632.

Levent Şahverdi Arşivi

rilmesini öngören bu tedbirlere paralel olarak, merkez ve vilayet polis teşkilatlarının maaşlarındaki artış oranı da dikkat çekmektedir. Örneğin 1925 yılında İstanbul'da polise ödenen maaş 2.808.176 liradan 1933 yılında 3 294 104 liraya yükselirken, aynı yıllar için vilayetlerde bu miktar 278 700 liradan 710 920 liraya yükselmiştir[40].

Eskiden olduğu gibi polis, üniformalı ve sivil olmak üzere ikiye, üniformalı polis de, atlı ve piyade olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu kanunla kadınların da polislik mesleğine girmelerinin yolu açıldı ve kadın adaylarda boy şartı kaldırıldı. Kadın memurlar daha çok ahlâk zabıtası bünyesinde istihdam edildiler. 1933 yılına gelindiğinde Hukuk mezunu bir merkez memuru, lise ve ortaokul mezunu üç komiser ve dokuz sivil polis memuru olmak üzere toplam 13 kadın polis mesleğine girmiş durumdaydı[41]. Bu kanunla "ilerisi için iyi unsurlar yetiştirmek üzere" hukuk ve mülkiye mezunlarının polis teşkilatına girişlerini ve yükselmelerini kolaylaştıran hükümler getirilmiş,[42] fotoğrafçı, tercüman gibi konusunda uzman kişilerin teşkilatta görev yapabilmelerine imkân tanınmış ve yeterince doktor ve sağlık görevlisinin istihdamı öngörülmüştür[43].

Bu kanunun en önemli özelliği "*polisin özel bir meslek olduğunun, polis mesleğinde tedris ve talimin mekteplerde yapılmasının ve bunun için lüzumu kadar mektebin açılması gerektiğinin ilk defa, açıkça zikredilmesidir*"[44].

Bu kanunun yanısıra, 1932 yılında 2050 sayılı kanunla, Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü'nün merkez teşkilatı bünyesinde asayişten sorumlu 6. Şube ve 23 Haziran 1934 tarih ve 2531 sayılı kanunla hudut işlerinden sorumlu 7. Şube kurulmuş ve böylece şube adedi yediye çıkartılmıştır.

b) 4 Temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu

1934 yılında çıkarılan 2559 sayılı Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu (PVSK)[45] ile polisin mevcut yasaları kullanırken karşılaştığı tereddütleri

---

[40] Okçabol, **a.g.e**., s. 135.

[41] Mustafa Çufalı, "Cumhuriyet Döneminde Emniyet Teşkilatının Gelişimi", **Çağın Polisi**, Yıl: 6, Sayı: 72, Aralık 2007, s. 14–16.

[42] Bu kanunla "kaymakamların, icabında, merkez şube müdürlüklerine ve polis müfettişliklerine ve aynı şekilde merkez şube müdürleri ve emniyet müdürlerinin de kaymakamlıklara naklen veya terfian tayinleri kabul olunmuştur."

[43] **Düstur**, III. Tertip, Cilt: 8, s. 652–653.

[44] Alyot, **a.g.e.,** s. 615.

[45] **Resmi Gazete**, No: 2751 (14 Temmuz 1934), Düstur, Tertip: III, Cilt: 15, s. 575.

Levent Şahverdi Arşivi

gidermek ve mevcut bir takım yetkilerini artırmak, adliye ve polis arasında yaşanan çelişkileri ortadan kaldırmak hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra bu kanunla polise görevi esnasında karşılaşabileceği sorunlarda yasal korumayı sağlamak ve çeşitli kanunlarda yer alan polisin görev ve yetkilerine ait hükümleri sistemli bir şekilde toplamak amaçlanmıştır[46]. 28 maddeden oluşan bu kanun bundan sonra günümüze kadar uzayan bir süreçte polisin görev ve yetkilerinin hukuki dayanağını teşkil etmiştir.

Polisin görev ve yetkilerini genel hükümler halinde belirleyen bu kanunla ayrıca, polise önleyici görev ve işlenmiş suçlar hakkında gerekli yasal işlemleri yapma görevleri yüklendi. PVSK, polise parmak izi ve fotoğraf alma, filmlerin kontrolü, ifade alma, zabt ve müsadere etme, evlere girme, kimlik sorma, silah kullanma, zor kullanma, umuma açık istirahat ve eğlence yerlerinin açılması ve bazı mahallerin kapatılması gibi birçok vazifeler yüklemekte ve yetkilerini düzenlemektedir[47]. 1932 yılında mecliste tartışılmaya başlanan PVSK'nın 18. Maddesi, polise olağanüstü ve devlet güvenliği ile ilgili durumlarda, zararlı çalışmalarda bulunacaklarından kuşkulanılan kişileri, en büyük mülkî amirinin emri ile çok uzun süre gözetim altına alabilme ve genel araçlara el koyabilme yetkisini düzenliyordu. Bu maddenin son cümlesinde yer alan "*Bu hal ve vaziyetlerin ve devamının takdiri, en büyük mülkiye amirine ait olup, bu sebeplerden dolayı nezaret altına alınacaklar, en büyük mülkiye amirinin takdir ve emri ile sebep ortadan kalkıncaya kadar, nezaret altında tutabilirler*" hükmü Büyük Millet Meclisi'nde tartışmalara yol açtı. Ordu Milletvekili Hamdi Bey, valilere büyük selahiyet verilmesinin istismara neden olacağını, bu nedenle bu yetkinin biraz kısıtlanması gerektiğini söylemiştir. Kocaeli Milletvekili Selahattin Bey ise Hamdi Bey'e karşı çıkarak 'mahallin en büyük mülkiye amirine bu yetkinin verilmesinin hadise ile en yakın bulunması itibariyle ve vaziyeti kavramak noktasından daha faydalı olacağını' söyleyerek kabul edilmesini savunmuştur. Bunun üzerine İçişleri Bakanı Şükrü Kaya uygulamayla ilgili endişelerin olabileceğini, ancak Valilerin merkeze haber ulaştıramayacağı acil durumlarda bu yetkiyi kullanmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Daha sonra söz alan Konya milletvekili Refik Beyin ka-

[46] Alyot, **a.g.e**., s. 771-774. Osman Sulhi Aksu, Atatürk'ün polisin yeniden yapılandırılması ve yasal düzenlemelerin yapılması konusunda ne kadar titiz olduğunu anlatırken; Polis Vazife ve Selahiyet Kanununu bizzat Atatürk'ün dikte ettiğini belirtmektedir. Bkz. Osman Sulhi Aksu, "Atatürk'ün Polis Sevgisi", **Polis Emeklileri Polis Dergisi**, Sayı: 485, İstanbul 1992, s. 23–24.

[47] **Düstur**, III: Tertip, Cilt: 10, s. 527-530; Alyot, **a.g.e.**, s. 780-811.

Levent Şahverdi Arşivi

nunun lehindeki konuşmasından sonra Hamdi Bey takririni geri almış ve tasarı kabul edilmiştir[48].

Yine bu dönemdeki düzenlemelerle polise gerekli gördüğü durumlarda "*muvakkat yakalama*" adı altında tevkif müzekkeresi olmadan da tutuklama hakkı verildi. Ayrıca ev aramalarında savcı ve hâkimden izin almanın zaman kaybı olacağının ve bu arada suçlunun kaçacağının düşünüldüğü durumlarda, hiçbir makamdan izin almadan da arama yapılabilecektir.

Bu kanunun uygulanma şeklini göstermek amacıyla Polis Vazife ve Selâhiyet Nizamnamesi hazırlanarak 7 Nisan 1938 tarihinde 2/8501 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla yürürlüğe kondu. Bu kanunda daha sonraki yıllarda yapılan değişikliklerle bir yandan polisin yetkileri genişletilirken, diğer yandan da bu yetkilerin kullanımı daha demokratik ve kurallara bağlı hale getirildi[49].

c) 4 Haziran 1937 Tarih ve 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu

Her ne kadar, 1932 yılında kabul edilen Teşkilat Kanunu ile polis teşkilatında bazı yenilikler meydana getirilmiş ise de, gerçek anlamda, 1913 tarihli polis nizamnamesinin eksikliklerini tamamlamaktan ileri gidememiş ve gelişen şartlara cevap vermekte yetersiz kalmıştı[50]. Bu nedenle çeşitli Avrupa devletlerindeki polis örgütleri, eğitim ve öğretim kurumları incelenerek 4 Haziran 1937 tarihinde daha kapsamlı ve zamanına göre oldukça ileri hükümler taşıyan ve 2049, 2050 ve 2531 sayılı kanunları tümüyle yürürlükten kaldıran, 3201 sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu kabul edilmiştir[51].

Emniyet teşkilatını bilimsel ve teknik gelişmelere uygun biçimde ve özel hukukla yeniden düzenlemeyi, teşkilatın merkez ve taşra birimlerini

---

[48] **TBMMZC,** Devre: 4, İçtima: 3, Cilt: 23–24 (21 Kasım 1932), s. 410.

[49] Fikret Toksöz, "Kolluk Kuvvetleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 6, İletişim Yayınları İstanbul 1983, s. 1628.

[50] Alyot, **a.g.e.,** s. 653.

[51] **Resmi Gazete**, Sayı: 3629 (12.06.1937). TBMM'de kanun üzerinde yapılan görüşmeler esnasında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, kanunun hazırlanış gayesi üzerine bir konuşma yapmış ve "Zabıta kuvveti bir memleketin şekli idaresinin de bir ifadesidir. Polis memleketin iktisadi bir elemanıdır. Arkadaşlar, asayiş ve inzibat olmayan yerde istihsal de olmaz" sözleriyle polise yüklenen misyonu net bir şekilde ifade etmiştir. Bkz. "Yeni Emniyet Teşkilat Kanunu'nun Büyük Millet Meclisinde Müzakeresi Sırasında Dâhiliye Vekili Bay Şükrü Kaya'nın İrad Buyurduğu Nutuk", **Polis Dergisi**, Sayı: 310 (31 Temmuz 1937), s. 40-42. Görüşmelerde söz alan diğer vekiller de çok olumlu sözler sarfederek, Emniyet Teşkilatı'nı ileri bir konuma getirmeyi amaçlayan böyle bir kanun tasarısı hazırladıkları için Başbakan İsmet İnönü ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yı takdir eden konuşmalar yapmışlardır. Bkz. Gülçiçek **a.g.t**. s. 126–136.

Levent Şahverdi Arşivi

günün şartlarına göre yeniden oluşturmayı hedefleyen, bu kanun 98 maddeden ibaret olup, Emniyet Teşkilatı'nın günümüzdeki teşkilat yapısının temel dayanağını oluşturmaktadır. Değişik zamanlarda kanuna bazı eklemeler yapılmış, bazı maddeleri yürürlükten kaldırılmış olmakla birlikte günümüzde de hâlâ yürürlüktedir.

Emniyet Teşkilatına yönelik ilk ciddi yasal düzenlemenin yapıldığı 1932 yılından itibaren teşkilatta görev yapan personel sayısında göreceli bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo – II

1932–1938 yılları arasında görev yapan polis sayısı[52]

Yıllar	**Polis Sayısı**
1932	3.800
1933	3.742
1934	3.809
1935	4.124
1936	4.260
1937	4.682
1938	4.882

Ancak polisin iş yükünü artıran her alandaki gelişmelere karşın mevcut polis sayısı hâlâ ihtiyacı karşılamaktan uzaktı. Gerekli polis sayısı en az 12 000 olarak tespit edilmişken, kısıtlı bütçe imkânlarından dolayı bu sayı azaltılmıştı.[53] Polis sayısı yeterince artırılamayınca, mevcut personeli en verimli şekilde çalıştırma ve polisin gördüğü bazı vazifeleri polisten alma gibi yollara başvurulmaktaydı. Bu nedenle 3201 sayılı kanunun iki ana hedefinden birincisi, polisi sayısal olarak yeterli bir seviyeye getirmek ve böylece polis teşkilatını ilçelere kadar yaymaktı[54].

Kanunun ikinci önemli hedefi polisi nitelik bakımından takviye etmekti. Bu amaçla; mevcut polislerin refah seviyesini artırmak ve iyi eğitim görmüş ve yetenekli insanların polisliğe katılmalarını sağlamak için polisin maaşı artırıl-

[52] Demirbaş, **a.g.m**., s. 148-149.

[53] Alyot, **a.g.e.,** s. 656.

[54] Bu kanundan sonra polis sayısında göreceli bir artış devam etmesine karşın yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz şartlardan dolayı ve bütçe hedefleri tutturulamadığı için 1939 yılında polis alımı yapılamamış ve polis sayısı 3780'e düşmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

mıştır. Bu çerçevede ikinci önemli atılım ise polisin eğitim seviyesini yükseltmek için gerekli eğitim ve bilgi müesseselerinin kurulması olmuştur.

Hükümetin, bu iyileştirmeleri gerçekleştirebilmek için ertesi yıl Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bütçesinde % 22'lik bir artışa gittiği görülmektedir.

Tablo – III

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 1934–1938 Yılları Arasındaki Bütçe Oranları[55]

Yıllar	**Lira**
1934	4.107.499
1935	4.112.003
1936	4.573.790
1937	5.666.967
1938	7.180.000

3201 sayılı kanun ile Emniyet Teşkilatı'nın merkez ve taşra kuruluşları, görevleri, yapıları, merkezle ve mülkî makamlarla olan ilişkileri, personelin giyimi, özlük hakları yeniden düzenlenmiştir[56]. Bu kanun Emniyet Teşkilatı'nda yapı ve fonksiyon itibariyle yeni birimlerin oluşmasını sağlamış, daha önce şube olarak hizmet veren birimler çoğaltılmış ve daire reisliklerı olarak faaliyete geçmiştir. Ayrıca emniyet teşkilatının bölümleri, meslek dereceleri, mesleğe kabul ve tahsil şartları, meslekten çıkma ve çıkarılma ve disiplinle ilgili hususlar tekrar belirlenmiş, bir memurun bir daha emniyet teşkilatında görev yapmamak üzere meslekten çıkarılma sebepleri hükme bağlanmıştır. Buna göre mesleğe giriş ve tayin işlemlerinin Emniyet Genel Müdürlüğü'nce takip edilmesi suretiyle merkezî denetim tamamen sağlanmış oluyordu. Ayrıca, mesleğe başlayan bayanların, erkek meslektaşları ile aynı haklara sahip olduğu kabul edilerek, evvelce konulan sınırlama kaldırılmıştır.

Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte polis mesleğinde görev yapanların rütbeleri yeniden düzenlenmiştir. Buna göre polis meslek rütbeleri 15 farklı sınıfa ayrılmış ve alacakları ücretler tayin edilmiştir[57]. Kanunun

[55] **Alyot,** a.g.e**., s. 682.**
[56] **Düstur**, III: Tertip, Cilt: 18, s. 410–427.
[57] **Arşiv Belgeleri ile Gerçekler,** s. 192.

Levent Şahverdi Arşivi

getirdiği bir diğer yenilik, bazı polislerin karakollarda adli işlerle uğraşmak üzere görevlendirilmesidir. Bu uygulamayla polisin her türlü adli işlemlerini adlî mercilerin gözetimi altında yapması, böylece doğabilecek kişi hak ve özgürlükleri ihlâllerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Bu kanunun, Türk Polisine getirdiği en önemli yenilik, mesleğin manevî benliğine sağladığı enerji ile bilgi müesseselerinin kurulmasıdır[58].

3. Emniyet Teşkilatı'nın Yapısı

3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'yla Emniyet Teşkilatı yeniden yapılandırılmıştır. Bu kanunun birinci ve üçüncü maddelerine göre, umumi zabıtayı oluşturan polis ve jandarma kuvveti, memleketin umumi emniyet ve asayiş işlerini korumakla mükellef olup, bu işlerden sorumlu bulunan İçişleri Bakanının emrinde bulunmaktadırlar. Kanunun 8. maddesi polisi görev olarak idarî, siyasî ve adlî olarak üç bölüme ayırmaktadır.[59] Kanunun 1–22. maddelerine göre Emniyet Teşkilatı, Merkez ve Taşra Birimleri olmak üzere başlıca iki bölümde faaliyet göstermiştir.

a) Merkez Teşkilatı

3201 sayılı kanun, eski kanunda mevcut bulunmayan bazı memuriyetler ihdas etmiştir. Yeni kurulan Heyet-i İstihbariye Polis Müfettişliği ve biri siyasî diğeri idarî kısımlara bakan iki "Genel Müdür Yardımcılığı"[60] makamıyla birlikte, kurulan memuriyetler şunlardır:[61]

1. İkinci bir Emniyet Umum Müdür Muavinliği,

2. Teftiş Heyeti Reisliği,

3. Daire Reisliği,

4. Önemli İşler Müdürlüğü,[62]

5. 8inci ve 9uncu şube müdürlükleriyle arşiv müdürlüğü ve hukuk işleri müdürlüğü, Enstitü müdürlüğü, muavinliği ve dâhiliye müdürlükleri.

---

[58] Derviş Okçabol, "Teşkilat ve İdare Bakımından Türk Zabıtasının Tarihi Tekâmül Safahatı ve Bugünkü Türk Polisinin Mahiyet ve Vasıfları", **Polis Dergisi**, Yıl: 26, Sayı: 6–317, EGM Yayınları Ankara, (Mayıs 1939), s. 21.

[59] Her ne kadar yasada adli ve idari polis tanımlamaları yapılsa da, günümüze kadar uzayan bir süreçte böyle bir ayrımın net bir şekilde yapıldığını söylemek mümkün değildir.

[60] İsmail Metin ve Fethullah Eraslan, **Türk Polis Tarihi**, Cilt: 1, Aslımlar Basım Evi, Ankara 1984**,** s. 143.

[61] Alyot, **a.g.e.,** s. 670.

[62] Bugünkü anlamda İstihbarat ve Güvenlik konularından sorumlu idi. Bkz.: **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845-1995),** EGM Yayını, Ankara, 1995, s. 118.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu yeni düzenlemeyle Emniyet Umum Müdürlüğü'nün merkez teşkilatı şu şekilde düzenlenmiştir[63]:

1. Umum Müdür
2. Umum Müdür muavinleri (2 adet)
3. Teftiş Heyeti Reisliği
4. Dört Daire Reisliği ile bunlara bağlı şube müdürlükleri ve bürolar
5. Hukuk İşleri Müdürlüğü
6. Önemli İşler Müdürlüğü (3 adet büro)
7. Tercüme Bürosu
8. Arşiv Müdürlüğü[64] (3 adet büro)

Ayrıca Polis Enstitüsü ve İstanbul Polis Okulu doğrudan Emniyet Genel Müdürlüğü makamına bağlanmıştır.

Daire Reisliklerine bağlı olarak çalışan 9 şubenin görev dağılımı ise şu şekilde belirlenmiştir[65].

Şube	**Görev**
1. Şube	Siyasi işler
2. Şube	Kalpazanlık ve dâhili kaçakçılık işleri
3. Şube	Zatişleri
4. Şube	Ecnebilerin işleri
5. Şube	Teknik işleri
6. Şube	Asayiş işleri
7. Şube	Hudut işleri
8. Şube	Levazim işleri
9. Şube	Basın ve yayın işleri

b) İl Teşkilatları

Cumhuriyet yönetimi merkez teşkilatında olduğu gibi il teşkilatlarını da zayıf bir şekilde devralmıştı. Millî Mücadele esnasında birçok ilin işgal al-

---

[63] **Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi**, EGM Yayınları, Ankara 1983, s. 33.

[64] Arşiv müdürlüğünün ilk kurucusu ve başkanı, Türk siyasi hayatının tanınmış simalarından eski Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'dir. Çağlayangil ilk memuriyet olarak 29.09.1931 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğünde göreve başlamış ve 28.10.1937 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün de onayladığı üçlü kararname ile Emniyet Genel Müdürlüğü Arşiv Müdürlüğüne atanmıştır. Üç yıl bu görevi sürdüren Çağlayangil, 7.10.1942 tarihinde Bayramiç kaymakamlığına atanmış, 9.12. 1946 tarihinde tekrar Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Bkz.: **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl,** s. 35-37.

[65] Alyot, **a.g.e.,** s. 680.

Levent Şahverdi Arşivi

tında kalması bu olumsuz durumun başlıca nedeniydi. 1923 yılında 14 ilin polis teşkilatının başında 25–30 lira maaşlı birer polis müdürü; 14 ilin polis teşkilatının başında birer serkomiser (başkomiser); 16 ilin polis teşkilatının başında birer ikinci komiser; 7 ilin polis teşkilatının başında ise bir komiser muavini yönetici olarak görev yapmaktadır[66]. 1926 yılına gelindiğinde emniyet işleri, 20 ilde polis müdürleri, 5 ilde merkez memurları, 23 ilde serkomiserler, 8 ilde ikinci komiserler ve 7 ilde de komiser muavinleri tarafından görülmekteydi[67]. 1927 yılında tüm ülke genelinde 59 polis birimi kurulmuş bulunmaktadır[68]. 1929 yılında illerde 26 emniyet müdürü, 37 merkez memuru, 756 komiser sınıfı, 4210 polis memuru görev yapmaktadır[69]. 1930 tarihinde yürürlüğe giren 1624 sayılı Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile Emniyet Teşkilatı'nın taşra polis teşkilatlarının sayıları artırılmıştır. 1933 yılına gelindiğinde 30 vilayette emniyet müdürlüğünün, 27 vilayette ise emniyet memurluğu teşkilatının görev yaptığı görülmektedir[70].

1934 yılında tüm ülke genelinde 37 Emniyet Müdürü, 41 emniyet memuru, 1043 komiser ve 4154 polis memuru görev yapmaktadır. 1935 yılında 2049 sayılı kanunda yapılan bir değişiklikle polis teşkilatının kurulduğu il sayısı artırılarak emniyet müdürü sayısı 43'e, komiser sayısı 1122'ye, polis memuru sayısı 4510'a çıkarılmıştır[71]. Bu kanuna bağlı cetvellerde, o yıllarda ülke düzeyinde toplam teşkilat mevcudunun merkezde 80 ve illerde 5505 olduğu belirtilmektedir[72]. Bununla birlikte 1937 yılında illerin çoğunda 15 ile 60 arasında polis görev yapmaktaydı ve İstanbul, İzmir ve Ankara gibi illerdeki polis sayısı ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı[73].

---

[66] Alyot, **a.g.e.**, s. 611. Esasen 1921 Kanuni Esasi'si tarafından idari yapıda, merkeziyet usulünün bütün unsurlarının öngörüldüğü, 10. maddesiyle Türkiye'nin vilayetlere, kazalara ve kazaların da nahiyelerden ayrıldığı, bu yıllarda ülkenin bütün il merkezlerinde polis teşkilatının kurulmuş olduğu ancak bütün illerde emniyet müdürü bulundurmak mümkün olmadığından, bazı illerde serkomiserlerin ve bazı doğu illerinde de komiser muavinlerinin teşkilatı yönettiği, birçok kaza ve nahiyede ise; emniyet ve asayiş işlerinin jandarma tarafından yerine getirildiği görülmektedir.

[67] Çufalı, "Türk Polis Tarihi", s. 26.

[68] Dündar, "Cumhuriyet Polisi", s. 462.

[69] **Düstur**: III. Tertip, Cilt: 5, s. 360; Alyot, **a.g.e**., s. 613.

[70] **Emniyeti Umumiye İşleri,** 10'uncu Yıl 1923–1933, Ankara 1933, s. 61.

[71] Okçabol, **a.g.e.,** s. 138-140; Alyot, **a.g.e.,** 632.

[72] Hüseyin Gülşen, **Emniyet Teşkilatının İdari Yapısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, 1985), s. 74.

[73] Alyot, **a.g.e**., s. 654.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu nedenle asıl gelişme 1937 yılından sonra yaşanmış ve ülkenin her tarafında taşra teşkilatı kurulmaya başlanmıştır. 3201 sayılı Kanun gereğince, her ilde bir emniyet müdürü ve her ilçede bir emniyet amiri veya emniyet komiseri ve bucak, iskele veya istasyonlarda emniyet komiserlerinin görev yapması sağlanmaya çalışılmıştır[74]. Böylece emniyet ve asayişi sağlamak amacıyla 57 emniyet müdürü, 94 emniyet amiri, 1215 emniyet komiseri ve 4682 polis memurunun görev yaptığı anlaşılmaktadır[75].

Bu çerçevede il ve ilçelerde polisin fiilî hizmet bakımından en önemli idare birimi olan ve polise verilmiş olan iş ve hizmetlerin bütününü görmeğe memur birimler olan karakolların yurt çapında kurulması konusunda çalışmalar hızlandırılmıştır. 1940 yılına gelindiğinde ülke çapında 591 polis karakolunun mevcut olduğu görülmektedir[76].

Bu kanunla mevcut polis sayısının yetersizliğinden doğan açığı kapatmak üzere, bürolarda sivil polislerin yerine bir muamelat sınıfı oluşturulması ve bunların fiili polis kadrolarının dışında kalan, yazışma, muhasebe, lojistik gibi büro işlemlerini yapması hedeflenmiştir. Benzer şekilde adli tebligatların ulaştırılması gibi polise gördürülen bazı lüzumsuz görevlerin polisten alınması gibi yöntemlerle polisin iş yükü azaltılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, gerek duyulan illerde sadece polislere ve ailelerine bakmak üzere yeterince doktor istihdam edilmesi öngörülmüştür.

Bundan sonraki süreçte kanunun öngördüğü şekilde teşkilatlanma çalışmalarının hızlandığı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında her ilde bir il emniyet müdürlüğünün kurulu olduğu ve toplam 241 il ve ilçede polis kuruluşunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır[77]. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalar sonucunda, Emniyet Teşkilatı 1950'li yıllara gelinceye kadar, tüm illerde teşkilatlanmasını tamamlamış, ilçe teşkilatlarını da oluşturmuştur.

Osmanlı döneminde başlatılan ve zamanla geliştirilerek uygulanmaya devam olunan parmak izi tekniği, Cumhuriyet döneminde de üzerinde önemle durulan çağdaş bir yöntem olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan 1930'lu yıllara kadar geçen zaman içinde teknik polis azımsanamayacak bir başarı sağlamıştır[78]. 14 Mayıs 1930 tarihli ve 1624 sayılı Kanun ile be-

---

[74] Tongur, **a.g.e**., s.332–340
[75] Okçabol, **a.g.e.,** s. 115.
[76] Okçabol, **a.g.e**., s. 163
[77] Alyot, **a.g.e.,** s. 714-716.
[78] "Cumhuriyetin Fenni Zabıtasına Bir Bakış", **Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Polis Mecmuası**, Yıl: 20, Sayı: 286, Ankara, 1933, s. 1655.

Levent Şahverdi Arşivi

şinci şube teknik işlere ayrılmıştır. Parmakizi, ayakizi, fotoğraf tetkiki ve bunlardan bir sonuca vararak olayların aydınlatılması için bu şubenin ihtiyaçları karşılanmış ve o günün şartlarında modern bir şekle getirilmiştir[79]. Polisin daha bilimsel yöntemlerle çalışması ve delillerden yola çıkarak sanıklara ulaşılması için Teknik Bürolar (Parmak İzi Daireleri) kurulmaya başlanmıştır. Yalnız parmak izi ve fotoğraf işlerini tek elden yürütmeye başlayan teşkilat, mono daktiloskopi (tek parmak izi), avuç içi, ayak izi ve mulâj (kalıp alma) gibi kısımların ilavesi suretiyle gelişmesine uygun bir yapılanma boyutuna ulaşmıştır.

1938 yılında Polis Enstitüsü öğrencilerinin teknik yönden bilgi ve görgüsünün artırılması amacıyla, Avrupa ülkelerinde eğitim görmüş uzmanlar tarafından küçük çapta bir kriminalistik laboratuarı kurularak öğrencilere ders verilmiştir. Daha sonraki yıllarda, laboratuar daha çok enstitü mezunu öğrenciler arasından seçilen yetenekli asistanların yetiştirilmesi ile meşgul olmuştur[80]. 1940 yılına gelindiğinde birçok ilde "Parmak İzi Birimleri" oluşturulmuş, ayrıca kalıp alma, ayak izi ve delil olabilecek diğer nesnelerin olay yerinden alınmasına başlanmıştır.

Bu dönemde işlevini etkin bir şekilde sürdüren diğer iki önemli birim ise "Atlı Polis Birlikleri" ve "Motosikletli Polis Birlikleri"dir. İlk defa 1898 yılında İstanbul'da süvari polisi olarak göreve başlayan[81] atlı polislerle ilgili 3201 sayılı kanunla yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bu yıllarda diğer polis karakolların yanı sıra atlı polis karakolları da kurulmuş, atların beslendiği tavlaların gerekli sağlıklı koşullarda bakılabilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır[82]. Atlar sadece taşıt aracı olarak değil, toplumsal olaylarda, merasimlerde ve diğer önleyici zabıta hizmetlerinde kullanılmak üzere yetiştirilmiştir. Motorlu araçların geniş bir biçimde kullanıma girdiği 1950'lere dek polisin en önemli taşıt aracı atlar olmuştur[83].

1938 yılından itibaren kuruluş çalışmalarına başlanan "Motosikletli Polis Timleri", ilk defa 1939 yılında geçit törenlerinde boy göstermiş ve İkinci Dünya Savaşı süresince polis tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle toplumsal olaylarda, atlı polislerin yanı sıra göstericilerin dağıtılmasında motosikletli polislere önemli görevler düşmüştür.

---

[79] Alyot, **a.g.e**., s. 610.

[80] Kasım Esen, "Kriminal Polis Laboratuvarlarının Çalışma Yöntemleri ve Alanları", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 413, Aralık 1996, s. 173.

[81] Yaşar Yılmaz, **Açıklamalı Polis Meslek Hukuku**, Mustafa Kitabevi, Ankara 1996, s. 12.

[82] Alyot, **a.g.e.,** s. 761-762.

[83] Metin, "Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı", s. 1639.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu dönemde taşra teşkilatı içerisinde görev yapan bir diğer hizmet sınıfı ise "Çarşı ve Mahalle Bekçileri" idi. Güvenlik kuvvetlerinin nezareti altında bulunan bekçiler, adlî ve önleyici zabıta vazifelerinde polis ve jandarmaya yardım etmekle yükümlüydüler. Bu görevleri yerine getirirken zabıta kuvvetlerinin sahip olduğu her türlü hak ve yetkilere sahiptiler. Bekçilerin çalışma şartları, görevleri ve diğer ilgili bazı hususlar, 29 Nisan 1330 (1914) tarihli "Çarşı ve Mahallât Bekçileri Hakkındaki Kanun" hükümlerine göre yapılmıştır. Buna göre şehir ve kasabalarda çarşı ve mahalleler için bekçi kullanılması mecburiyeti getirilmiştir. Ayrıca bekçilerin seçilmesi, ücretlerinin çarşı ve mahalle sakinlerinden toplanması ve kendilerine dağıtılması şekli mahalli idare heyetlerince belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Bekçiler, gerek Millî Mücadele yıllarında, gerekse Cumhuriyet döneminde oldukça yoğun bir mesai sarf etmiş, görev yaptıkları toplumda güvenlik ve huzurun temsilcisi olmuşlardır. Doğdukları yörede istihdam edilen bekçiler, dönemin sosyal yapısı itibariyle devletin gücünü temsil etmişler ve aynı zamanda toplumda asayişin sağlanmasında sözü dinlenen bir unsur olma rolünü üstlenmişlerdir.

Ülkedeki trafik düzenlemesi ise 1953[84] yılında "Trafik Zabıtası" kurulana kadar, belediyelerce hazırlanan "Seyrüsefer Talimatnamesi" ile 2559 sayılı "Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu" ve "Jandarma Vazife ve Selahiyet Nizamnamesi"nin getirdiği yükümlülüklerle yürütülmeye çalışılmıştır[85].

c) Cumhuriyet Dönemi Polis Eğitim-Öğretim Kurumları

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla birlikte kurulan hükümetler, Türk Polis Teşkilatı'nın, toplum düzenini çağdaş yönetim anlayışları doğrultusunda koruma ve kollama hususunda etkinleştirilmesi ve bu etkinliğin sağlanmasında inisiyatif kullanabilmesi için çalışanların eğitilmesi konusuna büyük önem verdi[86] ve profesyonelleşme alanındaki en önemli adımlar po-

---

[84] **2000 Yılında Türk Polisi - 155. Yıl**, EGM Yayınları, Ankara 2000, s. 34–35.

[85] Emniyet teşkilatına yönelik yasal düzenlemelerin yanısıra Cumhuriyet hükümetlerinin polisi malzeme ve araç-gereç yönünden de güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin, ülkenin içinde bulunduğu zorluklara rağmen bu dönemde çeşitli polis hizmetleri için 28.000 lira kıymetinde 6 otomobil, 4500 lira kıymetinde 20 tane motosiklet, 1740 lira kıymetinde 30 tane bisiklet mubayaa edilmiştir. Bkz. "Türk Zabıtasının Cumhuriyete Kadar Geçmiş Haline Bir Bakış", **Polis Dergisi**, Yıl: 20, Sayı: 286, Ankara, 1933, s. 1637–1646. Aynı şekilde, "1911 yılında İstanbul Polisince kullanılan telefon haberleşme sistemi, 1926 yılında geliştirilerek ülke genelinde otomatik telefon sistemine geçiş çalışmaları başlatılmıştır." Bkz. Erdoğan, **a.g.m**., s. 26.

[86] Nazif Yazman, "Polis Mekteplerinin Tarihçesi", **Polis Dergisi**, Yıl:23, Sayı: 310, Ankara 1947, s. 4201–4207.

Levent Şahverdi Arşivi

lisin mesleki eğitimi alanında atıldı.[87] Bu çalışmaların sonucu olarak 1924 yılında mektepsiz polis sayısı mektepli polis sayının nerdeyse üç katı iken, 1933 yılında durumun tam tersine döndüğü görülmektedir[88].

Bu dönemde yıllarında faaliyet gösteren polis eğitim kurumlarının genel durumu şöyledir:

İl Polis Okulları

Osmanlı Devleti döneminde açılan ve kesintisiz olarak Cumhuriyet döneminde de eğitimine devam eden İstanbul Polis Okulu'na ilaveten; Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan kalkınma hamlesi çerçevesinde artan polis ihtiyacını karşılamak üzere 1923 yılında Sivas[89] ve Konya'da,[90] 1925 yılında Trabzon'da[91] birer polis okulu açıldı. Böylelikle çağdaş bir yönetim modeli ile polis yetiştirmek istenirken; diğer yandan da halihazırdaki polisin hizmet-içi eğitimi almasına önem verildiği gösterilmiş oldu[92]. Ancak yaşanan ekonomik zorluklar,[93] hedeflenen netice ve faydaların elde edilememesi, gelişen ve değişen ihtiyaçlara cevap vermede ve çağa uygun yapıda polis yetiştirmede yetersiz kalmaları,[94] öğrenciye kaliteli ve gerekli eğitimi verecek bir kadronun olmaması[95] gibi sebeplerden dolayı, bu okullar 1931 yılında kapatıldı. Bundan sonra bir süre sadece İstanbul Polis Okulu polis eğitimi görevini yerine getirdi.

---

[87] Ergut, **a.g.e.**, s. 345.

[88] Atilla Bayram, **a.g.t.**, s. 62.

[89] **Cumhuriyetin 50. yılında İçişleri Bakanlığı …,** s. 74.

[90] Yazman, "Polis Mekteplerinin Tarihçesi". Nazif Yazman aynı zamanda bu okulun ilk müdürlüğünü de yapmıştır.

[91] Eyüp Şahin, "Trabzon Polis Okulu", **Trabzon Polis Dergisi**, Eser Ofset, Trabzon, 1999, s. 38–42.

[92] Tongur, **a.g.e.,** s. 345–346. 1925 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 4.038.547,77 liralık bütçesinin 18.339,27 lirası polisin eğitimi için sarf edilmiştir.

[93] Eyüp Şahin, **1907'den 2000'e Polis Okulları**, EGM Yayınları, Ankara 2001, s. 103. 1929 yılında dünya çapında yaşanan ekonomik kriz, bu kararın alınmasında etkili olmuştur.

[94] Yazman, **a.g.m.,** s. 4206–4207.

[95] Alyot, **a.g.e.,** s. 815.

[96] Sadettin Koçak, Ramazan İmal, Fatih Balcı, "Cumhuriyet Dönemi Polis Eğitim Sistemi ve Çağdaş Yaklaşımlar", **Polis Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 34, (Ocak-Şubat-Mart 2003), s. 302–311; **Cumhuriyetin 50. yılında…** , s. 74.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo – IV

Cumhuriyet Döneminde Faaliyet Gösteren Polis Okulları[96]

Polis Okulunun Adı	Açılış Kapanış Tarihi	Dönem Sayısı	Eğitim Süresi	Okuyan Öğrenci Sayısı
Sivas	1923–1931	12	7–10 ay	650
Konya	1923–1931	12	7–10 ay	667
Trabzon	1925–1931	7	5–8 ay	351
İstanbul	1909–1960	82	4–10 ay	9470
			TOPLAM	11.138

Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da polis okullarına alınacak adayların seçiminde takip edilen tek yol, adayların güçlü kuvvetli ve görünümünün düzgün olmasından ibaretti[97]. Ancak 3201 sayılı Kanunun 28'inci maddesinde; Türk olmak, askerlik hizmetini yapmış olmak, 30 yaşını geçmemiş olmak, 1, 64 metreden kısa olmamak, yönetmelikle tespit edilecek sağlık şartlarına uygun olmak, sarhoşluk ve kumarbazlık gibi fena hallerle tanınır olmamak, süfli işlerle uğraşmamak, ağır hapis veya altı aydan fazla hapis cezasıyla veya namus ve haysiyeti hedef alan suç ile mahkûm olmama, yabancı kız ve kadınla evli olmamak polis olmak için yeterli sayıldı[98]. Bu bağlamda 30 yaşın üstündekilerin polislik mesleğine girişinin engellenmesi, Osmanlı döneminden beri yürütülen polisi gençleştirme çabaları yönündeki en önemli adım oldu. Polisliğe alımda daha merkezi bir yapılanmaya gidildi ve daha önce vilayetlerde ayrı ayrı komisyonlar kurulurken, bu kanunla merkezden tayin usulü kabul edildi.

Lise mezunu olmayanlar polisliğe alındığında, Polis Enstitüsü'nün ilk kısmında veya polis okullarında eğitim görüyorlardı. Lise mezunu olarak teşkilata girenler, ya doğrudan doğruya polis enstitüsüne gönderilmekte veya sırası geldiği zaman sevk edilmek üzere Emniyet Genel Müdürlüğü'nce

[97] Şahin, **a.g.e**, s. 117–118. Alışılagelmiş usul şu şekilde işlerdi; diğer bazı devlet dairelerinde de olduğu gibi o zamanki Ankara'nın meşhur 'İtfaiye Meydanı' ve etrafındaki kahvehane ve hanlardan memur adayı toplanırdı. Memur olma niteliklerine sahip olanlar burada bulunur ve herhangi bir memurluk talebi için beklerlerdi. O zamanki şartlarda memur olabilmenin niteliği ilkokul mezunu veya okur-yazar olmak, askerliğini yapmış olmak ve herhangi bir sakatlığı bulunmamaktı. Polis olmak içinse bunlara ilaveten gösterişli olmak da gerekiyordu. Polis aday adayı eğer siyasi polis olarak görevlendirilecek ise yüzünde şark çıbanı izlerinin bulunmaması önem arz ediyordu. Bkz. Şahin, **a.g.e**, s. 119–120.

[98] Şahin, **a.g.e.,** s. 121; Alyot, **a.g.e.,** s. 721.

Levent Şahverdi Arşivi

belirlenen kadroda polis olarak görevlendirilmekteydi. Polis Enstitüsü'nün orta ve yüksek tahsil kısımlarını başarı ile bitiren lise mezunları birinci sınıf emniyet amirliğine terfiden sonra Polis Enstitüsü'nün yüksek tahsil ihtisas kurslarına gönderilmekteydi. Yüksek öğrenim mezunları veya yabancı ülkelerdeki yüksek polis eğitimini veya polis kurslarını başarı ile bitirmiş olanlardan, ilk defa devlet memurluğuna girecek olanlar, doğrudan doğruya komiser muavinliğine stajyer olarak tayin ve polis enstitüsü ihtisas kursuna gönderilmekteydi. Ayrıca, orta öğretimi bitirenler ile jandarma erbaşlığından ayrılmış olanlar veya orta öğretimi bitirmemiş olsalar bile yabancı dil bilen ilköğretim mezunları öncelikli olarak polis mesleğine alınmışlardır.

Bunun yanı sıra emniyet teşkilatının her sene ihtiyaç oranında öğrenciyi yüksek öğrenim kurumlarında okuttuğu ve birçok teşkilat mensuplarını yurt dışına bilgi ve görgü eğitimine gönderdiği anlaşılmaktadır[99].

Ankara Polis Enstitüsü

Mevcut polis okullarında verilen eğitimler, polis amiri yetiştirmek amacı taşımıyordu. Bu nedenle polis amir ihtiyacı Cumhuriyet'in ilk yıllarında düzenli bir şekilde karşılanamamış ve Emniyet Teşkilatı içerisinde önemli bir ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1931 yılında İstanbul Polis Okulu dışındaki okullar kapatılınca, yeni bir eğitim kurumuna ihtiyaç hissedilmiş ve özellikle polis amirlerinin yetiştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır[100].

Böylece, polis mesleğine girenlere meslek bilgileri vermek, orta ve yüksek kademe amir yetiştirmek amacıyla o yıllarda Avrupa devletlerinin bazılarında bulunan kuruluşlar ayarında olmak üzere, bir polis okulu açılması plânlandı. Bunun için Lozan Polis Enstitüsü ve Viyana Polis Teşkilatı incelenerek, kurulacak okulun modern bir polis eğitim merkezi olması hedeflendi[101]. 15 Temmuz 1933'te Ankara Anıttepe'de temeli atılan yeni okul binası yaklaşık 749 448 lira sarfolunmak suretiyle 1936 yılında bitirildi ve 6 Kasım 1937 tarihinde öğrenime başladı[102]. Okulun açılmasından beş ay önce çıkarılan ve gerekçesinde meslek personelinin nitelik yönün-

[99] Alyot, **a.ge.,** s. 725-726.
[100] Şahin, **a.g.e**, s. 119–121.
[101] İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1937 yılında Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun Büyük Millet Meclisi'nde müzakeresi esnasında yaptığı konuşmada, polislik mesleğinin başlı başına bir ilim haline geldiğini ve bu nedenle polisleri bilgilendirmek ve keyfiyetini artırmak için Polis Enstitüsü'nün açılacağını ifade etmiştir. Bkz. "Yeni Emniyet Teşkilat Kanunu'nun …"
[102] Alyot, **a.g.e.,** s. 815.

Levent Şahverdi Arşivi

den geliştirilmesi için eğitim ve öğretimin gereğini açık ve kesin bir dille ifade eden 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 18. maddesi gereğince bu okula "*Polis Enstitüsü*" adı verildi. Böylece ordudan sonra polis de bir yüksek okula kavuşmuş oldu.

Polis Enstitüsü müdürlüğüne İktisat Vekâleti Seferberlik Müdürlüğü görevini yürüten Dr. Salih Adil Başer getirildi[103]. Enstitü, millî eğitim sistemi şartlarına dayalı ve bağlı olarak, bir yandan polis okullarının bağlı olduğu bir eğitim merkezi, diğer yandan yüksek ihtisas kurslarının yürütüldüğü bir eğitim-öğretim kurumu olarak düşünülmüştü. Doğrudan Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren ve meslekiçi Yüksek Okul olarak tasarlanan Polis Enstitüsü, birer yıllık eğitimlerle mesleki ilk, orta ve yüksek tahsil sınıf olmak üzere üç kısmı içermekteydi. İlköğretim kısmında meslek öğretimi görmemiş polis memurları ile polis stajyerleri; orta öğretim kısmında polis komiserleri; yüksek öğretim kısmında emniyet amirleri yetiştirilmekteydi[104]. 1938–1939 ders yılı Polis Enstitüsü yüksek tahsil sınıfına 24 başkomiser, yüksek ihtisas kursuna çeşitli rütbelerde 41 personel, orta tahsil sınıfına çeşitli rütbelerde 81 personel katılmış ve kursu başarı ile tamamlayarak mezun olmuşlardır[105].

Enstitü'nün ilk yıllarında Yüksek tahsil sınıfında çeşitli mesleki derslerin yanı sıra çok değişik derslerin müfredata dahil edildiği görülmektedir[106]. Enstitü öğrencilerinin bilgi ve görgülerini artırmak amacıyla derslerin haricinde muhtelif konferanslar verilmiş, ayrıca polisin eğitim seviyesini ve kalitesini yükseltmek üzere kurslar ve hizmet içi eğitimler düzenlenmiştir[107].

Polis Koleji

Lise mezunu insanların polis mesleğine girmelerinde görülen zorlukları ve isteksizliği gidermek, lise tahsilli polisler yetiştirmek ve öğrenimleri sırasında kendilerine ayrıca mesleki bilgileri öğretmek üzere Atatürk'ün di-

---

[103] Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 199–200.

[104] Alyot, **a.g.e.,** s. 673.

[105] Okçabol, **a.g.e**., s. 191-197. 3201 sayılı kanunun 26. maddesinde, 6 ve daha yukarıdaki meslek derecelerine ulaşabilmek için hukuk ve siyasal mezunu olma şartının yer alması, Polis Enstitüsü mezunlarının emniyet müdürü olma yolunu kapamıştır. Bu aksaklık ancak 1959 yılında çıkarılan 7257 sayılı kanunla giderilebilmiştir.

[106] Okçabol, **a.g.e.,** s. 192.

[107] Okçabol, **a.g.e.,** s. 174–184.

Levent Şahverdi Arşivi

rektifleriyle[108] kurulan Polis Koleji, 15 Haziran 1938 tarihinde Anıttepe'deki Polis Enstitüsü binasında eğitime başlamıştır. Polis Koleji'nin ilk müdürlüğünü aynı zamanda Polis Enstitüsü Müdürü olan Dr. Adil Başer yapmış ve 1941 yılına kadar bu görevini devam ettirmiştir.

Teşkilat içerisinde mesleğin ilk adımı sayılan bu okulda öğrenciler bir yandan genel lise seviyesi öğrencisi olarak yetiştirilirken, diğer yandan da disiplin, meslek bilgileri ve yabancı dil bilgisi ile donatılması amaçlanmıştır.

Kolej öğrencilerine, diğer liselerde öğrencilere tanınan bütün haklar tanınmıştır. Polis Kolejini bitirdikten sonra, polis memuru olarak göreve başlayan öğrenciler, 15 sene fiilen hizmet etmedikçe polislikten ayrılamamakta, bu müddetten evvel istifa edenler, hiç bir hak iddia etmeyerek, devletçe tahsilleri için kendilerine yapılan masrafları ödemeğe mecbur tutulmaktaydı[109].

1938 yılında 41 öğrenci ile eğitim-öğretime başlayan Polis Koleji, ilk mezunlarını 1941 yılında verdikten sonra çeşitli nedenlerle 1950 yılında kapatılmış, ancak Polis Koleji mezunlarının meslekte daha başarılı oldukları göz önünde bulundurularak 1958 yılında yeniden öğretime başlamıştır.

4. Emniyet Teşkilatı'nın Yönetim Kadroları ve İç Güvenlik Politikaları

Ankara'da Millî Hükümet'in kurulması ile birlikte Emniyeti Umumiye işleri, 1920 yılında Erzurum Milletvekili Mustafa Durak Bey[110] tarafından

---

[108] Bu noktada Atatürk'ün polise bakışına ve polisin iyi eğitim alması gerektiği yönündeki tavrına değinmekte yarar var. Atatürk, Polis Teşkilatı'nın çağdaş yöntemlerle idare edilmesini ve bunu sağlayacak polis amirlerini yetiştirecek yeni polis okullarının açılmasını istiyordu. Bu amaçla, Çankaya köşkünde bir akşam toplantısı tertip ederek yönetici ve bilim adamlarının konu ile ilgili görüşlerini almak istedi. Atatürk'ün bu fikrine ilk tepki İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan geldi. Kaya "Polise mahsus ilk, orta ve yüksek öğretim kurumlarının oluşturulması ve illerde teknik bürolar ve sosyal tesisler açılması, bu fakir bütçemizle şimdilik mümkün değildir, bir müddet daha alışılagelmiş şekilde polis memuru alımına devam etmekte yarar vardır" sözleriyle bu düşünceye karşı çıktı. Toplantıya katılanların çoğunluğunun bu düşünceyi desteklemesi üzerine Atatürk, İçişleri Bakanı Şükrü Beye hitaben, "O halde kolları sıva, Polis Kolejini ve Polis Enstitüsünü aç, bu müesseselere en iyi ve en değerli hocaları temin et" diye kesin talimatını verdi. Bkz. Aksu, "Atatürk'ün Polis Sevgisi".

[109] Alyot, **a.g.e.,** s. 675.

[110] Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey 24 Haziran–31 Eylül tarihleri arasında Emniyet Umum Müdürlüğü görevini yürütmüştür. İlk başta Meclis'te Mustafa Kemal'i destekleyen I. Gruba dâhil olan Durak Bey, daha sonra bu gruptan koparak bağımsız bir milletvekili olarak görevini sürdürmüştür. Bkz. Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, İletişim yayınları, İstanbul 1994, s. 130. 1921 yılında Yunan ilerleyişi karşısında Ankara'nın tahliyesi ve meclisin

Levent Şahverdi Arşivi

teşkilatlandırılmaya başlanmış, aynı yıl içinde A. Naci Bey, 1921'de Esat, Nihat ve Murat Beyler,[111] 1923 yılında İsmail Hamit Bey (Oskay)[112] Emniyet Genel Müdürlüğüne getirilmişlerdir. Böylece Hamit Bey Cumhuriyet döneminin ilk Umum Müdürü olarak 24 Ekim 1923–6 Şubat 1924 tarihleri arasında görev yapmıştır.[113] Bundan sonra 23.02.1924–29.06.1925 tarihleri arasında Muhittin Memduh Üstündağ, 21.09.1925–05.08.1930 tarihleri arasında Mehmet Rıfat Danışman, 05.08.1930–17.07.1934 tarihleri arasında Tevfik Hadi Baysal, 20.09.1934–17.07.1939 tarihleri arasında İbrahim Şükrü Sökmensüer Emniyet Genel Müdürü olarak yapmıştır[114].

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla başlayan 'Meclis Hükümetleri' devri Cumhuriyetin ilân tarihi olan 29 Ekim 1923 tarihine kadar devam etmiş ve bu zaman zarfında beş ayrı "İcra Vekilleri Heyeti" iş başına gelmiştir. I. İcra Vekilleri Heyetinde Dâhiliye Vekilliği görevini dört ayrı milletvekilinin yürüttüğü anlaşılmaktadır. Yeni Türk Devleti'nin ilk Dâhiliye Vekili olan Cami (Baykut) Bey, 3.5.1920–13.7.1920 tarihleri arasında bu görevini sürdürmüş, onun istifası ile boşalan vekâlete Hakkı Behiç (Bayıç) Bey seçilmiş, o da bu görevi 17.07.1920–7.8.1920 arasında yürütmüştür.[115] Behiç Bey'in yerine Meclis'in 4 Eylül 1920 tarihli toplantısında Nazım (Resmor-Öztelli) Bey seçilmiştir. Nazım Beyden sonra Dahiliye Vekilliği görevine başlayan Refet Bele askeri görevlerinin yanı sıra 6.9.1920–21.3.1921 ve 30.6.1921–5.8.1921 tarihleri arasında bu görevi yürütmüştür. Daha sonra ise Millî Mücadele süresince Ata Bey (21.4.1921–30.6.1921) ve Ali Fethi Okyar (10.10.1921–4.10.1922 ve 14.8.1923–24.10.1923) Dâhiliye Vekili olarak görev yapmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan hükümetlerde; 30.10.1923–21.5.1924 tarih-

---

Kayseri'ye nakli gündeme gelince TBMM gizli oturumunda söz alan Mustafa Durak Bey'in konuşmasında söylediği "Ordu şehir bekçisi değil, ordu istiklâl bekçisidir" sözleri, ordunun görev alanını çizmesi ve iç güvenliğe karışmaması gerektiği noktasından dikkat çekicidir. Bkz. Refik Turan, M. Safran, M. Şahin, S. Yalçın, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1994, s. 141.

[111] Tongur, **a.g.e.,** s. 311.

[112] Başka bir araştırmacı İsmail Hamit Bey'in soyisminin Oktay olduğunu belirtmekte ancak herhangi bir kaynak vermemektedir. Bkz. Çufalı, "Cumhuriyet Döneminde Emniyet Teşkilatının Gelişimi".

[113] Salih Urgancıoğlu, **Cumhuriyet Devrinde Emniyet Genel Müdürleri,** Sesim Gazetecilik Matbaacılık, İzmit 1973, s. 7–8.

[114] Atilla Bayram, **Cumhuriyet Döneminde Emniyet Teşkilatının Yapısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 79–81.

[115] **İçişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi**, "Görev Yapmış İçişleri Bakanlarımız" http://www.icisleri.gov.tr/_Icisleri/Web/Gozlem2.aspx?sayfaNo=546, 27.11.2007

Levent Şahverdi Arşivi

leri arasında Ferit Tek'in, 6.1.1925–2.11.1927 tarihleri arasında M. Cemil Uybadın'ın ve 2.11.1927–11.11.1938 tarihleri arasında Şükrü Kaya'nın[116] İçişleri Bakanı olarak görev yaptığı görülmektedir[117].

Öncülleri olan İttihatçılarda olduğu gibi, cumhuriyetçi devrimcilere göre de yönetme hakkı ile iç güvenliğin sağlanması arasında doğrudan bir bağlantı vardı[118]. Bu nedenle Cumhuriyet hükümetlerinin önem verdiği ve öncelik tanıdığı konuların başında yine iç güvenlik konusu gelmektedir. Birinci İnönü Hükümeti (29 Ekim 1923–6 Mart 1924) programında "*dâhilde huzur ve emniyeti ve terakki ve inkişafı temin etmek için Cumhuriyet Hükümeti, kemali azim ve metanetle kemali ısrar ve takip ile hareket edecektir*" denilmektedir[119]. Ali Fethi (Okyar) Bey Hükümeti (22.11.1924–3.3.1925) programında "*dâhili idarede esasen şayanı memnuniyet bir derecede olan asayişin takva ve teyidiyle umumi sükûn ve huzurun tarsini gayemiz olacaktır*"[120] denilmektedir. Üçüncü İnönü Hükümeti'nin kurulduğu 4 Mart 1925 tarihinde, ülkedeki en büyük güvenlik olayı Doğu'da patlak veren Şeyh Sait Ayaklanması idi. Bu nedenle hükümet programında yer alan "*umumi huzur ve sükûnun muhafazası ve herhalde devlet nüfuzunun teyit ve tarsini*"[121] için hükümet, süratle alınması gerekli tedbirler çerçevesinde Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılmasını ve İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasını kararlaştırdı[122]. Bu uygulamalarla ilgili Mustafa Kemal'in 1927 Ekiminde, Meclis'te söylediği sözler, ileride bu tür suçlarla mücadelede takip edilmesi gerekli bir ölçü olarak karşımıza çıkmaktadır: "*Takrîr-i Sükûn Kanunu'nu ve İstiklâl Mahkemeleri'ni bir baskı vasıtası olarak kullanacağımız düşüncesini ortaya atanlar ve bu düşünceyi benimsetmeye çalışanlar oldu. (…) Biz, alınan fakat kanunî olan bu olağanüstü tedbirleri, hiçbir zaman ve hiçbir şekilde kanunun üstüne çıkmak için bir vasıta ola-*

---

[116] Şükrü Kaya'nın görev yaptığı dönemin, Emniyet Teşkilatı'nı ilgilendiren en önemli yasal düzenlemelerin yapıldığı dönem olduğunu söylemek mümkündür. Önceki bölümlerde detaylı olarak bahsettiğimiz üzere, özellikle 1932–1938 yılları arasında gerçekleştirilen bu yasal değişiklik ve reform çabalarında Kaya'nın büyük rolü olmuştur.

[117] **İçişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi**.

[118] Ergut, **a.g.e.,** s. 298.

[119] **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1923–1960)**, Başbakanlık Basımevi, Cilt: I, No: 11, Ankara 1978, s. 2.

[120] **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, s. 7.

[121] **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, s. 15.

[122] Hükümetin yaptığı bu yasal düzenlemelere paralel olarak, 1924 yılında toplam polis bütçesi içinde 55.000 lira olan polis istihbaratı'nın bütçesi, 1925 yılında 276.000 liraya çıkarılmıştır. Bkz. Okçabol, **a.g.e**., s. 158.

Levent Şahverdi Arşivi

rak kullanmadık. Aksine, memlekette huzur ve güvenliği sağlamak için uyguladık. Biz o tedbirleri, milletin medenî ve sosyal alandaki gelişmesinde yararlı kıldık"[123].

Dördüncü İnönü Hükümeti (1.11.1927–27.9.1930) programında ülkede huzur ve asayişin hâkim olduğu ve bunun devamının birinci vazife olarak telakki edildiği belirtilerek "*dâhili siyasette biz her şeyden evvel, vatandaşları, hür, rahat ve endişesiz, kendi işlerine bütün tasavvurlarını ve gayretlerini hasretmeye müsait, bir emniyet ve huzur taraftarıyız*" denilmektedir. Programda ayrıca kaçakçılık ve her nevi suiistimalâta karşı sonuna kadar mücadele edileceği vurgulanmıştır[124]. Daha sonra kurulan İnönü hükümetleri döneminde de benzer bir politikalar takip edileceği belirtilmiştir[125]. I. Bayar Hükümeti'nin (1.11.1937–11.11.1938) programında ise polis teşkilatına yönelik somut hedefler belirlendiği görülmektedir. "*Polis teşkilatını kazalara kadar teşmil edeceğiz ve şehirlerde belediye zabıtası polisler tarafından temin edilecektir. Polis ve amirlerinin halkla olan münasebetleri ve halka karşı vazife ve hizmetleri için hususi kurslar tertip edilecektir*"[126].

Atatürk de muhtelif zamanlarda iç güvenliğin sağlanması konusunda takip edilmesi gerekli politikaları işaret etmiş ve güvenlik güçlerinin çalışmalarından duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Örneğin 1 Mart 1924 tarihinde Meclis'te yaptığı açış konuşmasında "*emniyet ve asayişin muhafaza ve tarsini nokta-i nazarı, o derece mühimdir ki ahvali hâzıra cidden şayanı memnuniyet olmakla beraber, bu hususta mütemadi alâka ve takibatta asla müsamahakâr olamayız*"[127] sözleriyle asayiş ve huzuru bozmaya yönelik hareketlere asla fırsat verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. 1929'da TBMM'nin açılış konuşmasında söylediği "*Cumhuriyetin dâhilî siyaseti vatandaşın yaşayışını, hiçbir nüfuz ve tasallutun (saldırının) tesirinde bırakmaksızın, temin etmektir. Bu siyaset, dikkatle takip olunmaktadır. Bu hususta Cumhuriyet jandarma ve zabıtasının, hizmet ve fedakârlığı yüksek takdirinize layıktır*"[128] sözleriyle güvenlik güçlerini takdir etmiştir. Nitekim Atatürk'ün bu memnuniyetinin bir göstergesi olarak ve Türk milletinin Jan-

---

[123] Kemal Atatürk, **Nutuk** (**1919 – 1927),** Bugünkü dille yayına hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 2007, s. 605.
[124] **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, s. 19–21.
[125] **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, s. 45, 51, 57.
[126] **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, s. 63.
[127] **TBMMZC**, Devre: II, Birinci İçtima, Cilt: 7, (1 Mart 1340), s. 3.
[128] **TBMMZC**, Devre: 3, İçtima: 3, Cilt: 13, Birinci İn'ikat (1 Kasım 1919), s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

darma ve Polisine sevgi ve hoşnutluğunu göstermek için 1934 yılında Ankara Yenişehir'de bir Güvenlik Anıtı (Emniyet Abidesi) yaptırılmıştır[129].

1931 yılında yaşanan bir olay, Atatürk'ün iç güvenlik olgusunu nasıl ele aldığına dair çok önemli bir ipucu sunmaktadır. Yalova kaplıcalarında bir gece Atatürk dostlarına ziyafet vermektedir. Yemek sırasında Özel Kalem'den bir haber gelir. Atatürk'ün yüzü asılır. Yalova-Bursa arasında bir posta otobüsü soyulmuştur. Ziyafet son bulur. Atatürk'ün talimatı üzerine herkes beş dakikada hazırlanır. Bursa'ya varılınca Atatürk der ki: "*Neden böyle hareket ettiğimi herhalde merak ettiniz. Ben bu gece, bu soygun hadisesinden sonra, bu yoldan Bursa'ya gitmeliyim ki, halkıma da itimat gelsin*". Atatürk'ün bu ilgisi ve iradesi, soyguncuların da çok çabuk bulunup yakalanmasını sağlar[130].

Atatürk 1937 yılında TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada, Cumhuriyet rejiminin, yurdumuzda huzur ve sükûnun en iyi biçimde yerleşmesini sağladığını, vatandaşların ve bu yurtta oturanların, Cumhuriyet kanunlarının eşit şartları altında kendileri için hazırlanan hürriyet, refah ve saadet imkânlarından azami bir biçimde yararlandıklarını ifade etmiş, ulusumuzun layık olduğu yüksek uygarlık ve refah düzeyine ulaşmasının engellenmesinin düşünülmesine yer bırakılmadığını ve bırakılmayacağını bir kere daha vurgulamıştır[131].

Benzer şekilde, 1938 yılında Atatürk'ün rahatsızlığından dolayı Başbakan Celal Bayar'ın okuduğu TBMM'nin açılış konuşmasında, ilk olarak iç güvenlik olgusu ele alınmış, ulusumuzun ve ülkemizin geçen yılı tam bir huzur ve sükûn içinde, yükselme ve kalkınma çalışmaları ile geçirdiğini kı-

---

[129] Atatürk polise olan sevgisini ve güvenini çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. Cumhuriyetin 10'uncu kuruluş yıldönümünde yapılan görkemli törenlere katılmak üzere İstanbul Emniyet Müdürlüğünce 100 kişilik bir polis birliği hazırlandı. Emniyet Müdürü Ekrem Şerif Beyin büyük bir emek ve çaba harcayarak törene hazır hale getirdiği bu birlik, 29 Ekim 1933 tarihinde Ankara'daki kutlamalara katıldı. Polis birliğinin yaptığı resmi geçitten sonra Atatürk takdir ve hayranlığını şu sözlerle ifade etmiştir: "*Dün sizin hali tavrınızda mertlik ve erkeklik yürüyüşünüzdeki intizam ve ciddiyet, size olan haklı itimadı kuvvetlendirirdi ve herkesi memnun etti. Çünkü herkes biliyor ki ve bilmelidir ki, polis ve jandarma kuvvetleri vatandaşlara huzur ve sükûn temin eden, Cumhuriyetin kanunlarına ve medeniyet düşmanlarına karşı kullandığı bir kalkandır. Binaenaleyh, Cumhuriyet kanunlarına, memleketin huzur ve asayişine karşı gelebilecek ve vatandaşların hürriyetine tecavüz edecek her şerrin kafası behemehal bu kalkana çarpmalı ve parçalanmalıdır.*" Bkz. **50. Yılda Polis Magazin Dergisi,** Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1973, s. 6.

[130] **Mustafa Kemal Ulusu,** Atatürk'ün Yanı Başında: Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları**,** Doğan Kitapçılık, İstanbul 2008, s. 99–100.

[131] **TBMMZC**, Devre: 5, İçtima: 3, Cilt: 20, Birinci İn'ikat (1 Kasım 1937), s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

vançla ifade edilmiştir. Özellikle uzun yıllardan beri süregelen ve zaman zaman gergin bir şekil alan Tunceli'ndeki toplu haydutluk olaylarının belli bir program içindeki çalışmalar sonucu kısa bir sürede ortadan kaldırılarak, bölgede bu gibi olayların bir daha tekrarlanmamak üzere tarihe aktarıldığı vurgulanmıştır[132].

Sonuç

Günümüzün modern devlet ve toplum yapısında polisin çok önemli bir görev yerine getirdiği ve iç güvenliğin sağlanmasında en önemli kuruluş olduğu düşüncesinin, yeni kurulan Cumhuriyet yönetimi tarafından da benimsenmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle o günün tüm olumsuz şartlarına karşın Cumhuriyet Hükümetleri daha profesyonel ve modern bir polis teşkilatı oluşturabilmek için yeni yasal düzenlemeler yapmışlar, eğitim ve uygulama alanlarında yenileşme çabalarına girişmişlerdir. Bunun sonucu olarak 1920'lerde yok hükmünde olan polis teşkilatı on yıl sonra bürokratikleşmesini sağlamış bir teşkilat haline gelmiştir.

Atatürk, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilelebet yaşaması ve gerçekleştirilen devrimlerin kökleşmesi için, ülkede iç güvenliğin sağlanması gerektiğinin farkındaydı. Çünkü huzur ve güvenliğin sağlandığı bir ülkede halk geleceğe daha güvenle bakacak ve Cumhuriyetin hedeflerinin gerçekleşmesi daha kolay olacaktı. Bunun yanı sıra Atatürk, uluslararası arenada güçlü bir devlet olarak yer almanın en temel şartlarından birisinin kendi ülkesinde huzur ve güvenliği sağlamak olduğunun bilincindeydi. Gerek Millî Mücadele esnasında gerekse Cumhuriyetin ilanından sonra tüm imkânsızlıklara rağmen yaptığı başarılı çalışmalarla Atatürk'ün sevgi ve takdirlerini kazanan Türk polisine, ülkede asayiş ve güvenliğin sağlanmasının yanı sıra, gerçekleştirilen devrimlerin kökleşmesi sürecinde büyük ödevler düşüyordu. Çünkü yüzyıllardır süregelen bir anlayışın yıkılarak ülkede yeni bir Cumhuriyet rejiminin kurulması, bunu kabullenemeyen devrim karşıtı güçlerin yeni rejime karşı açık veya gizli bir tavır almasına yol açmış ve toplumsal çalkantılar henüz durulmamıştı. Toplumuların büyük değişimler yaşadığı dönemlerde, kaçınılmaz bir biçimde bütün toplumu dönüştürme sorumluluğunu paylaşan polis, Cumhuriyetin ilk yıllarında devrimlerin kökleşmesi için yürütülen çabalarda önemli bir rol oynamıştır.

---

[132] **TBMMZC**, Devre: 5, İçtima: 4, Cilt: 27, Birinci İn'ikat (1 Kasım 1938), s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

Bütün bu nedenlerle Cumhuriyet hükümetleri tarafından, polis teşkilatının içinde bulunduğu olumsuzlukları ortadan kaldırmak, polisi her alanda güçlendirmek ve çağdaş ülkelerin polis teşkilatlarının seviyesine çıkarmak için önemli adımlar atıldı. Özellikle polisi nitelik ve nicelik olarak iyileştirmek, polisi profesyonelleştirmek ve yetkilerini artırmak, polisi modern araç gereçlerle donatmak ve çağın gereklerine uygun en iyi eğitim vermek için düzenlemelere gidildi. Bu amaçla kısa zamanda önemli mesafeler alındı. Özellikle polisin eğitimi ve polisle ilgili yasal düzenlemelerin yapılması konusunda Atatürk'ün bizzat direktifleriyle köklü değişimler gerçekleştirildi. İlk Polis Nizamnamesinin yürürlüğe konuluş ve Türk Polis Teşkilatı'nın kuruluş tarihi olarak kabul edilen 1845'den bu yana, yurtta egemen olan rejimin görüş ve düşünüşüne göre şekillenen Emniyet Teşkilatı ile ilgili Cumhuriyet dönemiyle birlikte yeni yasal düzenlemeler ve değişiklikler yapıldı. Teşkilatın amir ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak çağdaş yol ve yöntemlerle eğitim verecek olan Polis Koleji ve Polis Enstitüsü açıldı. Kolejde üst öğrenime hazırlayıcı eğitim verilirken, Polis Enstitüsü'nde Teşkilatın orta ve yüksek amir ihtiyacının karşılanması hususunda çalışmalar yapıldı.

Cumhuriyet hükümetleri yeni kurulan demokratik ve laik Türk Devleti'nin en büyük güvencelerinden birisinin polis teşkilatı olduğunun bilincindeydi. Bu nedenle polis teşkilatına yönelik gerçekleştirilen iyileştirme ve yenileşme çabaları, Türk Polis Teşkilatı'nın gerçek kişiliğini bulmasında önemli bir adım olmuştur. Türkiye, bugün gerek kamu düzenini savunan, gerek kişi hak ve hürriyetlerini koruyan geniş bir Polis Teşkilatı'na sahiptir. Günümüzde modern anlamda bir emniyet teşkilatı haline gelmiş bulunan ve gelişmiş ülke polisleriyle yarışan Türk Polis Teşkilatı'nın bu gelişiminde, hiç kuşkusuz Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan çalışmaların yadsınamaz bir payı vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

"Cumhuriyetin Fenni Zabıtasına Bir Bakış", **Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Polis Mecmuası**, Yıl: 20, Sayı: 286, Ankara 1933.

"Kimdir bu polis müdürü", **İstiklal Harbi Gazetesi** (8 Haziran 1919), No.22.

"Türk Zabıtasının Cumhuriyete Kadar Geçmiş Haline Bir Bakış", **Polis Dergisi**, Yıl: 20, Sayı: 286, Ankara 1933.

"Yeni Emniyet Teşkilat Kanununun Büyük Millet Meclisinde Müzakeresi Sırasında Dâhiliye Vekili Bay Şükrü Kaya'nın İrad Buyurduğu Nutuk", **Polis Dergisi**, Sayı: 310, 1937.

2000 Yılında Türk Polisi - 155. Yıl, EGM Yayınları, Ankara 2000.

50. Yılda Polis Magazin Dergisi, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1973.

Aksu, Osman Sulhi, "Atatürk'ün Polis Sevgisi", **Polis Emeklileri Polis Dergisi**, Sayı: 485, İstanbul 1992.

Alyot, Halim, **Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Kanaat Basımevi, Ankara 1947.

Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, EGM Yayını, Ankara 2002.

Atatürk, Kemal, **Nutuk (1919 – 1927),** Bugünkü dille yayına hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 2007.

Aybars, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri (1920–1927)**, I-II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988.

Bayram, Atilla, **Cumhuriyet Döneminde Emniyet Teşkilatının Yapısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Cumhuriyetin 50. yılında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Kuruluşu: Tarihi Gelişimi, Görev ve Yetkileri ve 1923–1973 Çalışmaları, II. Kitap, EGM Yayınları, Ankara 1973.

Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi, EGM Yayınları, Ankara 1983.

Çufalı, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Emniyet Teşkilatının Gelişimi", **Çağın Polisi**, Yıl: 6, Sayı: 72, Aralık 2007.

Çufalı, Mustafa, "Türk Polis Tarihi", içinde: **Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis**, Ed. Hasan Hüseyin Çevik- Turgut Göksu, Seçkin yayıncılık, Ankara 2002.

Demirbaş, Cevdet, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Polis Teşkilatı", **Polis Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 43, (Ocak-Şubat-Mart 2005).

Demirel, Ahmet, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, İletişim yayınları, İstanbul 1994.

Düstur: III. Tertip

Levent Şahverdi Arşivi

Dündar, Ahmet Nihat, "Kuruluş, Gelişme, Değişme", **150. Kuruluş Yıldönümünde Türk Polisi**, EGM Yayınları, Ankara 1995.

Dündar, Ahmet Nihat, "Cumhuriyet Polisi", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 421, Aralık 1998.

Emniyet Genel Müdürlüğü, Interpol Daire Başkanlığı Web Sayfası, http://www.egm.gov.tr/interpol/turkce/turkint2.htm, 05.12.2008.

Emniyeti Umumiye İşleri, 10'uncu Yıl 1923-1933, Ankara 1933.

Erdeha, Kamil, **Yüzellilikler Yahut Millî Mücadele'nin Muhasebesi**, Tekin Yayınevi, I. Basım, İstanbul 1998.

Erdoğan, Fevzi, "Milli Mücadele ve Cumhuriyetin Kuruluşunda Türk Polis Teşkilatı", **Çağın Polisi**, Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2009.

Ergut, Ferdan, **Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği,** İletişim yayınları, İstanbul 2004.

Esen, Kasım, "Kriminal Polis Laboratuvarlarının Çalışma Yöntemleri ve Alanları", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 413, Aralık 1996.

Felek, Burhan, "Geçmişte Asayiş Meselesi", **Polis Emeklileri Polis Dergisi**, Yıl: 24, Sayı: 298, İstanbul.

Gülçiçek, Hüseyin, **Emniyet Teşkilatı Hakkında Hükümet Politikaları (1920–1950)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1990).

Gülşen, Hüseyin, **Emniyet Teşkilatının İdari Yapısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, 1985).

İçişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, "Görev Yapmış İçişleri Bakanlarımız", http://w3.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?content=57.

İdare, Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, "Onbeş Yıl Zarfında Cumhuriyet Zabıtasının Çalışmaları Hakkında Rapor", Yıl: 11, Sayı: 127, 29 Birinci Teşrin 1938.

Koçak, Cemil, **Türk-Alman İlişkileri (1929–1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Koçak, Sadettin, Ramazan İmal, Fatih Balcı, "Cumhuriyet Dönemi Polis Eğitim Sistemi ve Çağdaş Yaklaşımlar", **Polis Dergisi**, (Ocak-Şubat-Mart 2003), Yıl: 9, Sayı: 34.

Metin, İsmail ve Fethullah Eraslan, **Türk Polis Tarihi**, Cilt: 1, Aslımlar Basımevi, Ankara 1984.

Metin, İsmail, "Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VI, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845–1995), EGM Yayını, Ankara 1995.

Mumcu, Uğur, **Kürt-İslam Ayaklanması 1919–1925**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994.

Levent Şahverdi Arşivi

Okçabol, Derviş, "Teşkilat ve İdare Bakımından Türk Zabıtasının Tarihi Tekamül Safahatı ve Bugünkü Türk Polisinin Mahiyet ve Vasıfları", **Polis Dergisi**, Yıl: 26, Sayı: 6–317, EGM Yayınları, Ankara (Mayıs 1939).

Okçabol, Derviş, **Zabıta Tarihi**, III. Kitap, Polis Enstitüsü Neşriyatı, Ankara, 1940.

Resmi Gazete: Muhtelif sayılar.

Şahin, Eyüp, "Trabzon Polis Okulu", **Trabzon Polis Dergisi**, Eser Ofset, Trabzon 1999, s. 38–42.

Şahin, Eyüp, **1907'den 2000'e Polis Okulları**, EGM Yayınları, Ankara 2001.

Tahsin Ünal, "Cumhuriyetin İlanından Sonra Yurt Dışına Sürülen 150'likler", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 18 (Şubat 1969).

Tansel, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayını, Ankara 1973.

TBMMZC, Devre: 3, İçtima: 3, Cilt: 13, Birinci İn'ikat (1 Kasım 1919).

TBMMZC, Devre: 4, İçtima: 3, Cilt: 23-24 (21 Kasım 1932).

TBMMZC, Devre: 5, İçtima: 3, Cilt: 20, Birinci İn'ikat (1 Kasım 1937).

TBMMZC, Devre: 5, İçtima: 4, Cilt: 27, Birinci İn'ikat (1 Kasım 1938).

TBMMZC, Devre: II, Birinci İçtima, Cilt: 7, (1 Mart 1340).

Toksöz, Fikret, "Kolluk Kuvvetleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 6, İletişim Yayınları İstanbul 1983.

Tongur, Hikmet, **Türkiye'de Genel Kolluk**, Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara, 1946.

Turan, Refik, M. Safran, M. Şahin, S. Yalçın, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1994.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı: 1944–1945, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını, Yayın No: 10, Ankara 1945.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1923–1960), Başbakanlık Basımevi, Cilt: I, No: 11, Ankara 1978.

Urgancıoğlu, Salih, **Cumhuriyet Devrinde Emniyet Genel Müdürleri,** Sesim Gazetecilik Matbaacılık, İzmit 1973.

Yağar, Hasan, **Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845–1923),** (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp tarihi Enstitüsü, Ankara 1988).

Yazman, Nazif, "Polis Mekteplerinin Tarihçesi", **Polis Dergisi**, Yıl: 23, Sayı: 310, Ankara 1947.

Yılmaz, Yaşar, **Açıklamalı Polis Meslek Hukuku**, Mustafa Kitabevi, Ankara 1996.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİRERKEN DONANMADA YAPILAN ISLAH ÇALIŞMALARI VE YABANCI UZMANLAR

Umut C. KARADOĞAN*

ÖZET

Çok uluslu devletlerin son evreleri her zaman sancılı olmuş ve çelişkili yorumlara sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti de bu gelişmeden payını almıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşının ardından ordu komutanları hükümete sundukları raporlarında Osmanlı Devleti'ne komşu olan devletlerin askeri güçlerinin büyük bir tehdit unsuru olduğunu belirterek kuvvetli ve çağın gereklerine ayak uydurabilecek ve modern silah sistemleriyle donatılmış bir ordunun zaman kaybedilmeksizin kurulmasını istemişlerdir. Elbette kara ordusunun tercihi Almanlardan yanadır. Deniz Kuvvetleri ise uzun zamandan beri İngilizlerin ıslahat programını uygulamaktadır.

Bu düşünceden hareketle ordunun istediği ıslahat programını uygulamak üzere Osmanlı yönetimi, II. Meşrutiyetin ilanını takip eden yıllarda Silahlı Kuvvetlerin ıslahı için gerekli tedbirleri birer birer alınmaya başlamış ve kara ordusunun yeni iskeleti, yönetim yapılanması hemen hemen tamamlanmıştır. Aynı dönem içerisinde Osmanlı Ordusunun "Teşkilat Nizamnamesi" (1910) hazırlanmasına rağmen Cemal Paşanın da fark ettiği bürokratik hantallıklar sebebiyle ancak 1911 tarihinde yürürlüğe girebilmiş ve 1913 tarihine kadar da yürürlükte kalabilmiştir. Bu Nizamname ile Osmanlı askeri yapılanması kısmen de olsa hantallıktan kurtarılmış ve mekanize birlikler haline getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ordusunu, vakit kaybetmeden toplamak arzusuyla sıkı sıkıya sarıldığı uygulamalardan birisi de yabancı personel istihdamıyla teknoloji transferidir. I. Mahmud döneminde Comte de Bouneval ile başlayıp, III. Mustafa döneminde Baron de Tott ile hızlanan III. Selim zamanında en kapsamlı ve sistematik halini alan bu uygulama, II. Meşrutiyetin ilanının ardından da modern anlamda ordunun teşkilat ve eğitim sisteminde yerini almıştı. Teşkilat ve eğitim sisteminde yapılan köklü düzenlemelerle, askerin mali, idari görev ve yetkileri eski sisteme oranla sınırlandırmış, askeri okullarda idarecilikten çok askeri eğitim ağırlık kazanmıştı. Askeriye de uygulanan Batı tarzındaki eğitimle birlikte Batı kültürü de sınırlı kaynakla da olsa subay adaylarının ilgi alanını oluşturmaya başlamıştı.

Anahtar Kelimeler: Donanma, Teşkilat Nizamnamesi, Torpido, Dretnot, Bahriye Nazırı, iane, iaşe, Donanma-i Muavenet-i Bahriye.

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı (Doktora Öğr.)

Levent Şahverdi Arşivi

THE ENTERING OF THE FIRST WORLD WAR WHICH THE REFORMS WORKINGS WAS DONE AND THE FOREGN SPECIALIST EXPERTS

ABSTRACT

Last stages of multi-national states have always been painful and has lead to conflicting interpretation. Ottoman empire got its share from this development. After 1877-1878 ottoman- russian war army commanders indicated that military forces of the neighboring states had been a big threats in their report to the government and also required an army that was powerful and was able to keep up with modern age's requirement and to be equipped with modern weapons without losing the time. Of course preference of land army was on German's side.

By the intention of perform reform programme required by army, Ottoman government started to take necessary measures for recruitment of the armed forces and the new skeleton/framework and management structure of land army was almost complete in the years following announcement of II. Constitutionalism. In the same period Ottoman empire prepared "organization regulations" (1910) but came in force in 1911 and it was being in force until 1913. With this regulations Ottoman army structuring have been partially recovered from unwieldiness and have been converted to mechanized units.

One of the applications that was preferred by Ottoman government in order to improve the army was technology transfer by employing foreign personnel. By this application organisation and education system of army underwent a fundamental change and also financial and administrative authority of army has been restricted. Army officers were impressed with western culture and western style training system that was applied in the military.

Key Words: Navy, Navy Organization Regulations, Torpedo, Dreadnought, Navy Minister, charity, food supplies.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

Osmanlı deniz kuvvetlerinde ıslah çalışmaları padişah III. Selim döneminde ivme kazanmış, yurt dışından özellikle İngiltere'den deniz kuvvetleri hususunda uzmanlar getirtilmiştir. I. Mahmud döneminde denizcilikten çok karacı olarak tabir edilen askeri sınıfın gelişimi için zaman ve para harcanmıştır. Bunun için 1835'de Prusya Kralı III. Friedrich'e başvurarak, ordusunda danışmanlık yapacak subaylar talep edilmiştir. Gelen subaylar, askerî konularda danışmanlık ve askerî okullarda öğretmenlik yapmak üzere vazifelendirilmiş, 1839'dan sonra da bu subaylar görevlerini tamamlayarak ülkelerine geri dönmüşlerdir[1]. 1839 tarihinden itibaren Osmanlı bahriyesi tam anlamıyla İngiliz denizcilerine teslim edilmiştir[2]. Tanzimat sonrası, devlet idaresinin her alanında baş gösteren yeni düzenlemelerde, yabancı uzmanlardan yararlanmanın bir çözüm olacağı düşünülmüştür. Orduda düşünülen ıslahat çerçevesinde, personelin teorik ve pratik olarak en iyi şekilde yetiştirilmesi ilkesi öncelikli hedef olmuştur, İlk olarak Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nde başlatılan *"ıslah"* hareketleri çerçevesinde donanma "İngiliz", Jandarma Kuvvetleri "Fransız", Kara Kuvvetleri ise "Alman" uzmanlara emanet edilmişti[3].

Akdeniz, Kızıldeniz, Boğazlar ve Karadeniz'de oluşan savunma zaaflarının telafisinde özellikle denizlerde İngilizlere güvenilmişti. Bu gelişmelerin yanında Rusya'nın ve Yunanistan'ın Osmanlı toprak bütünlüğüne yönelik menfî teşebbüslerinin sayısının yükselmesiyle, devletin donanmaya olan ihtiyacı daha da artmıştı.

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya Türkmen, *"XIX. Yüzyıldaki Silahlanma Yarışında Osmanlı Devleti,* **"Pax Otomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç",** Ankara 2001, s.347-361; Jehuda Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi Türkiye'de Prusya-Alman Heyetleri 1835-1919,** Çev: Fahri Çeliker, II. bsk., Ankara 1985, s. 7-18.

[2] Bu görevli subaylardan ilki "Yaver Paşa" olarak bilinen Sir Baldwin Wake-Walker'dir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ise Osmanlı Donanmasının başında yine bir İngiliz bahriyelisi Amiral Limpos bulunuyordu. Amiral Limpos, 3 Mayıs 1912 tarihinde Osmanlı Bahriyesindeki görevine başlamış, hizmet koşullarına ait tüzük ise 6 Haziran 1912 senesinde Takvim-i Vakayi'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 13 maddeden oluşan bu tüzükte; Amiral Limpos'un Bahriye Nazırı'nın deniz işleri danışmanı olduğu, Osmanlı denizcilik teşkilatını düzeltme, donanmanın komutasını ele alma, gemilerin yeterliliklerini artırma, subay, erat ve erlerin yetiştirilmesinden mesul olmak gibi görevleri bulunuyordu. Fahri Çöker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler,** Ankara 1994, s. 166-177.

[3] Çöker, **a.g.e.,** s.166; **Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa Hatırat,** Yay. Haz. Metin Martı, 5. bsk., İstanbul 1996, s.105-125; Nevzat Artuç, **Cemal Paşa Siyasi ve Asker Hayatı,** Ankara 2008, s. 148.

Levent Şahverdi Arşivi

1908 yılına gelindiğinde, envanterde görülen 15 zırhlı, 11 kruvazör, 40 torpidobot, 7 gambot, 52 vapur ve 2 denizaltıdan yalnızca 4 zırhlı, 2 kruvazör, 18 torpidobot, 2 taşıt gemisi kullanıma hazırdır[4]. Bu filonun durumu 1909'da Karadeniz'de yapılan manevra ve 3 Temmuz'da V. Mehmet Reşat için düzenlenen törende tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır. Ancak, 1909 yılında Osmanlı Bahriye Nezareti önemli bir projeyi hızla Mebusan Meclisi'ne sunmuştur. Projeye göre; ilk etapta Deniz Kuvvetleri için on yıl sürecek program dâhilinde (1 Şubat 1325) 1909'dan itibaren beş milyon iira ayrılmıştır[5]. Proje, Deniz Kuvvetlerinin yanında nakliye filosunu da güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü kabotaj hakkı olmayan Osmanlı gemilerinin yabancı devletlerin deniz taşıtlarıyla rekabet edebilmesi mümkün değildir[6]. *Seyr-ü Sefain Teşkilâtı'nın* imkânları kısıtlıydı. Kıyı nakliyatının büyük kısmı yabancı vapurlarla yapılıyordu[7].

Seferberlikte devletin askerî nakliyatı gerçekleştirebilecek filosu yoktur[8]. Bu maksatla askerî nakliyatı temin edebilmek için, Harbiye Nezareti'ne Meclis-i Mebusan 1910 (1326) yılında 15 613 714 kuruş bütçe ayrılmıştır. Yalnız bu bütçenin 150 bin lirası nakliyat-ı askerîye de kullanılacaktır[9]. Fakat bunun uygulanabilirliğinin az olduğu fark edilince, hedef küçültme yöntemiyle neticeye varılmak istenmiştir[10].

---

[4] Çoker, **a.g.e.,** s. l70.

[5] **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C:II, İ: 40, Dev.: 1, İç. Sen.:2, (8 Şubat 1325),** s.288

[6] Osmanlı Devleti zamanında mevcut kapitülâsyonlar yabancı gemilere de kabotaj hakkı tanımıştır. Bu yüzden Osmanlı sancağı taşıyan gemilere kabotaj tekeli tesis edilememiş ve deniz ticareti güçlü yabancı deniz ticaret filolarının egemenliğine geçmiştir. Bu bağlamda Osmanlı, yabancı tüccarların sınırsız ticaret yaptıkları serbest bir pazar olmuştur. Limanlar arası gemi işletebiliyorlar, limanlar gibi kazanç kaynaklarını ele geçirip buna karşılık hemen hemen her türlü vergiden muaf oluyorlardı. Osmanlı Devleti kapitülasyonlar nedeniyle kendi gümrük tarifelerini serbestçe yapma hakkım yitirmişti. Bu sebepten dolayı da, ulusal bir ekonomi politikası güdemiyordu. Rahmi Doğanay, **Milli Mücadele'de Karadeniz,** Ankara 2001, s. 9-21; Şefik Erdem, **Avrupa'da Yüzbin Türk,** İstanbul 1992, $.57; T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı **Türk Denizciliğinde Kabotaj** Ankara 2001; Çöker; a.g.e., s.166-167.

[7] Mahmut Şevket Paşa, 8 Aralık 1326 (1910) da Meclis-i Ayan'da yaptığı konuşmasında Karadeniz ve Akdeniz'de seyredecek yalnız bir gemimiz olduğunu günlük askeri nakliyatın dahi yapılamadığım, İzmir'den Beyrut'a asker nakliyatı için bir yabancı gemi şirketine başvurulduğunu ve bu nakliyat için Harbiye Nezareti'nden 4 bin lira istendiğini beyan etmiştir. Bkz. **Mecüs-i Ayan Zabıt Ceridesi, Dev: I, C: O, t: 16, İç.Sen: 2,** (1 Kanun-i Sani 1325), s.555

[8] Ayrıntılı Bilgi için bakınız. Afif Büyüktuğrul, *"Osmanlı-Yunan Savaşı",* **Belleten Dergisi,** S. 156, Ankara 1975, s.742-743.

[9] Mahmut Şevket Paşa, Bahriye Nezaretinin elinde dört gemi (Bezm-i Alem, Eser-i Cedîd, Halep, Şam) olduğunu söyleyerek en geç Mart ayına kadar 7-8 gemi almak istediğini beyan etmiştir. Bkz. **M.A.Zabıt Ceridesi, Dev.: 1, C: II, İ:16, İç.Sen: 2,** (8 Kanun-i evvel 1326), s.554.

[10] İlk aşamada İki zırhlı, 1 kruvazör, 10 hücumbot alması tasarlanmışken mali kaynakların yetersizliği sebebiyle 1 zırhlı, 1 kruvazör almaya karar verilmiştir. Bkz. Büyüktuğrul; *"Osmanlı...",* a.g.m., s. 156.

Levent Şahverdi Arşivi

Aynı zamanda, ülke savunması itibariyle bu kadar kıymete haiz olan bahriye, Osmanlı'nın son dönemlerinde yöneticilerinin ilgi odağıydı. Ancak bu dönem içerisinde, iktisadiyatın el verdiği ölçüde değişim veya yenileşme politikası takip edilebiliyordu.

A. Bahrîye Nezaretinin Savaş Öncesinde Yapılandırılması

Balkan muharebesinden evvel, Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nin diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi uzun vadeli jeo-stratejik ve politik programları mevcut değildi. Devletin böyle programları olsa dahi, bunları uygulayabilecek yöneticilerin mevkilerinde uzun süre kalabilmeleri mümkün olmuyordu. Öte yandan, bir kişinin sorumluluğunda uzun vadeli bir donanma programı yapabilmek imkân dâhilinde olmasına rağmen, 1910'lu yıllardan Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar olan dönemde on üç kez değişen Osmanlı Bahriye Nazırlığı buna fırsat vermemiştir. Üst düzey devlet yönetimi ve Erkan-i Harbiye Nezareti bu komutanlığı kolordu kumandanlıklarına verilen bir ek vazife gibi değerlendirerek kara kuvvetleri komutanlarına görev olarak tevdii etmişti[11].

Deniz gücü, yalnız gemi almak, yapmak değildir. Tersane, personel, üs gibi birimlerin birbirleriyle işbirliği içerisinde çalışmasıyla meydana gelir. Osmanlı Devleti'nde ise, bu kurum yeterince gelişme kaydedememiştir. Bu hususta ilk önemli çalışmayı 3 Şubat 1909'da İstanbul'a İngiliz Kraliyet Donanması'nın izniyle gelen; fakat devrin üst düzey komutanlarından Topçu Feriki Ali Rıza Paşa ile ters düşerek görevinden azledilip, H.Abdülhamid'in hükümdarlığı devrinde 5 Mayıs 1909'da Ali Rıza Paşa'nın görevinden alınmasıyla beraber yeniden görevine dönen Amiral Dougles Gamble yapmıştır[12]. Gamble Paşa, hizmet süresi dahilinde, araştırma ve incelemelerine askerî komuta düzeyinden ve teşkilâtlanmadan başlamış, bahriye nezareti için bir proje hazırlamıştır. Bu tasarıda Osmanlı Bahriye Nezaretinin İngilizlerin "Admiralty"[13] teşkilâtına benzer bir yapılanmaya gitmesine karar verilmiştir. Tasarıya göre nezaret; deniz kurmay başkanlığı, personel, materyal, levazım olarak dört daireye ayrılmış, bunun yanında müsteşarlık, hukuk müşavirliği büroları da ek olarak kurulmuştur. Amiral Gamble tarafından dört ana daire olarak hizmete geçirilen bahriye nezare-

---

[11] Afif Büyüktuğrul, **Balkan Harbi Tarihi, Osmanlı Deniz Harekâtı,** C. VII, İstanbul 1965, s.49.

[12] Çöker; **a.g.e.,** s.170-171.

[13] İngiliz Savaş Bakanlığı içerisindeki Bahriye Nezareti.

Levent Şahverdi Arşivi

ti, deniz kuvvetlerinin en selâhiyetli idare makamı statüsüne getirilmiş ve Osmanlı Bahriyesi, İngiliz Deniz Kuvvetleri teşkilât ve stratejisi temellerine uygun olarak oluşturulmuştur.

a) Erkân-ı Harbiye Dairesi: Savaşa hazırlanma, haber alma, ulaştırma, kitaplık, harita, evrak işleri.

b) Personel Dairesi: Subay yetiştirme ve eğitim, subay tayin, terfi, acemi erat ikmâl ve eğitim işleri, emeklilik işlemleri,

c) Malzeme Dairesi: Yeni gemi alma ve yapma, tamir ve havuzlama, tersane memur ve işçileri, makine mukaveleleri, imalâta nezaret, torpido işleri, bütçe, yapım ve köprüler,

d) Levazım Dairesi: Mukavele ve levazım, kömür, muhasebe, yoklama, erat hizmetleri, sağlık, kumanya ve din işleri bölümleri olarak tertip edilmiştir.

Dönem itibariyle donanmada ıslahat, kadro ve kuruluş değişikliklerine bakıldığında 1909'da iki tümen, bir filotilla[14], bir onarım gemisi ve bir onarım yatı hizmete alınmıştır. Balkan Savaşlarının ardından, 2 Ağustos 1914 tarihinde Türk Donanmasının kuruluşunda yeniden değişime gidilmiş, donanma gemisi Mesudiye olurken Berk-î Satvet Komodor gemisi yapılmış, donanma iki muhrip, iki torpidobot tümeni hâline getirilmiştir. Amiral Souchon'un Donanma 1. Komutanlığına atandığı 9 Eylül 1914'de Türk Donanmasının son yapılanması şu biçimde tertiplenmiştir:

1) Birinci Tümen: Yavuz, Barbaros Hayrettin, Turgut Reis, Mesudiye.

2) İkinci Tümen: Midilli, Hamidiye, Mecidiye, Berk-î Satvet, Peyk-Î şevket.

3) İki takımdan mürekkep muhriplerden kurulmuştur.

a) 1. Takım: Yadigâr-ı Millet, Gayret-Î Vataniye, Muavenet-î Millîye, Numune-i Hamiyet.

b) 2. Takım: Taşoz, Yarhisar, Samsun, Basra muhripleri, Nilüfer mayın dökme gemisi,Tir-i Müjgan onarım gemisi.

1915 yılından itibaren Barbaros Hayrettin, Turgut Reis ve Mesudiye Donanma İkinci Komutanı Yarbay Arif Beyin emrine verilerek yeni vazife

[14] Filo: Bir arada veya bir komuta altında bulunan gemilerin veya uçakların bütünü. Filotilla: Torpidodan meydana gelen filo

Levent Şahverdi Arşivi

yeri olan Çanakkale'ye yollanmış, böylece donanmanın ana kuvvetinden çıkarılmıştır[15].

Gambie Paşa, tüm bunların ardından İmalât, inşaat mevzularıyla ilgilenmiş, tersane ve fabrikaların ıslah projelerini hazırlamıştır[16]. Osmanlı Bahriye Nezareti içinde bulunduğu hantal yapıdan kurtulabilmek için, İstanbul Riyasetine bağlı olan Osmanlı limanlarını altı daireye ayırmış, Samsun, İzmir, İstanbul, Beyrut Merkez Liman Riyaseti'ni yeniden teşekkül ettirmiş, Ben-i Ahmer limanlarını aynı isimli komodorluğa bağlamıştır. Merkez limanlarının yeniden yapılandırılmak istenmesindeki amaç, sahil muhafaza gemileri vasıtasıyla kaçakçılara hızla müdahale edebilmek ve baskın tarzında liman reisliklerini denetleyebilmektir. Bunun yanı sıra, mevcut bahriye subaylarını, harp donanmasında çalışabilecek zabitler, sahil muhafazada kullanılabilecek memurlar, liman reisliklerinde faydalanılabilecek askerler olarak üç ana kısma ayırmak suretiyle sınıflandırmak da istenmiştir. Bu askerler yalnız kendi sınıfları içerisinde terfi edebilecekler, görevini yerine getiremeyen birinci sınıftakiler, ikinci sınıfa, ikinci sınıfta görevinde aksadıkları fark edilenler, üçüncü sınıfa, üçüncü sınıfta sorumluluklarını yerine getiremeyenler emekliliğe sevk edilebileceklerdi ki; bu sistemin teşekkülüne Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması mani olmuştur[17].

Bahriye Nezareti'nde yalnız yapısal değişimler değil, fizikî değişimler de çağın gerekleri doğrultusunda uygulanmaya -savaş arifesinde olunmasına rağmen- devam edilmiştir, Osmanlı'nın deniz politikasında, 1909 yılının sonlarına doğru önemli bir değişim olmuş, "deniz inşaat programı" ile birlikte, Osmanlı Mebuslar Meclisi tarafından tersane ve fabrikalar için 35 milyon Osmanlı lirası tahsisat ayrılırken[18], halkın girişimleriyle kurulan bir cemiyet vasıtasıyla da bir satın alma programı başlatılmıştır. Türk bürokrasisinin ve halkının varolan tüm isteğine rağmen zaman zaman alınan yanlış kararlar neticesinde Türklerin "güçlü donanma" hayalleri bir türlü gerçekleşememiştir. Çünkü her İngiliz askerînin ve bürokratının düşündüğü gibi Amiral Gamble da, Akdeniz ve çevre bölgelerde hakim olan başka bir

---

[15] Birinci Tümen: Mesudiye, Mecidiye, Hamidiye, Berk-î Satvet kruvazörleri ile Peyk-î şevket torpido kruvazörü; ikinci Tümen: Asar-ı Tevfık Kruvazörü, Feth-i Bülent, Avnillah, Muin-i Zafer korveti, Filotilla: 4 adet Taşoz sınıfı muhrip, 4 adet Sultanhisar sinifi torpidobot, 7 adet Draç sınıfı torpidobot, Onarım gemisi: Tir-i Müjgan, Amiral yatı: İnsaniye Bkz. Kayabalı İsmail-Cemeder Aslanoğlu, **"Deniz Kuvvetleri",** Türk Kültürü, S.10, Ankara 1972, s,832-834.

[16] Çoker, **a.g.e.,** s.l72-173.

[17] Cemal Paşa, **a.g.e.,** s.92-93.

[18] **M.Meb.Zabıt Ceridesi, C.VL, İ.: 114, Dev.:l, İç. Sen.:2, (2 Haziran 1326),** s. 308.

Levent Şahverdi Arşivi

devletin varlığını kabullenemediğinden programı Türkleri meşgul edecek; ama asla uyandırmayacak bazı değişikliklere gitmiş, almayı tasarladığı gemileri küçük kruvazör filolarından tercih etmiştir. Türkler ise bunun aksine büyük devletlerin okyanuslara egemen olmak maksadıyla donanmalarına kattığı dretnotların tercih edilmesi yönünde Gamble Paşa'ya baskı yapmalarına rağmen, Paşa tarafından desteklenmeyen bu teklif türlü anlaşmazlıklara yol açmıştır[19]. Bu gelişme üzerine Amiral Gambie, 9 Şubat 1910'da vazifesini tamamlamasına 11 ay kalmış olmasına rağmen, makamını bırakarak ülkesine dönmüş ve 4. Harp Filosu'nda, Birinci Dünya Savaşı'nda Türklere karşı savaşmıştır[20].

Türk donanmasının bir başka zafiyeti de budur. Yabancı ellerde şekil almaya çalışırken yine aynı yabancı ellere karşı mücadelede bulunmuştur. Ülke savunmasının en ciddî kolu olan donanmanın içyüzünün biliniyor olması karşı tedbirlerin alınmasında da kolaylık sağlamıştır.

B- Donanma-i Osmanî Muavenet-î Millîye Cemiyetî'nin Osmanlı Donanmasının Güçlendirilmesi Hususundaki Çabaları

Osmanlı Devleti'nin büyük devletler arasındaki yerini muhafaza edebilmesi amacıyla, kendi gücünü gösterir bir kuvva-yi bahriye vücuda getirmesi şarttı. Bunun için, II. Meşrutiyet dönemine kadar beklenilmesi gerekmiştir. Meşrutiyetin tekrar ilânının ardından Osmanlı'nın büyük ve kuvvetli bir donanma kurmaya karar vermesi için kamuoyunda başlatılan mücadeleler, 16 Ağustos 1909 günü "Cemiyetler Kanunu'nun 21 Ağustos'ta Anayasa'nın 120. maddesine dâhil edilmesiyle ilk semeresini vermiş ve 28 kişiyle birlikte 19 Temmuz 1909'da gayr-i resmî kuruluşunu tamamlayan Donanma-i Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti, 1910 yılından itibaren aktif görevler üstlenmeye başlamıştır. Cemiyet, dönemin hükümeti tarafından da benimsenen nizamnamesinde asli görevini *"devletin umumi menfaatleri ve ticarî münasebetlerini temin için bir deniz kuvveti meydana getirmek, bunu yapabilmek içinde her türlü meşru tedbire ve vasıtaya başvurmak"* olarak belirlemiştir. Cemiyet bu amacına ulaşabilmek için de, Bahriye Nezaretiyle birlikte çalışmaktaydı. Bir başka ifadeyle ticarî amaç gözetilirken, deniz taşıma ve savaş unsurları arasında bir birlikteliğin sağlanmasına doğru gidilmiş ve Bahriye Nezareti ile organik bir bağ kurulmuş-

[19] Umur Tuncer, **Balkan Harbi'nin Deniz Cephesi ve Osmanlı Donanması'nın Durumu,** İstanbul 1991 (yayınlanmamış doktora tezi).,s .88-90.

[20] Çöker, **a.g.e.,** s,172-173.

Levent Şahverdi Arşivi

tur. Zira seferberlik dönemlerinde nakliye vasıtalarının kullanılabilirliği esası gözden kaçmamalıdır. Özellikle savaş gemilerinin alımında, Bahriye Nezaretinin fen heyetince incelenmesi ön koşuldur. Cemiyetin fen heyetiyle, bahriyenin fen heyetlerinin ortaklaşa verecekleri rapor doğrultusunda satın alma işlemi gerçekleşebilmektedir. Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere gemiler; *"Bahriye Programı"nda* gösterilen ve devletin eksiğini kapatacak olan gemilerdir. Cemiyet, ilk aşamada torpido muhripler, ardından nakliye ve son olarak zırhlı gemiler almayı hedefleyerek, Osmanlı nakliye filosunu ve donanmasını kuvvetlendirmeyi amaç edinmiştir. 1910 (1326) tarihinde bu konuda cemiyetin umum kongresine sunulan rapor aynen benimsenmiştir[21].

Yukarıda ifade edildiği gibi cemiyet satın alma işlemlerini belirli bir sıraya koysa da, hangi gemilerin alınacağı Cemiyet İdarî Heyeti'yle, umum kongre arasında devamlı bir tartışma konusu oluşturmaktaydı ve cemiyet şu sorulara cevap aranmıştı:

a) Muavenet-î Millîye harp gemileri almakla mı kifayet edilsin?

b) Cemiyet sahip olduğu bu ticarî gücü kullanarak, nakliye gemileri alsın ve kendi bünyesinde kurulacak posta, yolcu, yük, maden tuzu nakliyatı müessesesi kurarak, işleri ehil kişilere bırakıp, menfaatleri doğrultusunda mı çalıştırsın?

Cemiyetin idarî kısmı ikinci fikri desteklerken, üyeler arasında kopukluklar olmuştur. Her şeye rağmen, gemilerin satın alınıp alınamaması ve alınan gemilerin hangi amaca hizmet edeceği yine de Harbiye ve Bahriye Nezaretleri tarafından belirlenecektir[22].

Bunun bir örneği, Merkez İdare azalarından ve Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılarından Ali Şükrü Bey ile Tüccar Manizade Hacı İbrahim Efendi öncülüğünde İngiltere'ye giden heyetin aldığı beş nakliye vapurunda yaşanmış-

---

[21] Selahattin Özçelik, **Donanma-yi Muavenet-i Osmani Cemiyeti,** Ankara 2001, s. 149; "Bu arada donanma nakdi, ayni ve yurt dışından yapılan yardımlarla da sürekli Osmanlı halkı tarafından beslenmektedir. 1 Kanun-i sani 1326 tarihli Tanin Gazetesinde Osmanlı donanmasının takviyesi için yapılan yardımlardan bazıları; İstanbul Liman İşletmesi İdadisi talebeleri 781 Osmanlı kuruşu, Kosova vilayeti sınırlarındaki Osmaniye kazasının ahalisi 153 kuruş, Mitroviçe'de bulunan Nizamiye 22. Alay 2. tabur 4. bölük efradı 222 kuruş, 21 Kanun-i evvel sabahından 25 kanuni evvel akşamına kadar düzenlenen eşya piyangosundan nakden gayr-i muntazam ve kiymet-i eşya bedeli olarak 1.043.984 guruş 34 para kabz edilmiştir." **Tanin Gazetesi,** Kanuni Sani 1910 (1326).

[22] **A.g.e.,** s.l49-151.

Levent Şahverdi Arşivi

tır. Osmanlı deniz ticaretinin yabancı ellerde olmasının, Osmanlı deniz nakliyatını olumsuz yönde etkilediğini düşünen cemiyet yönetimi, hac mevsiminde cemiyet menfaatine seyr ü sefer etmek ve bir müddet işlettikten sonra hükümete devredilmek üzere iki gemi alınmasına karar vermiştir. Ama 1911 yılında toplanan kongrede *"nakliyat-ı askeriyenin"* temini içinde alınabildiği kadar nakliye gemisinin Osmanlı Bahriyesine kazandırılması Hükümet tarafından talep edilmiştir, İngiltere'den satın alınan bu vapurların ilk olarak Donanma Cemiyeti'ne bağlı özel bir idare tarafından işletilmesi düşünülmüş; fakat Bahriye Nezareti gemilerin tamamına talip olunca, nezarete terkinin daha uygun olacağı Harbiye Nazırı'nın da hazır bulunduğu bir toplantıda oy birliğiyle kabul edilmiştir[23].

Cemiyet malî durumunu sarsmadan beş nakliye gemisinin daha satın alınmasına, bu gemilerin ilk aşamada askerî nakliye gemisi olarak kullanılmasına, ihtiyaç duyulmadığı zamanlarda da kârı cemiyete ait olmak üzere şehirlerarası seferler düzenlenmesine -hükümet tarafından da onaylanarak- 4 Mayıs 1911 (21 Nisan 1327)'de karar vermiştir. Bu kararı müteakip satın alınan ve İstanbul'a getirilen ilk iki gemiye *"Mithat Paşa"* ve *"Reşit Paşa",* üçüncüsüne de Giresun halkının destekleriyle satın alınmış olması sebebiyle *"Giresun"* isminin verilmesi uygun görülmüştür. Cemiyetin 32 bin İngiliz lirasına mal ettiği bu vapurların, bir süre sonra Harbiye Nezaretinin ihtiyacı doğrultusunda *"hastane gemisi"* olarak kullanılmasına karar verilmiş ve 22 Ağustos 1910 yılında bu konudaki talep, Donanma Cemiyeti'ne iletilmiştir[24].

Donanmayı ıslah maksadıyla, Dougles Gamble Paşa tarafından verilen rapor doğrultusunda cemiyet, kuruluşundan 4-5 ay sonra ilk icraatını gerçekleştirerek Almanya'ya bir torpido sipariş etmiş ve ilk taksiti 20 gün

---

[23] Bahriye Nezaretine bırakılmasına karar verilen gemilerin adları: Mithat Paşa, Reşit Paşa, Kemal Reis, Piri Reis, Giresun'dur. Kemal ve Piri Reis'in satın alınma bedelleri 16.000 İngiliz lirası olup, yapılan diğer masraflarla (25.000) beraber değeri 44.000 İngiliz lirasını bulmaktadır. 18 yıllık gemilerde yaşanan sıkıntılar neticesinde gemilerin bakım muayene masrafları için ya cemiyetten tekrar para alınacak ya da bakım muayene yapılmadan sıkıntı giderilmeden ancak fiyattan 1000 İngiliz lirası düşmek suretiyle gemilerin bedeli 43.000'İngiliz'lirasına çekilecektir, **a.g.e.,** s. 166.

[24] Reşit Paşa ve Mithat Paşa vapurlarının Bristol Limanından İstanbul'a gelebilmesi için kömür, makine, güverte levazımı, havuz, boya, sigorta ve diğer masrafları dahil 67.723.2 lira verilmiştir. Giresun "Jerorae" vapuruyla birlikte geriye kalan Kemal ve Piri Reisi'nde işlemleri tamamlandığı hâlde Trablusgarp Savaşı bahanesi ve Graysons şirketi ile cemiyet müesseseleri arasında meydana gelen hukukî pürüz sebebiyle gemiler uzun süre Liverpool Limanında bağlı kalmışlar, savaşın uzun süreceği ve bundan cemiyetin maddi kayba uğrayacağı belirtilerek, iyi bir fiyata satılmışlardır. Bkz. **a.g.e.,** s. 159-166.

Levent Şahverdi Arşivi

içerisinde Ödeyebilmek için Tanin gazetesi aracılığıyla Osmanlı halkından 150 bin lira yardım istemiştir. Bu isteğe halk da yoğun katılımla destek verince yaptırılması tasarlanan muhribe *"Yadigâr-ı Millet"* adının verilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece muhribin ilk taksiti olan 197 475 bin lira 16 kuruş, 18 Nisan 1910 yılında Alman *"Schichau Fabrikası'na"* ödenerek geminin kızağa alınması sağlanmıştır. Aynı dönem içerisinde Bahriye Nazırı Halil Paşa, meclise iki adet dretnot, bir kruvazör, dört açık deniz torpidosu alınmasını içeren bir de proje sunmuş, bu projeyle açık deniz torpidolarının yapımı için ödeme takvimini de yarısı peşin, diğer yarısı dört ayrı taksitte verilmesi ilkesini şart koşmuştu. Açık deniz torpido muhriplerine bu denli yüksek meblağın ödenmesinin sebebiyse, dünya savaşı rüzgârının esmeye başlamış olması ve gemilerin bir an evvel donanmaya katılımını sağlamaktı[25]. Tüm bu gelişmeler yaşanırken 1 Temmuz 1910 (18 Haziran 1326) tarihli Tanin Gazetesinde Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Osmanlı bahriyesinin takviyesi için birkaç ay evvel aldığı bir karara Almanya'dan 16500 ton ağırlığında, 21,5 deniz mili hız yapan 3 adet dretnot siparişi verildiği ilanen duyurulmuştu[26].

Bu gemiler için Schwartzkopf Fabrikası'na 20 adet torpil, Krupp Fabrikası'na 8 adet top ısmarlanmış ve bedellerine mahsuben 1 798 405 kuruş 10 para verilmişti.

Proje, bundan evvel Almanya ve İtalya'daki siparişlerle birleştirilebilirse, Türk donanması, bölgesinin en önemli kuvveti hâline gelmiş olacaktı. Yadigâr-ı Millet ve Muavenet-i Millîye muhripleri, 9 Temmuz 1910 (26 Haziran 1326)'da Kolağası Rauf Beyin komutasında yola çıkmış, 15 Ağustos 1910 günü İstanbul'a ulaşmıştır. Buna mukabil, Numune-i Hamiyet, Gayret-i Vataniye muhripleri de 27 Ağustos 1910 tarihinde İstanbul'a getirilmiştir[27].

Donanma-i Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti, Almanya'dan dört muhribin ardından iki zırhlı daha almak amacıyla aynı tarihlerde harekete geçmiştir[28]. 6 Ağustos 1910 tarihinde, 18 milyon mark karşılığında 17 ya-

---

[25] **A.g.e.,** s. 152.

[26] **Tanin Gazetesi** (18 Haziran 1326) (1 Temmuz 1910)

[27] Temin Gazetesi (18 Kanun-i Evvel 1326) (1 Ocak 1910) ve (9 Kanun-i Sani 1326) (22 Ocak 1910)Bu durumda gemilerin teçhizat ve nakliyesine toplanı 39.774 lira 54 kuruş 18 para verilmiştir. Bu torpidolardan Muavenet-î Millîye, I. Dünya Savaşı' nda karada savaşan îttifak kuvvetlerine açıktan destek atışı yaparak önemli yararlılıklar sağlamıştır, Özçelik, **a.g.e.,** s. 152-154.

[28] **Tanın Gazetesi** (19 Temmuz 1326) (1 Ağustos 1910)

Levent Şahverdi Arşivi

şında Kurfürst Frederich Wiihelm (Barbaros Hayrettin Paşa) ve Weisenburg (Turgut Reis)'u alacaklarını yetkililer İrade-i Seniyye'ye bildirmiştir. Bu zırhlılar için Osmanlı Devleti'nin Mâliye Nezaretinin kefaletinde 83.083.449 kuruş 20 paralık 20 adet senet yapılarak Deutche Bank'a borçlanılmış, bunun 56.160 milyonu 13 Haziran 1912'de, 12 milyon lirası da 13 Temmuz-13 Ağustos 1912'de ödenirken, faiziyle birlikte 14 milyon lira borç kalmıştır. Cemiyet, 1912 Temmuz'una kadar bankaya 78.160 milyon lira öderken, geriye kalan paranın verilmesinde güçlük yaşanınca bir defa daha 18 aylık bir ödeme çizelgesi hazırlanmıştır. Gemiler, 15-16 Ağustos 1910 (2-3 Ağustos 1326) tarihinde, Türk Hükûmeti'nin gönderdiği zabitler ve mürettebat olduğu hâlde Alman amiral komutasında yola çıkmıştır. Zırhlıların Çanakkale'ye girişleri 28 Ağustos 1910'dur[29]. Bu iki eski Alman gemisi alınmadan evvel, *Averoff* zırhlısını üreten fabrika yönetimi bu gemiyi Türklere satmayı istemiş; fakat genç Türk zabitler tecrübesizliklerinin kurbanı olarak bunu fabrika yönetiminin "müşteri kızıştırma politikası" olduğunu düşünmüş ve gemide bazı kusurlar da bulunduğunu iddia ederek hükümeti zırhlıyı satın almaktan vazgeçirmişlerdir. Sonunda Yunanlıların olan zırhlı, Balkan Savaşı sırasında denizlerde Türklerin üzerine ölüm yağdırmıştır[30].

Dünyada büyük devletler hızla sanayileşme sürecini yaşarlarken, diğer yandan da bloklaşma ve silâhlanma yarışı devam ediyordu. Tüm bu olup bitenleri geriden takip eden Osmanlı Devleti ise; bulunduğu coğrafî konum itibariyle silahlanmada geri kalmayı istemediğinden dünyada gelişmekte olan silâh sanayisini yakından takip ediyordu. Osmanlı'nın bu takibi, dönemin yüksek teknolojiye sahip olan "büyük devletleri"nin iştahını kabartıyordu. Birbirleriyle devamlı sınır savaşları yapan Güney Amerika ülkeleri, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın en iyi müşteri portföyü oluşturmaktaydı. Bunu bilen *"silâh satan ülkeler"* devamlı teknolojilerini yeniliyor ve bunları tüm dünyaya pazarlıyordu. İşte hemen hemen aynı dönemlerde, İngiliz Amstrong Firması'nın geliştirdiği ve Wikers tezgâhlarında ürettiği 23 000-27 000 ton ağırlığındaki, yeni teknoloji zırhlıya Brezilya Hükümeti talip olmuştu[31]. Ama bir süre sonra Brezilya Hükümeti, Şili ve Arjantin Hükümet-

[29] Özçelik, **a.g.e.,** s. 157-158.

[30] Ayrıntılı bilgi için bkz. Umur Tuncer; **Balkan Harbinin Deniz Savaşları ve Osmanlı Donanmasının Durumu** (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul 1992; Umut C. Karadoğan; **Türk Donanması ve Faaliyetleri** (1914-1925), Ankara 2007.

[31] İmam Erberk, **Rauf Bey,** İstanbul 1965, s.65; Afif Büyüktuğrul; *"Osmanlı-Yunan..."* **a.g.m.,** Belleten, Ankara 1975, S.I56, s.743; Özçelik, **a.g.e.,** s. 168.

Levent Şahverdi Arşivi

leriyle aralarında yaptıkları silâhsızlanma mutabakatı neticesinde *"Rio de Janeiro"* adını verdikleri zırhlıyı almaktan vazgeçmişti[32]. Yunan Hükümeti ise; bu boşluktan istifade ederek Şili Hükûmeti'nin yaptırmakta olduğu iki dretnotu almak isteyince, İstanbul Hükümeti devreye girerek üç zırhlıyı almak İçin İngiliz Hükümetiyle yeni bir pazarlığa oturup, siparişlere 6 dretnot, 20 torpido muhribi, 6 denizaltı daha ekleyerek, hem Yunanlılara karşı askerî bir üstünlük sağlamak hem de Osmanlı halkının maneviyatını yükseltmek için 4 Nisan 1911'deki aynı toplantıda iki dretnotun siparişlerini vermişti[33].

Bir müddet sonra dönemin Bahriye Nezareti verilen siparişleri denetlemek maksadıyla, 8 Ocak 1914 tarihinde Tevfik Paşanın emriyle Rauf Beyi, bin kişilik teknik personel ve Amstrong-Wickers firmasına ısmarlanan *"Fatih"* dretnotuna nezaret etmesi maksadıyla, Korvet kaptanı (Yarbay) Hamdi Bey ile beraber Reşit Paşa vapuruyla İngiltere'ye göndermiştir[34]. Bu aynı zamanda, Osmaniye ve Reşadiye mürettebatının tatbiki eğitimi amacıyla gerçekleştirilen bir seyahattir[35]. Reşadiye mürettebatının da bu seyahatte yer almasının sebebi, Eylül 1913'te yapımı tamamlandığı hâlde Osmanlı Devletî'ne teslimi sürekli geciktirilen geminin iki ülke arasında politik sorun hâline gelmek üzere olmasıdır. Bu yüzden dönemin hükümeti, geminin tayin edilen mürettebatını, İngiltere'ye göndermiştir. Geriye kalan taksitleri ödeyebilmek için de Pierre isimli bir Fransız Bankası'ndan %12 faizle 4 milyon sterlinlik kredi temin ederek, Londra'da 8 numaralı Great George sokağında bulunan E.J. Amstrong Withwort-Wickers Şirketi'nden gemilerin teslim edilmesi talimatını almıştır[36]. Böylece İngiliz Hükûmeti'ne bir emr-i vakî yapmaya çalışılır. Reşadiye dretnotunun inşasını denetlemek için mezkûr tersaneye gelen Rauf Bey, İngilizlerin gemilere el

---

[32] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi,** C.III, ksm. I, Ankara 1990, s.7; Erberk, **a.g.e.,** s.67; Büyüktuğrul, *"Osmanlı-Yunan... ",* **a.g.m.,** s.743-744.

[33] "Reşadiye" ve "Fatih" ismini alacak olan bu iki geminin siparişi İstanbul Hükümeti tarafından verilmiş olup, Muavenet-i Osmani Cemiyeti tarafından yalnız para yardımı yapılmıştır. Bkz, Özçelik, **a.g.e.,** s. 167.

[34] Erberk, **a.g.e.,** s.67.

[35] Cemal Paşa, **Hatırat,** Yay. Haz. Metin Martı, İstanbul 1996, s.98 vd.

[36] Büyüktuğrul, *"Osmanlı-Yunan...",* **a.g.m.,** s.743; Reşadiye'nin değeri ise, 2.275.000'dur. Özçelik, **a.g.e.,** s. 170; Bayur, **a.g.e.,** s.71-72; Amstrong-Wikers Şirketine üçüncü bir savaş gemisi olarak ısmarlanan "Fatih'in" yanma 2 skaut, 6 muhrip, 2 denizaltı daha eklenmiş, Fransızlara da 6 muhrip ile 2 denizaltı siparişi verilmişti. Osmanlı Bahri Kuvvetleri 1916 yılının ilk aylarında bu gemilerle Avrupa'nın en önemli donanmalarından birisi olacaktı.Bkz. Haydar Alpagut; **Büyük harbin Türk Deniz Cephesi,** İstanbul 1937, s.2-3; Alan Parker, **Bir Çöküşün Yeni Tarihi,** İstanbul 1995, s. 247.

Levent Şahverdi Arşivi

koymak için birtakım ayak oyunları sergilediğini vakit kaybetmeden başkente bildirir[37]. Cavit ve Cemal Paşalar, Osmanlı'nın gücünü simgeleyecek böyle iki geminin satın alınması için gerekli parayı (3,5 milyon lira) bulabileceklerinden şüphe dahi etmezken, Tevfik Paşa'nın emri, Sultan Osman'a bayrak çekilmeden paranın ödenmemesi yönündedir. Fakat Rauf Bey İngilizlerin gemiye el koymak niyetiyle hareket ettiklerini anlayınca herhangi bir güçlükle karşılaşmamak için taksit ödeme süresinin bitimine yarım saat kala ödeme yapmakta bir sakınca görmez[38]. Aynı günlerde İngilizler, 1-2 Ağustos 1914 tarihinde yayınladıkları bir beyannameyle tüm tersanelerinde yabancı devletler için üretilen her nevi gemiye el konulacağını bildirir[39]. Bu gelişme Türklerin korktukları bir olayın başlarına gelmesinden başka bir şey değildir. Bu gelişme üzerine Tevfik Paşa, İngiliz Hariciye Nezareti ve mezkûr şirkete protesto telgrafları gönderir. Cemal Paşa da, aynı dönem içerisinde bu olay hakkında şu yorumu yapar: *"Gemilerimizi İngilizlerin kara sularından dışarı çıkaramayacağımızı öğrendiğim gün hayatımın "en acı" günü olmuştur"*[40]. İngilizler, bu yed-i gaspa karşılık üst düzeyde üzüntülerini bildirir ve zararın tazmini için gerekenin hükümetleri aracılığıyla yapılacağını Osmanlı Hükûmeti'ne bildirirler[41].

Cemal Paşa, İngilizlerin dünyada yaşanan bloklaşmalar neticesinde yaşanması muhtemel bir savaş durumunda bu gemileri öteden beri zapt etmek niyetinde olduğunu anladığını belirtmiştir. Bunu müteakip, İngilizle-

---

[37] Bayur, **a.g.e.,** s. 12; Özçelik; a.g.e., s. 169; Alpagut; **a.g.e.,** s.2.

[38] Erberk, **a.g.e.,** s. 12; Rauf Beyin (Orbay), hatıratlarından aldığı bir anekdot da "2 Ağustos 1914 tarihinde İngilizlerle geminin (Sultan Osman), teslimi ve Türk sancağının çekilmesi hususunda anlaşılmış olmasına rağmen paranın ödenmesine yarım saat kala gemilere el konulduğunu söyler.", Yusuf Hikmet Bayur'da eserinde, Osmanlı Devleti'nin adeta tuzağa düşürüldüğünü, gemiye el koymak için paranın ödenmesinin beklendiğini ifade eder. Bkz. Bayur; **a.g.e.,** s.72; Rauf Bey, **Cehennem Değirmeni** isimli eserinde olay hakkında, "...öfkemden ölmediğime hala şaşarım." sözleriyle içinde bulunduğu duruma açıklık getirmektedir. Bkz. Faruk Ayın-Erkan Göksu; " *Birinci Cihan Harbi Öncesinde Türkiye",* **Askeri Tarih Bülteni,** Ankara 2001, s.30.

[39] Özçelik, **a.g.e.,** s.170, Bu karar alındığında gemileri Cebelitarık yoluyla Boğaza götürme görevini alan 400 kişilik mürettebat Tyneside'ye henüz ulaşmışlardı. Daha Fazla Bilgi için bakınız. Alan Parker; **Bir Çöküşün Yeni Tarihi,** İstanbul 1995.

[40] Bayur, **a.g.e.,** s.71-72; Cemal Paşa; **a.g.e.,** s. 105.

[41] Bayur, **a.g.e.,** s.74; İngilizler yaptıkları açıklamaya göre, ancak Kraliyet Donanmasının adı geçen gemileri ihtiyaç fazlası olarak değerlendirmesi durumunda iadesini yapabileceklerini aksi bir hâlde ise, gemilerin zararını tazmin için 7.500.000 altın Osmanlı lirasının verileceğini taahhüt ederler; fakat bu taahhütlerini asla yerine getirmezler. İngilizlerin Bahriye Nazırlığı görevinde bulunan Winston Churcill, Enver Paşaya yazdığı bir mektupta el konulan gemiler için her hafta bin İngiliz lirasını geçmeyecek biçimde ödeme yapılacağını veya gemilerin iade edilebileceğini, ancak bu ödemelerin veya iadenin yapılabilmesi içinde Türklerin savaşta tarafsız kalmalarının şart olduğunu bildirir. Bkz. Karadoğan, **a.g.t,** s.36.

Levent Şahverdi Arşivi

rin uluslar arası antlaşmalar gereği bir savaş hâli mevcut olduğunda tezgâhlarındaki gemilere el koyma hakkının olduğunu; ancak İngilizlerin böyle bir zapt etme olayını yaparken savaş hâlinde olmadıklarını, ayrıca seferberliğini dahî ilân etmediğini sözlerine eklemiştir. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmayacak olmasına rağmen neden seferberlik ilân ettiğinin İtilâf devletleri tarafından sorgulanması sırasında durumu rahatlıkla açıklayabilmesini sağlamıştır[42].

Sultan Osman ve Reşadiye'nin teslim edilmeyerek, İngilizlerce müsadere edilmesinin ardından cemiyet bir başka Avrupa ülkesi olan İtalya'ya, Drama ahâlisinin katkılarıyla 110 bin Osmanlı lirası kıymetinde 800 ton ağırlığında *"Drama"* namıyla anılan bir torpido sipariş eder. Fakat bu torpidonun da akıbeti diğer gemilerinkinden farklı olmaz ve savaş bahane edilerek (Trablusgarp Savaşı) gemi teslim edilmez. Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel İtalya'daki Ansaldo Bahriye İnşaat Şirketi'ne sipariş edilen bu *"Hamidiye"* sınıfı *"Drama"* kruvazörü için eski hükümet tarafından İtalyan şirketine muhtelif tarihlerde 202 bin İngiliz lirası ödendiği hâlde, geminin teslim alınamaması ve zararın Osmanlı Hükûmeti'nin istediği şekilde tazmin edilememesi sebebiyle, Cenova Asliye Mahkemesi'nde bir İtalyan dava vekili marifetiyle dava açılır. Ama mahkemenin İtalyan şirketinin talebi doğrultusunda karar alarak, eski Roma elçisi Nabi Beyin ve Firkateyn Çarkçısı Hüseyin Sabit Beyin de hazır bulunduğu 26 Ocak 1915'te şirket İdare Meclisi azaları Marİyo ve Piyerro'nun katılımlarıyla yapılan antlaşmadaki tersane tadilât ve diğer masrafları için 40 bin, kruvazörün inşa ve nakil masrafları içinde 162 bin İngiliz lirasının verilmesi; ancak verilecek yeni siparişin 330 bin İngiliz lirasından az olmamak şartıyla (satın alma fiyatıyla mezkûr şirketten alınacak aynı malın satın alma bedeli arasındaki fiyat farkı azamî %25'i geçmemesi kaydıyla), bir sipariş verilerek ödenmesi kararını alır. Ancak, 1923 tarihinde kurulan Ankara Hükümeti ise bu kararı benimsemeyerek yeni bir dava açılmasını ister. Fakat bu mahkemenin de yine Türk Hükümeti aleyhine karar alacağının anlaşılması üzerine 2.10.1340 (1924) tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla davadan ve Osmanlı Devleti'nden kaynaklanan kruvazör ile İlgili haklardan vazgeçilir[43].

---

[42] Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Paşa, **Hatıralar (İttihat ve Terakki , Birinci Dünya Harbi, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa),** Yay. Haz. Behçet Cemal, İstanbul 1959, s. 133.

[43] **B.C.A. Bakanlar Kurulu Karan, 2.10.1340/ 18-011 ek no: 54 / 7; B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararı,18/ 021/ 64 / 5; B.C.A. Bakanlar Kurulu Karan, 18/ 021 / 64 /6.**

Levent Şahverdi Arşivi

İtalyanlar ise; savaşın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne teslim etmeyerek kullanmaya başladıkları bu kruvazörü 1936 yılına kadar *"Libya"* adıyla donanma envanterinde tutarlar[44].

Bu anlatılanlardan çıkarılacak sonuçlardan biri Osmanlı Devleti'nin sadece İngilizler tarafından değil, İtalyanlar tarafından da aldatıldığıdır. Birinci Dünya Savaşı bahane edilerek, tıpkı Sultan Osman ve Reşadiye dretnotlarının akıbetinde olduğu gibi Drama kruvazörünün de parası ödendiği halde teslim etmemişlerdir. Yaşanan bu gelişme üzerine dönemin TBMM Hükümetince İtalyanların ilgili mahkemelerine dava açıldıysa da beklenen netice alınamadığı İçin hükümet kruvazör ile ilgili tüm haklarından feragat etmiştir.

Türklerde bu gelişmeler olurken Yunanlılar da gemilerin Türklere teslim edilmemesi için olanca kuvvetleriyle Amerika'daki, İngiltere'deki ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki lobilerine yüklenmekteydiler. Yunanlılar, gemilerin siparişlerinin alınmasına mani olamamışlarsa da teslim edilmelerini önleyebilmek İçin derhâl harekete geçmişlerdir. İlk aşamada yapımı tamamlanmak üzere olan ve Osmanlı Devleti'nin itibar meselesi yaptığı Sultan Osman zırhlısının (Osman-ı Evvel) bir denizaltı vasıtasıyla batırılmasını düşünmüşlerdir. Yunanlıların gemilerin Türklere verilmesini istememesindeki sebep ise; Akdeniz'de güçlenebilecek bir Türk donanmasının Adalar Denizi meselesinin hâllinde gücünü büyük devletlere kabul ettirerek sorunun Yunanlılar aleyhine çözümlenmesine sebep olması ihtimaliydi. Osmanlı Devleti de durumun hassasiyetini göz önünde bulundurarak geminin bir an evvel teslim edilebilmesi için eğitim tatbikatlarının bir kısmını iptal ederken, tersanedeki işçi sayısının arttırılmasını sağlamış ve 29 mürettebat ile 2 mülâzımı Londra'ya göndermiştir[45]. Cemal Paşa'nın ise bu denli acele etmesindeki sebep, geminin (Osman-ı Evvel) vakit kaybedilmeksizin Marmara'ya çekmek ve İtalyan Savaşından evvel ısmarlanmış olan ve yapımı geciken Reşadiye zırhlısının tamamlanması için kesin tarihi belirlemektir[46].

Sonuçta, 1911 yılında İngilizlere bir muharebe gemisi ısmarlandı. Osmanlı Devleti bunun için 194.207.217 liralık bir bahriye bütçesi önerdiyse de, Mebusan Meclisi bu teklifin 170.859.442 liralık kısmını kabul etmişti.

---

[44] Büyüktuğrul, "Osmanlı-Yunan...", a.g.m., s.733.

[45] Mine Erol, **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu,** Ankara 1976, s.26-27; Erberk; a.g.e., s,67; Büyüktuğrul; "Osmanlı-Yunan...", a.g.m., s.733.

[46] Cemal Paşa, **a.g.e.,** s.89-99; Özçelik, **a.g.e.,** s. 169.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu meblağ yine de geçen,, yılın bütçesinden 6.828.261 lira fazlaydı[47]. Paranın dışında 19 Mayıs 1327 (1911) tarihinde, ısmarlanan gemilerin taksitlerinin ödenebilmesi maksadıyla Bahriye bütçesine 5 milyon liralık bir ekleme de yapılmıştı[48]. 6 Ocak 1912 tarihinde de Meclis-i Mebusan'a konuyla ilgili bir proje sunulmuştu[49]. Söz konusu gemilerin alımı için yapılacak ödemeler altı yıla bölünürken yaklaşık 16 milyon 210 bin liranın ödenmesi gerektiği, bunun da yılda 2 milyon 701 bin 666 lira anlamına geldiği belirtilmişti[50]. B.k.z.(Tablo 1; Ayrıntı için ekler)

			YAPTIRILACAĞI YIL					
SAYI	GEMİ CİNSİ	TONAJ	1327	1328	1329	1330	1331	BEDELİ
6	Dretnot	23000	1	2	1	1	1	2000000
4	Skaut	55000	-	2	2	-	-	350000
20	Destroyer	1000	-	4	6	5	5	135000
6	Denizaltı	500	-	2	2	1	1	80000
1	Ana gemisi							
1	Tahlisiye gemisi	1300	-	-	1	-	-	100000
	Mayın dökücü	5000	-	1	-	1	-	130000
1	Temirit gemisi		-	1	-	-	-	200000
1	Büyük havuz		-	1	-	-	-	300000
2	Küçük havuz		-	1	-	-	1	300000
1	Muhrip havuzu		-	-	-	1	-	50000
1	Okul gemisi		-	-	1	-	-	300000

Tabloda görüldüğü gibi Donanma Cemiyeti yalnız gemi satın almamış, ordunun İhtiyaç duyduğu her türden malzemenin alımında da yardımda bulunmuştu. Hatta 1919 senesinde hazırladığı faaliyet raporunda *"deniz uçak-*

---

[47] **M.A.Zabıt Ceridesi, Dev.:l, C.:IV, İ: 60, İç.Sen.:3, (30 Nisan 1327)**

[48] **M.A.Zabıt Ceridesi, Dev.:l, C.:FV,** *V.* 74, **İç.Sen.:3, (19 Mayıs 1327)**

[49] I. Dünya Savaşı öncesi 1911-1915 yılları arasında yaptırılması kararlaştırılan gemiler ve havuzları gösteren Tablo 1, Afif Büyüktuğrul'un "Osmanlı-Yunan Silahlanma Yarışı "Belleten Dergisi, Ankara 1975 adlı makalesinden alınmıştır.

Skaut: Muhriplere liderlik yapacak büyük gemi.

Destroyer: Muhrip.

Ana gemisi: Denizaltı personelinin yatak gemisi.

Temirit gemisi: Amiral gemisi.

Havuz: gemilerin her türlü bakım ve onarımının yapıldığı yer.

[50] Afif Büyüktuğrul, "II. Meşrutiyet Sonrası Deniz Kuvvetlerimizin Düzenlenmesi Çabaları", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** C. I, S. 5, Ankara 1975, s.62.

Levent Şahverdi Arşivi

ları ve denizaltıların" satın alınması tasarlanmış, bunun için banka hesabı açılmışsa da, daha sonra bundan vazgeçilmiştir. 3 Ocak 1916 tarihine gelindiğinde Bahriye Nezareti, sınırlar dışarısında bulunan düşman donanmasının ve denizaltılarının hareketlerini takip ederek herhangi bir taarruzu evvelden haber alabilmek için 3 adet uçak alınmasını cemiyetten talep etmiştir[51].

Donanma Cemiyeti, bu ıslah çalışmalarının esas kaynağını halkın gönüllü desteğinden temin etmekteydi. Yurt içinde olduğu gibi yurt dışında yaşayan Osmanlı tebaasındaki insanlardan da donanma için destek topluyordu. Cemiyet, Arjantin'den, Cava Adalarına, Edinburg'dan Güney Afrika sahillerine kadar teşkilâtlanmış, şube açamadığı yerlerde sefaretler ve şehbenderlikler vasıtasıyla yapabileceğinden fazlasını yerine getirmeye çalışmıştır. Paris, Berlin, Girit, Kıbrıs, Mısır, İran'da şubeler açarken, Amerika Birleşik Devletleri'nde *"İttihad-ı İslâm"* ismiyle faaliyet gösteren cemiyet, bu ülkede de etkinliğini sürdürmüştür. Yurt dışından cemiyete gönderilen maddî ianeler Kasım 1913 tarihine kadar "Galata İttİhad-ı Anasır Cemiyeti'ne" gelirken, cemiyetin reisi olan Victor Beyin vefatıyla ianelerin bu dönemden itibaren merkeze gönderilmesini istemiştir[52].

Muavenet-î Millîye Cemiyeti'ne en fazla yurt dışı desteğini Hint Müslümanları vermişti. Tüm İngiliz baskılarına rağmen Osmanlı ülkesine destekten çekinmemişlerdir. Bunun yani sıra, Petersburg, Hocabey, Kerç, Bişa, Kersan gibi Rus şehirlerinde yaşayan Türk nüfus Tahran, Tebriz, Rest, Hoy, Semmas, Urumiye, Kirmanşah'ta yaşayan Azeri Türkler ile Gürcistan Tiflis'te yaşayan İslâm ahalisi, Mısır'da, Cezayir'de, Habeşistan'da, Sudan'da, Trablusgarp ve Bingazi sahillerinde, Cibuti'de, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Bosna-Hersek'teki Osmanlı reayasından maddi destek de sağlanmıştır. Ayrıca devlet kartpostal, hurda kâğıt ve pul satışlarından pay ayırırken, resmî dairelerdeki çay, kahve, şerbet satışlarından Muavenet-î Millîye'ye kâr payı vermiştir[53].

Tüm bunların yanı sıra cemiyete tahttan hâl edilen sultanların da mal varlıklarından pay ayrılmıştır. Bunun ilk temsilcisi ise II. Abdülhamid'dir. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ardından tahmini değeri 6.085.500 kuruş civarında olan mücevherlerine el konularak hazineye alınmasının ardından satılıncaya kadar muhafaza edilmesi için Osmanlı Banka-

[51] Ülkeye uçak kazandırma fikri yalnız Osmanlı sınırları içerisinde değil, sınırları dışındaki Müslüman ülkelerde de talep görmüştür. Özçelik, a.g.e., s. 176-177.

[52] **A.g.e.,** s. 113 ve 210.

[53] Erol, **a.g.e.;** s.38-39; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I,** Ankara 1993, s. 191.

Levent Şahverdi Arşivi

sı'na emanet bırakılmıştır. Mücevherlerin Paris'te satılmasını temin edecek olan Robert Linzeler'in, %3 lük komisyonu da hesap edildikten sonra geriye kalacak olan miktarın Donanma Cemiyeti'nin kasasına girmesi uygun görülmüştür. Bahriye Cemiyeti'ne Osmanlı hanedanına mensup bireyler de önemli bağışlarda bulunmuşlardır. Bunların başında Sultan Mehmet Reşat'ın bir maaşını vermesi, II. Abdülhamit'in oğlu Abdürrahim Efendinin Selanik şubesi vasıtasıyla 700 Osmanlı lirası yardımda bulunması, Aralık 1913 tarihinden itibaren Veliaht Yusuf Efendinin 200 000, Vahdettin (VI. Mehmet Vahidettin), Selahattin, Mecit, Mehmet Selim, Seyfettin Efendilerin 60 000, Abdulkadir, Burhanettin Efendilerinse 50 000 kuruş bağışta bulunmaları buna misal gösterilebilir. Saraydan ve çevresinden yapılan ziynet bağışlarının ise nakde çevrilmesinde Avrupa ülkelerine gidilmesi yolunda tavsiye de bulunan kişi ise II. Abdülhamid'dir[54].

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmek üzere olsa da bahriye programının peşini bırakmamak ve tüm büyük devletlerin yaptığı gibi denizlerdeki egemenliğini devam ettirebilmek amacıyla bahriyeye yatırım yapmayı sürdürmüştür. Bu maksatla 11 Haziran (1334) 1918 tarihinde Muavenet-i Millîye Cemiyeti'nin 496. toplantısında Ali Şükrü ve Hafizi Beylere Romanya'dan savaş sırasında Osmanlı'nın kaybettiği ticaret gemilerinin yerine yenilerinin alınması vazifesi tevdii edilmiştir. Ali Şükrü Bey de "İbrail ve "Kalas" isminde iki gemiyi satın almış, acilen peşinat için 50 bin markın gönderilmesini talep etmiştir. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemin hassasiyeti sebebiyle paranın İtibar-ı Millî Bankası'ndan Romanya'ya, Almanya üzerinden ulaşacak olması, meblağın gelişinde bazı güçlüklerin yaşanmasına sebebiyet vermiş, Romanya'daki şirkette, gemileri daha yüksek bedel veren başka bir devlete satma kararı almıştır. Bunun üzerine römorkörün bir sene vadeli bono ve %5 faizle başka bir yere devri için Ali Şükrü Beye cemiyet 24 Aralık (1334) 1918 yılında gerekli yetkiyi vermesine rağmen, 600 tonluk İbrail'in seferberlik ilân edilen Romanya tarafından cemiyete verilmemesi tehlikesinin tekrar belirmesi üzerine; Ali Şükrü Bey tarafından İstanbul'a kaçırılması kararı alınmıştır[55].

---

[54] Bu tavsiyeye rağmen mücevherlerin bir kısmı Londra'da satılmıştır. Adı geçen ziynetin toplam sayısı 578'dir. Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam,** İstanbul 1980, s.70-71; **M.M. Zabıt Cerideleri, Dev: I, C:5, İç. Sen:I,** s. 213-220 Ankara 1982; **M.M. Zabıt Cerideleri, Dev: I, C:3, İç. Sen:I,** s. 145-148,160-161, 206- 208 Ankara 1982; **M.M. Zabıt Cerideleri, Dev: I, C:4, İç. Sen:II,** s. 346,423 Ankara 1986; **M.M. Zabıt Cerideleri, Dev: I, C:4, İç. Sen:M,** s. 75-87

[55] Ali Şükrü Beyin satın aldığı 600 ton büyüklüğünde bir gemi ve 150 tonluk bir römorkördür. Gemi İstanbul'a kaçırılmıştır. Özçelik, **a.g.e.,** s.172-174.

Levent Şahverdi Arşivi

Cemiyet, yalnız gemi değil, Çanakkale Savaşları'nda kullanılan mayınlardan, torpil ve çeşitli ebatlardaki topların hatta savaşta kullanılacak kum torbalarına kadar tedarik ederek üzerine düşen vazifeyi fazlasıyla yerine getirmiştir. Bunun dışında cemiyet alınan gemilerin ihtiyacı hâlinde elektrik tesisatlarının da bakım ve onarımını yapmıştır. Bunun dışında, Dar'ül-Fünun salonunda Belediye üyeleriyle yapılan toplantı sonucunda kibrit, gazete, sigara, oyun kâğıtları üzerinden gelecek varidatın bir kısmının Donanma Cemiyeti'ne verilmesini karara bağlamıştır. Tüm bunların dışında, Muavenet-i Millîye Cemiyeti'nin düzenlediği, *"Donanma ve Tersane Piyangoları",* kibrit ve sigara kâğıdı imtiyazının belli bir müddet ve şartla ihale edilerek, en uygun teklif verene bu İmtiyazın kullanım hakkının verilmesinden elde edilen gelirlerin de cemiyetin kasasına girmesi, cemiyetin faaliyetlerini hızlandıran bir diğer müspet girişimdi. Tüm bu mücadele ve çabalara karşılık Cemiyet, Mondros Mütarekesi'nin imza edilmesinin ardından (30 Ekim 1918) İttihat ve Terakkî Fırkası'na muhalif olan siyasî ve bürokratik kuvvetlerin baskıları sonucunda kendini tasfiye etmek zorunda kalmıştır. İttihat ve Terakkî'nin İktidardan uzaklaşmasından sonra yönetimi devralan Tevfik Paşa kabinesi, cemiyeti ilga etmek yerine Bahriye Nazırlığı'na bağlamak istediyse de bu kabinenin ardından göreve gelen Damat Ferit Paşa kabinesi cemiyetin varlığına daha fazla tahammül gösteremeyerek, Donanma Cemiyetini ve Müdafaa-i Millîye Cemiyeti'nin mallarına el koymak suretiyle kurumun varlığına son vermiştir. Cemiyet mensupları, durumu şiddetle protesto etseler de amaçlarına ulaşamayan yöneticiler, sadece cemiyetlerini değil, cemiyetin sahip olduğu tüm mal varlıklarını da kaybetmişlerdir[56].

Millî Mücadele döneminde ise, cemiyetin varlığı yine gündeme gelmiş ancak yeniden kurumun tesisinin mümkün olamayacağı görüşünün tam anlamıyla ağırlık kazanmasının ardından BMM, cemiyetin ilgası sonucunda sahip olduğu tüm maddiyatın ordunun ihtiyacı olan yeni tayyarelerin alınması ve yapılması hususunda tartışmaların büyümesiyle hadiseyi Dâhiliye encümenine devretmiştir[57]. 22.4.1341 (1925) tarihli encümen mazbatası hakkında 5.12.1341 (1925) tarihinde yapılan oturumda Dâhiliye Encümenince hazırlanan Donanma Cemiyeti'nin faaliyetlerinin sona erdirilmesine ilişkin kanunnamenin iptaliyle cemiyetin sahip olduğu hakların, taşınır-ta-

[56] **A.g.e.,** s.218 ve 226-228.
[57] **TBMM Zabıt Ceridesi,** C.XVII, İ.:94, Devre:II, İç. Sen.:II, 92-97.

Levent Şahverdi Arşivi

şınmaz tüm mal varlığının, Türk Tayyare Cemiyeti'ne devredilmesiyle ilgili kanun teklifi verilmiş ve 12.12.1341 (1925) günü teklif kanunlaştırılmış, cemiyetin tüm gayrimenkulleri ve serveti Türk Tayyare Cemiyetine aktarılmıştır[58].

C- Osmanlı Donanmasının İslah Edilmesi İçin İngiliz Hükümeti Tarafından Görevlendirilen Personel ve Yaptıkları Islah Çalışmaları

Osmanlı'nın *"batılılaşma"* süreciyle beraber başlayan ve her alanda baş gösteren *"yeniden yapılanma"* fikri orduda kendine yer bulmuş, özellikle hatırı sayılır bir sahil şeridinde egemen olan devletin bekâsının devamı için Deniz Kuvvetleri'nin ilerlemesi esas kabul edilerek, diğer hususlarda olduğu gibi bunda da yabancı uzmanlardan istifade etme fikri Öne çıkmıştır.

Osmanlı Devleti Bahriye Nezareti'nde, 1839'dan 1914 yılına kadar 7 İngiliz amiral görev almıştır. Bunlardan ilki "Yaver Paşa" olarak anılan Sır Baldwin Wake-Walker'dir.

Onu Sir A. Slade *"Müşavir Paşa",* III. Amiral Hobart-Hapten ve August Charles, Sir Henry Felix VVoods, Amiral Dougles Gamble, Amiral Sir Hugh Pigot Williams ve son olarak Amiral Sir Arthur H. Limpoos takip etmiştir[59].

Sir Walker'in Osmanlı Bahriyesi'ne katılımı 1839 tarihinde Albay rütbesiyle olmuştur. 1826 Yunan ayaklanması sırasında Türklere karşı savaşmış ve Yunanistan'ın Kurtuluş Nişanı ile ödüllendirilmiştir. Sir Walker, Türkler için en önemli hizmeti, Bahriye Okulu'nun çağın gereği olan askerî teçhizatlarla donatılmasını sağlayarak, üst düzeyde eğitimin verildiği bir yer hâline getirilmesini sağlamasıdır. 1840 tarihinde padişahın yaverliğine yükseltildiği için "Yaver paşa" sıfatıyla da anılan Sir Walker, 1841 tarihindeki Kavalalı Mehmed Ali Paşadan Suriye'nin alınması mücadelesinde Akka kalesinin alınmasını da sağlamıştır[60].

Sir Baldwin'in ardından 1849 tarihinde "Danışman" olarak ve "ödünç" kaydıyla Osmanlı idaresi tarafından göreve başlatılan Sir Adolphus Slade, 17 yıl Osmanlı topraklarında yaşamış, bahriyenin yönetimi, personel yetiş-

---

[58] **TBMM Zabît Ceridesi,** C.XX, L: 23, Devre:II, İç. Sen.:III, 35-40 ve 98.

[59] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İhsan Gençer, **Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu,** İstanbul 1985.

[60] Çoker, **a.g.e.,** s. 166.

Levent Şahverdi Arşivi

tirilmesi ve tersanenin düzeni gibi konularda hizmet verirken; Kırım Savaşı sırasında (1854-1855) müttefik güçlerine yaptığı katkı da madalya ile ödüllendirilmiştir. Slade, 1859 tarihinde "Liman Meclisi" Başkanlığına getirilmiş ve beş yılda bu görevi ifa etmesinin ardından yerine Amiral Hobart-Hampten (Augustus Charles) getirilmiştir[61].

Amiral Hobart, İngiliz Hükümeti'nin izniyle beş yıl süreyle Osmanlı Bahriyesinde "Kumanda Meclis Üyesi" sıfatıyla görev yapmıştır. Girit'te asayişin sağlanması ve Yunanlıların ihtilâlcilere yardımının önlenmesi hususunda önemli hizmetleri geçmiş olan Hobart Paşa, Yunan Hükümeti tarafından İngiltere'ye şikayet edilmiştir. Bu şikayet üzerine İngiliz Bahriye Nezareti, Hobart Paşa için bir bildiri yayınlamış ve *"ülkesine dönmediği takdirde isminin Kraliyet Donanması isim listesinden çıkarılacağını..."* beyan etmiştir. Kalp astımı olduğu için tedavi maksadıyla İtalya'ya gitmesine izin verilmişti. Ancak 19 Haziran 1886'da Milano'da vefat etti. Hobart Paşa'dan iki yıl sonra hizmete alınan Felix Woods, İstanbul Boğazı'nın Karadeniz girişine fener konulması, boğaz dışı her iki sahile kurtarma istasyonları açılması, boğaza girip, çıkacak olan gemilere verilecek hizmet karşılığı ödeyeceği resim ve harçların tarifelerinin hazırlanmakla görevli komisyonda Türkiye'yi temsilen bulunmasının yanı sıra, 1877 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nda Karadeniz harekâtına katılarak Tuna Nehri'nin kıyı savunmasında da görev almıştır. Osmanlı Erkân-i Harbiyesi tarafından görevlendirilen yabancı uzmanların belki de en kıymetlisi 3 Şubat 1909'da İstanbul'a gelerek Osmanlı Bahriye Kumandanlığı'ndaki görevine başlayan Amiral Sir Dougles Gamble'dır[62].

25 Ağustos'ta Ferik Amiral (Koramiral) Mehmet Paşanın başkanlığında toplanan Bahriye Şurâsı'nın aldığı kararla donanmanın yeni ve çağdaş bir düzene sokulması için İngiltere Donanması'ndan yetenekli bir subayın getirtilmesini düşünmüş ve durum Hariciye Nezareti vasıtasıyla, İngiliz Hükûmeti'ne bildirilmiş ve İngilizler de bu hususla ilgili 18 Eylül 1908 tarihinde Amiral Gamble'nin görevlendirildiğini Hariciye Nezaretine bildir-

---

[61] İngiltere'yi Osmanlı topraklarında en iyi biçimde temsil ettiğine inan İngiliz Bahriye Nezareti Müşavir Paşaya şövalyelik nişanı anlamına gelen "Knight Commander of Batlı" nişanı ile ödüllendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Adolph Slade, **Türkiye** ve **Kırım Harbi,** çev. Aii Rıza Seyfioğlu, Gn.Kur. Yay., Ankara 1961; Osman Öndeş, **Kaptan Paşa -Adolphus Slade-,** İstanbul 1972; s. 10-11; Besim Özcan; *"Osmanlı Bahriyesinde Bir İngiliz Müşavir",* **Askeri Tarih Bülteni,** Ankara 1997, s. 35.

[62] Çoker, **a.g.e.,** s. 169.

Levent Şahverdi Arşivi

mişlerdir. Amiral Gamble'nin göreve geldiğinde dağınık olan Osmanlı siyasî hayatı bir süre sonra düzene girince, Gamble da faaliyetlerine başlamıştır. Yüzyıldan fazla bir süre Osmanlı Donanmasında yönetici veya eğitimci olarak hizmet veren İngiliz subayların statüsü de Gamble ile birlikte değişmişti. Göreve geldiğinde yaptığı tetkikler neticesinde ilk olarak kuruluştan başlamak gerektiğini düşünerek Bahriye Nezareti teşkilâtı için bir proje hazırlamıştır. Projelerinin ilki yaşlı subayların Osmanlı bahriyesinden muhakkak çıkartılması ve yerlerine eğitimli İngiliz subayların ikame edilmesi şeklindeydi. Ardından gemiler üzerinde yaptığı incelemeler neticesinde donanmayı yenilemeye karar vermiş ve işe yarayan gemilerden 2 filo ve bir filotilla oluşturmuştur. Elbette bu Osmanlı mâliyesine yeni bir külfet demek olsa da, amiralin isteği kabul edilmiştir. 2 zırhlı, 3 korvet, 2 kruvazör, 2 küçük torpido, 18 torpidobot, 16 bot, 6 yat ve 2 vapurdan mürekkep olan Osmanlı Donanması, ilk defa 1909'da Amiral Gamble'nin direktifiyle Marmara Denizi'ne çıkarılmış, böylece komşu ülkelere gözdağı verirken Osmanlı yöneticilerine de çalıştığını ispat etmeye çabalamıştır[63]. Amiral Gamble'nin denizlere açılma konusundaki ısrarcı tutumu neticesini vermiş, ihtiyaçları devlet tarafından karşılanan donanma Selanik'e uğrayarak Girit'e geçmiş ve komşu ülkeler bu durumdan rahatsızlıklarını basın ve enformasyon yoluyla tüm dünyaya ilân etmeye başlayınca, Amiral amacına ulaştığını anlamıştır[64]. Öte yandan Amiral Gamble, donanmanın eğitimi için Kasımpaşa'daki Gazi Hasan Paşa kışlasında yeni er eğitim okulunu kurmuştur. Eylül 1910'da Kerpe seferine çıkmış, Ege'de gerçekleştirilen tatbikatın ardından Padişahın huzurunda yaptığı konuşmada, Türklerin ancak bir talim donanması kazandığını ifade etmiştir[65].

Bahriye ile ilgili yaşanan bunca gelişmeye ilâve olarak, 2 Haziran 1326 (1910) yılında Bahriye bütçesi üzerinde Mebusan Meclisi'nde yapılan bir konuşmada Muvazene-i Mâliye Encümeni Kirkor Zohrap Efendi; "... *İn-*

---

[63] Baldwin Walker'ın bu konudaki görüşleri: Osmanlı bahriyesinde vazife almadan evvel Yunan Ayaklanmasında Türklere karşı savaşarak Yunanistan Kurtuluş nişanıyla ödüllendirilmiştir. Osmanlı'ya geldikten sonra yaptığı hizmetlerin karşılığında Padişah yaverliğine kadar yükseltilmiştir. Hobart Paşanın İngiliz Kraliyet Donanması isim listesinden isminin silinmesinin ardından yeniden Lord Derby vasıtasıyla isim listesine kaydedilmiştir. II. Abdülhamit döneminde, 15 zırhlı, 11 kruvazör, 2 denizaltı, 40 torpidobot, 7 gambot, 52 vapurdan teşekkül etmiş olan donanmasının sadece 4 zırhlısı, 2 kruvazörü, Î8 torpidobotu 2 nakliye gemisi iş görebilir durumdaydı.a.g.e., s.169-171; Ahmet Güleryüz-Bernd Langensıepen, **1828-1923 Osmanlı Donanması,** İstanbul 2007, s.23.

[64] Çöker, **a.g.e.,** s.309.

[65] **A.g.e.,** s.l72.

Levent Şahverdi Arşivi

giltere Devleti bütçesinde en fazla sarfiyat yapan kurum bahriyedir. Bu kurum âdeta devlet içerisinde devlettir. Böyle olması sebebiyle de Bahriye Nezareti içerisinde, Mâliye Nezareti'nden maada Bahriye Mali Nazırlığı da mevcuttur. Bizde de Amiral Gamble tarafından bu maksatla Bahriye Müsteşarlığı'nın tesisine karar verilmiş ve hükümetimizce de bu teklif kabul görmüştür...[66]" sözleriyle Amiralin bahriyeye olan bir diğer katkısından da bahsetmiştir.

Gamble'nin vazifesini tamamlamasının ardından Amiral Sir Hugh Pigot Williams, 3 Mayıs 1910'da yeni görevine başlamış ve diğer tüm İngiliz uzmanlardan farklı olarak kendi çalışma arkadaşlarını (kurmaylarını) kendisi tespit etmiş, bunun yanı sıra fen müşavirliği görevini yürüttüğü hâlde donanma tatbikatlarını da yönetmiştir. Amiral Williams devrinde, yapılan bir diğer yenilik de seçilen topçu subaylarının eğitim maksatlı İngiltere'ye gönderilmesidir. 3 Mayıs 1912 yılında da, Amiral Williams'ın görevinin sona ermesiyle yerine Amiral Sir H. Limpoos getirilmiş ve Amiral de kurmaylarını -Higot Williams da olduğu gibi- kendisi tespit etmiştir[67].

Amiral, 1914 yılı başlarında bir Alman ticaret gemisinin, Kızıldeniz'den, Akdeniz'e geçmek üzereyken bilinmeyen bir mercan kayalığına çarparak batması sonucunda, Alman Hükûmeti'nin Türk Hükümetine verdiği ağır bir nota üzerine İngiliz Kraliyet Donanması'ndan emekli Binbaşı Arsor Treskot'u Türkiye'ye getirerek bölgede uzun süreden sonra ilk defa mesaha (harita çıkarma) çalışmalarını başlatmıştır[68].

Amiral, dönemin usullerine göre donanmanın savaş yeteneklerinin üst düzeye çıkarılması arzusunu, dönemin askerî ve siyasî yöneticilerine rağmen hayata geçirmiştir. Bu yeniliklerin ilk göze çarpan örneği, 22 Temmuz 1914 senesinde donanmanın Amiral komutasında açık denizde tatbikata çıkarılmasıdır.

En mühim makamlarda tam yetki ile görevlendirilen İngiliz uzmanların yine en çok ihtiyaç duyulan durumlarda yardım etmekten kaçınması Türk yönetimini ve askerî makamlarını olumsuz etkiliyordu. Çünkü Reform grubu, kendilerine en fazla ihtiyaç duyulacak durumda görev yerlerini terk ederek, Türk personelini henüz eğitimini almadığı veya tecrübe kazanma-

---

[66] **M.Meb. Zabıt Ceridesi, C.VL, İ.:114, Devre 1, İç.Sen.: 2, (2 Haziran 1326),** s. 306

[67] Çöker, **a.g.e.,** s. 166 vd.

[68] Şakir Batmaz, "Osmanlı Denizlerinde Mesaha Çalışmaları", **Türkler,** Yeni Türkiye Yayınlan, C.XIV, Ankara 2001, s. 917.

Levent Şahverdi Arşivi

dığı bir durumda yalnız bırakarak, Türkler "sevk ve idareyi" beceremiyorlar intibaını vermeye çalışıyorlardı. Elbette bu durum, Reform grubunun donanmaya verdiği dolaylı zararlardan sadece biriydi. Bunun yanı sıra ülkede kifayetli bir deniz sanayi kurulmayıp, dışarıdan alman silâhlarla donanma vücuda getirmek, paranın yurt dışına çıkmasına neden olduğu gibi ülkenin ağır sanayisinin ve ekonomisinin gelişiminin önündeki en önemli engel olarak ortaya çıkıyordu. Hadiseyi teknik olarak değerlendirecek olursak, diğer devletlerin donanmaları karşısında zayıf kalmış, dışa bağımlı bir donanma hem devlete ek maliyetler yüklemekte, hem de teknik personelin eğitiminde güçlükler çıkartmaktaydı. Deniz Kuvvetlerimin ıslah amaçlı da olsa, yabancılara emanet edilmesi pek çok mahsurlara sebep olmuştur.

• Devletin İç ve dış tehditlerle boğuştuğu bir dönemde ülkenin savunmasının en önemli kısmını teşkil eden donanmanın yabancı askerlerin elinde olması Türk askerî personelini tereddüde sevk etmişti.

• Türk donanmasına kapanması mümkün olmayan zararlar verdikleri sonradan anlaşılan İngiliz askerî uzmanlara stratejik görevler tevdii edilmişti.

• Birinci Dünya Savaşı evvelinde (1878-1914) bariz bir biçimde dış politikalarını Osmanlı Devleti'nin aleyhine inşa eden İngilizlerden Türk askerî gücünü geliştirmeleri beklenmişti.

• Sıcak denizlere inmeyi kendisine düstur edinmiş olan Rusların dönem itibariyle menfaatleri doğrultusunda İngilizlerle ittifak içerisine girmişti.

• Osmanlı'nın Adalar Denizini savunmak zorunda olması, seferberlik sırasında yığınak nakliyatını yapacak, kara güçlerini besleyecek, güvenli ve kısa yoldan ikmâl yapmasını sağlayacak gemilerin, nakil yollarıyla ilgili savaş öncesi herhangi bir plan veya program yapılmamıştı.

• Türk Donanmasına, *"eğitim"* adı altında basit teorik birkaç gemi düzen hareketleriyle talimsiz Marmara ve Karadeniz'de dolaştırılarak zaman kaybettirmişti.

• İngiliz Amirallerin, muhtemel bir savaş durumunda donanma kumandanlığı yapamayacaklarını açıkça ifade etmelerine rağmen bu hususta esaslı bir girişim yapılamamıştı.

Durumun geçte olsa farkına varan Osmanlı üst düzey yönetimi 2 Ocak 1911 tarihinde Albay Tahir Beyi (padişahın Yaveri) Osmanlı Donanma Komutanlığına tayin etti.

Levent Şahverdi Arşivi

Albay Tahir Bey, donanmanın uzun zamandan beri aradığı nitelikli bir askerdi. Türk Donanmasının ihtiyaçlarını biliyor ve gereken tedbirleri almakta gecikmiyor, donamaya "atış talimleri" yaptırıyor, *"savaş eğitimi"* verdiriyordu. Böylece donanma 1911 yılında bünyesine katılan gemilerle talimlerine yeni bir yön vererek *"müdafaa manevraları",* yabancısı olduğu "karaya asker çıkarma" tatbikatları yapmaya başlamıştı. Bu eğitimler sırasında 28 Ağustos'ta Rodos, 30 Ağustosla Mersin, 3 Eylül'de İskenderun, 5 Eylül'de Beyrut ziyaret edilmiş ve bu ziyaretler Avrupa basınında ve Yunan kamuoyunda büyük tepkilere sebep olmuştu[69].

Osmanlı Donanması'nın Beyrut'tan İstanbul'a döndüğü sırada İtalyanlar 28 Eylül'de Trablusgarp için Türklere bir ültimatom vermiş, bu kibar tehdide bekledikleri cevabı alamayınca 29 Eylül 1911 günü Trablus ve Bingazi yöresine taarruza geçmişlerdi. Osmanlı Donanması'nın, İtalyanlara yakın olan kolu kifayetsiz olması sebebiyle istese de onlara üstünlük sağlayabilecek bir seviyede değildi. Ayrıca bölgedeki filo komutanı, savaş durumunu 1 Ekim 1911 günü Sakız Adası civarında "Timsah" yatında öğrenmişti. Zaten donanmada aynı gün Çanakkale'de Nâra Limanı'na çekildi ve savaş süresince mevkii terk etmedi. Bu durum göstermektedir ki; denizci bir devlet olduğu ileri sürülen Osmanlı'nın donanması kendisine en fazla ihtiyaç duyulan bir ortamda hazırlıksız, tam eğitilememiş, zayıf ve ilgisiz bırakılmasının bedelini ödüyordu. Dönemin komutanları sil baştan tesis etmeye çalıştıkları donanmayı da bir çırpıda karşılarında duramayacaklarını bildikleri bir donanmanın karşısına çıkararak, göz göre göre ateşe atmak istemiyorlardı. Bu sebepten Trablusgarp'taki savaş istenilen neticeyi veremişti. Kısa bir süre sonra yaşanan Balkan felâketinin ardından Başvekil ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Çanakkale'yi ziyareti sırasında uğradığı limanda donanmanın ve personelin hâlini görünce yanındaki mülkî ve askerî erkâna, "Hata, donanmanın yapılandırmasını geciktiren bizdedir" diyerek Osmanlı bahriyesinin içinde bulunduğu şartları özetlemiştir[70].

XIX. Yüzyılın sonunda hali hazırda İngilizlerin, Türk donanmasını inkişaf ettirilmek çabasını içerisinde olması müttefikleri olan Çarlık Rusya'nın tepkisine sebep olmaktaydı. Bu düşünce ile Ruslar, İngilizlere bu rahatsız-

---

[69] Tuncer, **a.g.t,** s. 95-96; Karadoğan, **a.g.t,** s.47.

[70] Ayrıntılı bilgi için bkz. Afif Büyüktuğrul; *"Balkan Savaşlarında (1912-1913) Osmanlı Donanması",* **Silahlı Kuvvetler Dergisi,** S. 213, Ankara 1965; Çetinkaya Apatay; *"Balkan Harbi Öncesinde Osmanlı Donanmasını Güçlendirme Çabaları";* **Deniz Kuvvetleri Dergisi,** Sayı: 502, C: 90, Ankara 1978, s. 12-13.

Levent Şahverdi Arşivi

lıklarını sert bir bildiri ile ifade etmişlerdi. Kraliyet Donanması da Ruslara yaptığı açıklamada; Türk donanmasındaki yerlerini boşaltırlarsa, bu mevkilere hemen Almanların yerleştirileceği endişesini ileterek, inkişafın daha hızlı olacağını ve takip edilmesinin de mümkün olamayacağını belirterek, konu hakkında Çarlık rejiminin endişelerini gidermeye çabalamışlardı[71].

D- Cemal Paşa Döneminde Alman Personelin Osmanlı Donanması'nı IslahÇabaları

Dünya üzerinde değişen dengelerden geçte olsa haberdar olan Osmanlı Devleti'nin zaman kaybına tahammülü yoktu. Avrupa'da bloklaşmalar hız kazanarak tamamlanıyor, saflar belirleniyor, fakat Türklerin konumu hâli hazırda belirsizliğini muhafaza ediyordu. Bu aşamada bundan evvel olduğu gibi tüm dikkatler eldeki düzenli fakat ıslahın devam ettiği kuvvet olan ordu ve donanmaya çevrilmişti. Bölgesinde güçlü bir ülke olmak ve Avrupa ile diğer dünya milletleri üzerindeki tesirini artırmak isteyen Osmanlı, bu maksatla önceki bahiste de değinildiği gibi donanmanın ıslahı için İngiliz heyetini görevlendirdi.

Osmanlı Bahriyesinde komuta seviyesinde son olarak görev alan İngiliz uzman ise bilindiği üzere Amiral Limpoos'du. Cemal Paşa da Bahriye Nazırlığı görevine tayin edilir edilmez, Amiral Limpoos ile bir görüşme tertip etmiş ve durum itibariyle daha önceki heyet başkanı Amiral Gamble ve Amiral Limpoos'un Bahriye Nezareti'nin düzenlenmesine ilişkin verdikleri raporları tetkik ettirmiştir. İncelemelerin neticesinde Cemal Paşa, bahriye teşkilatının bürokratik işlemler sonucunda hantallaştığını ve iş görmeyecek duruma geldiğine kanaat getirmiştir. Cemal Paşa, bu sebeple ilk iş olarak, Şura-i Bahriye'nin ve Nezaret Müsteşarlığımın kaldırılması kararını vermiştir. Elbette, Amiral Gamble ve Limpoos'un raporlarından da yararlanarak *"Teşkilat Nizamnamesini"* kaleme almıştır. Ayrıca Bahriye Nezaretinin dört daireden oluşmasına bunun yanı sıra Nezaret'e Sıhhiye Müfettişliği ve Muhasebe Müdürlüğünün de eklenmesine karar verilmiştir[72].

İngilizler zaten 1839 tarihinden beri Türk bahriyesinin ıslahı için çalışmasına rağmen, 1914 Şubat'ında Bahriye Nazın olan Cemal Paşa bu görevlendirmeler hakkında şöyle düşünmekteydi; *"Osmanlı ordusunun ıslahı için bugüne kadar yapılan tüm girişimler ya yarım bırakılmış ya da işin eh-*

[71] Çöker, **a.g.e.,** s.173-177.
[72] Cemal Paşa, **a.g.e.,** 89-93.

Levent Şahverdi Arşivi

li olmayan kimselere görevler tevdii edildiği için amacına ulaşamamıştır." Elbette bunun bedelini ağır ödenmiştir. Mahmut Şevket Paşa da bu fikir üzerinde durarak, Yunanlıların donanmaları için getirttikleri İngiliz ıslah heyetinin bir benzerinin Osmanlıya getirilmesini istiyorsa da, bu konuda farklı düşünerek İngilizlerden değil, Alman ekolünden yana tavır koyuyordu. Ayrıca otuz yılı aşkın bir zamandan beri Türk subayları Alman savaş usulüne göre eğitime tabii tutulmaktaydı. Dönemin sadrazamı Mahmut Şevket Paşa, kara ordusunda takip edilen siyasetin, donanma içinde gerçekleşmesinin doğruluğunu savunuyor ve deniz subaylarının Alman deniz savaş taktik, talim ve terbiyesi çerçevesinde yetiştirilmelerinin doğru olacağını düşünüyordu. Bunun için amacını şöyle ifade etmişti: *"Osmanlı ordusunun emir ve kumandasını bir Alman generaline vererek, ordu içerisine de Alman askerî öğretmenler, subaylar konuşlandırmak kaydıyla, Osmanlı'nın tüm askerî öğretmenlerini ve subaylarını da bu Alman askerlerinin yanında birer stajyer olarak görevlendirmek suretiyle bilgi ve tecrübelerini artırmaları kanaatindeyim."* İşte Liman Von Sanders ve beraberindeki askerî heyetin Türkiye'ye gelmelerine neden olan düşünce de buydu[73].

Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi olan Wangenheim, Alman generalin tayin edilmesinin ardından, generale verilecek tam yetki hakkında 10 Eylül 1913'de Türk yetkililerle bir görüşme yapmış, görüşme neticesinde Liman Von Sanders, Alman subayların tamamından sorumlu tutulurken, kendisine Türkiye'nin her yerinde denetleme yapabilme yetkisi de verilmiştir. Kendisi tarafından onaylanmayan hiçbir subay orduda görev alamayacak, atış okulları, talimgahlar, askerî eğitim-öğretim kurumlarında denetlemelerde bulunup, emir verebilecek, Yüksek Askerî Şurâ'nın üyeliğini yapacak ayrıca kolordu komutanlarının ceza yetkisine sahip olacaktı. Yüksek rütbeli Türk subaylarının değiştirilme ve işten çıkarılmaları onun izniyle yapılabilecekti. Askerî işlerin tam uyumunu ve devamlılığını sağlayacaktı. Kendisine bu mesuliyeti yerine getirebilmesi için bir milyon marklık götürü tahsisat da ayrılacaktı[74].

14-27 Kasım 1913 tarihleri arasında Harbiye Nazırı'nın vekili olarak Bahriye Nazırı Mahmut Paşa ile Tümgeneral Liman Von Sanders arasında bu hususların nasıl yürütüleceğine ilişkin bîr anlaşma yapılmıştır. Anlaşma uyarınca Liman Von Sanders Türk Korgenerali rütbesini alacak, tüm hak

[73] **A.g.e.,** s. 71-73.
[74] Wallach, **a.g.e.,** s. 113.

Levent Şahverdi Arşivi

ve yetkilerle askerî heyetin başkanlığını üstlenecek ve bu süre zarfında I. Ordu Komutanlığı görevini üstlenecek, Yüksek Askerî Şura üyesi olacak böylece disiplin, yükselme, ödüllendirme, cezalandırma, teşkilâtlandırma, eğitim-tatbikat, silâhlanma, giyim, seferberlik hazırlığı, demiryolu, telefon-telgraf, ulaştırma, uçak, balon sistemi gibi hususlarda ilk olarak onun fikirleri dikkate alınacaktı. Liman Paşa, tüm askerî okulların, numune alaylarının, talimgahların, Osmanlı ordusunda bulunan bütün yabancı subayların doğrudan amiri olacaktı. Aynı anlaşmanın ikinci maddesinde İse, Liman Paşanın beş yıl için bu göreve getirildiği, Türk ordusu için yabancı subay sağlama, görevden alma, cezalandırma, Almanya'ya eğitime gönderilecek yerli subayları seçme, terfî imtihanları için gerekli programların belirlenmesi hakkının yanında üst rütbeli subaylara kurslar, kurmay gezileri, özel tatbikatlar yaptırması maksadıyla kendisine her yıl 50 000 Osmanlı altın lirası tahsisat ayrılacağı da belirtilmişti[75].

Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı genelkurmayında bunlar yaşanırken Bahriye tersanelerinin ıslahı meselesini ordunun ve Mebusan Meclisi'nin gündemine alan ise Bahriye Nazırı Cemal Paşadır. Adı geçen ıslah meselesinin başında Çürüksulu Mahmud Paşanın yapmak istediği yalnız hayata geçiremediği projeleri vardır. Bunlar, Haliç Tersanesinin ıslahı, İzmit Körfezi'nde yüzer havuz inşası gibi külfetli projelerdir. Adı geçen bu projeler Meclis tarafından onaylanmış, dönemi itibariyle ilk önce İngilizlere tevdii edilen görev Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İngiliz şirketinden alınarak bir Alman firmasına verilmiş, sorumluluğuna da Ferik Amiral Karafet getirilmiştir[76].

Cemal Paşanın denizciliğin bu denli güçlenmesini istemesindeki temel etken Balkan ülkelerinde Rusların etkisiyle başlayan politik ve askeri açılımların önüne geçebilmekti. Yunanistan bu devletlerin başında geliyordu. Amerika ve İngiltere'den yaptığı gemi takviyeleri île donanmasını daha kuvvetli bir duruma taşımıştı. Yaşanan gelişmelerde Osmanlı Devleti'ni kaygılandırmıştı. Cemal Paşa, bu yüzden kısa bir süre içerisinde harekete geçerek İngiliz E.J. Amstrong Withwort-Wickers Şirketi ile 2 Mayıs 1914 tarihinde bir mukavele gerçekleştirmişti[77]. Osmanlı Devleti'nin Bahriye

[75] Wallach, **a.g.e.,** s. 113.

[76] Projelerin yapımını üstlenecek firma 1914 öncesi Amstrong-Wikers şirketidir. Bu şirket projelerin karşılığında 30 yıl süreyi tesislerin işletmesini de almıştır. Projelerin I. Dünya Savaşı ile birlikte Almanlara bırakmasıyla, kredi sağlayacak kurumda Deutche bank olmuştur. Artuç, **a.g.e.,** 148-149, Cemal Paşa, **a.g.e.,** s.93-94.

[77] Artuç, **a.g.e.,** s, 162-163.

Levent Şahverdi Arşivi

Nezaretine ayırdığı bütçelerle Balkan devletleri ile mücadele edilebilmesi mümkün değildi[78].

Bu sebeple Cemal Paşanın merkez üyesi olduğu Donama Cemiyeti vasıtasıyla inşa edilen tersanelerin masraflarını karşılayabilmek adına bir donanma piyangosu tertip edilmesine karar verilmiş, Cemiyetin çıkarttığı tüm tahviller de itibar-ı Milli Bankası vasıtasıyla ülkenin geneline dağıtılmış, özellikle Isparta, Aydın, İzmir, Adana, Denizli, Burdur, Suriye, Antakya, Halep'te büyük talep görmüştür[79].

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması Cemal Paşanın tüm planlarını da alt üst etmişti. Paşa daha önceden İngiltere'ye sipariş verilen Sultan Osmani ve Reşadiye dretnotlarının teslim edilmesi için harekete geçtiğinde beklenmedik bir gelişme ile daha karşılaştı. İngilizler gemileri teslim etmeyeceklerini bildirmişlerdi[80]. Paşa yaşanan bu gelişmelerden sonra yönünü Almanlara çevirmek zorunda kalmıştı. Almanlarla da arasının iyi olduğu söylenemezdi. Özellikle Osmanlı donanmasının komutanlığına getirilen Souchon, Cemal Paşaya değil, doğrudan Enver Paşayı muhatap alarak hareket ediyordu[81].

Almanların bahriye üzerindeki tüm hegemonyasına rağmen Cemal Paşa da Enver Paşanın Balkan Savaşları öncesinde Kara Kuvvetlerinde yaptığı gençleştirme faaliyetinin bir benzerini Bahriye Nezaretinde gerçekleştirmiştir. İlk icraat olarak Merkez Liman Reisliklerindeki yaşı ileri personelin emekli olması sağlanmış, yerine daha aktif ve genç subaylar görevlendirilmiştir. Bu icraat, görevini layıkıyla yerine getirenleri de kapsamış-

---

[78] Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın yaptığı antlaşma da;
- 1 adet birinci sınıf zırhlı
- 2 adet gemi
- 4 adet torpido
- 2 adet denizaltının

Mutabakatı sağlanmış ve yaklaşık bedel 4 milyon İngiliz lirası olarak belirlenmiştir. **BOA Mukavelat Defteri Defter No: 24, Sy. No: 131-134,16-19 Nisan 1330 (29 Nisan-2 Mayıs 1914)**

[79] **BOA Dahiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, 45/40, lef. 1-2,6 ve 11 Temmuz 1333 (6 veli Temmuz 1917)**

[80] Cemal Paşa, **a.g.e.,** s. 104-105.

[81] Bu durumu fark eden Rauf Bey (Orbay), Donanma Komutanlığı'nın kendisine verilmesini teklif etmiş, ancak talebi Cemai Paşa tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Ama Rauf Bey amacına 4 yıl sonra ulaşacak hatta Bahriye Nazırlığı görevine gelecektir. Celalettin Yavuz, *"Ahmet Cemal Paşa 'nın Bahriye Nazırlığı Döneminde Türk bahriyesinde Reform Arayışları"* Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara 2001, s. 81-82; Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni (Siyasi Hatıralarım),** İstanbul 2004, s.245-247.

Levent Şahverdi Arşivi

tır. Paşa en son 1916 yılında da önemli bürokratlar dahil 10 kişinin daha emekli edilmesini istemiştir[82].

Savaşın iyiden iyiye Avrupa'da hissedilmesiyle birlikte Türklerin müttefik olarak değerinin ne olabileceği sorusu da Alman askeriyesinde sıklıkla telâffuz edilmeye başlandığı dönemlerde Alman Genelkurmay Başkanı Orgeneral Von Moitke bu soruya şöyle cevap vermekteydi: *'Türkiye askerî bakımdan bir sıfırdır. Evvelden hasta adamdan söz edilirken, şimdi ölü bir adamdan söz edilebilir. Yakın bir gelecekte Türkiye'yi Üçlü İttifak'ın içerisine almak tam bir yanılgı olacaktır. Türk ordusu kesinlikle değersizdir. Silâhı, elbisesi, cephanesi yoktur. Subay eşleri bile sokaklarda dileniyor"*. Ama Von Moftke esas yanılgıyı savaş koşullarının günden güne belirmesiyle birlikte yaşamaya başlar. Almanlar, Türkleri yanlarına çekebilmek için üst düzeydeki askerî, siyasî temaslarını artırarak hem İstanbul Hükümeti hem Amiral Limpoos üzerindeki baskılarını artırırken, Ortadoğu'ya olan ilgilerini ve cepheleri genişletme arzularını da belli etmeye başlarlar. Bu arada Alman Akdeniz filosu devamlı surette Türk limanlarına uğramaktadır. Bunlardan birinde, Amiral gemisi Goeben olduğu hâlde Souchon, İstanbul'u ziyarete gelir. Zaten bir süre sonra Türkiye'deki Alman danışmanlar, savaşa aktif olarak katılacak birliklere yavaş yavaş dağıtılmaya başlanırlar. Gelişmelerden son derece rahatsız olan İngiliz Amiral Limpoos'da, Goeben ve Breslau'nun Türkiye'ye sığınmasının ardından, taleplerinin karşılanmamasını gerekçe göstererek vaktinden evvel görevini terk eder. Böylece donanmada Souchon vasıtasıyla söz sahibi olan Almanlar, çıkarlarına uygun olarak Ağustos ayında Usedom komutasında *"Özel bir komutanlık"* tesis ederler[83].

Bu özel komutanlık bünyesinde Alman Deniz Müfrezesi 29 Eylül 1914'de Almanya'dan İstanbul'a gelir, 160 kişisi hemen Çanakkale'ye geçer, 103 kişilik bir grupta Karadeniz Boğazı'na gelir. Bununla beraber Ruslara karşı takip edilecek savaş stratejisi de yavaş yavaş belirmeye başlar[84].

Bu gelişmeler olurken Almanlar, gemilerinin ve Amirallerinin Bahriye Nazırlığı'nın ya da her hangi bir nazırlığın emrine verilmemesinde ısrarcı olurlar. Amiralin, Cemal Paşanın emrinde değil, doğrudan Alman İmpara-

---

[82] Cemal Paşa, **a.g.e.,** s.94-97.
[83] Wallach, **a.g.e.,** s. 134-137.
[84] Afif Büyüktuğrul, **Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması,** C: I, İstanbul 1982, s.250.

Levent Şahverdi Arşivi

toru'nun emrinde olması, ilerleyen günlerde Osmanlı siyasetinde yaşanabilecek hiçbir çalkantıdan etkilenmeden kendi askerî vicdanına göre imparatorunun emirlerini yerine getirme imkânı sağlayacaktır. Ancak Amiral Souchon, Türk başkomutanlığı tarafından kabul edilmeyen veya izin verilemeyen hiçbir harekette bulunmayacağı teminatını Türk yetkililere vermeyi de ihmâl etmemiştir[85].

Almanların alıştığının dışında Türk prosedürü gereği, bu komutanlığın tüm personeli Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanır. Çünkü askerî idare gereği Türklerde deniz kuvvetleri, kara kuvvetlerinin emrindedir. Bir süre sonra mezkûr komutanlığın deniz kuvvetlerinde yaptığı denetimlerde Türklerin, İngilizler tarafından sırtlarından vurulduğu Almanlar tarafından tespit edilir, İngilizlerin *"ıslah"* adı altında zaten pek de kuvvetli olamayan donanmayı yerinden kıpırdayamaz duruma getirdikleri geç de olsa anlaşılır. Bunun için İngilizler ilk olarak gemilerin potansiyel kuvvetlerini yarıya indirmişler, torpidobotlardaki kazan borularını seksenden kırka indirerek gemilerin hızını kesmişler, bu kırkın yarısını da istenildiğinde çalışabilir bir şekilde flange[86] ile kapamışlardı. Ateşleyicilerin kırmızı çizgiye çıkan hıza ulaşmasını yasaklamışlardır. Topların durumu da içler acısıdır. Bu silâhların namluları işlememekte, pirinç yatakları birbirine değmekte, basınç yatakları her geçen gün nemden paslanmaktadır. Kamaların tamamı çıkarılmıştır. Bu sebepten topların vidaları gevşemiş, yerinden oynayan parçalar birbirine çarpmaya başlamıştır. Torpidoların tetiklerinde tespit parçaları yoktur. Topların çoğunda pamuk barutu yerine sadece pamuk vardır. Kazanların ve su borularının tamamının değiştirilmesi gerekmektedir. Fren silindirlerinin gliserin depolarına çok miktarda su kaçmıştır. Suyun renksiz olması sebebiyle bu ilk başta fark edilememektedir. Topların elle işleyen kısımlarında ayarlar bozuk yapılmış, 90 dereceye ateş eden, gerçekte 60 dereceye ateş etmiş görünmektedir. Ayarlama düzeni, makineler, hareket düzeneği çıkarılmış, işlemez duruma getirilmiştir. Ama tüm göze görünen yerler güzel biçimde parlatılmış ve yağlanmıştır. Böylelikle gemiler savaş aracından çok tatil yapılan dinlenme tesislerine dönüştürülmüştür. Personel denize karşı dayanıksız, top atışı ve ışıldak eğitimi yetersiz, yara savunma ve torpido atışları ile pratik seyir hâlini bilmemektedir. Gemilerin ma-

[85] Wallach, **a.g.e.,** s. 138.

[86] Bu sayede ana buhar borusu, normal buharın yansını alabiliyor, böylece tekne 30 mil yerine 15 mil ile yol alabiliyordu. Ahmet Güleryüz-Bernd Langensıepen, **1828-1923 Osmanlı Donanması,** İstanbul 2007.

Levent Şahverdi Arşivi

teryal eksikliğinin yanında cephaneleri de hemen hemen hiç yoktur. Boğazlardaki tahkimat, zayıf bir düşman kuvvetinin girmesini önleyebilecek kadardır ve su üstü vasıtaları ile mayın, torpido, projektör, top, cephane, gözetleme istasyonları, komuta kontrol cihazları, telsiz-telefon ihtiyacı hat safhadadır. Bu tespitler üzerine Alman denizcileri, gemi yapımcıları ve subaylar hemen çalışmalarına başlamışlardır. Alman gemi inşa mühendisleri devlet tersanelerinde kontrolü ele geçirip, gemileri, silâh, cephane, torpido ve mayınları kullanılmasına uygun duruma getirmek için tüm İmkânları seferber etmişlerdir. Az bir zaman dilimi içerisinde Alman mühendisler, ticarî maksatlı vapurlardan iki tane mayınların arama filotillası kurarlar. Diğer gemiler de belli, bir oranda düzgün duruma getirilince, Marmara Denizi'nde ciddî anlamda talimlere başlamışlardır[87].

Cemal Paşa da, bu fark edilen gelişme üzerine Almanların isteğiyle İngiliz Amirali Limpoos'u izne gönderirken, subaylarını pasif görevlere aktarmış, bir müddet sonra da görevlerine son vermiştir[88]. 15 Ağustos 1914'te Amiral Souchon fiilen Osmanlı Donanmasının başına getirilince donanma, 29 Ağustos'ta ilk olarak Tuzla'dan Marmara'ya açılmıştır. Filoya ve filotillaya manevralar yaptırmıştır. Aynı günün akşamı, filo Büyükçekmece'ye demirlemiştir. 5-6 Eylül günlerinde *"torpidodan kaçınma"* ve gece manevralarını tertip eden Souchon, 12 Eylül'de büyük gemilerle kontrollü atış, küçük gemilerle mayın tarama talimleri yaptırmıştır. Böylece, ilk defa donanma düzenli bir eğitim programına tabii tutulmuştur. Ama ne yazık ki, savaş artık kapıdadır ve bunu Almanlar organize etmektedir[89]. Almanların Türkiye'deki temsilcisi Amiral Souchon ise, Ağustos'un sonuna doğru donanma ile ilgili verdiği raporda: *"Türk bahriyelilerini deniz tutuyor. Karadeniz'de iş görebilmek için bu askerleri denize alıştırmak şarttır. Bunun için tekmil savaş filosu Karadeniz'e çıkartılmalıdır"* şeklinde görüşünü beyan etmekteydi. Hâlbuki, Ağustos ayında ne Karadeniz'de ne de Marmara'da fırtına olmamıştı. Askerleri denizin tutması ihtimali hiç yoktu. Belli ki; Almanlar bu durumu Ruslara saldırmak ve Türkleri savaşın İçerisine çekmek için bir fırsat olarak görmekteydi ve karşılarına çıkan

---

[87] **Birinci Dünya Savaşı Ansiklopedisi**, *"İçten Vurulan Donanma"*, C.î, Görsel Yay., İstanbul 1983, s. 1.38-140; Celalttin Yavuz; **Osmanlı Devleti'nde Yabancı Misyonlar: Çeşme Faciasından Birinci Dünya Harbine Kadar Osmanlı Bahriyesinde Çağdaşlaşma Gayretleri,** İstanbul (tarihsiz), s.245-247; Sebahattin Selek, **Milli Mücadele,** C:II, İstanbul 1982, s.89-90.

[88] Ati İhsan Sabis, **Birinci Dünya Harbi Harp Hatıralarım,** İstanbul 1991, s.227.

[89] Alpagut, **a.g.e.,** s.45-46.

Levent Şahverdi Arşivi

ilk fırsatı da değerlendirmek niyetindeydiler. 1914 Ağustos'unun ikinci yarısında toplanan Türk-Alman savaş şurası Osmanlı Devleti'nin savaşa girerse Süveyş suyoluna bir taarruz düzenlemesinin faydalı olup olmayacağını tartışmış ve bunun yararlı olacağı karara bağlanmıştı. Toplantı sonucunu değerlendiren Alman Deniz Kuvvetleri komuta düzeyi bu fikri oldukça beğenmiş ve Türklerin sadece güneye taarruz değil, kuzeye Odessa ve Akkerman arasındaki bölgeye çıkarma yapmasını da talep etmişlerdi. Çünkü bu çıkarmayla Avusturya ordusunun Kuzey kanadının yükü hafiflemiş olacaktı. Böylece bu toplantı sonunda iki görüş tespit edilmiş oldu:

1) Süveyş ve Mısır'a taarruz,

2) Odessa ve Akkerman bölgesine asker çıkarma[90].

Bu toplantının ardından Boğazlar savunma durumuna geçirildi ve o sıra Erkân-ı Harbiye Reisi olan Enver Paşa, artık kendisini hücuma geçebilecek durumda görüyordu. Bununla bağlantılı olarak 9 Eylül 1914 tarihinde Souchon resmen Türk donanmasının başına getirildi. 14 Eylül 1914'de de kendisine Karadeniz'e çıkma yetkisi verildi. Komutanlarla konuşan Enver Paşa, Amiral Souchon'a emri iki gün sonra iletti. Böylece, Almanlar Türk Harbiye Nezareti üzerinde her türlü etkinliği elde etmişlerdi. Bu durumun en önemli kanıtı olarak, Souchon'un kimseye danışma gereğini duymayarak Almanya'dan, 15 Ağustos 1914 tarihinde Boğazın her iki yanına savunma desteği için 2 Amiral, 10 deniz subayı, bir top kaptanı, mesafe ölçer, bir gözetleme botu komutanı, mayın uzmanı ve işaretçi istemesi ile varolan tüm kömür, yağ, akaryakıt rezervlerine el koyması gösterilebilir. Ayrıca Zonguldak civarındaki yerli üretim kömürünün talep, tedarik ulaştırma ve dağıtım işlemlerinin de Alman ordusunun eline geçmesi bunun bir diğer örneğidir[91]. Savaşın başlamasıyla birlikte Almanların Türk donanması üzerindeki ağırlığı da iyiden iyiye kendini hissettirmiştir. Boğaz Genel Komutanlığına Birinci Ferik (Oramirai) V. Usedom, Kurmay Başkanlığına V. Janson, Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevkili Komutanlığına Wossildo, Çanakkale Boğaz Komutanlığına Ferik Amiral (Koramiral) Metren, Sahil Müfettişliğine Deniz Albay Reclom, Silâh Müfettişliğine de Deniz Albay

[90] 22 Ekim tarihinde de yazılı emirle Rus donanmasının görüldüğü yerde tahrip edilmesine ilişkin emrini vermiş, Cemal Paşa vasıtasıyla bunu alan Amiral Souchon yürürlüğe koymuştur. Wallach, **a.g.e.,** s. 145,151.

[91] Souchon'un istediği 2 amiral, 15 deniz subayı, 281 kişilik topçu personelinden oluşan Alman, kafilesi 29 Ağustos 1914 günü İstanbul'a gelmiştir. Bu personelin sayısı kısa süre içerisinde 700 kişiye çıkmıştır. Yavuz; a.g.e., s.247.

Levent Şahverdi Arşivi

Pteper'in getirilmesi ve daha pek çok üst düzey görevi Almanların üstlenmiş olması Osmanlı ordusundaki Alman etkisini göstermesi açısından dikkate değerdir[92].

Sonuç

Osmanlı bahriyesi başlangıçta geleneksel usuller dâhilinde tersanelerinde imal edilen korvet, kalyon ve mühimmatlarla daha fazla askeri başarı kazanamayacağını, dünyada değişen ve gelişen teknolojiye uymak zorunda olduğunu fark etmişti. Bu dönem Osmanlı Devleti'nde Lale Devri sonrası yaşanan bir süreçti.

XVIII. yüzyılın başında Avrupa'da başlayan yenilik hareketleri sadece sanatta veya düşünce hayatında olmamış, makine teknolojisini de kapsamıştı. Batı'da ortaya çıkan yeni teknolojiler ilk aşamada askeri olarak algılanmış ve bu yolla Osmanlı topraklarına da taşınmıştı. Ülkede kaliteli silah ve mühimmat yapımı ise ancak III. Selim döneminde gerçekleşebilecekti. III. Selim döneminde kara ordusunda olduğu gibi Bahriye Teşkilatında da birtakım ıslahat faaliyetlerine girişilmişti. Özellikle ve öncelikle 1804 "Tersane Kararnamesiyle" Tersane Amirliği. Kaldırılarak yerine Umur-u Bahriye Nezaretinin kurulması yapılan en önemli ıslahatlardan birisi olmuştu. Tanzimat Döneminde ise denizcilik alanında yapılan ıslahatlar hız kazanmış, "Bahriye Meclisi" kurulmuştu[93]. Böylece Osmanlı Devleti'nde bahriyede de bir ait yapı tesisine başlanmıştı. Osmanlı Devleti'nde XVIII. ve XIX. Yüzyılda yeni teknolojilerin takibi iki yolla oluştu.

a- Yabancı Personel İstihdamıyla Bilgi Transferi

b- İthalat Yoluyla Teknolojilerin Transferi

Osmanlı Devleti'nde bahriye teşkilatına dışarıdan personel alımı yoğun olarak III. Mustafa döneminde olmuştur. III. Selim döneminde ise Fransa'dan getirilen Francesco ismindeki bir silah teknisyeninin girişimiyle İstanbul Baruthanesinde yüksek kaliteli barut İmalatı gerçekleştirilmiştir.

---

[92] Hermann Lorey, **Türk Sularında Deniz Harekâtı,** Çev. Tacettin Talayman, C.II, İstanbul 1946, s. 122; Almanların Savaştan evvel ve savaş sırasında gönderdiği askerî malzeme; 54 yeni 7,5 İuk seri ateşli krupp sahra topu, 8220 atım 8,8 cm.lik, 5194 atım 10,5cm.lik, 3401 atım 15 cm.Iik, 1160 atim 24cm.lik bahriye top mermisi ile 133601 atım 7,5cm.Iik, 28198 atım 10,5cm.lik, 14418 atım 15cm.lik kara ordusu top mermisi. Bkz. a.g.e., s.145-146; 15 Kasım 1914'de 24cm.lik bir Avusturya havan bataryası ve Aralık ayında 15cm.uk bir Avusturya obüs bataryası Gelibolu'ya getirilmiştir. Mustafa Çolak, *"Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na Yardım Çabaları",* **Türkler Ansiklopedisi,** Yeni Türkiye Yayınlan, C.XIII, Ankara 2001, s.382.

[93] İdris Bostan, **Türk Denizcilik Tarihi,** Ankara 2002, s.236.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak aynı teknisyene bir çark siparişi de verilmiş ve çark amaca hizmet edemediği gibi yerli bir usta olan ve Ermeni tabasına mensup Arakel Dadyan tarafından makinenin hatası tespit edilip daha iyisi de yapılınca yabancı teknik personel ilk defa sorgulanmaya başlanmıştır. Ama bu yaşananlar sonucu yine değiştirmemiş ve bu seferde Tophane ve Tersane-i Amire gibi sanayi kuruluşlarında ıslahat maksatlı yabancı personel istihdamına gidilmiştir. Başlangıçta tophaneler için İngiltere, İsveç ve Fransa'dan dökümcülük ustaları getirtilmiş, tersaneler içinse konularında daha mahir olan Fransız ustalar tercih edilmiş, ancak bunların yanına da İsveçli ve iki Türk gemi mimarı verilmiştir. Ancak faaliyetler mali yetersizlik ve gerekli iş disiplininin sağlanamaması sebebiyle yine başarılı olamamıştır[94].

Bu gelişmeden de anlaşılacağı üzere yabancı personel istihdamı her zaman beklenildiği gibi fayda sağlamamıştır. Özellikle askeri alanda faydalanmak maksadıyla getirilen uzmanlar pek verimli çalışmalar yapmamışlardır. Hatta Osmanlı ülkesine gelirken rütbelerinin ve iaşelerinin, ianelerinin misli oranda arttığını da düşünecek olursak Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı uygulamanın kabul edilebilmesi bu hususta mümkün değildir.

XIX. Yüzyıla gelindiğinde, istihdam edilen yabancı personele rağmen Osmanlı donanmasının içerisinde bulunduğu durumu özetlemek istersek;

• Karaya yayılmış ve dünyanın ulaşmış olduğu teknolojik ilerlemelere rağmen kifayetsiz haldeki bir teşkilat,

• Gemilerin tamir durumlarını bile karşılamakta yetersiz bir tersane yapısı,

• Harp kifayetini kaybetmiş bir donanma,

• Eğitim seviyesi yetersiz personel.

Hâlbuki, XIX. Yüzyılda yabancı personelin istihdam edilmesi uygulaması, mevcut askeri atölyelerin, tersanelerin iyi işletilmesi veya ithal edilen makinelerin verimli çalıştırılabilmesi çerçevesinde gerçekleşmişti. Osmanlı donanmasının Batı'nın hızla ilerleyen teknolojisi karşında zayıf kalması sonucu bahriye yatırımına ağırlık verilmesi hem üst düzey yönetim hem de askeri personel tarafından istenmişti. Özellikle Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı Bahriyesi eski gösterişli dönemlerine yeniden döndü-

[94] Birol Çetin, *"Osmanlı İmparatorluğunda Teknolojilerin Takibi (1700-1900)",* **Türkler Ansiklopedisi,** C. XIII. Ankara, 2002, s.812-817.

Levent Şahverdi Arşivi

rülmeye çalışılmıştı. Fakat askeri ihtiyaçların her geçen gün artması, rakip ülkelerin askerî ve deniz güçlerini devamlı surette artırıyor olması donanmanın ihtiyaçlarının dışarıdan karşılanmasını zaruri kılmış ve bu dönemde dışarıya gemi sipariş edilmeye başlamıştı.

Dışa bağımlılık ile beraber Osmanlı Devleti askeri anlamda da Avrupalı devletlerin hegemonyası altına girmişti. Hatta en son Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ile işbirliği yapan Alman subayların ve üst düzey yöneticilerinde Osmanlı Ordusu için "Türk ordusu kesinlikle değersizdir. Silahı, cephanesi, elbisesi dahi yok. Subay eşleri sokaklarda dileniyor."[95] sözleriyle Türklerin XX. Yüzyılın başındaki durumunu da özetlemişlerdir.

Osmanlı askeri bütçesinin yeterli olmadığı noktada da halk devreye girmiş ve kurduğu cemiyetler ve bu cemiyetlerin düzenledikleri piyangolar, halkın ayni yardımları vasıtasıyla ordunun gemi, silah ve mühimmat açığını satın almak yoluyla karşılama gayretine girmiştir. Cemiyet, sadece silah almak için değil, üretmek içinde faaliyette bulunmak istediyse de bunda amacına ulaşamamıştır.

Sonuç itibariyle, dünya askeri ve siyasi literatüründe "denizlere hakim olan dünyaya hakim olur." söylemi doğrultusunda çok uluslu bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin ayakta kalabilmesi güçlü bir bahriyeye sahip olmasından geçiyordu. Ama Osmanlı Devleti yaşadığı savaşlar ve aldığı yanlış kararlarla güçlü bir donanma yapısı oluşturamadı. Ancak, geç de olsa yaptığı yatırımların semeresini günümüzde yeni kurulan Türk devleti toplamayı başaracaktır.

[95] Wallach, **a.g.e.,** s. 134.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Alpagut, Haydar, **Büyük Harbin Türk Deniz Cephesi,** İstanbul 1937.

Artuç, Nevzat, **Cemal Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı,** Ankara 2008.

Balkan Harbi Tarihi, Osmanlı Deniz Harekâtı, C. VII, İstanbul 1965.

Batmaz, Şakir, **"Osmanlı Denizlerinde Mesaha Çalışmaları",** *Türkler Ansiklopedisi,* C.14, Ankara 2002.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılap Tarihi,** C.III, ksm.I, Ankara 1990.

Birinci Dünya Savaşı Ansiklopedisi, "İçten Vurulan Donanma", C.I., Görsel Yay., İstanbul 1983.

Bostan, İdris, **Türk Denizcilik Tarihi,** T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002.

Büyüktuğrul, Afif, **Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması,** C.I, İstanbul 1982.

Çetin, Birol; *"Osmanlı İmparatorluğunda Teknolojilerin Takibi (1700-1900)",* **Türkler Ansiklopedisi,** C. XIII, Ankara 2002.

Çolak, Mustafa, *"Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na Yardım Çabaları",* **Türkler Ansiklopedisi,** Yeni Türkiye Yayınlan, C.XIII, Ankara 2001.

Çöker, Fahri, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler,** Ankara 1994.

Doğanay, Rahmi, **Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922),** Ankara 2001.

Erberk, İnam, **Rauf Bey,** İstanbul 1965.

Erdem, Şefik, **Avrupa'da Yüzbin Türk,** İstanbul 1992.

Erol, Mine, **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu,** Ankara 1976.

Güleryüz, Ahmet - Langensıepen, Bernd, **1828-1923 Osmanlı Donanması,** İstanbul 2007.

Gençer, Ali İhsan, **Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu,** İstanbul 1985.

Karadoğan, Umut C., **Türk Donanması ve Faaliyetleri (1914-1925),** Ankara 2007 (basılmamış yüksek lisans tezi)

Lorey, Hermann, **Türk Sularında Deniz Harekâtı,** Çev. Tacettin Talayman, C.II, İstanbul 1946.

Osman Öndeş, **Kaptan Paşa -Adolphus Slade-,** İstanbul 1972.

Özçelik, Selahittin, **Donanma-yi Osmani Muavenet-â Millîye Cemiyeti,** Ankara 2001.

Parker, Alan, **Bir Çöküşün Yeni Tarihi,** İstanbul, 1995.

Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü** I, Ankara 1993.

Levent Şahverdi Arşivi

Selek, Sebahattin, **Millî Mücadele,** C.II, 2. bsk., İstanbul 1982.

Tuncer, Umur, **Balkan Harbi'nin Deniz Savaşları ve Osmanlı Donanmasının Durumu,** (yayınlanmamış doktora tezi) İstanbul 1992.

Wallach, Jahuda L., **Bir Askerî Yardımın Anatomisi (Türkiye'de Prusya-Alman Askerî Hayetleri),** Çev. Fahri Çeliker, II. Bsk., Ankara 1985.

Yavuz, Celalettin, **Osmanlı Devleti'nde Yabancı Misyonlar: Çeşme Faciası'ndan Birinci Dünya Harbine Kadar Osmanlı Bahriyesinde Çağdaşlaşma Gayretleri,** İstanbul (tarihsiz)

HATIRAT

Cemal Paşa, **Hatırat,** Yay. Haz.: Metin Martı, bsk. 5, İstanbul 1996.

Cemal Paşa, **Hatıralar (İttihat-Terakkî, Birinci Dünya Harbi, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa),** Yay. Haz. Behçet Cemal, İstanbul 1959

Okyar, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam,** İstanbul 1980.

Orbay, Rauf, **Cehennem Değirmeni (Siyasi Hatıralarım),** İstanbul 2004.

Sabis, Ali İhsan, **Birinci Dünya Harbi Harp Hatıralarım,** İstanbul 1991.

Slade, Adolph, **Türkiye ve Kırım Harbi,** çev. Ali Rıza Seyfı, Gn.Kur.Yay., Ankara 1961.

SÜRELİ YAYINLAR

"II. Meşrutiyet Sonrası Deniz Kuvvetlerimizin Düzenlenmesi Çabaları", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** C.1, S.5, Ankara 1975.

"Balkan Savaşlarında (1912-1913) Osmanlı Donanması", **Silâhlı Kuvvetler Dergisi,** S.213, Ankara 1965.

Apatay, Çetinkaya, **"Balkan Harbi Öncesinde Osmanlı Donanmasını Güçlendirme Çabaları",** Deniz Kuvvetleri Dergisi, C: 90, S:502 , Ankara 1978.

Ayın, Faruk - Göksu, Erkan, "Birinci Cihan Harbi Öncesinde Türkiye", **Askerî Tarih Bülteni,** Ankara 2001.

Büyüktuğrul, Afif, "Osmanlı-Yunan Silâhlanma Yarışı", **Belleten Dergisi,** S.156, Ankara 1975.

Çöker, Fahri, "Osmanlı Bahriyesinde İngiliz Islah Heyetleri", **Deniz Kuvvetleri Dergisi,** Sayı: 541, Ankara 1988.

Kayabalı İsmail - Aslanoğlu, Cemeder, **"Deniz Kuvvetleri",** *Türk Kültürü,* S.10, Ankara 1972.

Özcan, Besim, "Osmanlı Bahriyesinde Bir İngiliz Müşavir", **Askeri Tarih Bülteni,** Ankara 1997.

Türkmen Zekeriya, "XIX. Yüzyıldaki Silahlanma Yarışında Osmanlı Devleti" **Pax Otomana Studies in Memoriam Prof. Nejat Göyünç Harlem** Ankara 2001.

Levent Şahverdi Arşivi

GAZETELER

Tanin Gazetesi (18 Kanun-i evvel 1326) (1 Ocak 1910).
Tanin Gazetesi (1 Kanım-i sani 1326) (14 Ocak 1910).
Tanin Gazetesi (9 Kanun-i sani 1326) (22 Ocak 1910).
Tanin Gazetesi (18 Haziran 1326) (1 Temmuz 1910).
Tanin Gazetesi (19 Temmuz 1326) (1 Ağustos 1910).

ARŞİV BELGELERİ

a) Meclis Zabıt Cerideleri

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Dev.: 1, C:2, İç. Sen.:II, Ankara 1986.
Meclis-i Mebusan. Zabıt Cerideleri, Dev: I, C:3, İç. Sen:I Ankara 1982.
Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, Dev: I, C:4, İç. Sen:II Ankara 1986.
Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, Dev: I, C:4, İç. Sen:III Ankara 1986.
Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, Dev: I, C:5, İç. Sen:I Ankara 1982.
Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, Dev: I, C: II, İç.Sen: 2, (İKanun-i Sani 1325).
Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, C:II, Dev.: 1, İç. Sen.:2 (8 Kanun-i evvel 1326).
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C.VI.,Devre 1, İç.Sen.:2 (2 Haziran 1326).
Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, C.:IV, Dev.:l, İç.Sen.:3, (30 Nisan 1327).
Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, C.:IV, Dev.:l, İç.Sen.:3, (19 Mayıs 1327).
TBMM Zabıt Ceridesi, C.XVII, İ.:94, Dev:II, İç. Sen.:II Ankara 1976.
TBMM Zabıt Ceridesi, C.XX, İ.: 23, Dev:II, İç. Sen.:II, Ankara 197**7.**

b) Arşiv Belgeleri

B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararı, 2.10.1340/ 18-011 ek no: 54 / 7.
B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararı,18/ 021/ 64 / 5.
B.C.A. Bakanlar Kurulu Karan, 18/ 021 / 64 /6.
BOA Mukavelat Defteri Defter No: 24, Sy. No: 131-134,16-19 Nisan 1330 (29 Nisan-2 Mayıs 1914).
BOA Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, 45/40, lef. 1-2, 6 ve 11 Temmuz 1333 ((6 ve 11 Temmuz).

Levent Şahverdi Arşivi

1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri

Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2008

Hüseyin TOSUN*

Türkiye'de Batılı anlamda Parlamentolu rejim oluşturma çabaları 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin ilânı ile başlar. Ancak daha sonra baş gösteren bazı olaylar bu sistemin gelişmesini engelleyecek ise de, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in yeniden ilân edilmesiyle birlikte başlayan süreç günümüze değin sürecektir.

Kısaca tanıtmaya çalışacağımız *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri* adlı eser, Doç. Dr. Kenan Olgun tarafından kaleme alınmış olup, dönemin siyasi olayları ışığında Meclisin yapısını, faaliyetlerini inceleyen akademik bir çalışmadır. Toplam 461 sayfadan ibaret olan eser, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı yayını olarak çıkmıştır.

Genel olarak 1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri üzerinde durulan eser, öncelikle Giriş mahiyetindeki şu bölümlerden oluşmaktadır: Kısaltmalar, (s.xı) Önsöz (s.xıii).

Önsöz'de yazar kendisini bu çalışmaya iten nedenleri şöyle açıklamaktadır: "1908 Meclis-i Mebusanı çok partili ilk seçimler sonucunda oluşmuştur. Osmanlı vatandaşı olan etnik guruplara temsil imkanı tanıyan Meclis-i Mebusan gerek oluşumu ve gerek çalışmaları itibariyle demokrasi tarihimizde önemli bir yere sahiptir. İktidar-muhalefet ilişkilerinin şekillendiği, iktidarı ele geçirmek için her yolun serbest olduğuna dair bir anlayışın doğduğu bu dönem günümüz ile benzerlik göstermesi açısından incelenmesi gereken bir zaman dilimidir… 1908 Meclisinin oluşumunu sağlayan seçimler doktora tezlerine konu olmalarına rağmen, meclisin yapısı ile bu zamana kadar yeterli bir çalışma yapılmamıştır. 1908-1912 meclisinin yapısı, anlayışı ve faaliyetlerinin yeterli bir şekilde incelenmemiş olması bizi bu çalışmayı yapmaya yöneltmiştir" (s.xıv).

Yazar bu kitabı yazmasındaki amacı ise; "okuyucuya Osmanlı Devletindeki demokrasi uygulamalarıyla Türkiye Cumhuriyeti'ndeki uygulamaları kıyaslama imkanı vermek" olarak açıklamaktadır (s.xıv).

---

* Atatürk Araştırma Merkezi.

Levent Şahverdi Arşivi

Çalışma esas olarak Giriş'i takiben beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; halkın hâkimiyeti olarak tanımlanan demokrasinin temel kurumlarının Türklerdeki gelişimi, Osmanlı Devletindeki ilk uygulamaları ve I.Meşrutiyet dönemi incelenmiştir. Yazar okuyucuyu girişte kitabın diğer bölümleri için genel anlamda teorik olarak hazırlamaktadır.

Yazar, Türk halkının, Demokrasinin en önemli uygulamalarından birini oluşturan seçimlerle Tanzimat döneminde tanıştığını belirtmektedir. İlk kez 1840 yılında sancak merkezlerinde kurulan Muhassıllık Meclislerinin görevini ise, "sancaktan alınacak vergilerin miktarını saptamak ve onların düzenli toplanmasını sağlamak olarak açıklamaktadır. "Bu meclislere Muhassılın maiyet memurlarından başka, sancağın hakimi, müftüsü, zabiti ruhani reisleri ve sancağın ileri gelenlerinden altı kişi katılır ve bunlar seçimle belirlenirdi. Muhassıllık meclislerine seçilenler genellikle, yörenin ileri gelenleri ya da mülki amirin tayin ettiği kimselerdi. Secimle memleketin önde gelen nüfuzlu kimselerinin meclise girebildiği" ifade edilmektedir. Yazar doğrusu bu seçimleri tüm halkın katılımından uzak görmekte. Ancak Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa halkın temsilcilerinin seçimle belirlenmiş olmasını da demokrasi yolunda önemli bir adım olarak değerlendirmektedir (S.9). Ayrıca I.Meşrutiyetin ilanına giden yol ve 1876 Anayasasının özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınarak ve I.Meşrutiyetin Meclis-i Mebusan'ı ve buna dayalı kurulan sistem ve Meşrutiyeti yeniden ilan etme çabaları hakkında değerlendirmeler de yapılarak, anayasanın istibdada karşılık, ılımlı bir meşrutiyet ve keyfi idare yerine kanun ve sorumluluğa dayalı bir usul getirdiğini ancak bunun çeşitli nedenlerle devam ettirilemediği ifade edilmektedir (s.27).

"1908 Meclis-i Mebusan'nın Oluşumu" (s.9) adlı ilk bölümde; "II.Meşrutiyetin İlanı" (s.33), "Meclis-i Mebusan'ın Açılışından Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Kuruluşuna Kadar Geçen Siyasi Süreçte İç Siyasi Çekişmeler" (s.69), "Meclisi Mebusan'ın Açılması" (s.81) adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde Meşrutiyetin ilanı, halkın ve aydınların meşrutiyetten beklentileri, Meşrutiyetin ilanı sonrası yapılan gösteriler, iç ve dış yankıları, Meclis-i Mebusan'ın açılışına kadar geçen sürede yaşanan iç siyasi gelişmeler üzerinde durularak, Meşrutiyetin ilanının o dönemde ne kadar önemli bir olay olarak algılandığı ifade edilmektedir. Meclis-i Mebusan'ın oluşumunu sağlayan 1908 seçimleri hakkında bilgi verilerek, gayrimüslimlerin seçime verdiği önem örnekleriyle anlatılmaktadır. Örneğin seçimlerde en etkili kampanyayı Rumların yürüttüğü, bunların seçim hilelerinin her çeşidine baş vurdukları ve bu maksatla seçmen sayılarını fazla göster-

Levent Şahverdi Arşivi

meye çalıştıkları, yapılan hileler açığa çıkınca da bunu bastırmak için babıaliye şikayette bulundukları ve büyük guruplar halinde gösteri yürüyüşleri yaptıkları belirtilmektedir.

Bu bölümde ayrıca ileride yapılacak icraatların sebeplerini iyi anlayabilmek için dönemin siyasi yapısı ve yaşanan iktidar mücadelesi hakkında bilgi verilerek, Meclisin açılışı, yankıları, padişahın meclisi açış konuşması ve bunun etkileri, Müslüman ve gayrimüslim milletvekillerinin sayılarına yer verilmektedir. Meclisin yapısını yazar; "Meclis-i Mebusan'daki gayrimüslim milletvekillerinin büyük çoğunlunun, I.Meşrutiyet Meclisinde olduğu gibi Osmanlılık fikrine sahip çıkıyor görüntüsü verseler de, etnik ve ayrılıkçı yöndeki çalışmalardan geri durmadıkları, Meclisin açılmasıyla birlikte gayrimüslim mebusların milli guruplar halinde hareket ederken, Müslüman olan Arap ve Arnavut milletvekillerinin de Osmanlı Devleti'nden yüz çevirmeye başladıkları ve bunun Meclise yansımalarını ise devlette bir ahengin olmadığına işaret ettiği" şeklinde değerlendirmektedir.

"Millet egemenliğini Sağlamaya Yönelik Anayasa Düzenlemeleri" (s.111) adlı ikinci bölüm; "Anayasa Düzenlemeleri Yolunda İlk Girişimler" (s.111), "Anayasa Düzenlemeleri" (s.117), "Anayasa Düzenlemelerinin Mecliste Görüşülmesi" (s.129) adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde Öncelikle milli egemenlik yolunda atılan en büyük adım olarak değerlendirilen Anayasa düzenlemeleri ele alınmaktadır. Milli egemenliği sağlamak, meşruti bir hükümet olduğunu dünyaya göstermek düşüncesiyle hareket eden milletvekillerinin, padişahın yetkilerinin kısıtlanmasına ve Meclisin ön plana çıkarılarak millet egemenliğinin sağlamlaştırılmasına, üyelerin dokunulmazlıklarının sınırlandırılmasına, milletvekillerine kanun teklif etme yetkisinin tanınmasına, anayasanın değiştirilmesinin zorlaştırılmasına yönelik çalışmalara dikkat çekilmektedir. Bu dönemde yapılmak istenen düzenlemelerin günümüz Türkiye'sine ışık tutacak mahiyette olduğu belirtilmektedir.

"İttihat Terakkinin İktidarı Ele Geçirme Çabaları Çerçevesinde Anayasa Düzenlemeleri" (s.177) adlı üçüncü bölüm; "Anayasada Ayan Meclisi İle İlgili Düzenlemeler" (s.177), "İttihat Terakki Cemiyetinin Yönetimi Ele Geçirme Gayretleri: Siyasi Müsteşarlıklar Meselesi" (s.193), "Heyeti Mebusan ile İlgili Düzenlemeler" (s.202), "Yargı ve Kişi Hürriyeti İle İlgili Düzenlemeler" (s.207), "Hakimiyeti Milliyeyi Sağlama Yönünde Atılan Son Adımlar" (s.2119), "1909 Düzenlemelerinin Genel Bir Tahlili" (s.239) adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde, anayasada yapılmak istenen düzenlemelerle milletin temsilcilerini padişahın temsilcilerine karşı

Levent Şahverdi Arşivi

öne çıkarma çabaları incelenmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetimi ele geçirme gayretleri içinde önemli bir yer tutan siyasi müsteşarlıklar meselesi de ele alınmaktadır. Ayrıca yapılan değişiklikler, yasama ile yürütme arasındaki ilişkiler çerçevesinde ele alınarak, anayasal düzenlemeler sonucunda kurulan sistem üzerinde durulmaktadır.

1909 düzenlemelerine bakıldığında; 1876 anayasasına göre yasama ve yürütme görevini padişahın temsil ettiği, Yürütmenin bir kanadını padişah, diğer kanadını hükümetin teşkil ettiği, 1909 değişiklikleriyle ise, hükümetin padişaha göre öne çıkarıldığı, Padişahın sadece sadrazamı atar hale getirildiği, Padişahın hükümeti azletme yetkisinin yine bulunmakla birlikte, hükümetin meclise karşı sorumlu olduğu ilkesinin benimsendiği, Meclisin hükümeti denetlemesinin sağlandığı, bakanların kendi işlerinden dolayı, tek tek hükümetin siyasetinden de genel olarak sorumlu tutulacakları, Meclise bakanları güvensizlikle düşürme yetkisinin yanı sıra, hükümeti de güvensizlik oyu ile düşürme yetkisinin verildiği (s.243) anlatılmaktadır.

Yine 1909 değişiklikleri ile demokratik bir yürütme ve yasama organın yaratıldığı, Kuvvetler ayrılığının, yumuşak ve işbirliğine dayalı ve Meclisi daha fazla ön plana çıkarır şekilde sağlandığı, bu değişiklikler ile klasik parlamenter hükümet sisteminin tipik unsurlarının getirildiği, egemenliğin padişahtan alınarak, haklarının daha çok simgesel hale getirildiği (s.244) değerlendirilmektedir.

"Meclis-i Mebusanın Merkeziyetçiliği Güçlendirmeye Yönelik Sosyal Düzenlemeleri" (s.247) adlı dördüncü bölümde, "Meclis-i Mebusanın Çıkardığı İlk Kanun" (s.247), "Toplantı Kanunu" (s.280), "Cemiyetler Kanunu" (s.298) adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde; Merkeziyetçiliği güçlendirme yönünde ki çabalar çerçevesinde serseriler ve kendisinden kötülük beklenen kişilerle ilgili düzenlemelerin yer aldığı Serseri ve Mazenne-i Su Eşhas hakkında kanun ile toplantılarla ilgili olan İctimaat-ı Umumiye (toplantı) Kanunu ve Siyasi Partilerle alakalı düzenlemeleri de kapsayan Cemiyetler Kanunu ele alınmaktadır. Dayak cezasını kanunlaştıran, hücre tipi cezaevlerinin yapılmasını isteyen, 15 yaşından küçük çocukların sorumluluğunu ailesine veren Serseri ve Zanlılar Kanunu ile günümüzde de tartışılan benzer konulara milletvekillerin bakışları ortaya konulmaktadır.

İrtica ile mücadele kanunları arasında gösterilen cemiyetler kanunu, yakın tarihimizde belkide ilk defa sosyal bir değişmenin zaruretiyle, bir sosyal değişmeyi takiben çıkarıldığı, Meşrutiyet öncesinde var olan, meşrutiyetin ilanı ile sayıları hızla artan cemiyetlerin bu kanun ile bir düzen altına alınmaya çalışıldığı (S.337) üzerinde durulmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

"İktidarı Tam Ele Geçirme Mücadelesinde Kanun-u Esasi'nin 35. Maddesinin Yeniden Düzenlenmesi" (s.339) adlı beşinci bölümde; "Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Kurulması ve İktidar Kavgası" (s.339), "Kanunu Esasi'nin 35. Maddesinin Mecliste Görüşülmesi" (s.347), "Sait Paşanın İstifası ve Yeniden Kabineyi Kurmakla Görevlendirilmesi" (365), "Meclisin Feshine Giden Yol" (369), "Meclisin Feshi" (387) adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde; iktidar kavgalarının boyutları ele alınmakta. İktidarı ele geçirmek amacıyla daha önce verilen kişi haklarının geri alınmak istenmesi, padişahın yetkilerinin artırılarak 1876 anayasasına dönülme çabaları incelenmektedir. Partiler arasındaki iktidar mücadelesinin, millet egemenliğinin temsil edildiği Meclisin zorla dağıtılması düşüncesine kadar vardırılmış olması değerlendirilmektedir.

Sonuç bölümünde yazar 1908 Mecls-i Mebusan'ın demokrasi tarihimizdeki yerini incelemektedir. Meclis-i Mebusan'ın faaliyetleri genel bir şekilde tahlil edilerek, bu uygulamaların Türkiye Cumhuriyeti'ne katkıları değerlendirilmektedir.

Yazar, "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve gelişmesini anlamak için bir tarih laboratuarı mahiyetini haiz olan II.Meşrutiyet dönemi gerçekten de Cumhuriyet ideolojisi ve kurumları için en verimli kaynaklardan birisini teşkil ettiğini, bu dönemin cumhuriyete intikal eden birikimlerinin en önemlisi ve olumlusunu hakimiyet-i milliye için önemli bir adım sayılan çok partili sistem ve seçim geleneğini başlatması olarak görmekte, o kadar ki, seçimin sağladığı meşruiyet ile milli iradenin simgesi haline gelen Meclis sisteminin vazgeçilmez bir unsuru olduğunu, II.Meşrutiyet döneminin hakim gücü olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin, Mecliste kendisine karşı muhalefetin artması sonucunda kontrolü kaybedecek bir konuma gelmesine rağmen, meclissiz yönetimi hiçbir zaman tercih etmediğini" belirtmektedir.

Yazar her ne kadar seçim yöntemini tam olarak demokratik olarak görmese de, seçimler sonrasında oluşan 1908 Meclis-i Mebusan'ını, sonrakilerin aksine daha demokratik bir Meclis olarak değerlendirmektedir. Özellikle 1910 yılına kadar olan dönem içinde mebusların meselelerde el kaldırmaktan öte bir davranış sergileyerek ülkenin sorunlarıyla yakından ilgilendikleri, çözüm yolları bulmaya çalıştıkları, kendi fikirlerini beyan ederek savundukları, her fikrin özgürce ifade edildiği, mebuslar arasında liberal görüşlere sahip olanlar olduğu gibi sosyalist olanların, ittihatçı olanların yanı sıra ihtilal cemiyetlerine üye olanların yer aldığı gerçeği üzerinde durmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazar, 1908-1912 Meclis-i Mebusanı'nı Osmanlı toplumunun gerçek anlamda ilk defa millet egemenliği ile tanıştığı bir dönem olarak değerlendirmektedir. Bütün olumsuzluklarına rağmen, Mecliste yapılmak istenen uygulamaların daha sonraki dönemlere demokrasi adına ışık tuttuğuna, millet egemenliğinin sağlanmasına temel teşkil ettiğine, özgürlüğün, milli egemenliğin, kişi hak ve hukukunun ilk uygulamalarının olduğu bu dönemin Cumhuriyet dönemine tecrübe ve birikim oluşturduğuna ve bu bakımdan Türk demokrasi tarihine önemli bir katkı sağladığına işaret etmektedir.

Çalışmanın sonunda Kaynaklar sonrasında onbir ek ve Dizin yer almaktadır. Araştırma sürecinde kullanılan kaynaklar oldukça geniş bir sıralama ile verilmiştir. Kaynaklar sırasıyla incelendiğinde, Meclis-i Mebusan ile ilgili bütün cerideler ile albüm ve benzeri kaynaklara da yer verilmektedir. O dönemi belgeleyen diğer eserlerin yanısıra, Meclis-i Mebusan üyeliği yapan bazı tarihi kişilerle ilgili kaynaklar ya da onların kaleme aldıkları anı ve benzeri kitaplara da yer verilmektedir. Kitapların yanısıra makaleler, konu ile ilgili tezler ve gazete kolleksiyonları da sıralamaktadır.

Eklerde 1908 Meclisini oluşturan mebusların listesine ve bu döneme ait bazı resimlere yer verilmektedir.

Eseri alandaki diğer kitaplardan farkı ve alana getirdiği yenilikler, yeni kazanımlar vb. açılardan değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: Günümüzde 1908-1912 Meclis-i Mebusanı hakkında bir çok kaynakta bilgi bulunmaktadır. Ancak bu bilgilerin çoğunluğu özet mahiyetinde olup, derinlemesine bir analize dayanmamaktadırlar. Yine 1908 seçimleri de bir çok kez akademik manada incelenmiş, ancak Meclisin yapısı üzerine bugüne kadar etraflı bir çalışma yapılmamıştır. Sayın Olgun'un bu eseri bu boşluğu doldurmaktadır. Hem belli bir dönemin tarihsel gelişimi ortaya konulmakta, hem de dönemin siyasi olayları ışığında Meclisin yapısı ve faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde dönemin arşiv kaynaklarına, hatıralara, araştırma ve inceleme eser, makale ve tezlere dayalı olarak geniş kapsamlı bir bakış açısı ile incelenmektedir. Bu bakımdan çalışma gerek Tarih gerekse Türk siyasal hayatı üzerine çalışan meraklılarının, öğrencilerin ve akademisyenlerin ilgiyle inceleyecekleri bir eser olup, alandaki eksikliği gidermesi yönüyle de dikkate değerdir.

Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuna öncülük yapan ve örnek olan Osmanlı Meclis-i Mebusanın her yönü ile ele alınması ve incelenerek günümüz kuşaklarına aktarılması Türk demokrasisinin gelişmesi açısından büyük yararlar sağlayacaktır. Söz konusu eser ele aldığı konu ile ve ortaya konulan değerlendirmeler ile bu yönde önemli bir katkı sağlayabilecek niteliktedir.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ 2008 YILI DİZİNİ
(70, 71, 72 SAYILAR)

Akandere, Osman; Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 17.

Akça, Bayram; 1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskan Edilen Bulgaristan Muhacirleri, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 75.

Albayrak, Mustafa; Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasî Tarihindeki Yeri ve Önemi, Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 341.

Anameriç, Hakan; Belgelerle Atatürk ve Kütüphaneler, Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 485.

Atalay, Bülent; Türk İstiklâl Savaşı Dönemi'nde "Rum-Ermeni İşbirliği", Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 93.

Bakar, Bülent; Zor Zamanlarda İyi Komşuluk Örneği: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'den Yunanistan'a Yapılan Yardımlar, Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 413.

Çavuş, Dilek; Mustafa Kemal'in Basınla ve Minber Gazetesiyle İlişkisi, Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 543.

Dikici, Ali; Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polis Teşkilâtı (1923-1938), Cilt XXIV, Kasım 2008, Sayı 72, Sayfa 719.

Ecer, Ahmet Vehbi; Sevdiğimiz Atatürk, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 213.

Eraslan, Cezmi; Atatürk'ün Adana'daki Konuşmaları Üzerine, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 1.

Erdenir, Burak; Foreign Policy Leadership Comparison of Mustafa Kemal Atatürk and Franklin Delano Roosevelt, Cilt XXIV, Kasım 2008, Sayı 72, Sayfa 709.

Fığlalı, Ethem Ruhi; İnkılâp Kanunlarının Kabulünün 86. Yılında İslâm Düşüncesinde Hilâfet Sorunu, Cilt XXIV, Kasım 2008, Sayı 72, Sayfa 611.

Gönüllü, Ali Rıza; Antalya'da Salgın Hastalıklar (1894 - 1922), Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 445.

Karadoğan, Umut C., Birinci Dünya Savaşı'na Girerken Donanmada Yapılan Islah Çalışmaları ve Yabancı Uzmanlar, Cilt XXIV, Kasım 2008, Sayı 72, Sayfa 757.

Levent Şahverdi Arşivi

Kaştan, Yüksel; Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, Cilt XXIV, Kasım 2008, Sayı 72, Sayfa 669.

Kılıç, Sezen; Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926), Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 149.

Kılıç, Sezen; Musul Sorunu ve Lozan, Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 319.

Koylu, Zafer; XX. Yüzyılın Başlarında Eskişehir, Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 381.

Köstüklü, Nuri; Millî Mücadele'de Akşehir, Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 299.

Pehlivanlı, Hamit; Keskin Halkevi (20 Şubat 1938-1951), Cilt XXIV, Kasım 2008, Sayı 72, Sayfa 645.

Pehlivanlı, Hamit; Kırıkkale Halkevi (1942 -1951), Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 127.

Sarıkaya, Makbule; Selim Sırrı Tarcan ve Gürbüz Türk Çocuğu, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 113.

Selçuk, Mustafa; Çanakkale Savaşları Sırasında Osmanlı Hükümeti'ni ve Padişahı İstanbul'dan Taşıma Planları, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 195.

Tosun, Hüseyin; Atatürk Araştırma Merkezinden Haberler, Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 564.

Tosun, Hüseyin; Yayın Tanıtım, "Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)", Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 557.

Tosun, Hüseyin; Yayın Tanıtım, 1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri, Cilt XXIV, Kasım 2008, Sayı 72, Sayfa 797.

Yel, Selma - Özcan, Halil; Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları (1920-1923), Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 57.

Yaman, Mehmet Kara; Cellât Gölü'nden Sağlık Ovası'na, Cilt XXIV, Kasım 2008, Sayı 72, Sayfa 693.

Yıldırım, Seyfi; Osmanlıdan Cumhuriyete Bir Bürokrat ve Siyasetçi: Mehmet Sabri Toprak (1878 - 1938), Cilt XXIV, Temmuz 2008, Sayı 71, Sayfa 513.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ

Atatürk Araştırma Merkezi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 134. Maddesi ve 2876 sayılı Kanun gereğince Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı bir kuruluş olarak; Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konularda yayımlar yapmak üzere kurulmuştur. Merkezimiz bu amacı gerçekleştirmek üzere Atatürk'ün eşsiz kişiliğini, ilke ve inkılâplarını, Atatürkçü düşünceyi aydınlatacak, değerlendirecek bilimsel araştırmalar yapmakta ve elde edilen sonuçları iç ve dış kamuoyuna sunmaktadır. Ayrıca Atatürk'e, Atatürkçülüğe ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri de yayımlamaktadır.

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** her 4 ayda bir **Mart, Temmuz** ve **Kasım** olmak üzere yılda üç sayı yayımlanır. Her yılın sonunda Derginin yıllık dizini ve on sayıda bir olmak üzere de genel dizini çıkarılır; uluslar arası endeks kurumlarına ve abonelere yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Derginin Yayın Amacı

* Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri yayımlamak.

* Atatürk'ün Türk toplumuna kazandırdığı değerleri tarihî ve güncel gerçekler çerçevesinde bilimsel ölçülerde değerlendirmek.

* Atatürkçü düşünceye, Atatürk ilke ve inkılâplarına uygun millî politikaların oluşmasında ve yürütülmesinde millî hedeflerin tespitinde, seçiminde fikir birikimini sağlamak.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ilgi duyan, bu konuda fikir üreten yurtiçi ve yurtdışındaki uzman ve bilim adamlarına ulaşmak.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili olarak, uluslar arası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları izlemek, bunları ilgili bilim adamlarına, uzmanlara ve ilgili kamuoyuna duyurmaktır.

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, yakın dönem tarih dergisidir. Burada yayımlanacak makaleler; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki geri

Levent Şahverdi Arşivi

kalmışlığının ve tarih sahnesinden ayrılışının nedenlerini/sonuçlarını, Mustafa Kemal Atatürk'ü hazırlayan tarihsel ve siyasal koşulları, Mütareke dönemini, emperyalist ülkelerin işgaline karşı Kuva-yı Milliye ve 19 Mayıs 1919 ile başlayan Millî Mücadele'yi, Anadolu'da toplanan kongreleri, yayınlanan genelgeleri, millî egemenlik, tam bağımsızlık ve düzenli ordu ilkeleriyle bağımsızlık savaşının evrelerini, parlamenter sisteme geçişi, siyasal ve ekonomik açıdan tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, Ulus-devlet olarak örgütlenişini ve bu devletin temel değerlerini, Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin anlamlarını ve Türk ulusuna kazandırdıklarını, demokrasi düşüncesinin gelişimi ve uygulamalarını, Misak-ı Millî dahilinde gerçekleştirilen dış politika anlayışını, gerek Millî Mücadele döneminde, gerekse daha sonraları ortaya çıkan sorunların günümüze yansımalarını, Atatürk'ün altı temel ilkesi ve onları tamamlayan bütünleyici ilkelerin anlamları ile güncel yorumlarını, yine bu ilkelerin bağımsız, özgür ve kişilikli Türk ulusunun oluşumundaki önemini yeniden tüm yönleriyle ortaya koyan, Atatürk'ü kişilik olarak her boyutuyla bilimsel açıdan inceleyen, Onun nasıl bir ülke, devlet, ulus ve dünya arzuladığını evrensel bağlamda değerlendiren, bugün ve gelecekte Türkiye'de cereyan edebilecek olumsuzlukları giderebilecek yorumlar, çözüm önerileri ve geleceğe yönelik yeni stratejiler belirleyen/geliştiren yazılar olmalıdır.

Derginin İçeriği/Muhtevası

* Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makale olmalıdır.

* Daha önce yazılmış yazı ve çalışmaları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma ve inceleme yazısı olmalıdır.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda eser ve çalışmalarıyla tanınmış kişi ve gruplara proje kapsamında yaptırılacak araştırmalar.

* Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, yazı ve şahsiyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Araştırma ve inceleme yazılarının, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanabilmesi için daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş bildiriler bu durumu belirtilmek koşuluyla yayımlanabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Makalelerin Değerlendirilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler; Yayın Kurulu'nca önce amaç-kapsam, sunuş tarzı ve yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun bulunanlar bir sonraki toplantıya kadar kurul üyelerince; sorunun ortaya konuluşu, araştırmanın varsayımları ve amacı, konu itibariyle akademik bir dergide yayımlanmaya uygunluk derecesi, ilgili literatürün değerlendirilmesi ve benzer araştırmalarla ilişkilendirilişi, bulguların varsayımları ve sonuçları destekleme düzeyi, anlatım açıklığı ve yazının kurgusu, çalışmanın özgünlük derecesi ve ilgili olduğu alana katkı yapma dereceleri bakımlarından incelenerek tekrar Yayın Kurulu'na getirilir. Burada oybirliği ile karar verilir. Üzerinde tereddüt edilen çalışmalar alanında eser ve çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakem raporları gizlidir ve saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, biri olumsuz olduğu takdirde, makale üçüncü bir hakeme gönderilebilir.

Yazarlar, Yayın Kurulu ve hakemlerin eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadıkları hususlar olduğunda bunları ayrı bir sayfada, gerekçeleri ile birlikte açıklama hakkına sahiptirler. Yayıma kabul edilen ve edilmeyen makalelerin yazarlarına bilgi verilir ancak makale metni iade edilmez.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığına devredilmiş sayılır.

Yayımlanan makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayımlanması kararlaştırılan makalelerin yazarlarına ve hakemlerine, telif ve inceleme ücreti, yayım tarihinden itibaren 1 ay içerisinde ödenir. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe'dir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusca makalelere de yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe özetlerinin yanı sıra İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler, birlikte verilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

1- Başlık, (Koyu karakterde büyük harflerle)

2- Yazar adı ve Adresi, (Hepsi Lâtin / Türk harfleriyle olmak üzere yazar adları, soyadı büyük olmak üzere normal karakterde)

3- Özet (anahtar kelimeler eklenerek)

4- İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)

5- Makale, amaç, kapsam, çalışma yöntemlerini belirten bir Giriş bölümüyle başlamalı; veriler, gözlemler, görüşler, yorumlar, tartışmalar, gibi ara ve alt bölümlerle devam etmeli ve nihayet tartışma ve sonuç bölümüyle son bulmalıdır.

6- Katkı belirtme (gerekiyor ise)

7- Kaynaklar dizini ile son bulmalıdır.

Başlık

Konuyu en iyi şekilde belirtmeli, 15 kelimeyi geçmemeli, tamamı büyük harflerle ve koyu (bold) olarak yazılmalıdır.

Özet

100 kelimeden az, 250 kelimeden fazla olmayacak şekilde ve yazının diğer bölümlerinden ayrı olarak yayımlanabilecek düzeyde yazılmış, Makalenin tümünü en kısa, öz biçimde (özellikle çalışmanın amacını ve sonucunu) yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil, çizelgelere değinilmemelidir.

Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak 5 (beş) anahtar kelime verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda kâğıtların üzerine bilgisayarda 1.5 satır aralıkla ve 12 punto (Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile) MS word programında yazılmalıdır. Yazılar en az beşbin, en çok yirmibin civarında kelimeden oluşmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere yazıda ana, ara, ve alt başlıklar kullanılabilir. Başlıklara numara veya harf verilmemelidir.

Ana Başlıklar: Bunlar sıra ile özet, ana metnin bölümleri, teşekkür (varsa), kaynakça, ekler (varsa)'den oluşmalıdır. Ana başlıklar büyük harflerle yazılmalıdır.

Ara ve Alt Başlıklar Yalnız birinci harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle koyu (bold) yazılmalıdır.

Şekiller ve Çizelgeler

Şekiller, küçültmede ve basımda sorun yaratmamak için siyah mürekkep ile, düzgün ve yeterli çizgi kalınlığında aydınger veya beyaz kâğıda çizilmelidir. Her şekil ayrı bir sayfada olmalıdır. Şekiller birden başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her şeklin altına başlığıyla birlikte Türkçe, olarak yazılmalıdır.

Çizelgeler de şekiller gibi, birden başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her çizelgenin üstüne başlığıyla birlikte Türkçe olarak yazılmalıdır. Şekil ve çizelgelerin başlıkları kısa ve öz olarak seçilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük harflerle yazılmalıdır. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlara veya kısaltmalara şekil ve çizelgelerin hemen altında yer verilmelidir.

Resimler

Parlak, sert (yüksek kontrastlı) fotoğraf kâğıdına basılmalıdır. Ayrıca şekiller için verilen kurallara uyulmalıdır. Renkli resim baskısı da yapılabilir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Kaynak Gösterme

Metin içinde kaynak vermede aşağıdaki örneklere uyulmalıdır;

a- Metin içinde tek yazarlı kaynaklara değinme yapılırken, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, önce soyadı, sonra parantez içinde yayım tarihi verilmelidir.

...(Eroğlu 2007 : 50)

...Bazı araştırıcılar (Feyzioğlu 1985, Gönlübol 1987, Şimşir 2001)

Levent Şahverdi Arşivi

b- Dip not şeklinde kaynak gösterilirken önce yazarın adı, soyadı, sonra yararlanılan kitabın adı (koyu olacak şekilde-makale ise tırnak içinde ve italik), yayınevi, yayım yeri, tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi, Hayatı ve Eseri),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. s. 30.

c- Çok yazarlı yayınlara metin içinde değinilirken, aşağıdaki gibi ilk yazar adı belirtilmeli, diğerleri için vd. harfleri kullanılmalıdır. Ancak kaynaklar dizininde bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

...Özkaya'dan vd. (1999)

d- Kişisel görüşmelere metin içinde -soyadı ve tarih belirtilerek-değinilmeli, ayrıca Kaynaklar Dizini'nde belirtilmelidir.

Kaynaklar Dizini

Kaynaklar dizini yazar soyadlarına göre alfabetik sıraya dizilmelidir.

a- Süreli yayınlar için:

Yazar adı, makalenin başlığı, süreli yayının adı (kısaltılmamış), cilt no (sayı no), tarih-yer, sayfa no.

b- Bildiriler için:

Yazar adı, bildirinin başlığı, sempozyumun veya kongrenin adı, editörler, basımevi, cilt no, düzenlendiği yerin adı, tarih, sayfa no.

c-Kitaplar için:

Yazar adı, kitabın adı, (ilk harfleri büyük), yayınevi, tarih-yer, sayfa sayısı.

d-Rapor ve tezler için:

Yazar adı, raporun veya tezin başlığı, kuruluş veya üniversitenin adı, tarih, sayfa sayısı, yayımlanıp - yayımlanmadığı.

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere - yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak- hazırlanmış yazılar, 3 (üç) nüsha olmak

Levent Şahverdi Arşivi

üzere bilgisayar disketleri ile birlikte aşağıdaki adrese gönderilir. Metinlerin 2 (iki) nüshasında yazar (lar) ın adı bulunmamalıdır. Yazarlar Yayın Kurulu'nca, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

YAZIŞMA ADRESİ
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi Nu: 19 06520 Balgat/ANKARA
Tel: (0 312) 285 55 12/1426 - 285 65 11 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: bilgi@atam.gov.tr. • ht0992@gmail.com
Web:http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER –
EDITORIAL PRINCIPLES

The Atatürk Research Center is a governmental organization founded as a dependent body of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History with the aim of studying and publishing Atatürk's thoughts, principles and reforms in accordance with the Law numbered 2876 and 134th Article of the Turkish Constitution. To follow up, study and evaluate publications at home and abroad related to the Center's aims and functions and submitted its findings for the domestic and foreign public opinion. In addition, to publish sources and documents regarding the Republic of Turkey, Atatürk and his Ideas. ***The Journal of Atatürk Research Center,*** *commenced its publishing life on November 1984, is published three times a year as forthly months (March, July and November). At the end of every year, the annual index of the journal and also in every ten issue, general index is published. It is dispatched to the international index societies and the subscribers within the one month from the publishing date.*

The Publishing Objectives of the Journal

** To publish the sources and documents regarding Republic of Turkey, Atatürk and His Ideas,*

** To research and submit for the Atatürk's ideas, principles and reforms in scientific way.*

** To evaluate the values which were gained by Atatürk for Turkish society within the context of historical and current facts.*

** To provide for gathering the ideas for the selecting, determining the national objectives and formulate the national policies and carrying out them in line with the Atatürk's thoughts, principles and reforms.*

** To collaborate with researchers, writers working in research centers and similar areas in a variety of fields at home and abroad.*

** To follow up and submit the scholarly international works for the public opinion and authorities concerned.*

The Objectives of the Journal

The Journal of Atatürk Research Center is a historical journal for the modern times. The subjects of the Journal shall be as follows: the reasons

Levent Şahverdi Arşivi

of the collapsing and declining of the Ottoman State in its recent years, the historical and political conditions for the being of Mustafa Kemal, the National Forces against the occupation of the imperialistic powers, the National Struggle which began with the 19 May 1919, the Congresses in Anatolia, the declarations, national sovereignty, full independence, and winning the Salvation War with the principles of order army, transmitting into the parliamentary system, foundation of the Independent Turkish Republic within the political and economic aspects, the meaningful of the Atatürk's reforms, the profits of Turkish nation by Atatürk, attempts for the multi-party systems, the concept of foreign policy within the National Pact, the reflections of the problems during the National Struggle and aftermath for todays, the six basic principles of Atatürk and the supplementary principles for them and their meanings and their current comments, the examining in every dimensions of Atatürk in scholarly, the universal evaluation of His ideas which were to project how country, state, nation and world, the strategical proposals for the solutions of the negative situations which shall be in Turkey today or in future.

The Contents of the Journal

** It shall be as follows:*

** The original article which depends on the scientific researches,*

** The researching and examining writings which evaluated, reviewed the former works depending on the rich bibliography and exposed the new and reasonable ideas.*

**The research which fulfilled within the project by the prominent person (s) with the works regarding the Atatürk and the history of modern Turkey.*

**The writings about the biographics, works regarding the National Struggle and Modern Turkey.*

The works which shall not be published or accepted to publish in another publishing institutions, shall be publish in the Journal of Atatürk Research Center. As if the papers are submitted in another congress, shall be accepted with the condition of declaring it's submission.

Levent Şahverdi Arşivi

The Evaluation of the Articles

The artıcles submitted for consideration of the Journal of Atatürk Research Center, are subject to peer review. The editorial board takes into consideration whether submitted article follows the rules of scientific writing. The selected works are decided in following meeting by a unanimous vote examining their contribution, originality degrees, exposition, supporting the thesis, depending on the other sources, the subjects and objectives.

The indecision works are sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas. Their reports are hide and secret. In case, one of the reports is negative, the other one is positive, the article is then sent to another referee.

The writers should be considered the opinions, corrections and critics of the referees and the editorial board. They have also right to define their rejections and justifications in another page. In case the article shall be accepted for the publication, the writers shall be informed but the paper shall not be re-delivered.

The copyright of the article that published in the Journal of Atatürk Research Center shall be turned over the Presidency of the Atatürk Researc Center.

Statements of facts or opinions appearing in the Journal are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors of publisher. The writings and photos shall be quoted by showing its source.

The copyright and examining fees of the articles to the writers and referees shall be paid in 3 months after it's publishing. The amount of fees shall be made according to the Regulation of Copyright, Publication and Sells of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History and its dependent bodies.

The Writing Laguage

The writing language of the Journal is Turkish. However, in every issue, it can be give place for the articles in English, French and German languages within the proportion of 1/3 of the journal. It is also given the Turkish and English abstract and key words determined by the writers.

Levent Şahverdi Arşivi

The Rules of Writing – The Structure of the Article

It shall be submitted to the Journal according to the rules as follows:

1. Title of the Article

2. Writer(s) name(s), address(es) (all of them shall be Latin words/Turkish words, the names and surnames are CAPİTAL LETTER and bold, the addresses are in normal character.

3. Abstract and key words (in Turkish)

4. It shall be begin with the introductory part defining the objective, content, methods in use then, followed the main part with the datas, observations, opinions, comments, discussions, lastly ended with the arguments and conclusion parts.

5. Showing the contribution (if necessary)

6. Bibliographical index

7. The Heading in English version and abstract in English (with keywords in english)

Title

It should be expressed the subject, not more than 15 words, with capital letters and bold.

Abstract

It should not be more than 250 words and less than 100 words. Shortly define the article (objective and conclusion). The heading of abstract and the text part shall be in italic character. It shall not be composed the bibliographical informations, tables. It should be given 1 line space after the abstract then write the keyword 5 words.

Main Text

The article shall be in A4 format (29;7x21 cm.), with the 1,5 line space and in 10 punto (Times New Roman or similar format) in MS-Word program. In the edges of paper, 3 cm. spaces, and pages are numbered. Not more than 20.000 and not less than 5.000 words are used.

Levent Şahverdi Arşivi

The Headings of the Parts

To determine the structure of article and to provide the giving information in main text regularly, it shall be use the sub-headings without the numbered.

Main Headings: *These are in turn in order abstract, the parts of the main text, thanks (if there is), bibliography, enclosures (if there is). The main headings shall be capital letter.*

Break Headings: *Just for the first letter is capital, in bold.*

Sub-Headings: *Just for the first letter is capital, in bold with double-colon then continued in the same line.*

Diagrams and Charts

Diagrams

Not to cause the question in degrade and publish, with black printing and enough thick and in white paper. Every diagram should be in separate paper. Every pages should be numbered. And also the headings of the diagrams should be written in Turkish and English together at the end of the diagrams.

Charts

They are also numbered and also the headings of the charts should be written in Turkish and English together at the beginning of the charts.

The headings should be short and main and every first word in capital letter, the others in lower case. The footnotes and abbreviations should be under the diagrams and charts.

Pictures

Printed in shined, hart (high contrast) photocraphic paper, they shall be in colour, total amount of the charts, diagrams, pictures are not more than 10 pages.

The Notes Method in the Text

The notes in the text should be as follows:

a. Using the source with one writer, firstly surname, publish date and page number as follows:

Levent Şahverdi Arşivi

...(Eroğlu 2007 : 50)

...Some Researchers (Feyzioğlu 1985, Gönlübol 1987, Şimşir 2001)

b. Using the footnotes, surname, title of book (bold, if it is article, it should be in quotation marks) publishing house, publishing place, date and page numbers.

Abdurrahman Çaycı, ***Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi, Hayatı ve Eseri),*** *Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. S. 30.*

c.More than one writers, as follows, first writer name and et.al. but, in Bibliographical index, all the names of writers should be written.

...Özkaya'dan vd. (1999)

d. When using the source in source, the quoted source with the other source shall be defined as follows:

e. Interviews with surname, date and also in bibliographical index.

Bibliographical Index

It shall be begin with the surnames of the writers and alphabetical order.

a. For the periodicals:

Writers name (s), date, the title of article, periodical name (not abbrv.) volume no (issue no) page no.

b. For the papers:

Writers name (s), date, the title of paper, Congress or symposium name, editors, publishing house, volume no, organization place, page no.

c. For the books:

Writers name (s), date, the title of book (for the first letter is capital), publishing house, printed city, page no.

d. For the reports and theses :

Writers name (s), date, the title of report or thesis the name of institution or university, archieve no, page no, whether it is printed or not.

Levent Şahverdi Arşivi

Dispatching the Writings

For the consideration of the Journal of the Atatürk Reseach Center - the prepared works according to the above rules- it shall be send to the following address within the floppydisc or CD and 3 layouts. The last correction copy of the accepted for the publishing in the Journal shall be send in one month to the following address. The Editorial Board shall be made any corrections but not in main essence of the text.

CORRESPONDENCE ADDRESS

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi Nu: 19 06520 Balgat/ANKARA
Tel: (0 312) 285 55 12/1426 - 285 65 11 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: bilgi@atam.gov.tr. • ht0992@gmail.com
Web:http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi